

bá idősebb emberre vonatkozó megszólítás: bácsi, bátya; unchiaşule, unchiule, bade; (in Anrede eines älteren Mannes) Onkel. 1838/1845: bá (öszvetételben) báty, bácsi; Istánbá, Mínyabá = István bácsi, Mihály bátyám [Torockó, székelység; MNyTK 107. 12]. 1844: hallatta Samu Bá! hogy Fejér Dani, hogy piszkalodik [Bágyon TA; KLev.]. 1846: Tovissi Sándor bától hallottam azt mondani — Na a' Faluban ugyan foly a veszekedés [Kakasd MT; DE 2].

bab 1. babetés; semănătură de fasole; Bohne-saat. 1715: Vagyon mostan ezen Tablákbán . Ugorka, Borsó, Bab, és Fuszulyka [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1744: Az Emberek tsak a Kendőrűket és babunkat verték le, mely a meg nevezett földbe volt vetve [Szentgyed SzD; Wass 6].

Hn: 1650: Bab szégh hagaja neü helyly(en) [Barót Hsz; EHA]. 1687: A Bab földekben [Néma SzD; EHA]. 1695: Bab helyly neü helylyben (k) [Tarcsafva U; EHA]. 1754: Bab nyilakban (k) [Sárpatak MT; EHA]. 1772/1812: Az Bab helylyben (sz) [Bő MT; EHA].

2. (száraz, szárral együtt leszedett) babtermés; recoltă de fasole; Bohnenerte. 1625: eotéd fel kalongia Bab [Uszt 8b]. 1636: az Babot holnap . dezmalom [Teke K; BK Simon György tekei dézmás kezével]. 1756: Bab csépettetvén egj asztagot . en előttem merette fel [Melegföldvár SzD; SLt XXXVII].

3. szemes bab; fasole; Bohne. 1674: Babot percipialtam in Granis sax. Cub Nro 4// [Szu; UtI]. 1690: Bab vagyan Sax Cub —//— occae 4 [Küküllővár; UtI]. 1700: vetettem ... babot harmadfel vekat [Gyulatelke K; SLt AF. 22]. 1723: Bab csipelve egy kasban vagyon Cub 7 met. 2 [Ludvég K; Told. 29/7]. 1743: vetettem . Kender Magat Cub 3 metr. 2 Borsatt 7 vékát Babatt 5 vékát [A.árpás F; TKI Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz]. 1809: A F. Molnár Biro Ambaris-nének egy' Sak buzáját babbal fel elegyítvén alig költötte el [F.rákos U; Falujk 310]. 1836: Harmintz véka fuszujka, vékáját a 1 fl. 40 xr. Rh fl. 50. Tíz véka bab, vékáját a 1 fl. 20 xr. Rh fl. 13 xr. 20 [Kv; Pk 3].

A bab és a fuszujka (l. ott) a régiségben — esetleg nyelvfordrajzi elhatárolással — más-más Phaseolus-fajtára vonatkozhatott, de hogy milyenre, az adalékok alapján nem határozhatni meg. — Héjjasfván (NK) nemrégiben még *bab* néven a *lobabot* (Vicia faba L.) emlegették, az emberi étkezésre használt bab (Phaseolus vulgaris L.) neve ott *fuszujka*: *paswuj* volt [Cseh Zoltán közlése]. A régiségben azonban aligha vonatkozhatott a megkülönböztetés mindenütt éppen e két babfajtára.

Szk: ~ot vet babszammel varázsol/babonászkodik. 1724/1779: a jo dajka ... tsak az babot tudja vetni bizony számot ad rolla talám engemetis ő babonalt meg az bab vetéssel azért voltam olyan rosszszul de megmondja Kigyelmed hogy az babot

megfordította hogy haza mehessek mert nem árt nekem az ő babja Isten velem senki ellenem. Az Kotsáris számot ad a bab adásról | a Dajka hazud, mer ő vetete az babot [Gerend TA; KS Bethlen Ágnes lev.].

4. petty, folt; bulină, picătea; Tupfen. 1836: Szőjen egy abroszt mely a mustra keszkenő formájára fog lenni, t.i. olyan nagy cseppek vagyis kerek Babok mint egy egy krajtzár [IB Gr. Bethlen Samuelné takács-utasítása].

5. szilvabingyó (korcs, satnya szilvaszem), bábaszilva; prună chircită/pipernicită; kleine unentwickete Pflaume. 1838/1845: *bab* szilvatiszög, mit másutt — gondolom helyesben — birtokának neveznek [Torockó; MNyTK 107. 12].

báb (farsangi) bábu; mascaradă; Maskenfigur. 1582: Berekzazy Lukach es Zabo Lęorinch ... valliak, Lattuk az Babot hog egkerezt modra chinált karora eolteoztettek vala, egj foztan vala raita, de Immar hog oda Iutank az eorizeo Drabantok kezenel vala Azt tuggiuk hog Biro vram vg ereztet el, hog ha farsangolo Azzoniokat vag egieb embereket talalnank vg hittuk Rengeo Annat oda Biro vram hazahoz | Cathalin Somogy Palne vallia hog ... ez Rengeo Annanal penig semmy egieb Ne(m) vala egy Babnal, Alaknal | Cathalin Zabo Martonne vallia, hushagio vosarnap eleot valo vosarnap vala ... Jeowenek Neg Azzon Nepek azon keozben Ez Rengeo Annais ot vala, es megh az palastia Alat eg Bab vala eo magan ferfiyw ruha Nem vala hane(m) amel Bab Nalla vala azon eg foztan es eg ferfiwy Mente vala [Kv; TjK IV/1. 32–3, 53].

bába 1. szülésznő; moaşı; Hebamme. 1584: Marta Ersek Balint felesége vallia Giermek Agyban mikor volnek ez Zabo Catot hittam vala Babanak, es eo bant vele(m), de mywelhogy sokat kewan vala Nem fizethetek vala meg Neki | Feoseos Janosne vallia hogj Eowelle is volt Babawl, de semmit hozza Ne(m) tud hallottak azert hozza elegh gonoz iteletet | El Mene a' Daika es 'a Baba neke(m) meg hagyja hogy le fekegie(m) es mingyart elegh teyem leszen [Kv; TjK 4/1. 222, 244–5]. 1614: Az Adam Istuan sūtő hazaban Magyar utzab(an) lako Baba Asszony Agotha Asszony Ugya(n) az Baba leanya Cathus Assz(ony) [Kv; TjK VII/2. 206]. 1658: En Kamaraso(n) lako Kodori Peternek az edes attyatis Kodori Mihályt jól ismertem ... Még talám az en edes Aniam volt az Bábája [Vajdakamarás K; SLt G. 16]. 1725: Beszprenyine Baba | Posztocs(ináló) Fazak(as) János ... az Annya Baba Assz(ony) | Veszprinyine Assz(ony)* [Kv; Szám. 54/1. 8, 10, 15. — *Ugyanarra a személyre háromféleképpen hivatkozik ua. a forrás]. 1737: Gyermekek ágjas Asszszonyokkal

banó öreg-Aszszonyoknak vulgó (Bábák(na)k:) rendeltetnek Hejségünk(ben) és Hittelis köteleztetnek ezek^a. Ezen Öreg Aszszonyok, vagy Bábák eximáltatnak a Portio fizetésnek terhe állólis [Dés; Jk. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1769: azon esztendőben .. Opra Opráné meg-is fattyazott, s úgy hallottam, hogy Bábájának megmondotta volna a fattyát Tyiu Györgytől valonak lenni [Bukuresd H; Ks]. 1795: Kolosvari Sido Bábának 18 — [Cserei Heléna jk 75b]. 1799: küldötte a' Német Bábának Josephának a' Szolgáloját [Mv; MvLev. 8]. 1815: a' Falusi Exáminált Bábák azon tanult Mesterségeket, egy általyában minden Aszszonyoknak szabad lévén bábáskodni, nem gyakorolhatták [Kv; TVLt gub-i rend. 1393/815. — L. még *bábáskodik* al.]. 1854: Bábo^a Bot Juli [Dés; RAK 424 Aracs András ref. lelkész kezével. — ^aKeresztelési bejegyzésben a s z í l é s z n ő neve elé tett foglalkozás-jelölő szó].

2. vénasszony; babá, femeie bătrină; altes Weib. 1749: Mitru.. Pop Urszult öszve szidá azért hogy azt mondá néki, miért sir mint egy bába, és belé garázdálkodék részegen Mitru Urszulba, tépelődni kezdé(ne)k [Szentbenedek SzD; MvRK].

bab-adás babvetés (babbal való babonáskodás); vrājitorie cu bobi; Bohnenwerfen (mit Bohnen zaubern). 1724/1779: a jó dajka tsak az babot tudja vetni bizony számot ad rolla talám engemetis ő babonalt meg az bab vetéssel .. nem árt nékem az ő babja Isten velem senki ellenem. Az Kotsáris számot ad az bab adásról [Gerend TA; KS Bethlen Ágnes lev.].

bábaasszony szülésznő; moaşă; Hebamme. 1596: vontak ... Az ora harangot az Baba Azzonnak Romay Janos felesegenek d. 40 [Kv; Szám. 7/II. 5]. 1597: Vontak az ora harangot egy Baba Azzonnak d. 40 [Kv; i.h. 7/III. 4]. 1614: Az Adam Istuan sūtő hazaban Magyar utzab(an) lako Baba Asszony Agotha Asszony [Kv; TJK VII/2. 206]. 1717: Dioszegine nevű Baba Asszony [Kv; Told. 2]. 1820: Ugy hallottam hogy Matzodinét a' Baba Aszszont Dregán Jánosne kénszergette volna annak vallomására. ^a [Várfa TA; JHb F. 48. — ^aKöv. a vall.]. 1823: Muntyán Parasztiva 60 Esztendő, özvegy és Bába asszony [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez]. 1837: Baba Aszszony Isztrátyi Demeterné [Dés; DLt 332. 12]. 1833: Bába Aszszony Demeterné [Dés; RAK 230]. 1853: Trézi még fen jár de természet ellen nagyon vastag kétes az állapottya — a' mind a baba asszony mongya [Kv; Pk 6]. 1858: halt meg özvegy Basa Danielné Hencz Anna babaasszony 36 éves korában [Dés RHAK 92].

Kétséges, hogy az időben első két adalék e jelentés alá tartozik-e.

bábadoktor gyermekorvos; medic de copii, pediateru; Kinderarzt. 1801: Itt Eckstein ugy nevezett Bába Doctor egy másra oltya a' Tehén himlőt — nagy a' Cultura Kolosvárt [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós öccséhez].

bábahalmi a Bábahalma (KK) tn -i képzős alakja; din Bábahalma/Bobohalma; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Bábahalma (mit a-Schwund im Auslaut) aus Bábahalma. 1774: az ide való Bábahalmi Falusi Bírák [Bábahalma KK; Ks 19. VII].

bábai¹ szülésznő, bábaasszonyi; de moaşă; Hebammen-. 1814: a' tisztelt Grofné ... Fiatskájának születése alkalmatosságával a' Grofné körül a' Bábai kötelességet én vittem véghez [Mv; TSb 51].

bábai² a Bába (SzD) tn -i képzős alakja; din Baba; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Bába: aus Bába. Szk: ~ *mész.* 1847: 431 Véka oltatlan Bábai mész [KLev.].

A Dés környéki Bábai szorosban ma is messze földre hordott, jó minőségű meszet égetnek.

bábakalács finom kalácsfajta; cozonac fin; feine Kuchenart (Kolatsche). 1819: na hallad: Sylvesternek mostan utra még bába kalácsat süttetett Aszszonyom [Kv; Pk 2].

bábamesterség bábáság, szülésznői foglalkozás; moşit, obstetrică; Hebammenschaft. 1815: Tapasztalván, hogy a' Falusi Exáminált Bábák azon tanult Mesterségeket, egy általyában minden Aszszonyoknak szabad lévén bábáskodni, nem gyakorolhatták .. ezen rendetlenség eltávoztatására és a' Bába-mesterség tanulásának felserkentésére nézve szükségesnek találta a' Királyi Gubernium ki hirdetni Hogy minden Falunak legyen két meg-határozott Bábája, Első és Második, másoknak ezeken kívül a' bábáskodás keményen tiltassék meg [Kv TVLt 1393 gub-i rend.].

bábáság szülésznői foglalkozás; moşit, obstetrică; Hebammenschaft. 1706: Kis Gergely Márton Felesége Lovász Annok hét esztendőtol fogva Beszterczén Bábáság(ban) gyakorolva(n) magát ne(m) akar cohabitálni [SzJk 351]. 1814: a' tisztelt Grofné Fiatskájának születése alkalmatosságával a' Grofné körül a' Bábai kötelességet én vittem véghez Bábáságomért maga a' Grof fizetett nékem [Mv; TSb 51].

bábáskodás szülésznői foglalatatoskodás; moşit, obstetrică; Hebammenschaft. 1815: minden Falunak legyen két meg-határozott Bábája, Első és Második, másoknak ezeken kívül a' bábáskodás keményen tiltassék meg [Kv; TVLt 1393 gub-i rend. — A teljesebb szöveg. *bábamesterség* al.].

bábáskodik szülésznőként foglalatatoskodik, szülésznőskodik; a se ocupa cu moşitul; Hebammendienst verrichten. 1815: A' Falusi Exáminált Bábák azon tanult mesterségeket, egy általyában minden Aszszonyoknak szabad lévén bábáskodni, nem gyakorolhatták [Kv; TVLt gub-i rend. 1393/1815. sz. — A teljesebb szöveg. *bábamesterség* al.]. 1823: Leopoldné azért nem ment bábáskodni

egy felől, hogy az előtt más volt a' Bábája^a
[Dés; DLt. — *Ti. a szóban forgó szülő asszony-
nak].

bab-mag magpaszuly; fásóle boabe; Bohne.
1765: Mint hogy a Bab mag el Vesztegettetett volt
a jég miatt hoc Anno ne(m) Vettett(em) hanem a
Rideg Sertések számára hánytatott s magva szaka-
datt Gub 01 M. 1 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.].

babó guba; babou, gubá; eine Art Jacke aus
Tuch, Gub. 1632: Vaniolo azon határo(n) auagy
Dwreokleó (!) vagio(n) az melliknek edgike Opra
Baczilaje, másik Iuuan Sarbaje, paraszt emberek,
Tartoznak per annu(m) az varhoz egy Pokroczal
auagy pedig egj Baboul az mikor forognak [A.
árpás F; UC 14/38 Urb. 68] | Vagio(n) két Vaniolo
kerekis, kikteől az Varhoz annuatim egj egj Pokro-
czot auagy egj egj Babot adnák [F.uca F; i.h. 71].
1769: Pintye Gornyik valami 60 Esztendő
közep termetű, Testes, ideje miatt ősz ember,
baboban és vaszon harisnyában vagyon [UzL
XIII. 97]. 1789 igen viseltes oláh guba (vagy
Bobo :) bőr mellyre való [Dés; DLt]. 1797 Men-
vén az ide való Falusi biro Nehányad magával Nika
Murárhoz, hogy Marhait el vegye . Nika azt
felelte, hogy ha a babóját el veszikis Nem ellen-
kezik érte [F.árpás F; TL Dinu Csizmásu (55)
vall.]. 1798 ezen szegény Léány Száfta Bologoi
nevezetű Vaszilialnal be volt a Házba, Szamoila
Mándánénak Szüksége leven ezen Léánynak
Segítségére (valami Babot akarván osztovátára
fel vetni :) el ment hogy ha Száfta Bologoit meg
láthatja magához hívja [A.árpás F TL Mária
conjunx prov. Michaelis Gosztáje (45) vall.].
1808 Fogaras Földi Felső Porumbáki Gytza
Pap János . visel szőrös Oláh Bubot vagy szári-
kát [DLt 171 nyomt. kl]. 1821: Küküllő Vár-
megyei Hondorffi Közlakos Rusz Ávrám . visel
lambos oláhos Babot, kisdéd kerek fejü kalapot
[DLt ua.]. 1837 Rűtsán János Maros Széki
Mező Sámsondi egy tágos fejr boboba jár
[DLt 591 ua.]. 1839: Porou Thoma ... visel oláh
öltözetet hosszu czondrával (: bobóuval :) [DLt
398 ua.]. 1845 Dregusch Hilla viselt
gyapju bobót^a [DLt 739 ua. — *Uo. a német
szövegben Trug einen wollenen Bobo"].

babona babonaság; superstíje; Zauberei, Aber-
glaube. 1747 azon idő tájban látotté valaki azon
malom körül valami babonákat, miket, mi formán
ki babonázott volt velék? [Déva; Ks 112 Vegyes
ir. vk.].

babonás 1. babonaságon alapuló; bazat pe su-
perstíje, superstíjos; abergläubisch. 1687 Causa
Viragosberkiensis.^a Sütő Ferentz Felesegetől Lo-
rincz Annoktul divortiumot kíván, ez okon, mert
vallásunkan lévén, egy oláh leginy szolgájával el
szökött és babonás vallására állott [SzJk
218. — *Virágosberek SzD].

2. varázsos; fermecátor, de vrajă; zauberhaft.
1796: Másodszor ezen valamennyire hibás Csele-

kedetének fel adásához ragasztatott ennél sokkal
szarvasabb és Vallásunk Principiumával ellenkezo
Cselekedete Ambrus Gedeon Uramnak bizonyos
bűvös bájos babonás értelmű, és 13 Troluisbol
(!?) allo Terafi Nevezet alatt, Mesterének es
egyik halgatojanak Irása inducálván ezzel
őket, S hitégetven ára, hogy azon Terafi Ördögök
Fejedelme lévén hozzá folyamodván annyiszor
a' mennyiszer mindenkor summás pénzt hozna
elé [Récse Sz; ÁLt KCs. K. 1265].

3. ~ *kenet* varázskénőcs/kenet; alifie fermecată;
Zaubersalbe. 1747: Az Felső malombéli német
molnár olyan babanás keneteket adott a keziben
mellyekkel kennyie meg a kerék orsojának tsapjait,
és eő maga fusson ki a malomból mert őszve rom-
lanok a malmok [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

babonaság babonás cselekedet, babonáskodás,
varázslat; vrăjitorie; Zauberei. 1672: Causa
Georgy Eke de Viragosberek^a. Ujjobban Doceallyon
Felesege ellen ilyen dolgokat . 2. Ferje nyjoma-
nak fel szedesevel babonaskodot . 4. Thotalis
separatioja utannis babonassagh felőle hallatott
[SzJk 120. — *Virágosberek SzD]. 1728 Dobrota
ment az Nővák Feleségéhez s azt mondataa neki,
hogy olyan babanasagát tud hogy ha szép
szerént meg nem valya, hogy eő lopta ell meheit,
meg kell hálnia erette [F.árpás F TKl BB XIII/15].
1745: lattam hogy az . Asszony holmi burjánt
hoz de mitől való nem tudom, hogy pedig
valakinek valami babonaságot csinált volna nem
láttam [Kálna SzD; Ks 9. XXXIII Pokolár Nász-
tászia (22) Kosztin Togjer jb feleségének vall.].
1748: a miolta esmérjük Argyelán Joszivot
nem is tudjuk hogy babonaságokkal élt volna
vagy érne annál inkább hogy valakinek aval kárt
tett vagy használt volna [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].
1789: Vannak még itten olyanokis a' kik az afféle
Babonaságoknak, és jövendőlőknek hisznek, me-
lyetis hogy ez után ne hidgyenek intimáltatott
[Keresztúr-Timafva U; UzL XIII. 97].

babonásasszony varázslónő; vrăjitoare; Zaub-
erin. 1814: történt azután, hogy a' Papnak a'
Pénze el vészett — meljnek meg találhatása véget
Májér Juont vagy Ruszt el küldötte Babonás
Asszonyhoz [Banyica K; BfR 117/1].

babonáskodik babonás cselekményt hajt végre,
babonaságot űz; a face farmece/vrăji; zaubern,
hexen. 1672: Causa Georgii Eke de Viragos
berek, Ujjobban Doceallyon Felesege ellen ilyen
dolgokat . . Ferje nyjomanak fel szedesevel babo-
naskodot^a [SzJk 120. — *A válóperbe idézett
feleség]. 1760: (Az asszony) a Kő padra is fel ment
s onnan Nezt ki a Viz kerekekre De hogj valamit
egjebet cselekedet volna vagj babonáskodot volna
mú Nem láttuk [Kóród KK; Ks 17. LXXI].

babonáz babonáskodik, babonás cselekményt
űz/hajt végre; a vrăji, a face vrăji; zaubern, hexen.
1745: Tudgyaé a Tanu hogy Sz; Benedeken
lako Asztalos Stéfánné, Vonka Iuana és Kovács
Mihályné, Mester Vaszilyka a magok házoknál

tartattanak tudva, Mester, vagy babonázo Aszszont, a kivel babonáztattanak volna, és magokis babonáztanak volna, más jámborok teheneknek tejét, vaját el babonáztatván, ugy egyéb gonosz mesterségeket is azzal csináltatván? [BSz; Ks vk]. 1747: azon idő tájban látotté valaki azon malom körül valami babonákat, miket, mi formán ki babonázott volt véleek? [Déva; Ks 112 Vegyes ir. vk]. 1814: elveszven a papnak vagy 500 Rforintya elmentünk osztán a' pap rendelkezéből a' Boszorkány Aszszonyhoz Hidasra ... Kinekis a' gyanú alatt lévő Köntösseiből küldött Jegyeket elé adván, azokkal minekutána tsinált babonázott volna a Boszorkány valamit, azt monta Péternek, hogy Parasztyiva az Asztalos Ilia Felesége lopta el a pénzt ... Mikor tehát meg hoztuk a' Boszorkány Beszédét a' Papnak, mindjárt elis fogatta Parasztyivát [Banyica K; BfR 117/1].

babonázó-asszony varázslónő, kuruzslónő; vrá-jitoare; Zauberin. 1745: Tudgyaé a Tanu hogy ... Sz: Benedeken lako Asztalos Stéfánné, Vonka Iuana és Kovács Mihályné, Mester Vasziyka a magok házoknál tartattanak tudva, Mester, vagy babonázo Aszszont, a kivel babonáztattanak volna, és magokis babonáztanak volna, más jámborok teheneknek tejét, vaját el babonáztatván ugy egyéb gonosz mesterségeket is azzal csináltatván? [BSz; Ks Vk].

babonázó-burján varázsűfű, varázserejű gyom; buruiană de vrăjit; Hexenkraut. 1745: Buxa Anyinie . micsoda ártalmas és babonázo s emberek ártalmára vagy meg rontására valo burjánnyokat adott, vitt és nevezetesen hová és kinek ki ellen s kinek meg vesztésére és rontására [BSz; Ks 9. XXXIII vk].

babonáztat varázssoltat, babonaságot hajtat vég-re; a pune să vrăjească/să facă farmece; zaubern/behexen lassen. 1745: Tudgyaé a Tanu ... hogy Sz: Benedeken lako Asztalos Stéfánné, Vonka Iuana és Kovács Mihályné, Mester Vasziyka a magok házoknál tartattanak tudva, Mester, vagy babonázo Aszszont, a kivel babonáztattanak volna .? [BSz; Ks vk. — A teljesebb idézet *babonáz és babonázó-asszony* al.].

babos 1. foltokkal tarkázott; cu buline; getüpfelt. 1606: vette(m) uala ket eókrét egyyk babos, masik fekete [UszT 20/153]. 1632: Eoregh babos kancza N 4 [Porumbák F; UC 14/38 Urb. 186]. 1641: 2. Eoreög eókrét aestimalta(na)k ... ad fl. 16 eggik barna babos, masik tarcza [Tompaháza AF; Bál. 40]. 1656: Vagyon ... Meddeó tehen Nro. 7. 1 Fejer babos 2. Fejer szöke, 3. kek szöke. 4. fekete barna [Doboka; Mk 12]. 1684: Ket esztendős gjeremek Lovak Babos hodos szarlabu [Fog.; UtI]. 1777: Babos nagy Kancza 1 [Mezőméses TA; Wass 2]. 1833: Őri Rusz Miháj (cserélt) egy piros Csikos kantzát ... más babos Loért [Torda TVLT Köz. ir. 1506].

2. pettyes; cu buline/pete; getüpfelt. 1637: 1 Feier babos szeonyegh ... az masadik ablak(na)k

az oldalara vagjon fel szegezue [Kv; RDL I. 111]. 1759: Egy szép veszsős és babos fejer fátyol ing [Ns; TSb 7]. 1788: Két fejer babos kendő [Mv; TSb 47]. 1803: Egy babos karton Takaro a Praedikállo széken [Szentháromság MT; UnVjk 263]. 1836: Egy veres babos karton, viseltes paplan [Kv; Pk 3]. 1852: küld meg Lajas pistrang nevű körtvélyt — a' veres babast hívják ugy — ezeket eddegeld meg [Kv; Pk 6].

3. ~ szőrű foltosan tarkás szőrű; cu părul pestriț; buntscheckigen Haares. 1807: Egy 5 Esztendős, fejer elejű, feketés foltos hátul, fekete babos szőrű, mén Ló Csikó [DLt 856 nyomt. kl]. ? Hn. 1687: Babos Ajban (k) [Néma SzD; EHA].

babós pettyes; cu buline, punctat; getüpfelt. 1804: Viganok két rendbeli Patyolat edgyik varatt közzöle edgyik Babós [M.köblös SzD; RLt Mohai Farkas hozomány-elismervénye].

babosgat áltat, hiteget; a purta cu vorba, a amăgi; jm vorspiegeln, vortäuschen. 1750: Az mi illeti az Molnár dolgát, jól tudgya Ngodis, hogj Szabad embert Semmi Szin és praetextus alatt ... a nem lehet ... hejab(an) babosgat azzal hogj masoknak szabad ember Molnarok menekedik, nem tudok egiet is [Futásfva Hsz; Ap. 3 Dombi János lev. — aOlvashatatlan szó. A szöveg ilyen zavaros!].

babranyavalya anyarozsmérgezés, ergotizmus; prurit; Kribbelkrankheit. 1808: A' kenyér melyben sok Szarvas Rós vagyon, kékelő, kellemetlen izü, és szagu, a' hosszabb vele élés után pedig Babra nyavalyát (: Raphanium, Kriebel Krankheit:) okoz [DLt 868 nyomt.].

babszem paszulyszem; bob de fasole; Bohne. 1648: Eóttve(n) eórógh glöngy zem torokra valo, mint egy egy bab zem [Mk Kapi Kata kel. 1].

babú babos; cu buline; getüpfelt. 1791: Egy arany por Szin babu Selyem Szoknya [Mv; Told. 19]. 1836: Egy sárgás babu, nagy Teve ször keszenő [Kv; Pk 3].

babvetés 1. paszullyal/babbal bevetett terület; loc semănat cu fasole; Bohnensaat. 1684: Borsó vetés Sax Cub 10. Bab vetés Sax Cub 10 [Ebesfva; UtI]. 1736: Bab vetés metr. 1/2 Fel fojo fuszullyka vetés a kertben metr. 1 [Mikefva KK; CU XIII/1. 175].

2. babszettel való varázslás/babonáskodás; vrăjitorie cu bobi; aus Körnern wahrsagen. 1724: a jo dajka ... tsak az babot tudja vetni bizony számot ad rolla talám engemetis ő babonalt meg az bab vetéssel azért voltam olyan rosszszul de megmondja Kigyelmed hogy az babot meg fordítsa hogy haza mehessek, mert nem árt nekem az ő babja [Gerend TA; KS Bethlen Ágnes lev.].

bács számadójuhász, juhászgazda; baci; Schäfermeister. 1569: hitwan baczynak hozasayrt ew

maga marazta harmincz keth forinton. Zabo Mathe harmincz keth forintig volt kezes az hitwan baczy-nak hozasairt [HSzj]. 1634: en paztora Valek az Vy falui Zabo Matenak Tima Giörgj baczy vala .. en nekem megh ada az Johot [Kászonújfalú; EMLt Sido Mihálj (37) vall.]. 1636: Kis Beriuoion uagion persona No. 40 Ezek közeot zindia No 1 Pakular No 2 Bacs No 1 Zkutar No 1 [Kisberivói F; RGir. 488]. 1637 Toder Fete . Baczy most Raduly Moga Pacular [F. Árpás F; EMLt] | Az Parumbaki es Komanay* Jobbagyok kezdwl . . az kik kweleomb kweleomb-fele állapotba(n) szolgálnak . . . Batsy N. 2 Juhasz N. 3 . . Zkutar N. 1 [UC 14/42, Urb. 196. — *F] | Toder Uladore Bachy Lupal Kalaforti Mayor Biro [Szarata F; i.h. 171]. 1640: Egy Istvan neo ola Janko Mihalyne Aszonyomnak pastora es Bacza leven igaz szamat nem adhatvan, . . ada es kote magat, örök jobbagysagra Felesegevil (!) es negy fiaival [Maksa Hsz; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1676: A Majorság Juhok gyűjtemenyiből percipiáltom az Bácsokkal Tizenötöt tömlő Turott Cont. Lib. 1280. Nyolcz Tömlő ordat Cont. Lib. 383 [Gyf; EMLt]. 1678: Radul Farlyik Plajas (36) . . . fatetur Racz Istvanne Ass. Batstsatul hallottam [Marzsina F; BK]. 1692: Egy bácsnak buza cub. 6. köles cub. 3 tehénbör nr. 1/2 gypaju nr. 9 kender gell. 4. Pakulároknak külön-külön juh bőr nr. 9—9, buza cub. 2—2 [Görgénysztimre MT; MGtSz VI, 184 feji-konvenció sok fiz. jegyz.]. 1701 Ezen Bácz Gábornak az edes apiat hitták Floriska Juvo(n)nak, magát pedig azért hiák Bácznak hogy az Juhok körül valo Bácz volt ezen Bácz Gábor [Szárhegy Cs; EMLt]. 1706: Az Baczoknális maradt megh . . őregh juh nr. 50 Millora 12 . . ezt az akkori Bács (!) maga mondotta Sztán Pandra [Zoltán NK; i.h.]. 1717: talám Szeben tájékán valami jo báts <t>alálkoznék [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1718: az él szököt bacsnak gyűtemenyit el vitte [Mezőbodon, MT; KJMiss. Fogarasi János lev.]. 1720: Agjagfalvi Bacs Andrasis a' ki akkor a' major haznal gazda volt, . . azt mongja hogy ök min-deneket a mas Batsnak szamba atta (!) negy milloran kívül [Magyaros U; i.h.] | lennének keze-sek Andras János nevű sellér nevű (így!) Bácsáért [Abosfva KK; Ks 8. XXVIII. 20]. 1731 Én a bátsot bé álitottam a Ngod parancsolatja szerent epen 6dik Novembris hujus memsis (!) [Noszoly SzD; Ap. Hatházi Kristóf Apor Péternéhez] | Bács Szimionnak az Attyát tudom hogy az néhai ifiu Apaffi Mihály fejedelemnek Bácsa volt [Katona K; Born. XL. 79 Király István (36) vall.]. 1734: Tudgyaé . . az Tanu . . hogy . . Kornis István . . . eő Nagának . . . Gyekei Greble Pavel nevű Jobbágy Majorja (: Báttsa:) miolta eő Maga szolgalttyaban majaraskadik, hogy valakinek az ur eő Naga nyáj Juhai közül, Juha-kot, Berbétéket, kirlánokot, s bárányakot el adot vagy cserélt volna? [Dob.; Ks vk]. 1735: minden bacsktol szamot vegy [Torja Hsz; Ap. Kálnoki Borbára lev.]. 1736: lönék kezesek . . . Toldalaghi Mihály Vram . . . nagj Erceében* mostan Commo-

ralo Paskuly Pitár nevű Bacscsáért [EMLt. — *MT]. 1740: Die 20 Xbris számban adván a Báts Maftej Stefán az Juhakat őreg Juhakot nő 16. Fejer nő 7 Fejér kirlán nő 3 . . . egy Fekete ketske olot | az őttse . . . mondotta hogy Magyar ország felé laknék és Bács [Cege SzD; Wass]. 1742: Udvari Báts adot bé: 5 mása 40 font Turo [Görgény MT; Born. F. oszt. If]. 1747: Grozav Simon Udvari Bács [Királyhalmi NK; Ks]. 1748: Báts Péter nevű . . conventios Báttsa, vagyis Majorja lévén, számadáskor feles Juhokkal, és Juh gyűjteménnyel liquidáltatott, nem adhatván szamat mindenekről [Mezőzáh TA; Ks]. 1749: Valamelly Ember(ne)k a Biram a kezét meg is sértette nem Pocularja Batyám Vr(am)nak, hanem tsak . . . Valami pereputtya az Battyám Vram Báttsá(nak) [Zsibó Sz; WLTMiss. Wesselényi István Wesselényi Ferenchez]. 1753: Fogat-tam meg Bácsnak Groff Kornis Ferencz Ur eő Nga Sz. Margitai Jóságáb(a)* mostan Bálvánjos Váralján lakó Kimpán Vasziátat hogj az eő Nga Johaira gondott visel, azok mellett maga Pakulárt tart njár(nak) idején azok(nak) gjűtemé-nyit, Turóvul vagj sajtlul az mint kevanom procu-rálja, rendes competentiajat administralja [Ks 18. CII. — *SzD] | Groff Toldalagi Laszlo Ur eo Ngá-nak Volkány Dumitru volt Báttsa . . . mint egy Tizenkét Hetekig volt azon ember az Ur eő Nga Juhai körül Bátis hivatalba [Koronka MT; EMLt]. 1755: A Bácsnak vettem Két pár bocskort Den. 34 [Szászkered K; LLt]. 1756: Balog Uram Gondviselői hivatalyaba(n) az Jobbagyok(nak) elő menetelire nem volt az p(rae)mendásoknak p(rae)mendajokot ki nem atta Sőt Signanter az Bats midőn maga p(rae)mendáját kérte Csufsa-goson aszt felelte mit porontsol kigyelmed az Bats mondotta én Uram kigyelmednek nem parantsalok hanem kérem kigyelmedet agra ki kigyelmed az Uraságtól nekem rendelt p(rae)mendamat [Butya-sza Szt; TKI]. 1757: Gyermekkoromb(an) az Apám a' Szent Miklosiak(nak) volt Báttsa Kemé-nyesbe [Gyszm; EMLt Gr. Zonoga (40) zs vall.] | constitualtatott udvari Báttsnak Lázár Máténak lészen fizetése egy véka kukuruza; egy hold kukuruza föld . . . az juh gyűtemént pedig az mint hütét le tőtte, azon hűte után igassággal be adni köteles lészen [Déva; Ks]. 1759: a' Papoltzi Bács Lovát potentiose vették légyen el a Pákéiak p(rae)sentib(us) admoneáltatnak hogy . . . resti-tuályak [Hsz; Szentkgy. törvényszéki delibera-tumból]. 1760: Rád Mány (30) Major Házban lakik az Uraság Báttsa [Novaly K; EMLt]. 1763: a másik Báts idejibe egy Désa turot találék a pin-tzébe a hordok megett el dugva [Betlensztmiklós KK; BK Gazd.]. 1768: (A lő) szeme ki ütését pedig ilyen formálag beszélék az Esztenához valo Batsok [Páké Hsz; Szentkgy.]. 1772: Csosza János (37) Jo erős izmos egészséges ember, Udvari Báts [Szászfenes K; EMLt]. 1773: Menyhárt Kelemen bács [Kászonfelfiz; EM LII. 163]. 1777: azon Juon nevű Hagymási legény . . ment volt Felso Kosájba és ott Báttsá lett volt [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. 1786: A

Juhokat .. egy Toma Mártjéj nevű Bátsnak adtam keze alá, ki még azelőttis pakulárkodott a Nsgtok Juhai mellett [Bencenc H; JHb Bara Ferenc tt lev.]. 1796: Harmadik Antiqua Populosa Sessio, melyen most Groff Wass Miklos Ur conventionatus Báttsa lakik [Mezőméhes TA; JHb]. 1805: Esmérié a Tanu Libánfalván Lako Gliga Mihaillát Ha igen Tudgyaé hogy ... eő Nsága Juhai mellett Báts és egyszersmind Számado eő Nsága keze alatt Lévo Juhai s Ketskéri-ről? [T; Born. G. XVI. 14 vk]. 1806: a' Báts

Három Juhrol ad egy kompona turot, és három ejtel ordát, a' kompona pedig más fel véka tiszta és ép buzának a' terhe, melyet a' F Biro heted magával készít, és ad a Báts kezébe | ezen Ns F Fejérvármegyei F Rákosi közönség meg fogadván Juhnyája melle (!) Bátsokul, ugyan F Rákosi Somka Todort kézbe-adás és áldomás ital által [F. rákos U; Falujk Sebe János pap-not. kezével]. 1807: Ruszánda György Pakulár és egyszer 's mind Báts volt [Dés; DLt]. 1808: ezen helyen a Batsok, s pakulárok a Ju nyájukat békessegesen legeltettek [Zágon Hsz; SzentkZs]. 1827: 1a Augusti vettem A három béresnek és a Bátsnak egy egy Glugát fizetésekbe egy Glugáért adtam 3 Rf 20 xr [Budatelke K; Born. F oszt. Id]. 1832: Csűr Biro . Csűr Bironé Báts Pakulár [A. detrethem TA; i.h.]. 1844: egy nappal minden év kezdetin elébb bé fejetvén a' juhok, azon fejésén a' Bátsok 5. válto Rénus forintot fizessenek az Esztenák számaihoz képest [Usz; UszLt XI. 85/6. 20]. 1849: Turo vaj és orda bé vétel Majus 30 Bézítetett a Bács: 6 masa 40 font Turo [Nagycsán TA; Born. F oszt. Ie]. 1861 Takács Mihály

Báro Josika ő nagysága Bácsca [Szamosíva K; RAK I]. — L. még GyU 387, VassGy 537.

Hn. 1740: marha legeltető hely (Báts Havassának hívják:) [M. valkó K; EHA]. 1754: a Báts kutyánál a patak mellett (sz) [Borsa K; i.h. — L. még BHN 116]. 1764: A' Báts kutyánál (sz) [Válaszút K; i.h. — L. még i.h. 170]. 1766: in Loco Báts Árok (e) [Szászfenes K; EHA]. 1768: a' Báts megei n. utza végén [Kalotasztkirály K; EHA]. 1825: Báts Gödrén (sz) [Kérő SzD; EHA].

Szn. 1594: Zabados Baacz Balas diszno Paztor [Somlyó Sz; UC 113/5. 5]. 1680 k.: Báts István [Zágon Hsz; Barabás, SzO 383]. 1701 Bácz Gábor . azért hiák Bácznak hogy az Juhok körül valo Bácz volt ezen Bácz Gábor [Szárhegy Cs; EMLt]. 1720: Agyagfalvi Bacs Andrasis akkor a major haznal gazda volt [Magyaros U i.h.]. 1748: lőnek kezesek Udvari Juh majorjáért, Bács Peterert hogy minden keze és gondviselése alatt lévő Juhokrol, Bárányokrol, Gyapjokrol, bőrkörl, és minden fele Juh Gyütemenyekrol számot ad | Báts Péter nevű conventios Báltsa [Mezőzáh TA; i.h.].

bácsház számadójuhász-tanya; adápostul/sálasul baciului; Schäferhaus, Sennhütte. 1811 a Báts Ház ágasokon Szalma fedél alatt [Spring AP; EMLt].

bácsi¹ idősebb férfi(rokon); unchi, unchiaş, bade; Onkel. 1805: ebéd után Fő Ispán Bátsihoz mentünk [Dés; Ks 87. 69. 72]. 1812: Julika Kis Aszszony monda: de hiszem meg tanítják a Grofot; mert jön Simény Elek Bátsi a' Jozságával Széplakrol [Héderfája KK; IB].

bácsi² számadójuhászi; de baci; den Schäfermeister betreffend. 1756: Groff Toldalagi Laszlo Ur eő Ngának Volkány Dumitru vólt Bátsa mintegy Tizenkét Hetekig vólt azon ember Bátsi hivatalba [Koronka MT; EMLt]. 1796 a' 3dik Szám alatt lévő Antiqua Session lako az Uraságnak Bátsi Szolgálatot . az 1ső szám alatt lévő Nova Session lako Colonus pedig Határ pásztorságával tészik Szolgálatyokat [Mezőméhes TA; i.h.].

bácsné számadójuhászné; soția baciului; Frau des Schäfermeisters. 1786: az előbbeni Bátsné sem(m)it se kaphatnék, mert igaz hogy a ladját arestáltattom, de midőn fel hánytom, sem(m)it se kapom benne [Bencenc H; Ks Bara Ferenc tt lev.]. 1788: Széna árra melyet az Bátsné tartoznék fel szedni [Kv; SLt].

bácsokura csúfság, gyalázat, gyalázatoság; batjocură; Spott, Schande, Schmach. 1763: az szomszédság(an) lévő rétb(e) annyira nem szántottak mint ebb(en) a Mikes részre valob(an) az tsak batsokura [Széplak KK; Ks 92 hat r. tanú vall.].

bácsoskodik számadójuhászkodik, számadójuhászi szolgálatot teljesít; báciui, a implini slujba de baci; den Dienst des Schäfermeisters verrichten. 1729 (Amikor az öreg Salamon Stancsul nagyapja) itten Apátzán batsoskodott, az Attyám adot nékie hat forintot [Apáca Br; EMLt]. 1799/1816: hat esztendeje hogy a Dálnoki esztenán Batsoskodom de az orda főző üst a Dálnoki esztenákon egyen sem volt ola kéznél [Dálnok Hsz; Kp IV/317 Deregány Demeter (29) paraszt vall.]. 1801: az Uramnál sok esztendőig Batsoskodott [EMLt].

bácsság számadójuhászság; slujbă de baci; Dienst des Schäfermeisters. 1731 Bács Simionnak az Atya tudom hogy gyakrabban Bácsságával szolgált a néhai Fejedelmeket [Katona K; Born. XL. 79 Lengyel Jakab (60) zs vall.].

badián csillagánizs (Illicium anisatum tartalmú gyógyfolyadék); badian, anason-stelat; Sternanis enthaltende Flüssigkeit mit heilender Wirkung. 1730: Ket Szegletes Palaczk, edgyik Herbathae-nek a' más Badiannak valo [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. 1732: Egy pár Badiánnak és herba tének valo Lapos ezüst palaczkok Lot. 48 [Ks Kornis Zsigmond lelt. 13]. 1735: Az Exellentiad szokott főtt Vizeinek való Specieseket én megvizsgáltam, úgy látom, hogy igen sok benne az Badián mert két egész lőt, ... en azért egy kevés correctiot tettem benne es badiant tsak egy lotot elegyitet-

tem közzib(en) [Nsz; Ks Borosnyai N. Márton lev.]. 1750 Nádmézre, kávéra, Herba Tejre, Badian es egyéb Temesre (!) valo konyhai Szükséges Szerszámokra költemtem Flo hung 47 Den. 77 [Ks 91]. 1788: Herbatej tarto nagy lapos pléh, és egy Bádián tarto pléh [Mv; TSb 47].

bádog 1. ón; cositor; Zinn. 1651: Edgy Ezüst Gyertya formara csinalt Badokbol Gyertya tarto [Wass 27 Wass Judit kel.]. 1683: 19 darab baldog. Hat el torot rez Gyertya tarto [UtI].

2. pléh; tinichea; Blech. 1714: Vas Magyar Bozdogán, a gomb(na)k teteje ezüst bagjoggal s a' Markolattjanak penig also része meg aranjozt ezüstös Virágokkal ki rakott fl. Hung 12 [Nsz/Fog. REkLt II. Apafi Mihály hagy. lelt. 6]. 1841: vagy on a' Fedél tetejen, egy kettős kereszt bádokbol [Km; KmULev. 2].

3. egy ~ egy bádognyi, egy bádogedényre való; de o cană; eine Kanne voll. XVIII. sz. eleje Vettem Egj baldog herbatejat mar(jas) 3 [Kutyfva AF. Törzs].

bádog-ampolna pléhkorsó-féleség; cană de tinichea; Blechampil. 1685: Nagy badog Ampolna Fa olaj [UtI].

bádog-borhűtő vas de tinichea, in care se răcesc băuturile; Weinkühler aus Blech. 1736: Fogontyus kis bádog bor hűtő Nro 1 ahoz kívántato aprolék bádogbol [CU].

bádog-borsolóládácska borstartó pléhládika; cutiună de tinichea pentru piper; Pfefferkästchen. 1736: Bádog borsolo Ládácska nro 1 [Mikefva KK; CU XIII/1. 159].

bádog-cukortartó pléh-cukorszelenca; zaharniță de tinichea; Zuckerdose aus Blech. 1719: Egy baldog kave vagy czukor tarto [TSb 26].

bádogesővíű öntöző pléhcsővíű locsoló-edény; stropitoare cu țevă de tinichea; Gießkanne mit Blechrohr. 1816 A Pálinka főző Házba Egy bádok Csővíű öntöző [Varsolo Sz; Born. IV 41].

bádog-félkupás kb. háromnegyed literes pléh-ürmérték, pléhfélkupás; vas de trei sferturi de litru din tinichea; Halbhumpen aus Blech. 1806: egy badik fél kupás fenék nélkül [Bodola Hsz; BLt]. L. még *bádogtölcsér* al.

bádog-gyertyatartó 1. ón-gyertyatartó; sfeșnic de cositor; Zinnenleuchter. 1627: Egy Badok gyorttia tarto tt f. d — Egy Réz giortia tarto tt f — 25 [Kv; RDL I. 132]. 1694: Az Asszony eő Nga Háza Hitvan badogh Gjertjartarto Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1736: Az Palotában találatott Falra szegzett bádlog Gyertya tarto nro 5 [Várhegy MT; CU XIII/1. 100].

2. pléh-gyertyatartó; sfeșnic de tinichea; Blechleuchter. 1753: Bádlog gyertya tarto ... Baldogh Tölcsér [Búza SzD; LLt].

bádoghébér pléhlopó/szivattyú; trágulă de tinichea; Weinheber aus Blech. 1679: Badogh hébér (bor kostoláshoz valo :) nro 1 [Uzdiszt-péter K; TL Bajomi János lelt. 28]. 1744: Bádlog rongyos heber [Búza SzD; LLt 181. B].

bádoglbrík pléhcsésze; ceașcă de tinichea; Blechschale. 1736: Badog ibrik káfé főző nro 1 [Mikefva KK; CU XIII/1. 158].

bádogkanna 1. ónkorsó; cană de cositor; Zinnkanne. 1729 Egj keresztelo baldog kanna [Nyén Hsz; SVJk].

2. pléhkorsó; cană de tinichea; Blechkanne. 1806: Egy Kis Bádik töltésr egy badik fél kupás fenék nélkül, egj fertallyos badik kanna [Bodola Hsz; BLt].

bádog-kávétartó pléh kávé s zelenca; cutie de tinichea pentru cafea; Kaffeedose aus Blech. 1719 Egy baldog kave vagy czukor tarto [TSb 26].

bádogkoperta pléhtok; toc de tinichea; Behälter aus Blech. 1737 Egy bádog copertában valo Diploma [Told. 19].

bádoglámpás pléhlámpás; lanterna de tinichea; Blechlanterne. 1744: A Fogason Métsét égető Nagj bádlog Lámpás üveges Czirus viaszbol valo [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

bádog-lészűrő pléhlészűrő; strecurătoare de tinichea; Blechfilter. 1744: Bádlog Lé Szűrő [Búza SzD; LLt 181. B].

bádog-mérőjtel pléh folyadékmérték-fajta; măsură de capacitate din tinichea; Art Flüssigkeitsmaß aus Blech. 1735: egy bádlog mérő ejtel [Királyhalma KK; Ks 23. XXIIb].

bádogos gomb pléhgomb; glob de tinichea; Blechkugel. 1715: Az kis kapu felett lévő bádlogos gombért fizettem fl hung. 3 Den. 42 [Kv; Ks 15: LIII. 5].

bádogpixis pléhszelenca; cutie de tinichea; Blechdose. 1721 Egj baldok pixis [Abosfva KK; Ks 83 rk. templomi felszerelés leírásában].

bádogpléh ónozott/cinezett pléh; tablă cositorită; verzinntes Blech. 1678: Uzonból* vitte-(ne)k el Egy tonna baldog plehet [BLt 1. *Hsz].

bádogpoharácska ónpoharácska; păhărel de cositor; Zinnbecherchen. 1683 k. vagy o(n) egy Bádlog poharácska [Dészháza Sz; SzVJk 136].

bádogskatulya pléhdoboz; cutie de tinichea; Blechbüchse, Blechdose. 1797 két pomádés bádlog Scatuja [Koronka MT; Told. 34].

bádogszivárvány pléhlopó/szivornya; trágulă de tinichea, sifon de tinichea de tras vinul din butoi; Weinheber aus Blech. 1692: Ugyan ezen

Boros Pinczében vagyon ... Bádogh Szivarvany nro. 1 | Első Pincze Bádogh szivarvany [Mezobodon MT; BK Inv. 13]. 1694: Báldog Szivarvany nro 1 [O.csesztve AF; LLt Fasc. 76 C]. 1735: Két bádog szivarvany ... Fa livu kettő Egy fa szivarvany [Királyhalmi NK; Ks 23. XXIIb]. 1747 Báldog szivarván 1 [uo.; i.h.].

bádogtáblácska pléhsütőlap; tavá de tinichea; Backplatte aus Blech. 1801 Iros teszta sütő két Bádog Táblácska [Vargyas U; CsS].

bádogtöltesér pléhtölcsér; pîlnie de tinichea; Blechtrichter. 1753: Baldok Tölcsér [Búza SzD; LLt]. 1775: Báldog tölcsér [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153]. 1806: Egy Kis Bádik töltsér egy bádik fél kupás fenék nélkül, egj fertallyos bádik kanna [Bodola Hsz; BLt]. 1816: Egy nagyobb és egy kisebb bádok töltsér [Varsolc Sz; Born. IV. 41].

bádogvitorla pléhszélkakas; giruetă de tinichea in formă de cocș; Wetterhahn aus Blech. 1723: ezen egész épületnek fedele erős kő keménnyel és Báldog vitorlakkal ékesítve [Holtmaros MT; Told. 29/7].

bagaria 1. bagariabőr; iuft; Juchtenleder. 1673: viseltes lora valo szerszám ... Igen gyenge szerszám bagariara varrat szűjellőjevel edgjut [Marossztkirály AF; IB] | Bagaria Talpnak n. 3 [Gyf; UtI]. 1785: Nyereg szer szám Fekete Bagaria egy Lora valo vas nélkül (így!) [Bód SzD; RLt Mohainé Borsai Anna lelt.].

2. bagariabőr-övszif; cordon de iuft; Gürtelriemen aus Juchtenleder. Szk: *meghúzza a* ... 1825: A Bival el veszít sem felejtettem* még el: azt gondolja hogy a halgatás elégséges. Lési bürkös! ha En Kendnek jo kenyeret adtam, huzza meg a bagariát, 's mind ketten dolog után áljának, mikor minek az ideje [Kv; IB. — *Gr. Korda Anna szolgálájához és ennek feleségéhez].

bagariabőr iuft; Juchtenleder. 1708: Két veres bagaria bőr. Sarga kordovány 33 [Nsz; Ap. 5 Néhai gr. Apor István ingóságai közt]. 1714: Vöröses Bagaria bőr(n)e k egj fele fl. Hung. 2 [SzB/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. lelt.].

bagariacepelus bagariabőr-cipő; ghet de iuft; Schuh aus Juchtenleder. 1708: Egy par Bagaria Czepepus [LLt Fasc. 115].

bagariaesizma cizmă de iuft; Stiefel aus Juchtenleder. 1845: Ávasán Gergely .. visel .. fekete bagaria csizmát [DLt nyomt. kl]. 1848: Egj pár bagaria jo csizma [Bilak BN; LLt].

bagariafék bagariabőr-kantár; căpăstru de iuft; Zaum aus Juchtenleder. 1595: Zekely Georginek attam Biro vram akarattiból egy bagarya fekeret es karmany zabolaert f — d 75 [Kv; Szám. XVI/6. 132].

bagariafékagy bagariabőr-kantárrész; căpețea de iuft; Zaumteil aus Juchtenleder. 1688: Egy Bagaria fék agytul f — //04 1/2 Egy Bagaria kőto fektől f — //11 1/2 [BfR Vectigal].

bagariahomlok a kantár bagariabőr-homlok-része; frunter de iuft; Kopfstück und Stirnband aus Juchtenleder. 1700: hat deres szekeres lovat bagaria nyomtatot homlokokkal, hevederekkel és egyeb kivantato Eszközökkel [Hr 1/20].

bagariakantárszár bagariabőr feszítőszár (lószerszámon); hăț de iuft; Kandarenzügel aus Juchtenleder. 1723: Egy bagaria kantar szár [Koronka MT; Told. 29/2].

bagaria-kengyel bagariabőrből készült lószerszám-rész; scăriță de iuft; Steigbügel aus Juchtenleder. 1708: Egi pár veres bagaria kengiel uy [Ap. 5 Néhai Apor István ingóságai közt].

bagaria-kötőfék căpăstru de iuft; Halfter aus Juchtenleder. 1620: Egy bagaria keőteő fektől f — //1 [KvLt II/69 VectTr 18—9]. 1688: Egy Bagaria fék agytul f — //04 1/2 Egy Bagaria kőto fektől f — //11 1/2 [BfR Vectigal].

bagaria-lekötőszif bagariabőr-lekötő heveder (nyergen); chingă de iuft; Sattelgurten aus Juchtenleder. 1683: Hét bagaria le kőto szif [UtI].

bagaria-levelestáska bagariabőr-irattáska; geantă/servietă de iuft; Aktentasche aus Juchtenleder. 1737: Edgy bagaria Leveles Táska [Brassó; Ap. 5 Apor Péter lelt.].

bagariaövedző bagariabőröv; cordon de iuft; Gürtelriemen aus Juchtenleder. 1625: hozuan be eo felge kengyelfutoja egy tegzet arra czinaltatunk egy bagaria eouedzeot tt. f. /65 [Kv; Szám. XXVII. 9].

bagariás? bagariabőr-borítású; imbrăcat cu iuft; mit Juchtenleder überzogen. 1737 k.: Edgy Veres Bágariás Cziprus Ládában Id Gr: Apor Istvan eő Nga Baronatussaga, s magame [Brassó; Ap. 5 Apor Péter lelt.].

bagariaszerszám bagariabőr-lószerszám; harnașament de iuft; Pferdegeschirr aus Juchtenleder. 1734: Groff Kornis Ferencz ur(am) ő Naga vitet el Sz. Benedekről .. Edgy Lora valo Bagaria veres szerszámot [Gyf; Ks].

bagariaszif bagariabőr-szif; curea de iuft; Riemen aus Juchtenleder. 1684: Vötem Bagaria szijat f 2//44 [UtI].

bagariaszif-heveder bagariabőr-lekötő heveder (nyergen); chingă de iuft; Sattelgurt aus Juchtenleder. 1642: egy bagaria szy heueder [Koronka MT; Told. Ia II].

bagariaszif-szerszám bagariabőr-lószerszám; harnașament de iuft; Pferdegeschirr aus Juch-

tenleder. 1620: Bagaria szíj szerszámokról és egyéb Geórégh Marhakról^a [KvLt VectTr 18–9. ^aKöv. a fels.].

bagaria-táboriszék hordozható bagariabórszék; scaun portabil din iuft; tragbarer Stuhl aus Juchtenleder. 1768: Bagaria Tábori szek 6 [Mezősztygörgy K; Ks 23. XXIIb].

bagatell(a) 1. (jelentéktelen) csekélység; bagatella, fleac; Bagatelle. 1763: Hermány János Uram Inassát által ádtuk Köpöczy János Uramnak, ilyen kondicioval hogy há él hadna minden békatelejjert. Gázdát neki nem adunk [Kv; KCJk 43]. 1793: Rátz Flora. nállánál erősebb lévén meg verte. igen bakatelbe békélt meg véle, mint a ki tutta hogy óvis paraszt ember mint a másik [Kerestelke Sz; TKHf 13/34]. 1794: Mintyán Gligort jól esmérem... éppen távol vagyon attól, hogy rosszra való hajlandóság volna ő benne, az Felesége pedig Annál nagyobb ördög, nem enged ő senkinek, akármilyen bakatellért kész mindennel egyben kapni [Déva; Ks].

2. semmit érő dolog, semmiség; fleac, nimic; Nichtigkeit. 1761: Baro Josika Imreh Ur ő Nga latván az maga Nyillyát azt mondá nekem Semmi ez, ez csak bakatella | azt mondotta ő Nga hogj nagjon meg csalatott volna, mind azáltal az a nyil huzás sem(m)it ér, csak bakatella [Branyicska H; JHb XXXV/46. 8, 17].

3. Jelzői haszn-ban jelentéktelen, csekély, semmi; neinsemmat, fără importanță; bagatell, belanglos. 1732: ő Nga engemet nevezhet prédálónak, hogy ki jüttem, és hogy mindent el hoznék pedig magok keresnek ő Ngok ot letekben minden bagatella vilis (!) materját [Kóród KK; Ks 99 gr. Kornis Ferenc lev.]. 1761: arra á Mlgos Princiális Uram eő Nga aszt monda, ne kapjon kend affele bacatella dolgokban difficultast á lancz teremttet (!) hiszem mind sem ér egj garast^a [Branyicska H; JHb XXXV/45.7. – ^aValami hasadt fazekakra von. nyil.]. 1776: Noha nem tsak sokszori lopás béli tselekedete, sőt latorsága is a' Consistorium előtt tudva volt, simpliciter absolválta... bagatella és szokotlon dolognak tartván, holott nem szokotlon dolog [Gyalu K; RAK 174]. 1780 k.: (Egy alsószlováci legény) Szőlő Lopo tolvajokkal... egy néhány gerezdet el lopot..., de mihént Melgős Fő Ispán Ur(am) eő Excellentiaját (!) került a dolog... azt mondotta hogj bakatella dolog lévén el botsatatta [Kv; SLt Henter János Suki Jánoshoz]. 1783: ha Törvényből megven ki az dologh, minden bizonynyal megh nyerhetnek Excellentiátok, ilyen semmi bakatel dologert [JHb Csáki Katalin ir. Árkosi Ferenc Csáki Káthoz].

bagazia (színes) kelmefajta; bagazie (un fel de stofă colorată) Art (farbiger) Stoff. 1560: Rwha Nemw Marha. Egy granath dolmany bagazya allatta keöz | Egy Skarlath felső Rwha bagazya allatta veres Aranas Atlach az Galleran es Eley

[JHb QQ Temeswary János reg.]. 1588: Egy veres skarlát Mente Iweegh Cytrin gombok Rayta kek Baghaziaval bellet [Kv; KvLt Vegyes I/2.13]. 1596: Egy paplan veres aranyas atlacz az keopezin, zeold tafota keorewl bagazia az allya f 10 | Egy granat eoregh felseo rúha zaras gomb rayta zeold Bagaziaval bellet f 22/50 [Kv; RDL I. 65]. 1627: Egy darab veres bagazia [Kv; i.h. 132]. 1628: Egj zeold atlacz papla(n) keorul kek bagazia [Bodola Hsz; BLt]. 1629: Egy vy Dolmani Granat, Zeold Bagaziaval bellet aestimaltuk tt f. 10 d. [Kv; RDL I. 132]. 1649: Vasaroltattua(n) Policzay Geórégh Geörgy Deak Vramtul, Szönyögöt, Bogoziat, Selymet es Teörök Sinort, melynek az Arra mind Egjütt teszen tizen Nyolcz forintott [Kv; Szám. 26/VI. 432]. 1642: Ket darab veres Bagazia [Koronka MT; Told. 26]. 1660: harom uankos, ketteyenek az haza Ueres bagazia [Lázárfa Cs; LLt Fasc. 117]. 1664: Vankos vigib(en) valo veres Bagazia [Dés; Hr 2/23]. 1676: vöttem Katonak 1 vegh bagaziat flo 1 de 25 | Vettem Katonak Veres Terczenella szoknyajához bogoziat sellmet, arany gallontot 15 penz hejan 12 forint erőt [Beszt.; Törzs]. 1682/1687: Attam Egi fekete Rasa Poszto Uy Palastott, harom rend zold barsoni Prem az elein, es Ueres Bagaziaual berlett az Eleie [Fog. Borb. II Rákosi Anna kel.]. 1683: Egy kék bagaziaban edgy Csomob(an) két pár nuszt [UtI]. 1687: Egy veres viseltes viragos kamuka szoknyát, öt rend arany prem az allyán, kék bagaziaval bellett [Déva; Szer.]. 1688: Egy Bál Bagaziától kibén van 50 vég h 4/50^a. Egy Vegh Bensziaz Bagaziától f – //09. Egy Vég fekete Bagaziától | Egy vég Durva Bogoziatot f //04 1/2 [BfR Vectigal. ^aA fizetett harmincad összege]. 1694: Egy negy szegű Veres Tafotás arany massaval varrot, kek bagaziaval berlet tizenhat agakb(an) varrot materia (így!) flor 2 [Kilyén Hsz; BLt 4] | Selyem veres paplan nro 1 kek bagaziaval meg bérelve [O.csesztve AF; LLt 76. C]. 1701: Egy darab kék bagazia. Két darab Zöld bagazia [Csicsókeresztúr SzD; LLt 54/1481]. 1702: Egy Vegh Bagaziát^a f 7 //14 [Felvinc TA; Berz. 17. – ^aTemetésre vásárolt holmik között]. 1708: Két vég veres muszuly. Egi vég kék bagazia [Ap. 5 néhai gr. Apor István hagy. lelt.]. 1736: Hamu színű Tafota gyapottal töltött, hamuszínű bagaziával béltet viseltes Japónika [CU]. 1739: Aranyas tradól szoknya az belése narancs szín bagazia | Galamb szín kreditor szoknya viola szín bagazia a belése | Egy hollo szín Kamuka szoknya, szederjes bagazia az bérlése [Szászkerked K; LLt Fasc. 96]. 1746: Vagjon egj zöld bagaziából valo mindenkor az Ur Asztalán allo supermensale Nehai Nemes Eva Aszszony(om) Collatuma [Kilyén Hsz; SVJk]. 1787: Kaptzának párnának valo Bágaziáért 54 Dr [Mv; MvLev.]. 1788: Szoknya alá valo viseltes veres Muszuly égy darabba. Ismét Szoknya alá valo veres és kék Bagazia | 17. sing Viola szín bagazia 10. sing fekete bagazia 20. sing hollo szín bagazia | Egy

Ládába 49. vég fekete, veres, zöld, Hamuszfn, és Hollo szfn Bagazia, melyben vagyon 1241 sing, melly Bagaziák Mlgs B. Jósika Antalné Asz(szony) ō Ngával valo alkalom szerínt mind égyütt kereskedő Petrasko Gergelynek mentenek singe à d(en) 8 | G. Kornis István ur eő Nga vásárlásai 2 1/2 sing bogaziát Mf. „50 [Mv; TSb 47, Ks 73. 55]. 1794: veres bagaziával be vont töltött romlott egyes szék [Zentelke K: CU]. 1798: 8 1/2 sing fekete bagasia [Déva; Ks 73. 74, VII. 137 1/2]. 1805: 3 Sing Fekete bogozia [Mv; Told. 74]. 1806/1808: 1 Sing Sárga Bagazia [Mv Told. 22]. 1808: 10 1/2 Sing bogozia 25 Sing magyar vászony [Mv; i.h.]. 1817: 3 Sing bogaziát (vettem) [Mv; DE 3]. 1823: Bagazia [Kv; SL]. 1825: 6 Sing Durva bagaszija [Dés; DLt 322]. 1827 vastag bagazia [Dés; DLt 119]. 1829: 4 Sing kemény Bagazia 20 xr [Kv; Born. O. Ia]. 1846: 1 sing Dumisz . 2 f 24x. 1 1/2 sing bagazia 24 x 1 sing Szürke gyolts [Kv; Újf. Újfalvi Sándor vásárlási jegyzékéből]. 1847 varosejem és bogozia 2 Rf [Kv; Pk 6].

bagaziácska bagaziadarabocsksa; bucăţică de bagazie; kleines Stück bagazia-Stoff. 1764: Egy Zöld festékes tojkás ládátcska, haszantalan aproság fekete bagaziácska mi benne [Kál MT; Berz. 6. Fasc. 54. L. 2].

bagaziakaput ? bagaziapongyola; capot de bagazie; Morgenrock aus bagazia-Stoff. 1788: Egy fekete Bagazia Kaput Egy kékes virágu moj ette Slafrog [Mv; TSb 47].

bagaziaköpenyeg bagaziakelméből készült lebernyeg; pelerină/mantă de bagazie; Umhang aus bagazia-Stoff. 1788: Hamu szín Bagazia köpenyeg [Mv TSb 47].

bagaziamente bagaziakelméből készült mente; manta de bagazie; bagazia-Mantel. 1649: Szegődöt ömbözi (!)^a Cata, igirtem neki egy bagazia mentet uy beleszel [Kv; AsztC]k 61a. — ^aOlv.: Ombozi ?]. 1656: Szegottettünk egy szolgaló leanyant (!) Igirtunk egy bagazia mentet beleletlent [Kv i.h. 58].

bagaziapaplan bagaziakelméből készült paplan; plapumă de bagazie; bagazia-Steppdecke. 1718: Egy bagazia paplan [Kilyén Hsz; SzO VII, 235 Barabás Györgyné Kilyéni Székely Erzsébet kel.].

bagaziapárnatok bagaziakelméből készült párnahéj; toc de pernă din bagazie; bagazia-Kissen-überzug. 1788: Veres Bagazia Párnatok kettő [Mv; TSb 47].

bagaziaruha bagaziakelméből készült női kötös; rochie de bagazie; Bagazia-Frauenkleid. 1822: Egy kék bagazia ruha [Dés; DLt].

bagazlás 1. bagaziakelmével bélelt; căptuşit cu bagazie; gefüttert mit bagazia. 1677: Van

egy viola szín failandis dolmányis . Egy hozzá hasonló színű mente is zöke bagazias, mellyek aestimaltattak az Divisoroktól ad f. 20// [Kv; RDL I. 155b]. 1679: Kék bagaziás, fekete poszto palast Nro 1 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János lelt.].

2. bagaziakelmével borított; imbrăcat cu bagazie; mit bagazia überzogen. 1589: Egy zeold Baghazias paplan [Kv; KvLt Vegyes I/2. 37]. 1656: Harom viseltes papla(n). Edgik viragos zeöld Kamuka rozsas^a, keözületi tetczin tafota semmire kellő, az masik, veres tarka bagazias viseltes [Doboka; Mk Inv. 1–2. — ^aOlv. rozsszas ? v. inkább rózsás ?]. 1753: Esztergában metszett labu töltött kék Bagaziás szek ... karotlan töltött bagazias edjes szek N 10 [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1768: Gyapottal töltött bagaziás paplan 3 Bagaziával verlet paplan 3 [Marossztyörgy MT Ks 23. XXIIb]. 1788: Veres metztett szőr bársony kanapé Flor 20 . . Egy nagy háts fekete bagaziás kanapé [Mv; TSb 47].

bagazlasátor bagaziakelméből készült sátor; cort din bagazie; bagazia-Zelt. 1656: Vagyon egy Zeöld Bagazia varrot Satoris ket szakadas vagyon rajta [Doboka; MK Inv. 2].

bagaziaszoknya bagaziakelméből készült női alj; fustă din bagazie; bagazia-Frauenrock. 1748: az előtt bagazia szoknyája volt, rása mentéje volt, de most szoknyája szép kettő, s, Anglia mentéje [Torda; Borb.]. 1802: viselt egy kék bagazia szoknyát [DLt nyomt. kl]. 1840: Markuj Máris . mintegy 32 esztendő s viselt világos kék fejer kis virágokkal pettyezetett ótska bagazia szoknyát, kék kötöt, fejer kurta gubát [DLt 843 ua.].

bagaziatok bagaziakelme-behúzó; toc de bagazie; bagazia-Bezug. 1788: A' Veres Bársonyos kanapénak színe hagyott veres bagazia tokja égy darabba, és 12 nagy háts Széknek 22 darab efféle színe hagyott veres bagazia tokja [Mv; TSb 47].

bagázsla poggyász; bagaj; Gepäck. 1691 Szálolt be Czigudra Lichtenstein fejedelem pagasiaja [TT. 1889. 826, SzZsN]. 1699/1700: Kegyelmes Vrunk(na)k eő Felségének feles Hadai Hunyad Vármegyén mennek keresztül, mellyben jószágaim vadnak és ugyan Téli Quártélyra, ismét vgyan azon helyen jötnének viszsza Erdélyre, minden Bagasiakkal ... egyedül .. Lazuri Josságomon egész Armada nyaralt [Bécs; BK Polti Bálint végr.]. 1704: Gróf generál-marschal uram Forgács Simon uram ō nagysága is német és magyar hadakkal beérkezik Kolosvárra feleségestől egész pagásiával [TT 1890. 318 SzZsN]. 1718: Most is nagy aggravatijára vagyon 8 compania németnek, két vice colonellusnak, ezeken kívül colonellus Schram uram feleségének és néhai Santer uram özvegyének nagy bagasiával

való ott létek [Usz.; SzO VII, 240]. 1730: G(ene)ralis bágásiája (!) jövedelekor Kmita Ur(a)m l szeker fa Den. 72 [Kv; Szám. 56/XIX. 9]. 1731: Colonellus Uram egész Bágásiával együtt Tekébe bé szállott [Marosztgyörgy MTi Ks 99 Pekri Dávid lev.]. 1738: Amint repetált Expositiojokból láztik a Nemes Miklosvár Székieknek, nem fundamentum nélkül sollicitályák az Incl. Pest varmegiana Legio Bagasiájának rollok, és in specie Bölönből, más socia Székre valo translocatioját . ha pedig az említett Bagasia Commendansa Kglđ insinuatioja szerint nem akarna transmigrálni, mas designált Statoria, tudositson Kglđ bennünket [Ap. 1 a gub. Apor Péterhez]. 1739: már Hunyad Vármegyében dolgom nem lészen, az Bágosiámotis mind le költöztettem volt [Hát-szeg; Ks 99]. 1748: Bágasia hordozo nagy deszkás paraszt lo szán [Ks 8. XXVIII. 5]. 1750: Mlgos G(ene)ralis Commendans Ur ő Excelle(n)tiájának kivantatnak két négy, négy lovu szekér az ő Excell(enti)aja bágásiája alá [Nsz; Ap. 3 gub.]. 1755: Inditottam el a bágasiát [TL Teleki Ádám költségnaplója 51b]. 1764: talam jó lenne bagasiával erre jöni [Mv; Told. 5]. 1795: a szekér nem volt igen meg terhelve bagasiával [Ákosfva MT; Told. 23]. 1797 Kolosvárra Eő Naga bágásiájával indulo 6. béres ökörnek adatam az utra 1 Kőh(öl) 2 (véka zabot) [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1809: bágasiát hordozo 9. lovak [DLt 380 nyomt.]. 1820: A Csiki Bányáról a' Cameralis Ertzet a' Regimentnek a Monitiot, Bágasiát, 's egyebeket mindenkor számos Szekerekkel 's Gyakorta kelleit vecturazni [UszLt VIII. 6/68].

bagázsiás podgyászos, podgyász-; de bagaje; mit Bagage, Gepäck-. Szk: ~ *béresszekér*. 1846: bágásiás béres szekér [EMLt] * ~ s ló. 1793: egy bágásiás lora valo takaro Szebeni 2szer ványolt posztobol [CU] * ~ *szekér*. 1786: Haszontalan korhel két Legényei jövének bé Ngd(na)k a' Bágásiás szekéren [TL]. 1788: Egy nagy Bágásiás szekert vettem 42 — .. a Bagasiás szekér igazítás — 18 [Cserei Heléna jk 18b, 19b]. 1801: a' Bágásiás szekér indulása előtt instálom hadd tudhassam [Kv; SLt P. Horváth Miklós lev.].

baglyos bagolyban bővelkedő (hely); cu cucule; Eulen-, (Ort) reich an Eulen. Hn. 1623: az Baglyosb(an) (sz) [Sszgy]. 1636: az Baglios [Kilyén Hsz]. 1643 után/1770 k.: sub Baglyos pratum [Szék SzD]. 1689: Baglyos nevű helyben (sz) [Szemerja Hsz]. 1693: Baglyos füvib(en) (sz) [M.zsákok U]. 1759: Bagjos alias Nagy Nyir n. Allodialis Erdő [M.gyerőmonostor K; KHN 80. — L. még i.h. Mut.]. 1775: a' Baglyosban [Komjátszeg TA]. 1776: A' Bagjasba (sz) [Maroskeresztúr MT]. 1797: Bogjos bük árkanál (sz) [Bordos U]. 1798: A' Baglyosban [Maroskeresztúr UI]. 1801 A Bagjos alatt (sz) [M.királyfva KK]. 1807/1838: a Baglyos nevű táblában (e) [Túr TA]. 1819: a Bagjosba (sz) [M.bece AP]. 1823: A Bagjasban (sz). A Baglyos alatt (sz)

[Szépenyerűsztmárton SzD]. 1825: A Bagjosban (sz) [Páké Hsz]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

bagól a M. bagó (AF) tn -i képzős szárm.; din Bagó/Bágau; mit -i Ableitungssuffix gebildet Form des Eigennamens Bagó, Bagóer. 1795: A Bagai Határba [M.bagó AF; MkGazd].

bagoly Bubo; cucuvea; Eule. Hn: 1723: A Bagolly nevű szőlő Hegyb(en) [Harangláb KK]. 1734: Az Bagoljban (sz) [M.gyerőmonostor K]. 1765: A Bagjan (sz) [Nyárádsztlászló MT]. 1771: A Bogalyban (szó) [Jára MT]. 1794: A Bagollyban (szó) [uo.]. 1797: a Bagoly Hegy [Désakna]. 1826: Bagoly Arka alatt lévő egy darabocsa kaszálló [Dés]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szn. 1692: Petrus Bagoly de Dees [Dés; Jk]. Sz: *annyit tud vmihez, mint a ~ az ábécéhez*. 1737: Anjjit (!) tud Pongracz ura(m) az reghi szükseghes Erdellyj dolgokhoz in judicio mint a bagoly az Abecehez [O.fenes K; Ks 99 Mikola László lev.] * *ha solymot szolgálhat, ~nak nem udvarol*. 1729: a jo életet Tako Uramnál meg unván, mondotta a' Felesége Sztantsulnak*, ha Solymot szolgálhattot, Bagolynak nem udvarlott, — és így attá magát Kálnoki Parkas Uram keze alá [Apáca Br; Brassó város lt. Stenner gyűjt. II. oszt IV/15. — *Peter János (77) providus vall-a, a Havaslevérlől előbb Krizbára, majd Apácára telepedett Salamon nevű jobbágyról].

bagolyborsó Cicer; náut; Kichererbse. 1588: veottem ... Vgorkat d. 16 ... Egrest d. 2. Petreselymet d. 2 ... Bagoly Borsot d. 1 Muskotaly Keortwelt d. 6 [Kv; Szám. 4/I. 59]. 1647: Egy kis beorbeonczeben bagoly borso; met. 1 | Kerti borso met. No. — 12. Bagoly borso met. No. — /1 [Drassó AF; BK 48. F. 16].

bagolyfűlű süveg süvegfa; un fel de căciulă; Art Haube. 1786: a kedves kopacz fejedet pedig már nem féltém, mert mint jo előre láto ember meg tsináltottad vala a bagoly fűlű süveget, tsudáltam mire valo ... mar ha a falba vered is a kopacz fejedet a Süveg meg menti a veszedelemtől [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond tréfás lev. gr. I. Bethlen Sámuelhez].

? **bagósüveg** süvegfa; un fel de căciulă; Art Haube. 1801: Pethő Sándor született magyar, eredetét vette Nemes Szalad (!) Vármegyének Szalatér nevezetű helységéből, ... visel télen által fekete bagó Süveget [DLt nyomt. kl].

Az e címszóbeli süveg nem azonos-e az előbbi címszóbeli süvegfaival?

bágyad lankad; a lincezi, a-si pierde din puteri; ermatten. 1724: Laczika csak fajtattya az Lepit bizony gyengecskén vagyon ... minden nap ketczer meg kenetem, de csak badgyadva van [Ap. 2 Apor Péter feleségéhez]. 1759: szolgánk igen Nagy Bágyadva es meg Verve tüpötskölve

jöve kísőn Hazamhoz [Csej MT; VK]. 1836: a' félelem, rettegés, tűnődés, és éjszakázás miatt nagyon bágyadva vagyok [Kv; Pk 7].

bágyadt lankadt; lincezit; ermattet. 1829: ma bágyadtab vagyok mind az uton [Kv; Pk 6].

bágyadtság lankadtság; lincezealá; Mattigkeit. 1734: Engem az Fő fajas is el hagyot, bagyotcságh nélkül ugyan csak nem vagyok [Abafája MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. 1801: En oly roszul nem vagyok, hogy kötelességem nem tehetném, de ételem, álmom, kedvem feletle gyarlo, s bágyadtságom nagyon érzem [Kv; BfN gr. Kemény Sámuel lev.].

bágyadtul bágyadtan, bágyadtként; lincezit; ermattet, matt. XVIII. sz.: A melly lo vagy Kancza fel borzadva vagon bágyatul viseli maghat, vony kégyő fü gyökeret, á mellye hegyesibe [JHb 17/10 lótarási ut.].

bágyaszt ellankaszt/gyötör; a lincezi/chinui; ermatten, abquälen. 1722: a más Urak marháit Gyergyóba be hajtották ugy el ehezették Szomjuhoztatták s badgyasztották volt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 164].

bágyasztó lankasztó/gyötörő; lincezitor/chinui-tor; ermattend/abquälend. 1684: gyakorta testét badgyasztó es erőtlennitő s halálát siettető súlyos nyavalyai [Csapó KK; Berz. 2. 27/13].

bágyi pokróc pokrócfajta; päturá/ťol din Bágy/Bädeni; Decke aus Bágy. 1820: Egy Bágyi Pokrotz [Mv; Told. 19, 22].

Nyilván Bágy (U) községben szőtt pokrócfajta.

bágyoni a Bágyon (TA) tn -i képzős szárm. din Bágyon/Bädeni; mit -i Ableitungssuffix gebildet Form des ON Bágyon Bágyoner. Hn. 1774: a' Bágyani utan kívül (sz) [Gerend TA; EHA]. 1804: Bágyani határan [KW]. 1805: a bagyani Törökbuzás vegiben (sz). a Bagyoni teren [Bágyon TA; EHA]. 1843: A Bágyoni Szabad Erdőnn [uo.; EHA].

Szn. 1794: Bagyani Rebeka [Vaja MT; VH].

baj 1. párbaj, párviald; duel; Zweikampf. Szk: ~ra hív (ki). 1572: Caspar ... leot kardiat ky vonta volt es hozzais vagot egy kekbelihez Bayrais hy volt egy gwbas legent [Kv; Tjk III/3. 25]. 1584: zonzedsagual ne(m) lakot bekewel ez Leorincz Teglas Antaltis Baira hia vala, zidta ereosse(n) a' lelkewell [Kv; Tjk 4/1. 359]. 1585: Curwa felesegnnek zidta Istuan Mihalt, Mihalis váltigh zidta Istuant, de Istuan Jobban zidta, Bayrais hya vala Istua(n) Mihait [Kv; Tjk IV/1. 537]. 1588: chyan Benedek, Bathori Elekne Azzonyom Jobbagia, wgyan Perechyenben leott nemes vdwarhazamra, ektelen zo(k)ka)l zidalmazott, rwtolt ... es bayra hitt ektelen zokkal illetet [Somlyó Sz; Wlt]. 1597:

haza menek hazamhoz od(a) Jeowe hiwtt kj bayra zidotth rwt zittkokal [UszT 12/39]. 1599: Kiraly Fere(n)cz be ieowen baira hitta ki Wargha Balast, De az werekedesen en ne(m) wolta(m) [i.h. 15/196 „Orsolia Kobadfaluy Molnar Mihalyne” vall.]. 1603: Dobos Jakab fegiweret ky wonwan all vala az Borbely Imreh ablaka alat ket vyat tartia fel weresen, es kialtia vala oda be lei ky bestie lelek kwrwa mert ihon az vyom, Elment s megh megh tert haromzoris, vgy hitta ky baira, de en eggiket sem lattam hogy ky ieott volna [Kv; Tjk VI/1. 707]. 1610: eo vont pedig az en Nemes feoldeme(n) Zabliat en hozzam, Bayra hytt [UszT 34b]. 1618: Hallam akor estue mikor Lestyan Janosnak Arattak volt az Janos Tamasne fia Andras, megint Janos Mihalj fia Jmreh hjak uala kj Bayra az Boga Benedek fiat mondua(n) Jeoy ky esse lelek kurua [Kozmás Cs; BLt 3 Tamás István ns vall.]. 1630: elegge hiva ki bajra Kerekes Gieörgj Moldovaj Istuant [Mv; MvLt 290. 207b]. 1645: az ket fogoly fenyes nappal az hid kapura menuen, ot leuo uaros szolgaiara, darabantira zugoloduan, öket baira hittak, nallok huueli nélkül ualo mezitelen szabliaiok leuen [Kv; Tjk VIII/4. 26]. 1651: halla(m) hogj Beczki Sigo(m)n d szidgja vala Jobbagit Mondgja vala vagd esse lelek. kurua fiai. aztis Hallem (l) hogj Diosi Nagj Miklost Hija vala bajra ezt Mondua(n) iøj ki most ha vitez (igy) esse lilek kurua fija most valik megh [M.köblös SzD; RLt 1]. 1696: látám mikor Kovács Jánosne az Pásztor házára mene es hiya vala ki bajra az Pásztor meg rutul szidá lecsi lucsának [Berz. 17]. 1717: Becski Ur(am) ... üveg ablakaimat le rontotta, töltöt puskáját ablakomon bé tartota szokásos dolgait tudom hogy mikor részeg mindeneket bajra hiv Becski Ura(m) ... aztis tutom egy alkalmatossággal hogy Dobai Ura(m) ebédre hivta Becski Uramat, s öszve veszet Rettegi Urammal és más nap jozanon bajra hivta ki ő kgylmét [M.köblös SzD; RLt] * ~ra jer ki. 1686: hallám hogy hijja vala ki Gáspárt, monduan jer ki ördögh atta lelkü bajra [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII/15].

2. nehézség, alkalmatlanság; difficultate, greutate; Beschwerlichkeiten, Schwierigkeiten, Not. 1687: Opra Hertsogja Szidgja vala Raduly Hertsogat, illyen szokkal, rosz ember miat veszekedtel, tsak mi visellyuk a' bajt miatad, a' kellene hogy üsteken fognalak ne tselekednel mindenkor veszekedest, ha arra valo nem vagy [Huréz F; Szád.]. 1717: semmi nemü bajaban nem seghitöe [Tarcsafva U; Pf]. 1720: a Kezesség miatt nem leszen bajotok [M.újfalú K; Ks 25. V]. 1722: kívántom Ngodat tudositani a Conscriptio folyásának modalitása iránt; melly miá elég bajam és bestelenségem is következet [Pókafva AF; Ks 95 Borsay K. Pál lev.]. 1767: mi bajad vagon neked töltem [Majos MT; Told. 26]. 1769: mondotta Medves István Uram ha bajatak leszsz el igazitom én [Mezőmadaras MT; BK]. 1772: ne sajnálja sogor vr(am) az Sz: Gelliczei Kotér Jozságh

rol való Csere Contractust ki keresni és kezembem által küldöni mivel nagy bajom vagyon arántok [Lőrincfva MT; SLt XLIV. 13 Thoroczkai Péter P. Horváth Ferenchez]. 1779: Molt a Mlgos Exponens Aszszonynak a Férjével anyi ügyes (!) bajai voltak attól fogvast soha együtt sem voltunk [Marosvécs MT; KS özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Druziánna (61) vall.]. 1814: az uraknak Se legyen bajak érettem [Sárd AF: KmUlev. 3]. 1823: ha történetből leszszis Bajam .. a' mennyire lehet Betsületemnek meg felelni igekezem [Alpestes H; Told. 7] | Akár mi kicsi bajatak legyen tudositsatak azonnal [Mv; Bál. 1]. 1826: Hát még annak folytatásával mennyi bajam volt, és léssen [Kv; KmUr. lev. 3 Öri Fülöp István városi fiskális]. 1837: meg győzöt a' Groff hogy semi bajad nem lesz jót áll érte [Kv; Pk 6]. 1852: ha valami bajad van töstént küldj utánam akar merre megyek bajak között kel küszködnem [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: nagy ~jal nagy nehezen. 1764: Szétsi Ferentz valami buzát ki vívén az udvarból .. erette ő futott faradott belé hogy kezességen ki vehesse, nagy bajjal ki is szabadította [Bögöz U; IB]. 1782: ugy szerzett nagy bajjal egy ókrót [Km; KLev. 5]. 1790: A mult napokb(an) fel indított Jantso ur Guraszadáról ... holmi konyhára valokat ..., a sok jég és alkalmatlan ut nián Foltnál tovább ökröl nem jöhettek ott egy hétig mulattak ... nagy bajjal eddig el jöttek [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.]. 1803: 80. Rhénus forintokat el lopott gazdájától, azt nagy bajjal tudta tölle vissza szerezni [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1805: a' bivalent nagy bajjal az olt vízébe béverték [Frákos U; Falujk Sebe János pap-not. kezével]. 1849: Cseh Joseph a Pöldről fel kelve nagy bajjal a kapuján ki menve a' Tanorokjába egy kalangya széna mellé huzta magát [Héjjasfva NK; CsZ] * ~a esik. 1745: ha te látnál is engem valami kár tételben s bajam esnék miatta, én fizetnék néked hogy halgatnál [Bálványosváralja SzD; Ks] * ~ba ejt. 1820: Székelly Rosi ... csak az Esketéskor is szinte bajba ejté Kotsis Pétrét, kire azt fogta volt, hogy ő látta volna a kert jukán azt, a'ki a Báronénak az Urfit csinálta [Várfva TA; JHb F. 48] * ~ba hajl. 1783: Héj, Flora még téged meg kötnék mért hajtd bajba azon embert Ugy mint Nanya Makavéjt, már ötöt el fogták [Faragó K; GyL] * ~t csinál. 1778: Lapadát otta ottan kereste az okot a' veszekedésre Csanán Urszuly sokszor kérte Ugrán Lapadátot mondván Sogor üll le, s mulas a' te jo akaroiddal ne tsinálj nekem bajt s nyomoruságot [Egerbegy TA; JF] * ~t okoz. 1789: G. Kemény Farkas Vr eo Excellenciaja és Groff Teleki Lajosné eo Nga három kis asszonyokkal itt hálának vissza menet elég bajt okoztak mert sokad magokkal lévén nehezen fértek, az üdö hideg volt, fánk pedig kevés volt [Bencenc H; Bara Ferenc lev.] * ~t szerez. 1597: bezelgetenk egimással az Arwanak ki lenne gongia wisseleioe ... mondo(m) ezt

hogi ha ferfi volna vgi talam inkab hozza fognek, de az leanzo Azzony ember baya, en pedig ha lehet gazdam azzonnak bajt nem zernek [Kv; TJk VI/1. 66]. 1764: Mikor a kertész Jnast meg fogták hallám a Serfőzötől hogy Páll Joseffné valami buzát oda vívén a Serfőzőnek a kezibe haraguván a Serfőző erette hogy nekiis bajt szerettek velle így szolla, ha oda menyen Páll Joseffné mingyárt meg kóti erette [Bögöz U IB] * meggyül a ~a. 1828: a marhákkal is meg Gyült a baj, ha el hajtatom Kemény Telkére, mind az útban hullan(a)k el, merтт tsak itt ez mezőre hajtvá is minden nap a sok vesződés és baj [Koppánd AF; IB Fodor Antal gr. I. Bethlen Sámuelnéhez]. 1849: nekemis meg gyült volna a' bajam [Héjjasfva NK; CsZ] * ügyyel-~jal nagy nehezen. 1665: Ket uttalis Kantarokat kergettetvén valami ügyel bajal percipaltunk f l d 68 [Kv; SzCLev.].

3. nyavalya, betegség; boalá; Krankheit. 1768 az Falusi Pásztor a Faluba bé hajtván admo-niáltatta a Gazdákat hogy ki ki itassa meg Marháját mert ha a Szomjuságnak miatta bajak betegülések annyival inkább meg halások Törté-nik ő oka ne legyen [Kissármás K; RLt o. 4]. 1853: a' gyermeknek mi baja sem volt eddig-len [Kv; Pk 7].

Szk: altesti ~ok. 1856: halt meg Nagy Ferenc kovács leánya 10 hónapos korában altesti bajokban [Dés; RHAK 80].

4. havibaj, menstruáció; menstruatie; Menstruation. 1829: még sok bajak jöttek azután réám . a' bajamis el következett [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

5. dolog; treabă; Sorge, Sache. 1765: Ezen kérdésre nemes Ember, akinek a Contributio dolgával nincsen baja alig tudna bizonyost fatealni [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 37]. 1792: az irt Társaság magára vállalta azt.. hogy a Bartok Istoknéval valo bajt, irt Bartok András iránt ugy el igazittya, hogy leg küssebb baja sem követ-kezik ez iránt [Torockó; Bosla]. 1796: Nekem nints semmi bajam, azért nemis menyek [Kv; Aggm. B. 15]. 1797: Minthogy ezen kertben Szilva fa leg felesebben vagyon, ugy hogy meg olvasni igen nagy baj lett volna, azért a' Szilva fák, és közte imitt amott lévő Megy fák együtt betsül-tettek Hffr. 200 [Ajton K; CU IX/27. 12] | nekem ott(an) semmi bajam nem lévén [Marossztkirály MT; Berz. 9. Fasc. 74]. 1804: én azt nem tuda-koztam mint hogy bajam velle nem volt [Csapó KK; i.h. 17b]. 1805: utaztam és annyit lava-goltam a' Ngod bajáb(an) hogy a' faramis majd petrificailodott [Dés; Ks 94]. 1812: ha lehetne végezni hamar Szeretném, mivel sok az bajam [A.jára TA; Szentkereszthi Sámuel lev.]. 1823: Csernatoni Samuel Uram réám is töb vers-ben el jött, egyszer nevezetesen éppen a mikor dagasztottam kínált egy Csomo pénzel, és kért hogy engedgyek néki, de nekem nem lévén az a bajom folytattam dolgomot [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez]. 1849: en más bajba foglalatoskodván oda meg jelenni nem tudtom

[Héjasfva NK; CsZ]. 1852: a' lelkem Anyám egy általában gyenge ugyan, mind az által lábai erejét mégis vissza kapta annyira hogy most páltza segedelmével magárais mozoghat, bajait végezheti [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: ~a érkezik dolga akad. 1757: nekem bajom érkezvén egy emberrel, nem láthatom hová telepednek fa vágni [Gergelyfája AF; BK sub nro 834] * ~t ad. 1853: Uzonit tisztelem nagyon sajnálom hogy ott mulatása idejét nem használhattam .. de tám ad az Isten még bajt ott néki és énis tölthetek vagy egy jó órát ennyi bu- és szenvedések után [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * ~dt (el)végezi vkivel közöszül vkivel. 1823: el mentem Szász Régenbe a hol egy nevezetes kurva kérdezte tőlem ha nem láttamé Csernátóni Sámuel, mivel hogy vele baját végezte egy Bánkot adott, de nézze meg e nem igaz Bánko [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez] | a gazdám szolgálóját Kolosvári Szóts Julit ki tsalta a Pitvarba a kin ott erőszakot is tett mert el végezte velle baját [Dés; DLt] * eligazítja ~dt. 1797: ne meny sohová mert el igazítottam én bojodat [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27].

6. ügyes-bajos dolog; treburi anevoieose; beschwerliche Sache. 1782: A Praet(itulált) Mlgos Ur meg tekintvén ügyes bajait ezen Samsodianus Successoroknak kérésekre menének előttünk ily meg másolhatatlan Contractusra [Mezősámsond MT; Bet.].

7. ügy; chestiune, problemă; Angelegenheit. 1631 En semmi arujokat nem vegezeseke nem tudom sem hallotta(m), sem hogj bajat fel fogatta volna Nyrró Gaspar nem tudom [Mv; MvLt 290. 232b]. 1746: revisiojokat be advan az ket fel peresis bajakat tamagatvan szavakkal ... teczett mű nekünkis Isten s igazságh szerént igy deliberalnoonk (!) [Torockó; NyIrK XII, 115]. 1769: Felseges Aszszonyunk a Mixtum Forumot, mely volt az fegyvert viselő Hazafiai között abrogalta és kinek kinek törvényes bajának el igazittasat maga rendes Forumara igazittani méltotztatott [UszLt XIII. 97]. 1792: a Lázarak Bányászi társaság ... magára válalta azt ..., hogy a Bartok Istoknéval valo bajt, irt Bartok András iránt ugy el igazittya hogy leg küssebb baja sem következik az iránt [uo., i.h.].

8. gond; grija; Sorge. 1568: az gyermeket eleg Bwsagbol Tartotta fel, es Jgaz eleg Baya volt vele [Kv; Tjk 175]. 1750: Midőn szinten ezen Leulemet vezettem volna érkezék Kalota Szegről ujjabban ilyen bajam hogj a mint az Dereciek edgj Darab határ véget perlenék az Bedetsieken ... most tizen harmad napra tesznek nekem tudositást, az holot nekem njoltzad nap alát jelen kellett volna lennem [O.csesztve AF; Ks 83 Péterfi Sándor lev.].

9. természeti szükséglet; treabă, necesitatea trupească; Notdurft. 1830: ezután ki ment Albert Ur a Házbol Baját végezni [Abrudbánya; EMLt]. 1852: Képzeld Kriska tsőtörtékre viradolag bajara ki ment mezitlab ... s meg hült [Kv; Pk 6].

Szk: ~a van állapotos, terhes. 1799 Hát Maris ugyan kitül van kednek baja? [Dés; DLt].

bajadér fátyolfajta; vál, voal; Schleier. 1834: Két fekete egy forma petini Bájáder Egy Citromszin Sárga Bájáder . Egy veres kitsi krep keszkenyő Egy Tarka Sellyem Bájdel-tuch kitsi keszkenyő [TLt Praes. ir. 1062 özv. br. Kemény Simonné úton elveszett ingóságainak lajstroma]. 1835 Nagy Keszkenő három ... Bajadere ketto [Told. 19]. 1837 40 sing gyolts Rf 62 . 1 Bajader Rf 15 [Mv; DE 3]. 1840: Két kis selyem keszkenőt. Két Bajadert .. Meny Aszszonyi Fátyolt egyet [Nyárádszthenedek MT; Told. 19]. 1846/1849: Fejer Bájáder restantia [Kv; HG. — *Kelme-felsorolásban].

bajfű ? vmilyen gyógyfű; o plantă medicinală; eine Art Heilkraut. 1615: Egj kws Iskatolyaba(n) az vasas ladaba(n) valami baj feő Iskatolyastol f. — d. 10 [Kv; RDL I. 97].

A szintén lehetséges *bájfű* (bájfű) olvasatú szó jelentésére l. NySz. Ez olvasat esetén azonban az általánosabb 'varázsfű' jel-re is gondolhatunk.

bajfűmag ? gyógyfűmag; sămință de plantă medicinală; Samen des Heilkrauts. 1627: Bay fw mag eött fontt, tt f l d. — [Kv; RDL I. 34].

A szintén lehetséges *bájfűmag* olvasatú szó jel-ére nézve l. NySz. Ez olvasat esetén felvethető azonban az általánosabb 'varázsfűmag' jel. is.

bajlakodó veszdő, bajlódó; care se trudește, care se ostenește; sich abmühend. 1685 Katonai Gyermekek lovakkal bajlakodó Szabadosok(na)k . . az Gyermekek lovak(k)al való bánásért ajandekon Flor l // [Gyf; UtI].

bajló bajlódó, veszdő; care se trudește/ostenește; sich abmühend. 1741/1745: Betegségében velle bajló Katonák körülötte való faradságáért és velle való dajkálkodásáért fl: h 20 [Kv Told. 18].

bajlódás veszdődés, kínlódás; osteneală, trudă; Plage, Mühe. 1840: En a Gerendak és Szarufák megtalálása és őszve szedesebe merőbe munkalodom vosárnaptól fogva lehet kezbelni edes Bosla Uram mennyi nem idejere született és huntzfut emberrel kellett bibelődni, annál fogva nyugtalankodás elég volt de megis Isten után a sok bajlódások között őszveszedtünk* 40 szál gerendát és 4 Szaru fát [Várfva TA; NyIrK XII, 115].

*Tl. az Aranyos áradásakor elúszott fák közül).

bajlódik 1. veszdődik, kínlódik; a se trudi/osteni; sich abmühen, sich abplagen. 1594: Az hoheroknak Miuel hogi az Mondro peter testeth, fogokkal foghdostak, es Negge vaktak attam Neginek f 4 ... Az 2. porozlonak hogi Mondro Peterrel Baylotta(na)k attam [Kv; Tjk VI/6. 4]. 1597: Búzey Matyas vallia ... amideon vtannok erkezem hat Giorgi deakot immar megh vagta volt az eőtves legenye ... Georgi deak

kere hogy ne hadgiam keressek borbelt neki, mideon ot keorewle bailodnam azonkeozbe mas zaidulast hallek [Kv; TjK VI/1. 52]. 1629: Mikor Danczi Istvanne olyan sokat betegeskedek, mentünk oda, enni vittünk; lattuk, hogy sokat bailodott volt; Mondottuk mit veszekedik velle; Azt mondotta Zelarosne hogy Atyamfia szegeny [Kv; TjK 40]. 1631 mostani nyomorult allapattyában . nagy io szíuel bant es baylodatt [Szentmargita SzD; Told. 27]. 1709: Fő Komornik ur(a)n ō kglme Buzája(n) kívül meg eddig semmit sem csepelethettünk bajlodva(n) a mezei Takarmannyal [Fog.; K.] Miss. Fogarasi János lev.]. 1728 bajlóttunk két nap az uttal de csak vissza kellett akkor jönnünk mind az kilenczen kik el indultunk volt [Maroshodák MT; VGy]. 1732: micsoda dolog légyen annyi felé el hánt jósággal bajlodni és asztat akkor akkor Oeconomiara össze hajtani [Kóród KK; Ks 99 gr. Kornis Ferenc lev.]. 1786: En eddig eleget bajlodám a' Gát(na)k vizivel, mig az nagy apadások (így!) volt, mert mindennap dugotsoltattam kü-lömb(en) Vám bizony nem jött volna majd Semmi is [TL Málnási László ref. főkonzisztoriumi pap gr. Teleki Józsefhez]. 1797: meg-igértem a 20 Rforintokat, hogy ne raboskodtassam, és tovább ne bajlodgyam, hogy annál fogva házi gazdaságom ne akadályoztassék [Kosesd H; Ks 115 Vegyes ir.]. 1826: még most is bajlodom Véllek [Mv; Told. 7] | a' mostani árok tisztításával ne bajlodjék [Msz; GyL]. 1835: ezen gaz emberek .. ellenem is Tisztyek ellen helytelen panaszokkal elő allani nem ataljak, hat ha maga a Földes Ur vagy más arendator bajlodnék vellek ki birna [Torja Hsz; Bet. 4 Apor József lev.]. 1840: midőn a Zsákokkal bajlodnánk, a Sogorom a Székér mellől hová, vagy hová nem el Szókött [Homoródsztrárton U; KLev.]. 1841: a pap a maga dolgát a Regiusságot nem viszi a mint kellene, hanem a helyet egyébbel bajlodik és kötelességét a kántorra, és Csúrbírákra bízsa [Görgény MT; Born. G. XXIVb].

2. gyötrődik, kínlódik, szenved; a se chinui, a suferi; sich abquälen, leiden. 1855: September elejétől fogva a forro hideggel bajlodam hol el hagyott hol ujból rájött éppen ma van a napja nem tudom kegyeskedik az el maradással [Uzon Ksz; Kp V 405 Kispál György Kispál Lajoshoz]. 3. bajoskodik, veszkódik; a se munci/obosi; sich (ab)mühen/plagen. 1880: Panaszló nem tudván panaszát bizonyítani, mind két félnek megtiltatik, hogy egymással ne bajlódjanak [M. bikal K; Rak 348].

bajmolódik bajlódik; a se necăji; sich (ab)-plagen/mühen. 1725: Vagjon itt Thorda W(á)r-(me)g(é)én) Bogáthon egj becsülletes Medicus Felfalusz Mihály Vram mint Uj Gazda Economiájának Fundamentum vetése körül bajmolodott [Dátos TA; Ks 95].

bajnokkesztyű bajvivó kesztyű; mănușă pentru turnir; Turnierhandschuh. 1793: egy par

bajnok kesztyű, veres barsonybol fel kötni valo [TL Conscr.].

bajnokszeg (tutaj)heveder-ék, ek tutajszeg; pană de lemn la plută; Floßkeil/stift. 1841 Petele Marhásaiból^a Bajnok szegnek valot hordtak a tutajokra [Petele/Görgény MT; Born. G. XXIVb. — ^aAz úr dolgát igásállattal teljesítő jb-ok közül].

A szálfákban egybekötött tutaj orrán és hátsó részén keresztül a szálfákat egy-egy rájuk merőlegesen elhelyezett gerendával: a hevederrel v. (tutaj)hevederfával (l. ott) fogják össze, és ezt a két gerendát a szálfákba vert faékekkel rögzítik. Egy ilyen faékre vonatkozhatik a címszövegi megnevezés. Az ek másik régiségbeli neve: *tutajszeg* v. egyszerűen: *szeg* (Palkó Attila közlése nyomán).

bajol 1. bajlódik, vesződik; a se trudi/osteni; sich abmühen. 1774: az ipom Néhai Mlgs Gróf Földvári Ferentz Ur Halálától fogva magam egyedül bajlok a' dolgokkal [Kozárvár SzD; Told. 22].

2. gyötrődik, kínlódik; a se chinui/necăji; sich (ab)quälen. 1853: Uzoni megsuga titokban, hogy a hideg magátis ki lelte ... Ő hát maguk a' sorstol csak arra rendelvek hogy ismét meg ismét hideggel bajoljanak | mű itt e' nyomoru világom, a' fájdalom kínjaitól emésztve-bajolunk az élet terheivel [Kv; Pk 7].

3. dolgozik; a lucra; arbeiten, sich abmühen. 1757 mivelhogy en az ke(n)derrel bajoltam az Udvarban Aszszony emberek is lévén mellett (!) Sokszor hivut be mellőllem Aszszony embereket az Hazb(a), de hogy vellek paráznalkodott volna a Sokszor említett Vonyát nem láttam [Galac BN; Wlt Kinyipár Precup (34) vall.].

bájolás bűvölés, varázslás; vrajă; Zauberei. 1748: Tudja é a Tanu hogy . . Argyelan Josziv Varázslással bűjéléssel és bájalással élt volna, vagy pedig élne, kinek, mikor, hol, mivel varázslat, es artott é vagy használt az ő varázslásával? [Déva; Ks 112 Vegyes ir. vk].

bajolhat bajlódhatik, vesződhetik; a se putea trudi/osteni; sich (ab)mühen können. 1795: ki tettem a jo ötsémet Koronkaba hogy drága jó öreg aszszonyunk könnyebben bajolhasson ő vele [Mv; Told. 47].

? **bajolt** 1580: Az Eyely Jaras felől vegetzte (!) eo kegmek ezt, hogy Nioicz ora vtan senkj bort ne aggio(n) tyz forint birsaga alat, ha penigh az harangozas vta(n) az vczakba valakik kialtanak bayoltananak zitkozodnanak es ot chintalankodnanak Tehag azokat ha Neotele(n) a' wagy Rydegh, es Mywes legenyek megh foggyak, Es ha rydegh legeny kinek zalogya ninchy az kalytkaba vigiek ha kinek penigh zaloga vagio(n) az Biro minde(n) engedelemmelkwl tyz forintot vegie(n) rayta [Kv Tanjk V/3. 231b].

A címszövegi szó egykori megléte a szövegbeli egyetlen előfordulás miatt teljesen bizonytalan. Vajon nem elírás-e az előtte álló szó hangalaki hatására *bajolmanak* h.? Ebben az esetben a *bajol* igének 'párbajozik'-féle jelentésével számolhatnánk.

bajoltat bajlódtat, vesződött; a face sã se trudeascã/osteneascã; sich (ab)mühen lassen. 1708: (A ló) mihelyt ide hozta az vad kertb(e) akkor mindjart le esett, az olta minde(n) nap velle bajoltatok de kecség(es) ha fel epulhet [Fog.; K]Miss. Fogarasi János lev.].

bajomi az (Alsó)bajom (KK) tn -i képzős szárm.; din Bajom/Boian; mit -i Ableitungssuffix gebildet Form des ON (Alsó)bajom: Bajomer. 1728: ezen Bajami ember ki beszéllette micsodasok a Tulkok [Betlensztmiklós KK; BK].

bajonét szurony; baionetã; Bajonett. XIX. sz. eleje: Két Bajonét [BK Inv.].

bajonétes szuronyos; cu baionetã; mit Bajonett versehen, Bajonett-. 1823: ket Bajonétes Komisz fegyver Spadejaival [BK Inv.].

bajos 1. vesződéses; anevoios; mühsam. 1625: Egy Christaly üveghez czinaltatua(n) egy tokot fizettünk teolle miuel bajos volt f.1/ — [Kv; Szám. XXVIII. 2]. 1687: most szükség hogj imád-kozzáll erettem, mert bajosabb dolgaim lesznek mint az előtt [Beszt.; Ap. 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Lázár Erzsébethez]. 1716: latom: bajos ez az orszagos munka noha minden nap egész nap munkalodunk megis bajoson mehetünk ele az dologban s oljan munka, az kinel nagyobb már nem lehét [Nsz; Ap. 2 Apor Péter feleségéhez]. 1723: bajos utozásán Ng(dna)k szánakodom [Darlac KK; Ap. 1 Apor Zsuzsánna apjához, Apor Péterhez]. 1724: Nagad poroncsolatya szerint igyekeztem volna az Repartitiot eléb véghez vinni ... de mel. Comanderozo Generalis ur(am) õ Excellenciaja bizontalan érkezése után valo Várakazasúnk, s arra valo bajas készülétünk mia hamaréb nem lehetet [Veresegyháza AF; Ks 83]. 1749: bajos az Interesnek esztendõnként a valo fel szedese [Uzon Hsz; SVJk]. 1783: Elégb bajos ... megszűnnön ide jöni [JHb Csáki Katalin ir. Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz]. 1789: az utak ... meg bomlott alkatmatlan állapotba(n) vadnak ... az töltött utakból, az porond, es főveny kívásoott, tsak az nagy kövek maradtak melyek miatt az járás igen bajos [UszLt XIII/97]. 1796: ezen földnek az Also resztét be nõtte az Erdõ .. ha meg Trágyáztatnék még jobbanis teremne Gabanát, de bajos Trágyázni [Szentegyed SzD; Wass 10]. 1797 Kolosvár esik Ajtontol egy mért földnyire, ennek az uttya igen bajos hegyes és völgyes [Ajton K; CU IX/2. 50] | Ezen gyepek bokros, és olly hely az hová szőlőt plántálni igen bajos volna gödrös omlásos hely [Torda; i.h. 102b]. 1810: Ezen Malomra Gátot kötetni bajos, mert a' hely a' hová a' viz mostani folyását vette, fővenyes és homokos, a' mellett a' viz mostis szüntelen tovább távozik [Rákos Sz; Ks 77. 20. Conscr. 65]. 1815: A' Gazdaság folytatása itten igen bajos és nagy Stráptáziaval mégyen [Szóváros SzD; HG gr. Haller lev.]. 1852: látad milyen bajas a' gazdaság [Kv; Pk 6]. — L. még RákDiplÓ. 607.

2. nehéz; greu; schwer. 1661 Anno 1661. die 10. Septembris hivattattam Istentül ez bajos erdélyi fejedelemségre. Die 16 A kerelei réten a hatalmas nemzettől adatott bot, kaftan, lo szerszámostúl tollas süveg. [AMN 84—5]. 1747 nagyon ruinalodtak volt azan házak, felette sok építés kívántattik ebben a bajas időben [Kéménd H; Ks 99 Zejk István lev.]. 1749: Buzat írod hogy külgjek, de nem tudom hogy leszse mivel igen bajos ut vagyom | talam soha bajosabb ut nem volt mint most [Buzd AF; Ks 98 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1765: oly dolgokat tselekedni minden láрма nélkül, bajos el hinni [Torda; TJK V 291]. 1766: Ezenn földött igen bajos volna ma a' többi földek közül ki választani [Udvarfva MT; Told. 69]. 1785: Itt ezen a földön igen meg félemltet a nép, a mult hétenis a Maroson tul lako szegény Magyarság majd mind által jött a Maroson, a Papunk is ide hagyta volt a házat de a Mester emberek s a gazdasszony szerentsénkre helyt állattak bajos napokat értünk [Bencenc H; KB Bara Ferenc lev.]. 1809: A mi esztendei hasznát nézi, bajos meg intézni azért hogy Videl Hers ... a ki ezen Malmot Arendában birja ... a maga számára véghetetlen sokat öröltet [Csicsógyörgyfa SzD; Ks 76. 56 Conscr. 15]. 1810: A bajosabb dolgok Betsűje véghez vitelére Kolozsvári Pallér Léder Josef adhibealtatott [Doboka; Ks 76 Conscr. 17]. 1817: a' részeges Ember előtt igen bajas mindent jól elzárni [Héderfája KK; IB Veress István tt lev.]. | A Kövesdi határ fekvése és terrenuma észre vehetőleg természetlenebb, bajosabb mivelésű, hogy sem az Háromszéken lévő föld [Árkos Hsz/Mv; Kp V. 318]. 1849: ott oly sok minden házi Drága eszközök voltak hogy bajos egy helyt annyit tsak latni is [Héjjasfva NK; CsZ]. 1860: minthogy most minden oltso a mi vidékünkön bajos ki csinálni 500 forintot [A.jára TA; Bet. 4 Orbán Károly birt. lev.].

3. kínos, fájó; dureros; schmerzlich, peinvoll. 1778: nekem is bajos egy mástól él szakadva lenünk [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna férjéhez].

bajosan 1. nehezen; greu; schwer. 1716: latom: bajos ez az orszagos munka: noha minden nap egész nap munkalodunk megis bajoson mehetünk ele az dologban [Nsz; Ap. 2 Apor Péter feleségéhez]. 1782: nemis vehetni kert* nélkül hasznát telyességgel söt kertelis bajoson [Galambod MT; Told. 29. — *Kerítés]. 1796: ezen erdőből a falusiak vágnak Tűzer megoknak a mikor Szűksegek vagyom ..., de minthogy igen roszt Tilalomb(an) vagyom, bajoson nőhet, holott jo erdőnek valo hely [Pujon SzD; Wass 10]. 1801: (Pénz) egy holnapnál elébb bajoson lészen [Kv; SLt P. Horváth Miklós (unoka)öccséhez]. 1803: Sok pénzt tölle el lopott, mellyett a káros Aszszony tölle bajoson viszzá szerzett [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1814: Tavasz félt ... a Bogja teteje le dőlt a' Szolgámra, ugy hogy szinte oda ölte, a' Gazdaszszonyomnak Mária, és Susánna nevezetű

Két Léányi bajoson téphették le rolla a' Szénát és szabadíthatták ki [Dés; Ks 79. 29. 794] | (A) Grof Ur, többnyire mind az említett Léány személynél töltötte és tölti idejét, ezt pedig az aszszonyok Férjeikre nézve bajoson tudják el nyelni [Ne; TSb 12]. 1815: a Felséges Királyi Thesauratus Ujj hajonak építéseiteket (!) bajoson engedi meg [Marosportus AF; Ks 117 Vegyes ir. hiv.]. 1820: a' több helyek is oldalasok lévén bajoson trágyázhatok [Bács K; KmULev. 2]. 1826: az olyan Perben a' Szószolló tiz annyi erővel, s meg két annyi idegenységnek szenvedésivel is bajoson boldogulhat [Kv; i.h. 3 Őri Fülöp István városi fisk. nyil.]. 1837: terével bajoson fognak járni [Dés; DLt 435]. 1843: egy szekér 3. kalongyát is bajoson képes fel rakni [P. zsuk K; SLt évr. Szigethi Csiky Zsigmond P Horváth Ferenchez]. 1846 (Széchenyi István) erősen fél, hogy majd midőn szükség leend rám, bajoson határozom el magamat, lemondani Kolozsvári viszonyaimról, 's Pestre költözni [Kemény Zsigmond naplójából (Benkő Samu más.)). 1849: A pintze vizenyőssége miatt bajoson használható [Somkerék SzD; Ks 73/55]. 1850: énis el nem mozdulok Lelkem Anyám mellől — véle ülek, bajosan szokom az erős meleg házat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. vesződségesen; anevoios; mühsam. 1757: bajoson és nehezen és nagy Bajjal, s kölcséggel lehet Pénzel is fát Procurálni [Budatelke K; LLt Fasc. 129].

3. aligha; abia; kaum. 1757: nállánál tékozlóbb és csalárdabb bajoson lehetett [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. 1787: Karátsonnak az innetső felin bajoson lát kegyelmed [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez]. 1809: Most Szt György napra bajoson fog meg esni a dolog [Zilah; BFR 62/11 dr Zoványi Imre lev.]. 1810: bajoson lehetne úgy meg ütni a' sertéseket [Dés; DLt 82].

bajoskodás 1. bajlódás; ostenealá; Mühe. 1675: Volt nekem is ket ókrem ., sok bajoskodással Czegeb(en) esküvem vissza egyiket [Teremiújfalu KK; Wass 2]. 1680: némelly nyughatatlan Szabadságot vadászo s kereső elméjű Székely Jobbgyim felől talaltam volt megh Nagodat, melly supplicationmra Nagod Kgl's válasza volt ez. ez mostani Ország Gyűlésén igazittásba vétettek velek valo bajoskodásimat Könyörgök ., vetetődgyék igazittásban vélek valo bajoskodás(m) [LLt özv. Lázár Istváné Kereszturj Krisztina a fejhez]. 1719: az I(ste)nnnek mostani sulyos iteleben (!) az jobbagyokban igen felesen hullotak el, igén nehezen vihettem elő az dologot sok bajoskodásim miat [M. fülöpös MT; Born. XXXIX. 50]. 1730: ezen njomoru bajoskodásomban tellyességgel költségtelen vagjok [Marossztygyörgy MT; Ap. 4 Jako Kata Apor Péterhez]. 1735: az idvezült Teleki Pál uram panaszkodot nekem mások(na)k is, hogy ., meg unta a sok bajoskodást [Kendülőna SzD; TKI]. 1753: szintén mikor

örömmel várom vala sok bajoskodásaink kimenelitelit, akkor látom kglmed leveliből, nagjób és ujab akadályba valo esésemet [Fog.; JHbT Árva Bethlen Kata lev.]. 1769: hogy eddighis nem udvarolhattam az én Sok felé valo járasaim miatt mint olj szegeny edgjes Legény áki is sok bajoskodással éli világát arról alázatoson bocsánatot kérek [A. ilosva SzD; Ks 94]. 1802: Hozzám küldett leveliből Ötsém Uramnak sajnálva értetem sokféle bajoskodásait [Dés; Ks 34 Szásznyires I. 10 Kornis Zsigmond lev.]. 1822: a T. Szolga Biro Ur ide jöven öt napokig az utak tsinaltatásab(an) itt kelletven bajoskodásokert mulatni költöttem Rfr 5 xr 42 [Torockó; NyIrK XII, 115].

2. vesződség, vesződsé; trudá; Mühseligkeit. 1675: Volt bajoskodásunk a magyarországi hadakkal és főrendekkel [AMN 213]. 1700: Opris Péter Csernán lakot vellek edgyütt Nehai Csonokosi Bálint uram eő kgleme (sok fárodcága s bajoskodása után:) hozta ide Csonokosra az maga földire [Csolnokos H; Szer.] | Zudor vram . A' Körtvélyfái Malomnál, mint ő Kgle írja tsak vesződik, nyügölődik, de nem írja ki világosan a' véle valo bajoskodásának okát [Ns; TL Málnási László ref. főkonz-i pap lev.]. 1722: Nem hiheti el senki aval az hiddal valo bajoskodást. Szüntelen valo dolog van ott, csak rothadnak az hidlás fák, aszt csak hánni kel, és ujjokat helylyiben tenni [Fog.; KJMiss. Rétyi Péter lev.]. 1747: énnékem valami Németekkel lévén bajoskodásom nekik szállást nem rendelhetek [Kiskájon SzD; Ks 27. XVII]. 1782: az szegény Anyámnak az Katonákal holmi bajoskodása lévén annak igazittása véget kelletik Nyujtóra mennem [Kézdipolyán Hsz; Ap. 14 Korda Mihály Apor Istvánhoz]. 1791 Nékem elég bajoskodásom vagyon mindennel mert buza is sok lévén a Gabonásban az eszsze melegedésre hajlandóságát látván az Csürben hordatom [Szilágy-cseh; IB Fogarasi István lev.]. 1805: a' bival sem akarván áltáljóni, a' sok bajoskodás alatt elestvéledtenek [Frákos U; Falujk Sebe János pap-not. kezével]. 1828: az itt lako Örményekkel valo bajoskodásra nézve . [Dés; DLt 87]. 1841 panaszkodta a Sármasiékkel valo bajoskodása felől [Dés; DLt 109].

3. nehézség; greutate; Schwierigkeiten. 1677: az egész esztendő sok bajoskodással és Isten látogatásának szomorú érzésével tölünk eltölt [AMN 216] | Minemű bajoskodási légenek ez hazának a sok hamis kamarakon költ, ros z ujj penzek miatt, nyilván lehet kglteknél [UzL IX. 76. 5 fejj]. 1727: sok bajoskodási lévén azok iránt kihez folyamodnak nincsen [Oroszfája K; BLt]. 1749: Eleitől fogvan az Martonosi es Fotosi ket ág Ecc(lesiána)k interesre kiadot buzája es penze irant felettebb sok bajoskodása lévén ., mostan a Sz: Uisitatio minden akadékokat elharitvan de praesenti tanaltatik . flo. hung 154 d. 90 [Martonos Hsz; SVJk]. 1810: mennyi bajoskodással sullyositatnak a' szegényebb sorsal küszködők Terhei, ha a' kolosvári malmok meg állani kéntelenittetnek [Kv; KmULev. 3].

4. perlődés; certuri, dispută; Streiterei, Zwist. 1669: Szamos Uj Var Nemetib(en) lako Nagy Mihaly Ur(amna)k es Veres Matene Aszszonyom-(na)k livin valami bajoskodasok edgymas között ... mivel Veres Matene Aszszonyom illye(n) szokkal diffamalta Nagy Mihaly Uramat* [RLt 1. — *Köv. a szidalom szöv-e]. 1714: Az jegenyekkel vagyon bajoskodasunk mert egy darab szena füveket Csak ugy Birjak ajandekon [Szamosfva K; Ks 95 Biró Márton lev.]. 1774: Zöld András Urammal valami bajoskodásom volt egy Szena fű iránt Zöld Uram minden Esztendőben két Rf imputált ream azon Szenafuert [Mocs K; Ks Conscr. 194–5] | miképpen esett bajoskodásak(na)k kezdete folyása, s vége is nem tudom [Bábahalma KK; Ks 19. VII.]. 1784: (A) fiu az egyben kelések epochajától számláltatva a rendes idő előtt a világra elő jöttnek lenni praesummáltatván tehát e miatt Hatzegan Angyelnak és Feleségének voltis bajoskodások melyet a Tisztek és nevezetesen a Papok előtt Fizetessel complanative sopialtanak [Fejér m; BK ad nr. 465]. 1807: (Czutuán Szamóilának) Angyel Nyikulájjal itten a' Piatz közepin bajoskodása volt [Gyf; Eszt-Mk].

5. ügyes-bajos dolog; treburi anevoieose; (verzwickte) Sache. 1746: én az terminusnak éppen elein nem hiszem bé érkezhessem Sz. Demeteren való bajoskodásim miá [Gagy U; Ks Péterffi Sándor lev.]. 1814: Én a minapában Kolosvaratt járván a Tks Urral sok bajoskodási miatt nem beszélheték [Aranyosrákos TA; Pk 7]. 1822: a T. Szolga Biro Ur ide jöven öt napokig az utak tsinaltatasab(an) itt kellettven bajoskodasokert mulatni költöttem Rfr 5 xr 42 [Torockó; Bosla].

bajoskodik 1. bajlódik; a se osteni; sich (be-)mühen. 1762: Már esztendeje el mult miolta a meg igr, és repartiált 900 Tyroknak ki allittatásával bajoskodik a Gubernium [Nsz; Ks 18. XCIII. 5]. 1796: ben a házban apro Gyermekimmel bajoskodtam [Fodorháza K; RLt]. 1847 Édes Anyám ... bajoskodik Rozával* [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez. — *Kis leányka].

2. vesződik; a se trudi; sich (ab)plagen. 1749: Mitru részegen sir vala akkor ott a kortsomán ... én Pap Mitrullal bajoskodtam hogj haza vigjem [Szásznyíres SzD; Ks]. 1805: magától a Bárónétól hallottam hogy meg unta a Jozsággal nyűgölni, bajoskodni [Betlenfva U; Ks 65. 43]. 1806: a Rector Thécájának teteje le tört s a val bajoskodtunk [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 210]. 1826: ne kellessék annak* kitisztitgatásaival továbbra is bajoskodnia [Msz; Gyl. — *A patak árkanak]. 1847 (Anik asszonyt) elcsaptam, helyette más főző van, idegen, kinek szoktatásával Trézsi sokat bajoskodik [Kv; Pk Pákei Krisztina férjéhez].

3. kínlódik; a se chinui; sich quälen. 1723: Nemasagi (!) uram nem gondolt az üdövel töretlen uttal ki hajtotta hogy Taploczara meny nyenek, elis mentek ... s majt két nap bajoskodtak

az uttal de ugyan Csak vissza kellett jönniek akkor hanem az után törtek utatt későre [Hodák MT; VGy]. 1750: Az hajosokkalis eleget bajoskodtanak az Néhai Mgos Aszszonyok, kivalt Folti Mária Aszszony sokat költött hogy a gatot a hajosok el rontyák (így!) és le ne vágják [Folt H; BK nro 144]. 1755: Azt tudom bizonyoson és nyilván az miolta a dolgokrul emlékezem és e világon bajoskodom ... [Balla Sz; BfN 40/6 Mich. Semjén (50) jb vall.]. 1798: Dosa Adám betegségében mint egy 3 Esztendeig sinlodván, annak utánna a labaival bajoskodott, mitsoda nyavallyába volt nem tudom [Ilencfva MT; D. 6 Vall. 189]. 1806: a gyomrommal bajoskodtam [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 332]. 1809: szeretném, ha azon Vároval, a ki ugys ... engemet sokszor meg csalt, többet ne bajoskodjam [Kv; Bál. 1]. 1827: Palágyiának még ifiu leany korában lett egy fattya mely tsak ugyan meg holt, és a mit Jantsinétól hallottam sokat bajoskodott vele iszonyu szigoru lévén [KLev. 7].

4. perlődik, pörlekedik; a se certa; streiten. 1690: az Jeddj* hataron levő két darab erdő felett sokat veszekedtenek, bajoskodtanak egyik az másik hire nélkül hol egyiket s hól másikat le vágják [LLt. — *Jedd MT]. 1765: Lázár Györgys valami Banatusi ... emberekkel edgy Ló felet Sokat bajoskodot [Pintoág H; Ks 113 Vegyes ir.].

5. ? viaskodik; a se lupta; streiten, kämpfen. 1666/1793: Ha pedig valakit ott kaphatnak bajoskodnak vélek nem bírának ... maradjon hat forinton [A.csernáton Hsz; SzékFt 19].

bajoskodó perlekedő; certärej; streitsüchtig, hadernd. 1746: Midőn volnank ... az Birosag haznal törvény szeket ülven, Jövenek mű előnkben vgjan ezen Városunkban lako bajaskado bányász emberek ... kiknekis leven egjnas között sullyos Contraversiájak, es azon fen emlitet banjakbéli Contraversia felől egj nehany izben volt törvenjek teczett mű nekünkis Isten s igazsagh szerent így deliberalnoonk (!)* [Torockó; Bosla. — *Köv. az ítélet].

bajusz mustatja; Schnurrbart. 1585: az Az Azonj azt monta Markos Mihalnak, Bizony kár hog zep hozzw bouzod vagion, es Ne(m) tucc Igazat mondani hane(m) hamis vagy [Kv; Tjk IV/1. 448]. 1591 Zigethi Mihaline ... vallia .. az megh holt legini* vgjan csikorgatta az fogat rea, haiat baiuzzat tepte | ez keozbe az megh holt legenyis fel vgrot, es az tarsaual haiat baizzat tepni kezte az Eottues leginnek, holot nekiek semmit nem vetet sem semmi zanzandekkel nem volt egkikhezis [Kv; Tjk V/1. 174–5. — *Ti. egy — vagdalkozás rendjén — halálos sebében meghalt legény]. 1798: bajuszat visel [DLt nyomt. kl]. 1809: Battus Lup ... gesztenye szín hajú, a' bajuszsa, és barkója is olyan színű [DLt 740 ua.]. 1827 Dany János Készüi visel fekete bajuszt [DLt 510 ua.].

Szn. 1586: Baiwsz Albert [Kv; Szám. 3/XXIV. 11].

bajusztalan bajusztalan; fără mustață, spin; ohne Schnurrbart. 1815: Buttzán Illie fejár ábrázatu, bajusztalan [DLt nyomt. kl].

bajuszenő bajuszenőcs; pomadă pentru mustață; Bartwichse. 1845: Bajusz kenő Mlgs B. Kemény István Urnak 24 xr [Torda; Ks 89].

bajuszos mustăcios, cu mustață; schnurrbärtig. 1583: Be Ieowe eg feyerbely kathon a egy kerek Abrazatw es teorseokeos zakalw temerde Bayzos, eg vy ket eleo pallos Vala Nalla [Kv; TjK 4/1. 99]. 1827: mindnyájon bajuszasak [DLt 1261 nyomt. kl].

Szn. 1677 Pestesrűl es Manyabul^a Pogacsaráb Szalítot Jobbadgyak . . . Bajuszas Miklos . . . Bajuszas Praecub Bajuszas János [Borb. II. ^aMánya és Pestes SzD. ^bMezőpagocsa MT].

bajusztalan bajusz nélküli; fără mustață, spin; ohne Schnurrbart. 1784: Sárpatakrol . . . első-kött Jobbágy Sütőnek^a le frása mint egy 18 Esztendős barna Szeg, kék szemü . . . kopár ábrázatu, bajusztalan [TKl. ^aNagy Zsigmond].

bajuszú bajuszos; mustăcios, cu mustață; schnurrbärtig. 1747 Luka Jónucz két kék béli katonát ide hoz a . . . egyik fekete bajuszu barna-szeg ábrázatu, az másik pediglen szőke szeg ábrázatu sárga bajuszu ember vala [Alparét SzD; Ks 27. XVIIb]. 1814: Horváth albert . . . barna bajuszu, és bakkenbartu [DLt nyomt. kl].

bajviadal párbaj; duel; Zweikampf. 1629: Hüt-nek penigh es bai viadalnak egy napia vagyon [Kv TjK VII/3. 178].

bájzeceer kb. ünlök, rég asszessor; asesor; Beisitzer. 1672: Előbbi Beizecer Uramékat penigh azon Tisztekben eo kglmek egész Czéhül meg hadták, ugy mint Horváth János és Béji Márton Uramékat [Kv; SzCLEv.]. 1710: Választá az B C Legények Attyának Vásárhelly And-rás Uramat eo kegyle melle Beyzeternek Szabo György, Uramat kikitis segillyen Isten minden jora Kovásznai András Uramatis Beysetzernek választván [Kv AsztCjk 75].

bak 1. hím(állat); mascul; Bock, (Tier) Männchen. XVIII. sz. eleje inkább fajzik minden féle állat a Bakjára, mint a Nöstinyire, így akar-melly Szép légyen is a Kancza, de ha rut a Ménlő Szép faja nem esik [JHb 17/10 lőtartási ut.].

Szk: ~ot csinál bakot lő. 1841 Veresnek vettem a levelét, de meg is Szidom holnap jól érette a Procurátorral edgyütt anyi bokkot csináltak minden réájok bizott dolgaimban [Bécs; JHb Jósika János levele feleségéhez].

2. faállvány; capră; Holzbock. 1680: a konyhan bakokra szegezve ket szál deszkákból valo egy hosszú szék | az kemenczen tul az fal mellet bakokon ket szel deszkákból álló egy hitvan agy | ez kamaraban vagyon bakokra szegezve ket szál deszkából hosszú asztalka [A.porumbák F; Ált

Inv. 8, 9, 29]. 1750: az Malmon fellyül találtunk hat gerenda fákat, öt czöveket, és két Bakokat [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 6]. 1788: Bakonn álló öszve eresztetlen gyalulatlan deszka Tábla [Mv; TSb 47].

3. fa-építőállvány; schelă de lemn; Holzgerüst. 1799: Allas alá valo két Nagy Bak [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

4. kb. parterősítő, vízvető cölöpépítmény; constructie pentru consolidarea malului; Pfahldamm/werk. 1580: az wyznek mind a' ket partyat á hun zwksegh leze(n) chynaltassak megh vagy bastiakkal vagy gatokkal vagy bakokkal a mint Iobba(n) lehet hogy az Maiorok keozbye valo vt mind ket felöl megh epwllie(n) [Kv; TanJk V/3. 231a]. 1583: Veg-geztek ed kgmek ezis hogy az Apahidanal valo Zigetet megh Epichek, kit az viz lassan lassan el zakoztana Mennel hamarab lehet . . . hozasson oda az helre huz Baknak valo fath [Kv; i.h. 270 b]. 1675: az Jobbagyok az Malomhoz Bakok-(na)k Czövekek(ne)k és egyeb szűkségre valo fát hordottak [Kv Szám. 35/1. 22]. 1794: a Majorom-nak elejit . . . az árviz annjára el szaggatta vala, . . . ekkor a Néhai szegénj Atjám azon szakadást és viz mélységét pénzen vett bakkokkal, czöve-kekkel, fűzfákkal és tüvissel pénzes dolgosokkal meg rakta s tölteni kezdette s successu temporis jól megis töltötte . . . de ezen gatotis ujjabb nagy árviz tsak hamar el szaggatta, s az egész Szamos folyamattját vette vizont Majorjaink eleiben; . . . vettem 24. szekér tövissel, 15 fűzfa bakot . . . s a mélységét tölteni kezdettem, minden esztendőben a majoromban gyűlt televént belé rakattam, sött más majorjából is pénzes szekérrel a gatz oda hordattam hogy azon mélységnek megtöltését hamarabb végeztessen [Kv; Pk 3]. 1841: az irt nagy anya gáton a fák leleszálltásaikor Bakkok s tözvekelések által fel állittatni szokott Sorompok által a Gátbanis nagy romlások okoztattván, az ebbéli meg károsításokat nagyságtok ma-gok . fordittsák meg [Kv KmULev. 2].

5. kb. gát-cölöpépítmény; capră de stăvilari; Pfahldamm. 1682: E nyárban valami bakokra csinaltata gátot azon helyre, az hol még az régi malomnak is a gattyá volt masnap az Also Janos Ur(am) jobbágyi reaia menenek mas nap (így!), s el vagdalak, el hanjak Orosz Gergely is maga fel kerkedek velle, azt is meg monda hogy ő mellyik bakot vagdalta el [Magyaró MT; Told. 1a].

6. jégtörő(bak); capră, capră-sparghet; Eis-brecher (Bock). 1588: Az korchiolasnak attam harom napra azon hidnak chynalasaert . . . d 60 Attam hatt embernek ky mellette volt kik az bakot fel vertek . . . d 72 [Kv; Szám. 4/1. 31]. 1589: Az Korczioliasnak attam hogy 2 nap az hi-daknal Segített attam d 40 vgia(n) azo(u) Korcziolias Czinalt Egy nagy bakot . . . d 20 [Kv; Szám. 4/X. 60]. — A jel-re nézve 1. jégrontó-bak al.

7. kocsisülés; capra trăsuri (pe care stă vizitiul); Kutschbock. 1688: adot fel az hinto Bakjara Tömlő Turot . . . nro 3 [Bucsum F; MvRK].

1736: Hinto bakjára való bőrös jó Lada 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 105]. 1780: az hamuszín hintora a tsigának egy srof házat meg vágtam hátul az bakan xr. 6 | A Frajok kocsiának a pakjára^a 4. lapos fejű szegét belé igazítottam xr 12 | Ferencz Urfi ő Nga kotsijára a bakjára két nagy hosszú plehet ki-tottam a'ki a kast tarttja Rhen. for. 1 [Szászváros; BK. — *Négyszer is így!]. 1843: látván hogy a Bakkan Kupfer van... fel bontattuk [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

baka bakancsos, közkatona, közvitéz; leat, infanterist; Infanterist. 1869: Az oskolából sokan kérelmeztek, de még eddig csak kettőt a kik fel is vannak öltözve és engem visitáltak meg, a többi ezután fogják felfújni (így!) Pálffy Károly mp leendő baka [Kv; Pf baráti lev-ből].

bakacsin fekete kelmefajta; pinzá neagrä, postav negru; schwarzer Futterkattun. 1599: *Zaz Caspar Hozot Crakay Marhatt. 3 Veg Murvay poztot* . — // 60^a 3 Veg Barazlayt . — // 36. 10 Veg Bakachint . — // 50 [Kv; Szám. 8/XIV. 10. — *A fizetett harmincad összege]. 1625: *Vrunk eo felge egy betegh Leany Aszszonyat hagyvan nallunk Isten ez vilagból azon Leany Aszont ki szolítvan temetese solemnitasara vasaroltatunk Fekete Bakacint az zeker be borittakra valo fekete bakaczin* [M.királyva KK 48/16]. 1659 *Atkozot valaki az en koporsom(ba) barsont temettet, hanem csiak Fekete bakacsintt onas szegekkal ualot, miuel eletemb(en) nem uiselttem az barsont* [Töröcsvár; Ks 90 Bornemisza Pál végr.]. 1674: *Vagyon egy fekete bakacsin lora valo öltözet, egy fekete báronson, Nyári palást* [Beszt.; Wass 12. 72/6]. 1696: *Talaltatott Hat lóra valo Bakaczin* [Bethlen SzD; BK]. 1723: *Fekete Bakatsinból tsinált superlát* [Koronka MT; Told. 29/2]. 1736: (Az asszonyok) koporsóját kívül az nagy rendeknek fejr báronsynyal vagy tafotával vonták bé. Az házas férfiak koporsóját, kívált az urakét fekete vagy setét megyszín báronsynyal, az alábbvalókét fekete bakacsinnal [Apor, MetTr 402]. 1774: *Keregded Asztalis valami hitvan bakacsin van rá terítve* [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1777: *Veres bakatsin az ágy takarohoz 6 sing* [Kv; Told. 56]. 1794: *2 sing bagacsin (!)* 3 sing fekete bakacsin [Mv; Berz. 7 Fasc. 69]. 1806: *Koporsom Bakatsinnal boritassék bé, belőlis semmi Selyem vagy Fátyol ne aplicáltassék* [Dés; Ks 14. XLIIb gr. Teleki Károly végr.]. 1812: *4 1/2 sing fekete bagatsin* [Mv; DE 3]. 1813: *Méltóságos Groff Toldalagi Joseff Ur Eő Nagysága Temetesire 12 1/2 Sing bakacsiny* [Told. 74]. 1817 *2 Sing bagacsint* (vettem) [Mv; DE 3]. 1839: *3 Sing fekete bagatsin^a* [Kv; HG Bergai lev. — *Temetésre] | *2 sing bakatsin* [Körtvélyfája MT; LLt].

Jóllehet a fenti adatok többségében a címszóbeli kelmefajta valóban temetési alkalmakkal kapcsolatosan emlegetett fekete színű kelme, az itt olvasható ellentmondó adatok láttán a régiségre vonatkozóan aligha fogadható el kizárólagosan érvényesnek a NySz és az OkiSz nyomán a TESZ 'gyászszövet; Trauertuch' értelmezése, az ÉrtSz óvatossabb 'fekete vászon v. posztó (ravatal, koporsó letakarására)' fogalmazása valamivel megelőbb.

bakacsinboríték fekete kelmetakaró, bakacsinlepel; invelitoare de pinzá neagrä; Decke aus schwarzem Futterkattun. 1810: *koporsomb(a) téven ketzer 24 oráig fedetlen tartsanak, akkor bé szegezván a koporsot fekete bakatsin boritekot mennél szélesebb(en) és hosszabb(an) tégyenek a' koporsomra és egynehány szeggel akasszák meg hogy mig a kertemb(en) a töllem ki rendeltetett Sirhoz visznek le ne essék akkor szépen le vévén a' fekete bakatsint a' koporsorol három leg szegényebb özvegy Aszszonynak a' mely itt a Falub(an) találtatik osszszák fel.* .A. mely Gyermekeket tartok azok fogják a bakatsin négy szegeletét [Héderfája KK; IB].

? **bakacsinfekete** hollófekete; negru ca pana corbului; futterkattunschwarz. 1788: *Egy pár Bakatsin fekete kar kötő Tászlí, és hozzá valo Palatínli* [Mv; TSb 47].

bakacsinfőkötő bakacsinkelméből készült főrevaló; bonetă din material negru; Haube aus Futterkattun. 1804: *Fekete Bakatsin Főkötő* [DLt nyomt.].

bakacsinlobogó bakacsinkelméből készült (gyász-)lobogó; steag de doliu din pinzá neagrä; Trauerfahne aus Futterkattun. 1628: *Egy eoreog tarka Ladaban* . . Ket bakaczin Lobogo [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 10].

bakacsintakaró bakacsinkelme-lepel; invelitoare din pinzá neagrä; Sargtuch aus Futterkattun. 1826: *Óreg Katona és Káplár Mihály János 's Felesége Gräser Mária Vásárlottak és tsináltattak az Ekklesia számára egy Koporsora valo Bakatsin Takarót* [Körösfő K; RAk 140].

bakalódik cibálódik, tépdésődik; a se imbrinci; zausen. 1838/1845: *bokolódik ~ bakolódik* (bak módra tesz, öklel) *verekedik, civódik, inkább játéki gyermekes öszvezándorodásról mondják Torockón és másutt* [MNYTK 107. 14].

bakanes bocanci; Schnürstiefel. 1717 *Egy bakancsat vettem neki* [Tasnád Sz; BfN]. 1771: *Egy pár kék Karmasin Bakkants aranyos Sinorral* [Nagyida K; Told. 19]. 1788: *Egy pár kék ezüsttel varrot Bakkants viseltes* . Egy pár sima kék Karmasin Bakkants [Mv; TSb 47]. 1786: *most egy pár bakkantsot tsináltatok* [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.]. 1835: *Számuela Horostellyi Emberemnek édgj Bakkantsot tsinált az én Materialemből* [Dés; Törzs Dési taxalisták 2].

Ha. 1806: *bakkantsat* [DLt 784 nyomt.]. 1829: *bakancsat* [i.h. 882 ua.].

Az 1771. és az 1788. évi adalék útmutatása alapján a címszóbeli szónak nem csak a mai 'erős, nehéz fűzős lábbeli; schwerer

Schnürstiefel' [ÉrtSz, TESz] jelentése volt, hanem finomabb lábbeli fajtára is vonatkozhatott.

bakancseszizma lábbeli-fajta; un fel de incáltámin-te; eine Art Fußbekleidung. 1719: Sarga bakancs csizma, Asz(sz)ony ember kesztyű benne [TSb 26].

bakancsos 1. gyalogos(katona); infanterist; Infanterist. 1744: Mikor a Bakantsosok Zaszlo tartoja volt Pap Istvánnit salatat de. 3 [Kvh; Bogáts 13]. 1759: Onodi Péter Fia ugyan Péter tudgyuk hogy az előtt cir. 20 esztendőkkel a Bakancsosok közze állott volt [Borsova Cs; BLt 9]. 1803: az én Léányomnak tsak izentek Kolozsvárrol a' Bakkantsasok, de az ő Léányának nem tsak izennek, hanem hozzaiz járnak az Huszárok [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. ~katona gyalogos; infanterist; Infanterist. 1803: Kolosvárról egy bakkantsos Katana izent volna [Aranyosrákos TA; Borb.].

bakanya 1. bakonya

bakanya-árulósín piaci szatócsbódé; dugheană; Krämerbude. 1801 edgy bakanya árulo szin, deszkás oldalú, és fedelű [Gernyeszeg MT; TL].
L. még bakonya al.

bakanyista piaci kiskereskedő/szatócs; bácan; Krämer. 1786: jelen voltam Bokonyista Vonya Peter Házánál [Torda; KLev]. 1787: az itten comoráló Bakanista Vajna Péter ezzel fenyegeti az Magyarokat | érkezet ez Város háza előtt lévő árulo bottyahoz Vajna Péter bokanyistának [uo.; i.h.]. 1828: S. j. el fogatott azért hogy egy bakanyistától egy övező Szijjat lopott, s vele találatott [H; EMLt].

bakányos 1. bokányos

bakaraszos kisaraszos, kisarasznyi; de o schioapă; kurze Spanne (Längenmaß). 1826: melly Sendejek egy araszosok és egy Bak araszosok légyenek [Kalotasztkirály K; Kócsi lev.].

A bakarasz a szétfeszített hüvelyk- és a mutatóujj hegye közé cső távolság.

bakaselyem selyemfonal-fajta; un fel de fir de mătase; Art Seidenfaden. 1599: Kaspar Wasswander Hozot Bechy Marhatt ... 3 Fel veg Velenecy tafotat 1/50. 12 Fonnat Baka Selimet 1/20 | Nemmet Janos Hozot Bechj Marhat ... 6 Fonnat Karmasin Selimet 1/20. 4 Fonnat (!) Ispring Selimet 1/18 Fonnat Baka Selimet 1/80 [Kv; Szám. 8/XIV. 12, 36–7 hj]. 1627: baka seliem 12 lott f. 2 d — ... Item valamj hitua(n) szeor sinor f. 1 d 25 | Kalmar Marha Wiczey Mathenak iutot . Egy keotes Atlacz selyem, Jtem, Egy keotes Baka selyem [Kv; RDL I. 132, 134]. 1629: Negy lott baka selyem tt f. — d. 40. Masfel lott Atlacz selyem tt f. — d. 75 | Baka selyem Egy pappirosban takarua [Kv; i.h. 132, 143]. 1632: Beczybeol az minemw marhakat . Keczkemethi Peter hozott. 3 Fonnat Baka selymet [Kv; KvLt II/69 VectTr]. 1687 k. Egy litra Köz selyemtől f — 1/22 1/2 Egy litra Baka selyemtől f — 1/15

[MvRK Vect. 4]. 1710: Majd egj Nyitra zöld selyem heted fel Csomoban zöld Baka selyem Egj Csomó kek Baka selyem [Told. 19]. 1711: 40 Lott minden féle színű sodratlan selyem 12// — 12 Lott Baka selyem . 2//88. 1 Nyitra Török sinor 7// — [Ap. 5 Apr Péter lelt.].

bakator szőlőfajta; bacator; Rosentraube. Szn. 1614: Bakator Janosne Ilona Asszony [Kv; TJK VII/2. 163]. 1625: Bakator Janos [Kv; Szám. 16/XXXV. 143]. 1671: Ioan(nes) Bakator de Colosvar [Kv; h. VIII/11. 389].

bakatorbor vin trandafiriu de soi superior; Rosentraubenwein. 1849: Tizenöt-égy égy fertályos butélia teli bakator borral Egy Három vedres fa abrantsos altalag bakator szőlőbéli borral tele [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

bakatoros-pohár pahar pentru vin de calitate; Becher für Rosentraubenwein. 1849: 24 bakatoros pohár [Dés; DLt].

bakatorszőlő bacator; Rosentraube. 1753: Somlyai körisszegi Bakatar szőlő bora [Mezőzáh TA; Told. 18]. 1792: az nagy Hegyen is, a' Bakator szőlőnek volt termése, de savanyu volt, mert egészszen meg-nem pirosodott, fejéresen maradt [Mocsolya Sz; JF 36 LevK Kovács György lev.]. 1843: Bakator Vékonyheju vagyis boros ... Fekete szőlő . Riesling [KCSl 13 br. Kemény Dénes kezével].

bakatorszőlőfa bakatorszőlőtő; viță de vie bacator; Rosentraubenstock. 1793: az Tasnádról ide 14a Maji küldött Bakator Szőlő Fákatt . Drág felé be indítottam [Hadad Sz; JF 36 LevK 232 Vintze István lev.].

bakbárány hím/kosbárány; berbecuț; Widderlamm. 1591: Attam ell az bakbarant f 10 d — [Kv; Szám. VII/5. 1]. 1749: Az Tegla vető cigányok számárais meg nyuzatta(m) egy Bak Baránt [Kiskend KK; Ks 70, 51 Szám.].

bakcáp bakkecske; țap; Ziegenbock. 1632: Eöreg kecze no. 17. 1631 eztendeobeli bak czapp No. 11. Neősteny kecze No. 6 [Fog.; RákGf. 454].

bakdeszka kocsiülédeszka; scindura scaunului din față a trăsuri, scindura caprei trăsuri; Brett des Kutscherbocks. 1781 Ferencz Urfi ő Nga kotsijára Két nagy hoszu (!) plehet a' Bak-Deszkara xr. 12 [Szászváros; BK].

bakenbartú barkós, pakompartos; cu favoriți; mit Backenbart. 1814: Horváth Albert .. barna bajuszu és baekkenbartu [DLt nyomt. kl.]. — L. bakumbart al. is.

bakfűtty ugrójáték-fajta; capră; Bockspringen. 1838/1845: bakfűtty játéknem, de nem 'buk-

fenc', miként a Tsz állítja. Sík mezőn egyenes vonalban állnak meg bizonyos távolra a gyermekek vagy ifjak, kissé leguggolva — most a leghátulsó megiramodik s mindeniken átugorva, az első előtt ő is leguggol. Így teszem a második, harmadik stb. [MNYTK 107. 13].

A leírás alkalmasint pontatlan. A szerk. — gyermekkorig visszamenő emlékei alapján — úgy tudja, hogy a játékosok állva, féllábukat kissé előre téve, kezükkel combjukra támaszkodva és kissé lekókkasztott fejfel várják az egymás után ugró játszó társakat. [Így ismerhette a játékot Arany János is (I. Toldi Szerelme X. 26)]. Désen e játéknevet *bakkfitty* néven emlegették.

bakgyalu ? kádázó (nagyoló) gyalu; rindea de degroșat; Rauhobel. 1816: Két nagy bak gyalu... Kád, Hordo Donga és fenék gyalulni való Gyalu [Varsolc Sz; Born. IV. 41].

bakhús koshús; carne de berbec; Widderfleisch. 1580: Miert penig hogy Az font es Mertek istennek paranchiolattya vezettek hogj mind wró hust mind dizno hust fontal Meryenek . Az bok hust penig masfel fontywal (így!) adassak eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 232a]. 1585: 5. Nouem Jöwe Lypparol egy czhyauz . Masnap . főzette(m) vaczhyorara Bak hust. d. 5 [Kv; Szám. 3/XXII. 70–1]. 1598: Az Dizno hwsnak penigh meliezese ennek vthannajs tilalmas legyen: Bak hwst penig az varosra be hozhassanak minthogy megh ekedigh annak deogeos voltatt nem ertettek | Baak hwss awagy wrw hwss warose [Kv; TanJk I/1. 319, Szám. 7/XVIII. 77].

bakkabala dív, becsm hím-kanca; iapá (injuráturá); männliche Stute. 1572: Kalmar Marton, Hallotta hogy Zeoch Benedekne Zytkozodot Illenzowal hogy hazwd Eretnek esseh kwrwafyawl benne ha ferfy, ha azzoniat esseh kwrwaywl Az ky en ream fondorkodot Mert ne(m) En Zom, De eo Nem twgia Myert zitkozodot s nem azt hogy kyth zydott volna . . . hallotta Ezt hogi Montha partha Zeowe katalin Im az Nagy bak kabalawal^a Nem twdunk megh elkwny [Kv; TjK III/3. 18 gyalázkodási ügyben elhangzott vall-ból. — *Ti. Zeoch Benedeknével].

bakkapocs (arany) mellkapocs-fajta; copce de haină; (golden) Brustheftel. 1798: Kilentz pár Melljre való bak kaptok 11. próbás [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy. lelt.].

bakkarika 1730: Péter Kovacs ur(amna)k a Nádas hidgáthoz való bak karikák csinálásáért Hfl 1 Den. 70 [Kv; Szám. 56/XIX. 21].

A hidláb, ill. az előtte álló jégtörő(bak) vmely részére: cölöpre, gerendáira kovácsolt vaskarikára von. nyelvi megjelölés lehet.

bakkecske 1. hímkecske, kecskebak; țap; Ziegenbock. 1674: Nöstény kecske ollo nro 32. Bak ollo nro. 44. Tavalyi nöstény kecske nro. 38. Tavalyi Bak kecske nro. 14. Eöreg Czap nro 8 [Törzs; a dévai fej-i kúria lelt.]. 1676: Tavalyi nöstény kecske nro 17. Tavalyi Bak kecske nro 6. Ezideji

nöstén kecske ollo nro. 19. Ez ideji Bak kecske ollo nro 21 [Szu; UtI].

2. vmilyen malombeli szerkezet; suport in formă de capră; eine Art Mühlvorrichtung. 1816: Találtattak a' Malomba . . . Egy bak Ketske két vas Karikaival, a két lábain azon kívül két karikak és vas Szegekre lévén kaszitve [Radnótfája MT; Born. G. IV. 17].

bakkecskeolló hím-gida/gidó, bakgidó/gödölye; ied; männliches Zicklein. 1676: Ezideji nöstén kecske ollo nrő 19. Ez ideji Bak kecske ollo nro 21 [Szu; UtI].

bakkötél kötélfajta; un fel de fringhie; eine Art Strang. 1797: Egy bak kötél és egy Istrang Dr. 40 [Szilágyság; IB. III. CXLV. 22]. 1843: Négy bak kötél, s egy spárta [EMLt].

bakláda kocsiülés-láda; lada caprei trăsuri; Lade des Kutschbocks. 1768: Hintora való bak láda 1 [Marossztyörgy MT; Ks 23. XXIIb].

bakó ? mészáros; măcelar; Metzger. 1853: azon hely, melyen a' Templom létez, a' Bako, házához oly közel vagyon, hogy az ebből ki fejlődő pesheđ szag a Templomba hat | a' Paplak mellől a' Bakó házát eltávolította [Dés; DLt 175].

Hn. 1720: Bakó erdő [Dés; ETF 101. sz. 13]. 1815/1840: az Erős oldalt a Bako lopassával éđjüt [Dés; EHA].

Szn. 1732: Onada János Nagj al(ia)s Bakó Gyuri Asztali Emberek [Kóród KK; Ks 12. F]. 1827: Bako Josef pintér [Dés; DLt 722].

Az itt adott egyetlen jelentést az EtSz elfogadja, a TESZ azonban csak megkérdőjelezve veszi fel. Feltűnő e — feltételezőleg — régi jelentésnek Désen oly késői időpontig való fennmaradása. — A mészárszékek Désen a szerk. gyermekkorában is még valóban a két ref. lelkeszi lak, a ref. leányiskola és a templom közelében — egyházi tulajdonban lévő bérlemény-számban — voltak.

bakolló bakgidó/gida, bagdölye; ied; Bockkitz, männliches Zicklein. 1669: Bak olló nro 1 Nöstény olló . nro 1 Czap . nro 5 [Ebesfva AUt 68]. 1672: Eöreg Czap nro 4// Bak ollo nro 3// [Alvinc AF; UtI]. 1674: Feiős Kecske nro 86. Meddó kecske nro 15. Nöstény kecske ollo nro 32. Bak ollo nro. 44. Tavalyi nöstény kecske nro. 38. Tavalyi Bak kecske nro 14. Eöreg Czap nro 8 [Törzs; a dévai fej-i kúria lelt.]. 1676: Öreg Tzap nro 4. Talyi bak ollo nro. 2. Nöstény olló 3 [Porumbák F; UtI]. 1677: Az ideji Bak ollo no 9. Az ideji Nosteny ollo no 3 [A. komána F; UtI].

bakonya piaci szatócsbódé; dugheană; Krämerbude. 1838–1845: bakonya: kisbolt, áruszín. Innen a tájszótári bakonyás s nemcsak Enyeden [MNYTK 107. 13].

bakonyás 1. bakonya

bakonylea 1. bokonyica

bakpáva hímipáva, pávakakas; pāun; Pfau. 1669: Bak Páva No 3. Nöstény Páva No. 4 [Fog.; UtI]. 1673: Nosteny es Bak Pava negy [uo.; UtI]. 1676: Nöstény és bak páva nro 3 [Porumbák F.; UtI]. 1732: Nöstény és bak Pávák Nro 14 [Búza SzD; LLt Fasc. 244 Litt. B]. 1740: Majorság találatott ez szerent Bak Pava nrő 5 Tolyo Pava nrő 5 Kakas Pujka nrő 2. Tojo pujka nrő 6 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32].

bakpujka hímipulyka, pulykakakas; curcan; Truthahn, Indianer. 1770: Bak Pujkák 9 Nöstény Pujkák 5 [Mezőrűcs MT; Ks 21. XV. 24].

bakréce hímkaksa, gácsér; rātoi; Enterich. 1744: Bak recze, alias Gacser [Boroskrakkó AF Bf dobozott anyag VI]. 1761: Tojo Recze 4 Gacsér vagy bak Recze 6 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 19].

baksabőr gidó/gödölyebőr; piele de ied; Kidleder. 1654: Hozott be a Major Deoggel holtt tauali Barany beórtt Tauali Baksa beórtt 2 [Egeres K; Ks 70 Szám. 51].

baksa-kecskeolló hímgidó/gida, bakgidó/gödölye; ied; männliches Zicklein. 1629: Baksa kezcke ollo 7. Nosteni kezcke ollo 6 [Szentdemeter U; LLt]. 1662: Az ideji Baksa kezcke ollo Nro. 1. Az ideji nyösten kezcke ollo Nro 5 [UtI]. 1738: Baksa kezcke ollo 7 Jerke kezcke ollo 2 [LLt].

bakszaka bakszakál; Tragopogon pratense; barba caprei; Bocksbart. 1838–1845: bakszaka: baksza, bakszakál, Tragopogon pratense, a székelyfiak nyersen szokták enni [MNYTK 107. 13 székelységi szó].

bakszán 1. szálfavontató szán; sanie; Schlitten zum Transport des Langholzes. 1851 vagyon egy nagy fákat vontató bakk szán [Erdősztyörgy MT; Tsb 34].

A MNr¹ II, 211 a 'kisebb gyalogszán' és a 'hosszú fatörzs, gerenda szállítására a hegyvidéki erdőlektől használt szán' jelentéssel rögzíti a címbeli szót. 1843-ból 'vontató szán' jelentésben ismerjük [MTsz]. Újabban vesszőből font gyermekjátékszer neve [1. Gunda: DéryMEvk. 1968. 221].

2. (ember vontatta) szánka, gyalogszán; saniuță; Rodel. 1729: Örög szán 4 Bak szán 2 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb].

bakszán-áll ? a vontató szán elülső, orr-része; botul saniei; Vorderteil des Abschleppschlittens. 1865: Három pár bakk szán áll. Egy eplény és egy nyelventyű [Szárhegy Cs; LLt].

bakszék tekenőszékkláb, tekenőállvány; capră de lemn pentru albie; Troggestell. 1738: Kamara mellyben Csere fábol valo egj nagj bak széknél egjéb nem találatott [Szászvevessződ NK; Born. XX. 12].

bakszíj a kocsiuülés lekötő szíja; curea cu care se fixează capra trăsuri; Riemen zum Abbinden

des Kutschbocks. 1768: Hintora valo bak sziju [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb].

baktáne vmilyen férfítánc, kb. legényes; un fel de joc (popular) al bărbăților; Art Männerganz, Burschentanz. 1735: az Urfiak nevedekesevel nem annyira étel dolgában mint az ital dolgában (an) az expensa is nevededett .. meg esett sokszor hogj a jo Igen p<ataki> bor ánhát adott a hegedűvel musikáltatásra és gjakran a bak tánczra is, ugj hogj a ki anhelalta a táncz tar<tás> assequalta is, és némelyekh(en) ugjan habitusá vált min<t>hogj a bor Svavitásával causalta [Kendilóna SzD; TKI Beniamin Cseh de Akna (29) nb vall.].

baktat 1. bandukol; a merge alene; langsam gehen, schlendern. 1754: olj erős részeg volt Gjurka Cziganj hogy csak alig bagtatott az Nemetek után [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/11]. 1799: Ejtzaka kellett gyalog Baktatnam [Dés; DLt].

2. szótagolva, akadozva, baktatva olvas, baggat; a citi silabisind; buchstabierend lesen. 1844: kérdeztem mit olvas, felelte pasquillust magamrol, de minthogy tsak Baktatta el kértém én s halható szoval fel olvastam [Dés; DLt 1247].

bakumár vaskőzúzó-kalapács; ciocan de spart piatră; Eisenstein-Quetschhammer. 1838/1845: bakumár; kis kalapács, mivel a megrostolt vaskövet szokták szétzúzni, aprózni [Torockó; MNYTK 107. 13].

bakumbart ? pofaszakáll; favorit; Backenbart. 1827: Dany János Készüi (!), Dis Unitus... visel fekete bajuszt, és hasonló bakumbartot [DLt 510 nyomt. kl].

A szó Désen és Kv-t – az utóbbi évtizedekben egyre ritkább használatban – *bakumpart* alakban (borotvált arcon) a fül mellett sokszor a fülcimpa alsó csücskénél is hosszan alább terjedő, keskeny csúszterden borotvált szakállrésze és nem a pofaszakállra vonatkozik.

bal 1. sting; link. 1572: Jwthank oda Ahol az Somkwthy hatar egybe zakad az pesthesywel bal kez feleol es Job kez feleol az Chatany hatarral [Dés; DLt 184]. 1652: Az Deszkas ház végiben, bal kez feleol vagyon egy oldal kerek ház vagy bástya [Görgény MT; Törzs]. 1688: Ezen kapu közöt bal kéz felöl van edgy darabant haz fábol rakot [Komlód K; BLt]. 1694: (Az) oldal Bastya az fel vono Kapu mellet be menőleg bal kez felöl nyul fel [Kővár; JHb Inv.]. 1735: ezen Tornácznak bal kéz felöl valo vegiben, vagjon egj el romlott kő Kamaracska [Ótorda; JHb XI/9. 54–5]. 1821 (Az állatnak) a bal lapatzkáján béllyeg [DLt 535 nyomt. kl].

2. téves, helytelen; greșit; falsch, unrichtig. 1759: Sztrancz Péter nem tudom vétkes volte, vagy pedig csak mások bal informatiojokra bűntettett [Bulzest H; Ks 101].

Szk: ~ra hagy ? figyelmen kívül hagy. 1676: bizonynyal tudom se(m) tűzbe se(m) uizbe nem ugrom enis, ha lehet balra sem hagyom a jo rendet

s hazam törvinjet [Ádamos KK; MvRK Mikola Zsigmond lev.].

3. ~ kére bal kéz felől; din stínga; von linker Hand. 1699: Ezenn kert mellett el indulván mentünk bé egj alacson ajtócskán, bal kére edgy kis kertb(e) [O.csesztve AF; LLt].

bál 1. bála, árugöngyöleg (kereskedelmi mértekegység); balot, bal; Ballen. 1584: Semmy idegen Wagy kyweol walo kereskedeo ember vagy kalmar, semmy marhaiat ell ne Adhassa idegen, wagy kyweol walo Embernek, hanem chak ith walo Coloswary embernek, ky Wewen az sokadalom Napiath Gjolchot Ballal. Truppayt Ballal. Barsonth Weggel Waznot Ballal. Mindenfele poztot kit Balba keotnek, Ballal, Granathot, Skarlatot, Sayat. Londist és egieb fele olaz poztot mindent veggel [Kv; KvLt Vegyes III. 4]. 1680 k. A Pappyrus Limitatioja. Egy Balban tiz kötes vagyon. Egy kötésben ötszáz Arkus ~ husz kontz. Egy Balt itt flor. 16 adnak. Eperjese(n) bekesség ideje(n) flor 12 [UtI]. 1747 (A legény) az kamarámbol egj bálból lopott dohánt [Szókefva KK; Ks 17. LXXXI. 14]. 1774: Maradott még ósztatlan 27 Darab Dohány, nem mind egész Bálók hanem félmás darabok a' többi p(edi)g egészsz Bálók [Mv; D. 4. XXXVI].

2. Jelzői haszn-ban: vmely áruból vhány bálányi, vhány bálát kitevő mennyiség; de un balot/bal; ein Ballen (. .). 1574: ez Margit ott al az Géreg eleot es kezeben az gjolch Eleozer az Terdere Erezty az gjolchot Az vtian tytkon egy bal gjolch Mege vety [Kv; TjK III/3. 362e]. 1584: Ioannes Kalmar Makay vallia az Georeógtwl, leorincz deak veotte volt az egy Bal Abat, es eo Ados velle [Kv; TjK 4/3. 202]. 1588: 12. 7br(is)

Keteo (!) Janos hozott volt Vrunknak három Bal karasiat . . . vitte Tordaigh hatt lowan attam neky f. 1 d. 50 [Kv; Szám. 4/I. 10]. 1591 Zabo Mihaly Vyzen . . . 3 Bal Karasiat Vrunk zamara, 8 Loan Tordara f 2 d 0 [Kv; i.h. I/5. 86]. 1595: Zabo Andras vit 1 Baala karasiat Wrunk ő fge zamara valot: 4 loul Thordaig f 1 [Kv; i.h. XVIIa/6. 108 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1599: Simon Deak Hozot. Karolibol Egy Ball Iglert 7 // — [Kv; i.h. 8/XIV. 7 hj]. 1620: Posztorul . . . Egy Baal Leombergtul f 6/. Egy Baal barazlaitul f 3/. [KvLt II/69 Vectr 5—7]. 1630: Bolgár Jánosné szolgaja hozot Török orszagbol 2 bal Török Vasznót f 6 d. [Kv; Szám. 18b/IV. 97]. 1632: Beczybeol az műnemw marhakat Keckemethi Peter hozott 3 Ball pappiros-satt iot. 1 Bal zwrke pappirosat [Kv; KvLt II/69 Vectr]. 1688: Egy Bál Bagaziától kib(en) van 50 végf f 4/50 [BFR Vect.]. 1735: két Bál Dohány [Dés; DLt Jk]. 1740: póroncsol Mlgos Groff Ur(am) valami nyomtatni valo egj bal papirosrol es egj bal jo iro papirosrol (!) [Kercsesora F; TKI Mohai Mózes gr. Teleki Ádámhoz]. 1756: egy Bál Pokrotzokba takart és bé kötözött Veres, Kék, zöld Posztot, és Abát küldött Gernyeszegre [Sáromberke MT; Tsb. 21]. 1787: Egy Bál Dohány [Mv; MvLev. 8].

bál táncestély/mulatság; bal, seratā dansantā; Tanzveranstaltung, Ball. 1744: azt irhattuk Nagdnak, hogy olyan Bál nevezeti alatt folyo solemniss pompak mennek vég(en) ejjeli solenniss illuminatioval condecoralt szankazasokkal edgyütt, az melly(ne)k az olyan színű Legények mint mű vagyunk, még eddig hirit sem hallottuk, melly(ne)k descriptiojara elegendenek vagyunk [Nsz; Ap. 4 Árkosi Benkő Ráphael és Imreh József Apor Péterhez]. 1775 nagj Bálakat tsinált, Urakot hivutt vendégségben [Vadad; VK]. 1776: Mlgos Groff Eszterházi Theresia Aszszony ő Nga MVasarhellyt járván, jelen volt Groff Bethlen Sándor Ur Bályában és láttam azon bálban [Szentdemeter U; GyL St. Henter (37) vall.]. 1805/1808: egy Comediaba és 2. bálba menetelre adtam rft 1 x. 12 [RLt]. 1807: Kis Mama Pali batsiék tegnap estve Szamosujvára mentek Bálba, ma dél után fél 3ra jöttek elé [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 220]. 1829: Bálakból, Casinokból és tüzi Játékokból 1548 Rf 23 xr [Kv; BLt 12 dologházi szám.]. 1837 Ferentzi Mária aszszony . . . Kolosvárt jól tölti az idejét tsak a bál Komedia és Katona Tisztek visitaja, azokkal valo idő töltés egész kedve [Doboka; Bet. 1 Pókai Dánielné Benkő Susánna dom. bíróné (40) vall.].

Szk. ~t ad. 1814: Grof Teleki Adám Ur . . . az Enyedi Bál-háznál bált adván . . . a Grof gyakran tántzolt, Ro'sival és tractálta [Ne; Tsb 12]. 1818 k. nékem ujságul mondották hogy a Püspök eo excelentiája Ngnál volt sok Nagy magnásokkal edjüt s Nagd Nagy bált adot [Kv; GyL Miss. Székely István lev.] * ~t tart. 1840: A közelebbi Vasárnap estve . . . a Déési Csizmadia legények bálát tartottak — mikor Tkts Ujfalvi György Urnak Veres László nevű inassa gyilkoló intézettel Béell (!)* Samuel és Nagy Mihály Csizmadia legényeket bicsokkal nyakokon meg vérezte, nyakokba döfvén mint gyilkos verengzésre szánt bicskát [Dés; DLt 848. *Alább ugyanabban és más ugyanaz évből való iratban a név Bál ~ Béll alakban].

balán fehér szőrű; bálán; weißhaarig. 1833: Tordai Balog Simon (adott el) 1 Tehenet balan 69 (Rf) | Hodosi Popa Juvon 1 Tehen balan Rf. 41 [Torda; EMLt].

balána fehér szőrű tehén; bálaná; weißhaarige Kuh. 1757: Egy Balána bogár szarvu 10 esztendos ökör szép jo borjával (Igy!) | Egy kiss Balána 7 eszt(en)dös unő borjával [Pusztasztmiklós TA; EMLt].

balánka fehérszőrű tehén; bálánka; weißhaarige Kuh. 1757: Egj Balánka bogár szarvú futtosott 3 es(zten)dös* [Pusztasztmiklós TA; FRK. *Tehén].

balás rubinfajta; balas (un fel de rubin); Ballas-rubin. 1622: Egj almatizt (!) gyeöröben valo tt f — d. 25 Hat rubint balas (!), es egj igaz

rubint tt f l d — Harom almadin s ket ueres
luminallas tt f — d. 10 [Kv; RDL I. 119].

A szövegből kiemelt szó lehetséges olvasata: *balas, balasz*
balás, balász.

bálbillet báli belépőjegy; билет de intrare la bal;
Ballbillet. 1848 A Katona ujjontzok számára
tartott Bál-billetekért melyek megmaradtak 5
Rfr [Kv; HLev.] | 12 darab ujjonczai bál bilé-
tért 15 Rf [Kv; AsztCSzám. 19].

baldachin ágymennyezet; baldachin; Baldachin.
1790: Az Agyon viseltes Baltachin [Sv; Ks].

balét 1759: szállíttasson el ... Egy veres
Troket Lajblit baléttal két felől Sárgával [Sárd
AF; TSb 51].

balfűmag 1676: vöttem Balfű magot ötue(n)
pénz arat f = /50 [UtI]. 1787 Vétetik ... két
font Balfű mag két font száraz Egerfa burjány,
két darab Ördök bozza gyűker [UszLt X, 80 goly-
vás, himlős és metelyes juhok orvosságának leírásá-
ból].

Az előtag azonos a *balfű*-vel? (L. ott).

balgány '. 1620: Egy Masa Grispanul f — /50.
Egy Masa Borsotul (!)* f — /20 Egy Masa Bal-
ganitul f — /20. Egy Masa Zeduanitul f — /20. Egy
Masa Zandalitul f — /20. Egy Masa Gesztenyetul
f — /20 [KvLt II/69. VectTr 13. — *Elírás *Borshul*
h. ?].

balgatag 1. együgyű; bleg, nerod, prostănac;
einfältig. 1600: az mostany zegenj embert az
zolgak megh fogtak volna de hogy lattak felette
rezegh es balgatak voltat nem fogak megh
[Kv; TjK VI/1. 521]. 1635: az Keorpeniesi Kenez
eskwttiwel egygywt, ugy talalak fel, hogy More
Iazlo es az Marcestiek megh beowycziek az szeket
teob Teorweny teweökkkel; mert eök igen balgata-
gok es nem elegsesek annak az Teorwennek el
igazittasara [Abrudbánya; Törzs]. 1752: az el
mult esztendőben feles gyermekek el halván (:amint
szokott lenni az ő balgatag értelmek szerint:)
volt gyanu hogy boszorkányok löttek volna azon
halott gyermekek közül [O.csesztve AF; Ks 83].

2. balga, dőre; prost, zälud; töricht. 1832:
Megmondották nekem sokan ... Üllyek a vasz-
kamba — ha betsületes Embernek akarok maradni
— meg mondták, hogy ezen udvartol lehetetlen
betsületesen megválni — nem hittem úgy
ítéltem balgatag fejem! hogy én másképpen fogok
onnan kilépni [Torda; IB Demény János udv-i
tt nyil.].

3. (meg)hibbant; smintit, zäpäcit; überschnappt,
vertrackt. 1761 Jol ismértem ... Beutser Pálnét
Kováts Margith Aszont elméjében olly tébollyo-
dott volt hogy gazdaság folytatására
is éppen incapax volt, és következésképpen minek-
utánna innen ell vitetett volna mind egész
haláláig olly balgatag és boldogtalan állapottal
viseltetett volna [Medesér U; Ks 20. XIV. 10].

4. eszelős; nebun, dement; wahnsinnig. XVIII.
sz. *eleje*: ha fiát quoque Sub respectu kösvényes,
Arenás, Kolyikás, Kaszibás Balgatak Familiaba
hazasította Valaki vagy Leányát a féle Nemzetség
közé agya, Consolatioját bizonyosan afféle qualit-
ásokból várja [JHb 17 lótarási ut.].

balgatagforma féleszű/bolond; sárit, netot, tic-
nit; halb verrückt, dämlich. 1746: Csépelvén az
néhai Párosi Péter Farkas János nevű balgatag
forma fiával, ezen ... leány ... az irt balgatag
legénnyel jáczodozni kezdett [Páros^a H; KvAKt
419. cs. — *Később: Párosza].

bálház 1. bálterem; salä de bal; Ballsaal. 1807
meg néztük az új Bálházat [Dés; Ks 87 Kornis
Mihály naplója 270]. 1821 'A Nagy Fogado bál-
háznak pádimentomozására 84 fenyő Deszka [Dé-
va; Ks 105. 140].

2. vigadó; salä de dans; Ballhaus. 1792: A
Szászvárosi gazdát a napokban meg intettem
holmi helytelenségeiért, s a házak koltsátis el
vettem a kezéből, mert egész Bál házat tsináltak
volt a katana tisztak a Nsgod Udvarából [Bencenc
H; BK Bara Ferenc lev.]. 1814: Gróf Teleki
Adám Ur . az Enyedi Bál-háznál Bált adván,
már ekkor ellenzette a Grofné a Vajna Rósi ott
létét [Ne; TSb 12].

báli köntös báli ruha; rochie de bal; Ballkleid.
1823: Petiné, Támburral varott, Tolluval garni-
rozott Bááli Köntös [LLt Csáky per 601. L. 1].

balítélet balvélekedés, tévítélet; pärere gresitã;
falsche, irrige Meinung. 1661 némely attyánkfia
felől bal itélettel levén fenyegette mind szoval és
irassal [KJ]. 1692: az felölle valo bal itéleti [Dés;
Jk]. 1729: Kérem pedig alázatosson az Asz-
(szo)nt, hogy ezen meg ne ütközzék, vagy irántam
valami bal itélettel lenni ne méltotassák [Darlac
KK; Ap. 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbá-
rához].

bálkomisszárius kb. táncmulatsági biztos, bál-
ellenőr; supraveghetor de bal; Ballkommissar.
1832: Ezen bé állott Fársángi napokban szándé-
kunk lévén ... Szombatonként Burgel Vasárna-
ponként és Csőtörtőkönként Nobel bálakat tartani
a régi bevett szokás szerint Bál Commissariusokat,
és a bé menetelek árát meghatározni rendelni
instáljuk 's az kirendelendő Bal Commissariusok
közé Magistratuális Assessor Tekintetes Kereszt-
tész Farkas és Dadai Sándor Uramat kirendelni
[Dés; DLt 84].

ballag bandukol, lassan lépegetve megy; a
merge agale; schlendern. 1573: Pocz Janos Azt
vallia hogi haza fele Megen volt Latta hogi
ellenbe ballagnak volt Zabo gergi es chisar Ianos
[Kv; TjK III/3. 209]. 1574: Az leh eszet legeny
fely keolt es haza fele Ballagot onnat [Kv; i.h.
390]. 1584: Bjro Gaspar ... nekem adoss vala,
es azt kerem vala, es vgy Ballagek velle, hogy

adossagomat keryem teolle [Bonchida K; Ks 42. B. 21]. 1599: Pathohazy Jstwan tizedes . vallja: En az legeniemel balagek az viz melle hogy valamý lowas zekelyekket onnet ky keolgyeonk [Kv; TjK VI/1. 320–1]. 1600: vagyon nekem Egy lo kertem hazamon kywl oda balagtam vala ki [UszT 15/5]. 1612/1613: mikor ballagnek ki az falu vegre . [KJ]. 1632: latam hog' Komor Istvan fele ballagnak ualami diznok [Mv; MvLt 290. 102a]. 1636: ezt az fogoly legent Nagy Zabo Istvan karon foghta vala, es vgy vonza uala . . nyerges Istvanis utánok ballagh uala az botokaua [Mv; i.h. 291. 68a]. 1638: ballagh uala az Kastely kapuia fele [Dés; DLt 402]. 1747 Onnat osztán haza felé ballaga Batyám [Nagysomkút Szt; TKI]. 1762: ide valo Predikator Damo vram közöttünk meg nem marad balagjan (így!) a maga utyán [Nagyida K; Told. 5].

ballagás lassú menet, bandukolás; mers alene; Geschlender. 1615: Hadgiuk es paranchiolliuk is serio kegteknek . . minden ember valaki hazanakt, abban ualo jóuait, feleséget, gyermekeket szereti minden hadi apparatussal, fegiuereuel, Eleseuel megh induluan, szep lassu ballagással Maros Vasarhely fele, ki ki maga szemellieiben jwtest ieioen [Törzs, fej.].

ballaghat vándorozhat; a se putea tîri; sich schleppen können. 1585: A' Danch leorincz fiat. Azon Napon az Bika vgy Eoklele hogy az uy zwrin az ket vyomatis eolthettem volna, . . igen Niegh vala zegeny Az Barmotis Alig haythat haza, chak Alig Ballaghatot [Kv; TjK IV/1. 496].

ballagó bandukoló; care merge agale; der/die Schlendernde. Szn. 1629: Ballago Pap Zabo Mihálne Kadar Anna [Kv; TjK VII/3. 113].

ballon l. vallon

balmagyarázat tévmagyarázat/félremagyarázás; răstălmăcire/interpretare greșită; falsche, irrigge Erklärung/Mißdeutung. 1750 k.: En a' meg bantodást vagy offensat négy Classisban helljhez tetem: . . a negyedik, midőn mi Sem Szonkal, sem tselekedetünkkel valakit meg nem bantunk, hanem a mi Szonknak vagj tselekedetünknek nem helljes vagj bal magjarazattjával magunk Szerzünk, gondolunk és itilünk vagj tsinalunk magunknak offensat [Ks 83 Onadi Szakács Mihály lev.].

bálmós kukoricalisztből juhíróval, tejfellel v. vajjal készített ízletes, puliszkaféle étel; balmos; Maisgericht mit Schafkäsemilch, Rahm, Buttermilch oder Molke. 1652: az nyarba(n) az Buxa Istva(n) hazához ménék betegh vala az Felesege monda Buxaj (!) Istva(n) nek' mit ehétnél enned valot czinalok vajjak tészek az tűzhöz Balmost czinalok [Bód SzD; BK Szyrb Abraham (75) jb vall.] | Buxa Istvan . . . akar mi fele étellel akar

Palaczintaval akar mjvel kinalta az Feleseget azt mondtá az aldot eledelnek Balmos(na)k szarjek bele edgje megh az eo Taczko Gyermekeivel [uo.; BK „Ki vid (!) nemes Mihály” (76) zs vall.]. 1715 k. a bálmost, bot-sajtot, jungátát, édes tejet igen szerettem [Bethlen, Önéi. 130]. 1860: az ismerősöket üdvözlőm különösen kedves komám aszonyt. Novemberre bálmost készítsen nekem [Szabó Károly levelezése. Szilágyi Sándor Nagykőrösről Szabó Károlynak Kv-ra].

balog 1. balkezes, balog, suta; stingaci; links-händig. Szn. 1592: Balog Bertatt varody Zolgett postan, vyzi Kys Mihalj 2 Louon Tordaig f – d 50 [Kv; Szám. XIV/5. 288]. 1606: Michael Zabo alias Balogh [Kv; KvLt Vegyes III. 113]. 1694: Catharina Balogh consors Valentini Debreczeni [Dés; Jk]. 1699: Catharina Szűcs consors Ladislai Balog [Dés; Jk]. 1714: Balogh Márton Kováts [Dés; DLt 496]. 1730 Balag Katta [Dés; Hr 5/15]. 1760: Balog Jutka [Kv; RKAk 35]. 1768: Balog Kis-Anna [Kv; i.h. 61]. 1822: Balag István [Dés; DLt az 1821. évi iratok közt]. 1830: Idősb Ballog István [Kv; AsztCLEv. Szám. 85]. 1831 Balagné sok sem(m)i újságakat beszél [Kv; Pk 6].

2. hibás; cu defect; fehlerhaft. 1821 A kantza . . hátulso lábán lévő körme balog [DLt 417 nyomt. kl].

balogos hibás; cu defect; beschädigt. 1840: nyolcz esztendősz barna-ló az utó-lábain a köröm balogos [DLt 860 nyomt. kl].

bálozás bálba járás, báli mulatozás; frecventarea balurilor; Besuch von Bällen. 1798: Ismérte é a tanu . . Nagy Nyujtodi Néhai te(kinte)tes Donát Mihály Urat? ha igen . . . A mit birt, az szaporítani kívántaé, vagy pedig pompáson, Vendégeskedéssel és Bálozással kívánván és szeretvén élni el tekozolta ? [F. Fejér m; RLt vk].

bálozik bálban szórakozik; a frecventa balurile; den Ball besuchen. 1805: vatsoráltam jó apétitussal azután báloztam [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 63]. 1807: Pali bácsiék Kis Mama ma esmét Szamosujvárra mentek Bálozni [Dés; i.h. 220]. 1825: könnyen el mehetek, nints is nagy kedvem Bálozni [Dés; DLt]. 1829: a D(ulló) a kantzalistájával, s más Barátival, itten Kőlpényben Notarius Vajda Urnal bálaztanak [Mezőkölpény MT; TSb]. 1841: dolgoztatunk, mások báloznak víg a fársáng a mint mongyák [Kv; Pk 6 Pákel Krisztina férjéhez].

bálozó báli résztvevő; participant la bal; Ballgast. 1816: menyí számmal lehettek a Bálozók? [Déva; Ks 118 Vegyes ír.].

balsó bal felőli, bal oldali; sting, de partea stingă; link, linksseitig. 1633: Az Hauasnak az jnekso fele felso Söczj az balso fele tőkési* [Wass 1 „Kws Jlosuaj Peterr Janos” (65) jb vall. — *F.szőcs és Tőkés SzD].

balsors balszerencse; nenoroc; Mißgeschick. 1754: Balsorsunk sebére írt, a jövőre biztatást nem nyújt a' búskomor jelen a borúlt láthatárról reménysugár nem mosolyg felénk [ÚjFE 3].

balta (hosszú nyelvű) fokosféle; baltag; (langstieliges) Beil. 1611 Egj uiselt Balta [Kv; RDL 1. 188]. 1621 az veszekedésben Szaychja ferencznel vala Balta [Csekefva U; BLt 3]. 1629 Andras szokszor feniegette Uramat, hogy eo hozza az Ura csakant fogh, bizony eois mingjárt baltat fogh hozza [Mv; MvLt 290. 156a]. 1636: en ugian az Cziganyokot fel keltem az uczia kis aytoból az egik egy palcziat, ávágy baltat forgat uála [Mv; i.h. 291. 68a]. 1664: Szabo Mihaly ky jüue Egy Baltaual Hozza ver vala [Szovát K; SLt R. 28 Varga Miklós (35) jb vall.]. 1665/1754: Ha valamely Legény a' B. Társaságnak bégyülesekor mentéje felöltetlen, dolmányban, sarkantyúval, tsákányal, baltával, vagy akárminemű fegyverrel (így!) büntetése két heti bér [AsztCart. 13]. 1680: úteo Gyorgy hozza hajta Killyeni Mihályhoz egy baltával de nem tudom találáe [Kilyén Hsz; BLt]. 1744: az eo Pakudlára latott egy embert az Baltaja ormoja merő viaszos volt [Gyeke K; Ks]. 1761: Tyibucz ismet Pap Jankonak Utanna hajtott az Baltával [Illyésfva Sz; BfR 45/2]. 1763: az egyik a baltajat a támaszba belé vágta mint részeg ember [Mv; Told. 16/51].

Az első, bizonytalan jellegű vágóeszközzel kapcsolatos adatokat kivéve, a címszóra vonatkozó többi kifejezésbeli adat hosszúnnyelű, fokosszerű kézfegyverre vonatkozhatik.

bálta mocsár; baltá; Sumpf. 1680: La Glod nevő helyb(en) egy nagy darab szántó föld, mely nap nyugotrol nap kellet felé migyen lábbal az nados báltára [A.porumbák F. ÁLt Urb. 49].

baltácska 1. fokosszerű csákányocska; baltag mic; (langstieliges) Beilchen. 1801 Vagyon egy kis Baltácska vj Nyellel fel készítve [Vargyas U; CsS]. 1807: engemet is egy nálla lévő Baltácskájával Főbe akara ütni [Magyarfenes K; KLev. 84].

2. '9' 1824: Szilkrotból készült baltácska Fekjérnép vetkezőhöz tartozó Kigyo lábokon álló két ezüst poharatska B.B.R. betűkkel jegyezve [Fugad AF; HB].

baltásan csákányosan; cu tírnácop; mit Beil versehen. 1800: láttunk egy néhány Zágori embert jóni le az ország uttyán Lo Háton Baltáson Vasvilláson Csépel es Dorongal [O.solymos KK; Ks 67. 47. 27].

baltaszekeree bárdféle; bardä; Breitbeil. 1718/ XVIII. sz. egy darab gazos rét ezt Erös Andráš Zalogositotta meg quondan egj soban, egy balta szekercében hallottak hogj volna [Berz. 7. 68/1].

baltatítés-forma baltatütésszerű nyom; urma unei lovituri de baltag; Spur in Foim eines Beil-

schlages. 1769: Egy vékony szeru bükfában Csilag forma kereszt, és egy balta utés forma tanalattott [BSz; JHb LXVII/3. 49].

balusztér (korlát/mellvéd)báb; balustru; Baluster. 1781: A Tornáztban a belső Gráditshoz valo harmintz két Paluszterek és nyolc Posztamentek, Árticsokák, és a nyugovo helyen (!) vagyis Paleszt-hez (!) valo kövek mind készen vadnak, hanem az irt Palesztterek (!) felső végeire menendő Párkányok nintsenek készen. Item azon Gráditshoz valo Palusztér kövek közül három közebben (!) el törött, de ismét egyb(e) vadnak enyvezve [Óraljaboldogfva H; Kf].

balusztérkő (faragott korlát/mellvéd) bábkő; piatră de balustru; Balusterstein. 1801: azon Gráditshoz valo Palusztér kövek közül három közebben (!) el törött, de ismét egyb(e) vadnak enyvezve [Óraljaboldogfva H; Kf. — A teljesebb idézetet l. *balusztér* al.].

bálvány kapufélfá, kapuoszlop, táj kapuzábé; stîlp de poartă, bulumac; Torpfosten. 1613/1640: az Caspar Janos Ura(m) kapujanak az belseő balvanyaigh, az gabonas haznak az felső Labaigh, által az kapu balvanyrol ala [Gyalakuta MT; LLt 71/7]. 1694: vagjon az Majorház melljre nyilik egj pusztá kapu. Ennek kötéses és metztésekel czifrazatos bálványni semmire kellő p(rae)stila sindelj fedel alatt, eldőlesekre meg-hanjatolvan, támaszokkal vannak meg-gjámolittatva [Borberek AF; BfR]. 1740: Az Csovák volta(na)k fel rakva a Sinfalvi Porgolat kapu bálvánnya aranyaba [Kövend TA; Borb.].

bálványfa kapufélfá, kapubálvány, táj kapuzábé; stîlp de poartă, bulumac; Torpfosten. 1595: 5. Juny. hogi az scolaban a kapwt meg chinaltattuk az Regi balwanyfaknak az teorsekit ki assattattuk, es az wj balwanfaknak helit nagioiban chinaltattuk, Attünk egi Embernek f — /10 [Kv; Szám. XIII/6. 38].

bálványos 1. Hn. 1663: Baluanyos... Makos erdő [Lapupatak K; EHA]. 1666: Egy jo darab erdő. vulgo vokato (!) Balvanyos [ou.; EHA]. 1699: Bálványos n. h.-ben (e) [uo.]. 1754: Balvanyosba [Nagysolymos U; EHA]. 1756: Az Erdőn Bálványosban hoszszu tölgy nevezetű helyben (k) [Torja Hsz; EHA]. 1782/1798: A' Bálványos torkában (sz) [Nagysolymos U; EHA]. XVIII. sz. hűz. A' Bálványos erdeje. Bálványosb(an) Suvadás nevű helyben (sz) [Karatnavolál Hsz; EHA]. 1853: A Bálványosba (sz) [Nagysolymos U; EHA].

2. ~sajtó bálványfás szőlőprés; teasc pentru struguri; Weinpresse mit Pfosten. 1819: A Nagy Hegyi szőlőben egy Balvanyos sajto es sajto szín [Bajom KK; Berz. 8. Fasc. 72].

A sajtó képét, ill. leírását l. MNr^o I, 49–51.

bálványosvára|ji a Bálványosvára|ja (SzD) tn -i képzős alakja; din Bálványosvára|ja/Unguraș;

mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Bálványosváralja: Bálványosváraljaer. 1857: halt meg B. várallyi Baronyai Ferencz 20 éves korában [Dés; RHAK 89].

bálványozás idolatrie; Abgötterei. 1577 Az Colostromba valo Balwanyozas felől zoltak eo kegmek ... Miert hogy penig naprol napra hovato-wab az balwanyozas mind erot vezen, kybol leowendeo romlast es vezedelmet Remelnek lenny, es az iste(n)nek haragianak fel gerjedeset, Annak okaert eo kegmt Byro vramat tanachyawal keryk hogy venne eleyt eo kegmek, es ha zwkseg vgian eomagais Byro vram zemelye zere(n)t talallya meg a' feyedelmet, es ha lehet e' dolgot tawoztassa el eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 156b. — Ez esetben alkalmasint az akkor Kv-on túlnyomó többségében református városi lakosságnak az elenyésző kisebbségben élő katolikusság elleni vélekedéséről van szó.]. 1598: En Gerendj Pal .. tezek ilyen testamentumot testemet az földnek hagiuan, lelkemet az en teremteő Jstenemnek, mellyet ith ez földön tizta hwtbeol tizteltem, Imattam mind(en) baluaniozas nelkwl [Gerend TA; Törzs].

bálványozó becsm is bálványimádó; idolatru; Götzendiener. 1590: Pribek Gergely hozzaia leowe az kerezthez de nem twdhata(m) Jettembe(n) ha talalaie vagy nem az kerezett lata(m) hogy megh mozdula, Ereossen szida a papas Balwaniozo Eordeogh lelek kwrwak Eordeogh az a' kerezst s pokolbol Jeott zazos este (!) lelek kwrwak azokis mind Eordeogeok az kik alatta vadnak Eretnekek Jettek-Imida amoda riadozzanak [Szu; UszT]. 1603: Io fjaim az Istent mindeneknek felette tisztelljetez felyetek s nekj zolgajlatok balwanazok neh legjetez [Csapó KK; JHb XXV/23].

balszammag ? balszamfa-mag; sámința unui arbore rășinos; Kern des Balsambaumes. 1796: 1 Papirosban Balsam mag Cartifiol mag [Déva; Ks 76. IX. 26].

bambue bamba, buta; bleg, năting; blöd. 1632: Hallottam azt Nag' Peternetől hog' Szidta ezt az Körtóueli fai Jstua(n)t es aztis mondotta hog ezis az bambucz ember erdemlene olliat mint az fia [Mv MvLt 290. 90a]. A jel-re nézve l. MTsz.

bámul csodálkozik; a se mira/minuna; staunen. 1828 Nem győzők eleget bámulni merészszégen [Dés; DLt az 1846. évi iratok közt].

bámulás csodálkozás; mirare, minunare; Staunen. 1795: ez folyo Esztendőben lett Jégnek menetelekor az egészsz Dombó és Ádámos bámulással szemlélte a Jégnek aszerint lett tojulását s menetelét [Ádámos KK; JHb XIX/49].

bán ige l. fájlal vmit; a compătimi; bedauern, leid tun. 1630: kerdem teőle hogy ha megh szidna(m) Eőtueős Samuelt bannade ..., s monda

az Eőtueős legený hogy bizony bana(m) mert nekem barattom [Mv; MvLt 290. 203b]. 1749: az ver szipoimat el felejtettem vala hogy ujjitass vízzel meg .. talám eddig meg is holtak mellyet bánnik [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1763: én bizany lelkemből bánam ha kezemből ki esnek [Kóród KK; Ks CII. 19 Szarka József lev.].

2. bánkodik; a se intrista/mihni; sich grämen. 1589: Ertem hogi bannya Matyas deakne hogi az Vra Ide Jar de en azzal nem gondolok [Dés; DLt 226]. 1610: ha igen bania eő kglme hogj oda Jarok, vessen Peczetet rea^a [Dés; DLt 320. — *Ti. lakásárak].

3. sajnál; a-i părea rău, a regreta; bedauern. 1567: Bezzeg ne(m) adom s nem akarom adno(m) meg aztis banom, az mit attam semmit pernelkwl [Kv; TJk 74]. 1584: Zabo Martonne monta: Nem banom hogy be Idezet, Am lassak meg Artatlansagomat a teorveny eleottis [Kv; TJk 4/1. 234]. 1625: Marthon Gergely a' mely feöldet orot vala azt bannia vala orban peter es orban peter ugy hitta vala kj az hatarlasra Kornis Párkast [Kénos U; UszT 181c]. 1665: Kgd levelet el vettük az Elesdi Jozságh felől. Kgd azért ha mi hasznát veheti s be hodoltattya nem bánnjuk sőt hogy Erdélyi Birodalomtól el ne szakadjon akarjuk [Wass 19 a fej. Ebeni Istvánhoz]. 1668: az kj bannja Tegien rolla [K; Ks 90]. 1749: mostis bánam, hogy ott nem hagytam ő Kegyelmeiket [Koronka MT; Told. 42/1]. 1811: nem bánam [Kissármás K; KLev. 12]. 1831 Bánamis én már most, hogy Rabságamból mihelyst ki szabadultam tanult kotsisi mesterségemet nem folytattam [Dés; DLt 332. 23].

4. megbánást érez; a se căi; bereuen. Sz: 1638: maga tutta rege(n) ke(n)d amaz ineket estue danum danu(m) reggel bano(m) bano(m) [KJ-Miss].

5. rossz néven vesz, felvesz; a lua în nume de rău; übelnehmen. 1491: Quid curo aliquos antiquos canes Si alicui antiquo cani displicat faciet (con)tra wlgo mit gondolok es agebeckwel ha valla mel ageb banya tegyen rolla [Kv; MNy LX, 497]. 1570: Brassay Janos Mond lam vgian Nem ohatom az szok bestie kwrwatol Magamat, es eo esmet zol az leannak hogy ely Menneh Mert Latode hogy banya Janos vram erre azt felely az lean neky, De byzon Nem Bannya chak hogi Mostan dolga vagon, es ez zo vtan Mosologwa Ment ki az ayton [Kv TJk III/2. 89]. 1607: mo(n)da Benedek Peter ott ne(nu) megien be az viz vaj banod vaj ne(m), ha banod tegj rolla [UszT 20/302]. 1631 Ezt az Foldozo András fiat lata Mihalt hogi ot jart altal, s mondotam neki hogj ne járjon ot mert bannia Batia(m) Zabo Janos [Mv; MvLt 290. 59b]. 1633: mo(n)dam aztis hogi áll ablakot tart az felej Gaspar vduarara, es azt baniak, arra azt mo(n)da, hogi ha tutta volna eddigis be tapasztotta volna hogi banja (igy!) de ez uta(n) ne(m) tart ot ablakot [Mv; i.h. 140b]. 1638: egj kor jöue hozzam Polgar Balintne Aszoniom sirua s monda, hogj mondgjam megh selie Mihalyne Aszoniomnak hogj az eő gjerneket

ne latrozza, mert bizoni igen bannia [Mv; i.h. 291, 124a]. 1662: jo alkalmatossággal nem bannok ha jobbanis végére menne keglmed, talam Btekfogonk nem advertalhatta az dolgot [BLt 9 a fej. Béli Pálhoz]. 1753: ha a Petro Pop (!) eleibe nem áll vala szépen intvén talam a fejít is edgy nehanyszor be rontya vala, mondván te bestelen meny akar hova akar a Gubernatorhoz nem bánom [Abrudfva AF; Ks 77].

bán fn (végvidéki) kormányzó; ban; Statthalter des Königs von Ungarn (in den südlichen Grenzgebieten). 1589 vtyek el... 18 Octobris Lonay Albertot Lugaszy Bant Tordara 4 loual Zente Balintnak attam f. 1 [Kv; Szám. 4/VI. 113]. 1590: az Horwat Mihalnak es Lugaszy Bannak egy Lúdat melyeztet d. 12 [Kv; i.h. 4/XX. 13]. 1591 Byro vram hagyasabol az Sebesy Bannak Horwat Mihálnak kwitem Ayandek(ba) 2 pypet d 18. 4 Tükfyat d 16 [Kv; i. h. I/5. 26]. 1594: Az Lúgossy Ban Zolgai voltanak 6, wyzi Eokett wida Mikloss 4 Louia zekere f 2 d 0. Az Lúgossy Bant zolgaual, wizi Brasai petter 4 Loua zekere Tordara f 1 d 0 [Kv; i.h. VIII/6. 192–3].

bánás 1. gondviselés; ingjire; Versorgung. 1586 Bek Janos Vramnak fizettem az Kepez Vczay ora banasatul f. 14 d. [Kv; Szám. 3/XXVIII. 16b]. 1632: ha Farkas Gasparne mellett ne(m) löt volna patta(n)tiusnenak az nvuekis megh öttek volna szegint, de eő bant uelle mind ejel nappal eő tartotta taplalta, annira hogi ha szajat gyermeke löt volna megh elegendhetet volna uelle banasual [Mv; MvLt 290. 106b].

2. bánásmód; mód de a trata; Behandlungsweise. 1813: Ekként vakmerősködvén és Embertelenkedvén, Barátosi Joseffné mire kéntelenített vele menni az Exponens mint Feő Czéh Mester s a' vele valo azon bánást meg erdemlette é, és az akként vele valo bánásra volt é Hatalma mint Feő Czéh Mesternek? [Dés; DLt 56. 3 vk].

bánásmód (társaséletbeli) kezelésmód; mód de a trata; (gesellschaftliche) Behandlungsweise. 1859 Jámbor tanítványunkat, munka adással, és oktatással, s pártolással, vagy ha szükség esetiben segedelemmel is ellátni ne terheltesse, valamint miis a hozzánk következő tanítványokat hasonló bánás moddal ellátni költsönös kötelességünknek tartjuk [Szív Kovács céh lev.]. 1871 A férj kötelezi magát, hogy ugy nejt, mint anyosát megbecsüli, őket durva bánásmóddal nem illeti [M.bikal K RAk 290].

bánat fn bú; mihi, jale; Kummer, Gram. 1760: Elég bánatb(an) vagyok illy reménten hová tovább nagyobb(an) sértegető vexám miatt [Igenpataka AF; TLMiss.]. 1776: különös szomorúságát, bánottját tapasztaltam á Groffnének, és Aniko Kis Aszszony ő Ngán(a)k [Kóród KK; GyL]. 1812: Özvegy asszony Nagy Ilona el-temetetett 51 esztendő szívbéli Bánatb(an) [Vista K; RAk 102]. 1817: (Ötséd) idegenek közt léven, se

Hazájának, se Familiájának, se nekem Szégyent but, bánatot ne tsináyan, hanem örömet [Kv; Ks 101 gr. Kornis Imre fiához, Lajoshoz]. 1838: Senkinek haszna<ra> nem élhetvén tsak bu's bánat életem [Hadad Sz; Borb. II Árva Kendeffi Rákhel lev.].

Ha. 1851 bánatam [Dés; DLt 606].

bánat ige vkivel szemben vmilyen bánásmódot alkalmaztat; a impune un mod de a trata; jn behandeln lassen. 1662: egyéb aránt bizonnnyal hidgyed mint olyan országh végezésit, s Ura méltóságát megh böcsülleni nem tudo rosz emberrel ugy bánatunk, s ha többször busitatunk, nyakon kötöttünk [Told. 1 fej.].

bánatpénz vadiu, cautiune (amendă prevăzută in caz de neindeplinire a unui contract sau a unei întelegeri); Reugeld. 1857: Azon esetre pedig ha egyik vagy másik fél jelen alkutól 14 napok alatt el állana, az el álo a más félnek negy ezüst R forintot fizessen banat penzül, és az örök el adás mind a mellet erejében maradjon [Szováta MT; Bereczki József lev. (mt)].

bánátusi bántási, a Bántásból való; bántátean, din Banat; Banater, aus dem Banat. 1765 látam Milos alias Tyépéj Mihályt valami Banatusi korbólo idegen abrazatu emberekkel innya [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1795: Nem igaz a Valloknak Vallamás tételek a Bántatusiaknak adott Török buza dolgában [Dobra H; Ks Dévai urad. Mixtae relatoriae et documenta. XXVI/1–2].

Szk: ~arpa. 1784: Bántatusi Arpa Cub 120 met 3 1/2 [Déva; Ks 76. IX. 21].

banda (cigány)zenekar; bandă, taraf de lăutari; (Zigeuner)Kapelle. 1846 a Bándát ot találvan parantsolta hogy musikáyanak [Dés; DLt az 1847-i iratok közt].

bandérium (nagy lovas)csapat; banderiu; (Reiter)Battalion. 1722: két Muskateljossal ki rugaszkodta(m) hát szinte jó már Banderiumával, szánnal hordoval Antion Gazda, de nem hozott sok halat mert eszre vette hogy Németekkel akarok ki menni [Fog; KJMiss.]. 1742: az Mlgs Groff Teleki Adám Ur(am) eo Nga két Cancellistái és eo Nga Kővárvidéki Jozágának Ispánnya Merhás Kosztán, az szakaturai Jobbágjokkal edgjütt, estve későn, itt az Falukon által menvén mi tsudálkoztunk hová mennek olly nagj Banderiummal mint ha ellensegre mentek volna egjenesen mentenek fel Kis Berszora s invadták Kifor Ilia Ns Házát [Ilondapataka SzD TL 42].

bandi vaskő-hordó bányászszák; sac de miner pentru căratul minereului; Bergmannsack zum Tragen des Eisenerzes. 1838/1845 bandi bányász-zsák és tarisnya a vaskőnek a bányából való kihordására [Torockó; MNYTK 107. 13].

bandírozott szegély-berakásos; cu margine încrustată; mit Randeinlage. 1793: egy kis szilva fa rakott asztal, juharcával bandírozott, közepe török magyarofa, 4 szegelete le vann veve [TL Conscr.]. — L. még *juharfa-bandírozás* al.

bándista (katonai) zenész; musicant din fan-fară militară; Musikerschütze. 1808 Splenyi Bándistának 100 [Cserei Heléna jk 108b].

bandli tortasütőforma; formă pentru tort; Tortenblech. 1768 Tortának való sütő 1 Bandlik 13 [Marosztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

bandlika 1. pántlika

bánfalvi a Bánkfalva (Cs) tn -i képzős szárm.; din Bánkfalva/Bancu; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Bánkfalva Bánkfalvaer. 1635: Okos Demeter Sz György alias Band faluj (1) pedes pixida(rius) Annor(um) 40 Jstuan Kellemen Szent György Banfaly Nobilis Annor(um) 50 [BLt 3].

bánhatik vmilyen bánásmódban részesíthet; a se putea purta cu ; behandeln/umgehen können. 1741: a Méltgs Groff Vr a Ns Hazának ez iránt be-vótt és usuált rend tartása szerént bányék és bánhassék velem [O.kocsárd KK; Ks 8. XXIV 2]. 1841 rab Bátorinéval kényne szerént bánhas-san [Dés; DLt 36].

bánik 1. gondot visel; a ingriji; Sorge tragen. 1570: Nagy Bertalanne Annos vallya .. az Attiafiak Approk voltak es az Martha azzon Bant velek | Anna chige Palne azt vallya az Hoz peterne bezerlete eo Neky En velem Jol Theot az henzel Janos Mert eo bant velem Betegsegembe, Magh zomzedim sem Ieottek hozza(m) chyak eo banth velem, Az Mezes dolognakis Mind eo viselte gongiat [Kv; Tjk III/2. 138, 207]. 1573: Christina Hening Martonne Azt vallia hogi Ez elymwlt Napokban mykor Beteg volna Nagi Martonne Azkor eo ott forgodot keornywe vele bánt [Kv Tjk III/3. 212]. 1587 Igiarto Thamasne vallia egikor giermek Agiamba leven megh Niomnak vala, de ez Sas Ianosne Bant velem es erre gianakottam [Kv; Tjk 4/1. 244]. 1629: tudom hogj betegh uala merth en bantam tizenharo(m) hetigh uelle [Kv Tjk VII/3. 100].

2. bajlódik; a se necăji/trudi; sich bemühen. 1584: Bek Janosnak fizetünk hogy Az orawal Banth f. 18 [Kv; Szám. 3/XV 21]. 1587 Az kyk az Lowakal Banthanak. Egy hettre fizettem d. 27 tezen három hetre d. 81 [Kv; i.h. 3/XXXIII. 21]. 1590: Gergeljnek az kj az barmokkal banik adok penzt fl. 6 d. Egi Zurth es egi czo(n)dorath melj tezen fl. 1 d. 92 [Kv; i.h. 4/XI. 10]. 1731 A Lovászokat, Kancza Mestert és nyergelő szolgálkat rendb(en) végye az Lovászokat el rendelvén, ki mellyik Lovakkal, és hány Lovakkal bányék [JF lovászmesteri ut.].

3. törődik; a se interesa de; sich um etw. od. ja kümmern. 1570: Egy gyermeket kynek Laczko

volt Neweh Kakas Andras vram adoth ew hozzá Ezwegre hogy az feyeth megh gyogitána Mert Rwth kozos volt, ew Banth wele Megis gogithotta volt chyak Innmar hajanak kellett volna Neony [Kv; Tjk III/2. 42] | Ratz Balinthnet zokadalomba hordozta More Ambrus, Aztis latta hogy lowawal Banth Sathorat fel chinalta [Kv; i.h. 148]. 1574: az Zabo gaspar zolgalo leania .. az baromal bant [Kv; Tjk III/3. 398]. 1593: 23 die Marcy fizettem Simon Martonnak hogi az Toúal bant, Es hogy wekekett vagot Raitta f 3 d 50 [Kv; Szám. XXIII/5. 116]. 1595: Biro W. adata Korczollyas Istüan-nak hogy Varos Touaua bányék és veeket vá-gaso(n) . f 1 d 80 [Kv; i.h. XVIIa/6. 317]. 1599: egi zegeni Azzonnak attunk isten newbe (!) d 16 Mint eo magais zegeny beteges zúkelkedeo Azzony alat, a Masikalis banik, attunk d 14 [Kv; i.h. 8/XVI. 41]. 1600: A melj leghinj az barommal banik atta(m) boczkorra d. 10 [Kv; i.h. 9/XIII. 15].

4. vmilyen bánásmódban részesít; a se purta cu cineva; mit jm umgehen. 1630: valahuu kaphatom eőkett, bizony nem ugy bano(m) en eo uelek mint eők bantak en velem | nem tudnak velem banni az essezek hanem csak megh cziklandottak, de ha en lettem volna nem ugy banom en velek [Mv; MvLt 290. 203b–204a]. 1633/1728: ha masokkal is hasonlo keppe(n) bannek azon büntetesen maradgjon mox et defacto [Szent-mihály U; Törzs]. 1644: aval az Aszonialiol banniek, mert megh Isten megh bocziattia büneit [Mv; i.h. 291. 420b]. 1698: Mint szolgáltatatta az Jobbágyat maga Udvarbirája, awagy Tisztartója mint bánik vélek [LLt Fasc. 117]. 1744: mondám hogy énis fel mégyek Német Jánosni, meg látom eo parancsoltaé hogy igr bányék Kgmerek velem [Bölon Hsz; INyR]. 1760: A Dögmezei kerülő Lupuly beszéllette, hogy .. rutul ne bányék vélle, és ki ne vesse a kerülősegből [Bethlen SzD; BK]. 1761 a Mlgs Fő Ispány Vr a ki magat jol applicálja aval durvan nem banik [Harangláb KK; Ks CII. 20] | iffiab Köházi János ki tekerte a kést a keziből, nem engedte, hogy gonoszabbul bányék vélle [Szászsztván KK; BK]. 1767 tsak azért kezdette .. Horváth Gergely Uram tiltani azon tilalmast, és velünk keményen banni, hogy hatalmasabb s nagyobb possessornak magát lenni meg mutassa [Búrjánosóbuda K; JHbK LVI/5. 23] | én édes Mgs Bátyam Ur(am) nem vagyok olyan rossz s idegen attyafi hogy kedves Atyamfiával oly Zsido modgyára bannék s ha a terminust meg haladna is ezen pénznek le tétele hogy azért izetlenkedni kívánnék [Ks 96 gr. Haller János lev.]. 1780: bizony soha több fát nem hoz ugy bánom vélle [Kőrispatak U; Pf]. 1797 mind közös tseléddemmel ugy bánom Velel [Náznánfva 115; Berz. 3 Fasc. 3. N. 21]. 1800: Annakutánna hogy bántónak vélek azt nem tudom [Zágor KK; Ks 67. 47. 27.]. 1810: tudatlanságokért ne bányék kegyetlenül velek [Petele MT; Born. G. XIV. 1]. 1827: Én ... hogy egy Czégeres életű Ember mégis én véllem igr bányék felette valo Törvénytelenységnek látom [TLt Közig. ir. 1519/827 Fónyi Sándor keze írasa].

5. nemi von. él vkivel; a intretine legáturi sexuelle cu cineva, a trăi cu cineva; mit jm ein Liebesverhältnis haben. 1724: Az Iffiu Asz(o)ny Szájából hallo(ttam), h(og) Pekri nem bánik mint keresztyén ember ő kglmével, hanem mint a Török^a [Nyárádszibenedek MT; BK Intze Sámuelné (22) ns vall. — ^aA női alkalmazottaival szertelenül bántó földesúrnak a nemi aktusban követett szokásával kapcsolatos megjegyzés].

Szk: ~vele vkivel nemi aktust folytat. 1585 Zekely Georgy al(ia)s Ach Zememmel lattam hogj Markos Mihaly az Mostany fogoly Azzony hasan volt es raita lipiczkedet es ereossen bant vele [Kv; Tjk IV/1. 448]. 1589: Vgi talalam ewket az kapuba hogi Mizaros Mihaltet az Kapuhoz tamaztotta vala ereossen banik vala vele [Dés; DLt 226]. 1640: Nagy Péterné miat meg is akar-tak lőni az katonák engemet, mert azt láttam, hogy ketten, hárman is kijöttek az házból s az többi addig ott bánt vele [Mv; MvLt 291. 233a átirásban].

6. él vmivel, használ vmit; a se folosi de; gebrauchen, anwenden. 1806: A Feredővel úgy bányák Nagyságod hogy a Délutáni órán 5 ora tájban üjjön bele Nagyságod, és fel ora mulva kelyen ki belőlle; minden nap [Zilah; BfR 4/151 dr Zoványi Imre lev.].

7. (meg)gyógyít, orvosol; a vindeca; heilen. 1570 Megyesi Esthwan Borbely Marthon zolgaya vallyia hogy mykor Kowach Kalaranak Laba megh Theort volt ..., az Byro azt Mongya neky keosd be chak es Bannyal vele Megh elegitlek en teged az Zabo Balint Marhayabol [Kv; Tjk III/2. 57]. 1583: Nemet Borbely Janos vallasat Irwa Atta be Ahol Igiarto Janosne azt vallotta ... hogy en feredeot chinaltam volna Igiarto Geor(gy) felesegenek mikor velle bantham azt(is) Nem iol gonozwl vallotta mert feredeot nem chinaltam hanem parlattam [Kv; Tjk 4/1. 139]. 1585: Borbely Marton hwty Vta(n) vallia, . ez el mult halalkor^a bant Az Atthiam Az Nyreó Istwan edes Anniaual az Vtannis banth, mert phtisis volt rayta [Kv; i.h. 407. — ^aPestiskor].

8. kb. elbánik, végez vkivel; a da gata pe cineva; jm gewachsen sein. 1589: Janos Kowacz ew maga az Gergel kouacz hazanal az felesége melleol vonta fel Matyas deakot, Ereossen megh zidogatta hogi ha mith nem nezne gonozul jarna vgi bannek velle [Dés; DLt 226]. 1631 egyczer More Laszlora keoppenyegh alol, ele veuen az hegyes teort, ki uona Valasz utj Istua(n) feligh, es az fia Valaszutj Ferencz More Laszlo hata megett, az nyakához meregetné(n) az kezene, mutat-tya vala az Attyanak mint kellene banni [Ab-rudbánya; Törzs]. 1635 ra futamek Debreczeni, es hallam hogy cziaattana, de ne(m) tudo(m) ha az cziaakannyane, avagy az fejen, de hirtelen banek vele [Mv; MvLt 291. 40a].

9. elintéz/pusztít; a extermina/distruge, a nimi-ci; erledigen, zunichte machen. 1789 ha annak rendi szerent viselték volna gondgyát annak után-na is azon Malomnak, az árviz annyira el nem hor-dotta volna gáttját, nem bánt volna olyan rutul

vélle, hogy hat esztendeig minden haszon nélkül állyon veszteg [Abosfva KK; GyL].

bank pad, deres; scaun de schingiure; Prügel-bank. 1826: Majd minden semmiségért a Bankra fektett az udvar Bíró úr és verettetésünknek legalsobb calculussa 25. páltza ütések alól felkelni [TLMiss. „A' Holdvilági Communitasnak panasza” című mell. gr. Teleki Sámuel lev-hez].

bankett díszebéd/díszvacsora; banchet; Festes-sen, Bankett. 1649 Sovány vendégség lőtt volna az, még Pap vrainék sem kedvellenék az olyan bankétot [MNY XI, 375 Geleji Katona István].

bankjegy papírpénz; bancnotă; Banknote. 1849: Krizsán Mária a Vojticz boltjában ékszereket vásárolt, s azok árának kifizetésére egy bankjegy-t adott át Vojticznak miből midőn Vojticz visszafordított, Krizsán Mária csodálkozott hogyan kap annyi pénzt vissza a bankjegyből, — hihetőleg Krizsán Mária azon bankjegy értékét nem es-merte [Kv; Végr. Vall. 84–5].

bankjegy-tartó ? bankó-tartó ládikó; ládiťa pen-tru bancnote; Geldkassette. 1846 Eg kis bank-jegy-tarto [Dés; Berz. 20].

banknóta bankjegy, papírpénz; bancnotă; Bank-note. 1838 45 ezüst forint banknotába [Kv; RLt O. 1]. 1843 talaltunk benne^a egy 5 forin-tos bank notat [Bágyon TA; Török István (26) vall. — ^aA bőröndben].

bankó bankjegy, papírpénz; bancnotă; Bank-note. 1806 Polgári állapotjára nézve nem a leg jobb esztendő volt, a Bánko drágaságot okozott mindenekb(en) [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 215]. 1810: fizetett Bánkoba 3 Rf [Kv; Aszt-Cszám. 18]. 1812: az all peres adgyon 30 Rfokat Bánkob(an) [Petrilla H; JF 35 Prot. 3]. 1818: Bancoban fizessenek Esztendőnként 30 Rftokat [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.]. 1823: Csernátoni Samuel Uram akár hol, és akár milyen fejr népet kapjonis erőszakot téssen rajta, valamint akart velemis Bánkoval, és minden adományaival kínált tsak hogy engedgyek neki [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez]. 1827: a Nemes Közep Szolnok Varmegyei Birtokunk után Lovas Zsoldos állitással tartozvan, annak meg váltasagaul ... Kész pénz .. bifizetes végett 600 ~ Hatszáz Rforint Fekete Bankoba határozatott és figaltatott [Kv; Végr.].

bankócédula papírpénz, bankjegy; hirtie-mone-dá, bancnotă; Banknote. 1797: Adott által-a Grof eő Nga 135. Rhfr. erő Banco Czedulát a mely tesze(n) H. for. 162 [Szilágysság; IB III. CXLV. 22]. 1804: az Al Peres rab Szimulész-k Iuont . meg támodván . passussát ... egy őtt Német forintos Bánko Czedulájával edgyütt el Szaggatta [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1807: a

tizenkét Kraitzáros akkori Monetáknak járása meg Szünik tud maga egy olyan Regius Perceptort hogy az minden pénz és jutalom nélkül Bánko Czedulákal Örömet fel váltja [Torockó, TlT Bir. ir. Torockói jobbágyok pereit földesurokkal]. 1829: Egy nevetlen némelly elégett banko Tzedulák beváltásával kapott pénzből 20 Rf. [Kv; BLt dologházi szám.]. 1844: (Egy földet) 250 mforint Bánko czedula sum(m)ában birunk [Uzon Hsz; Kp V 383]. 1849 Fosztottak tovább a' Házbol ... banko czedulába, és ezüst pénzbe ... mint egy öszvesen 200 pfr. [Héjjasfva NK; CsZ].

bankócédula-csinálás bankjegyhamisítás; falsificare de bancnote; Banknotenfälschung. 1807 A Maros portusi tiszték Bánko tzedula tsinálásba találtattak [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 215].

bankócédula-csináló (papír)pénzhamisító; falsificador de bancnote; Banknotenfälscher. 1807 A Rénus mellett egy Bánkotzedula tsinálót felakasztottak [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 226].

bankodik búslakodik; a se mihni; sich grämen. 1570: az ew leanya Jegbe volt Molnar Jakabual, es egykor Megan hozzáia mykor Jmmar Rengeo Annat megh fogtak volt, es Bankodyk volt, es ely akar volt Menny | zekel peter otth wl volt Jgen gonoz kedwe volt, kerdy Myth Bankodnek Azt Monta neky hogy vadnak sok Bwsulasim hazambely Nep Mya es Adossagba is zokba vagiok, Nem Thwdom Meggyek ely kely Menne(m) az varosrlw Myatta [Kv; Tjk III/2. 16, 107]. 1585: Az Barommal vala olah Mihaly hog' meg halla Az tarsi halalat, es ige(n) bankodekis raita [Kv; Tjk IV/1. 518]. 1594: kerdem Az Zeoch Pal jnassat mi lelte hagi vgi bankodik, monda, bankodom tars, mert igen fai az feyem [Kv; Tjk V/1. 407]. 1598: Amy nezy biro vram eo kgme panazolkodasat Hozzw Marton ellen, es teob tarsay ellen az zolgaktol az fogolynak el vetele es zydalmazasa s weresege feleol, azt igen neheze(n) es keservesen hallwnk (!), s igen bankodwnk az eo kegme bwsulasan es panazolkodasan [Kv; TanJk I/1. 316–7]. 1703: Nekem most Istennek hálá testem meg vekany egességben nyugszik, de mint az társától meg fosztatott Gerlicze galamb egyedül nyög es szomorkodik, így énnekemis egyesegyedül lévén Szivem bankodik [Ne; MvRK Alvinczi Mihály lev.]. 1776: Mgs Gróffné Asszonyom ő Nga, Szüntelen nagyon szomorkodott Semmi kedve nem volt, Sirt, Bankodott, ugy annyira hogy Sziv fogása is következvén, engemetis fel hívtak vizagtalására, és tsak azt gondoltam, hogy meg hal Sziv Szorongatási miatt [Kóród KK; GyL Gabr. Martonfi (33) káplán vall.]. 1851 fogadj* mentől olcsobban és a' kenyér evőt ne szaporítsuk nem szégyen alkudni mert aztan késo bankodni ugys mind roszak ha ezer van [Kv; Pk 6. — *Háztartási alkalmazottat].

bankópénz papírpénz, bankjegy; bancnotă; Banknote. 1819: Tövissi Gergely Uram kért és Lévált effective Paliffi Danielne Orosz Sára Asszszontol Cambialis Banko pénzben 30~Harmintz R. Forintakat [Asz; Borb. I].

bankó-tartó pénztárca, bugyelláris; portmoneu; Geldtasche. 1817: Egy rongyos Bánko tarto [Mv; D. 3. XXVIII. A].

bankrótizáltatik csőd mondatik ki vki ellen, csődbe jut/kerül vki; a da faliment, a face bancrută; bankrottirt werden, in Konkurs geraten. 1800: Zámfira Néhai volt Bokányos Vajna Péter Özvegye (!) Néhai Férjem meg halálozásával Bancrotizáltattam, a melly minden felé kétség kívül ki hirdettetett, de Nevezetesebben Tordán Dob szoval publicaltatott, im mégis a Graeci rita Unita Eklesia valamelly nékie ajándékozott pénzt, rajtam akar meg venni [Torda; TVLt].

banó foglalatoskodó; care se ocupă; sich beschäftigen. 1587 Doctor Blandratanak, Lovasz mestereknek, az fw szerszammal bano Janos Deaknak az hid vchiaban leuo Teoreok keowetnek Tikmonj keolt el f 6/75 [Kv Szám. 3/XXX. 36]. 1600: Az Jspotalibeli barommal bano Leghinnek egy Boczkort vedte(n) wzeogeos peter hetibe(n) d. 6 [Kv; i.h. 9/XIII. 16].

banpénz bánatpénz; vadiu, cautiune (amendă prevăzută în caz de neindeplinire a unui contract sau a unei înțelegeri); Reugeld. 1832 kérjük a Tktes V(ár)m(e)gyei Tisztséget, ne terheltesen ezen licitatot a maga kebeleben közönséggé tenni, azzal a hozzá tétellel, hogy a meg kívántato szénát és zabot adminisztrálni szándékozik, a meg jedzett napon reggeli 10 órára 25 Rf C.P. mint Bán pénznek előre valo letétele mellett elvárattnak [Torda; TlT Praes. ir. 1158/832]. 1841 Sziükség a hozzá szolloknak* magokat 32 pengő Rft Bán pénzzel el látni [Désakna; DLt 920. — *Árverési feltételek között].

bánt 1. bántalmaz; a brutaliza/maltrata; mißhandeln. 1568: latta mikor az lean hozayok ment, es sem o ne(m) bantotta, se(m) az azyonya | az zabo Balint kapuja kozoth eset vala el az lean ..mondek zabo Balintnenak, myre bantyatok zegent [Kv; Tjk 199, 200]. 1570: ha be mehet az warasba masnakis megh mongia. Ne hog' Jobbagiomatt de ebemet se banchia ok nelkeol [Nagysajó BN; BesztLt Miss. 1570/72 „Christ. Hagmas de Beregszó” a beszt-i bíróhoz]. 1573: Mond Thamas deak, Lam Nem bantom, hyzem eokes deakok de Nem tudnak az hit dolgahoz | Zabo Janos ezt Mongia volt, Meg lad hagi meg Banod hagi Beket Nem hach, lam en Nem Bantlak teged [Kv; Tjk III/3. 149, 276]. 1585: Eleo Ieowe az Danch leorincz fia, es panazolkodek hogy igen bantanak, S monda a leany, Ne banchatok, Monda az Sala Imreh fia En nem bantom chak Az Bot Ne bancha [Kv; Tjk IV/1.

496]. 1588: rea Ieowenek mind darabonkent vagdaltata teteteol fogwa talpig, maga tiltottam mynd feyedelemre vramra hogy teorwenyng ne banczyak de nem godolanak velle hanem le vagak ell puztitak [Zsákfa Sz; WlLt Mich. Talas jb vall.]. 1599: Hallam aztis monda Nagy Janos Zabo Peternek hogy menj el Peter eoche(m) senky ne(m) bant teged [Kadicfsva U; UszT 13/107]. 1600: legený ne(m) io helen iarz, mert ez Farkaslaky határ, de meéghis temagadot ne(m) bantlak, minthogy Palfalui wagy, de az marhat be haitom. Mindazaltal adigh esekettem elotte, mi(n)t hogy attiamfias, az egy vttal ne(m) bantoth, hanem bekewel el bochatot [Pálfva U; i.h. 15/105]. 1606: lata(m) egyszer hogy Dienes Georgy az aztalnal szabliat ranta Albertra, de akkor ne(m) hagyak bantani [Dálya U; i.h. 20/112]. 1623: az meddw Johott az három rakottiason tartottuk ott volt kosarunk . . . bekeuel ott laktunk senki nem bantot . . . valahul akartunk szabadon Jartunk az Johal senki nem ellenzet [Küsmöd U; JHb]. 1633: Cassay Ferencz az Eöczjemett ott talala, es erőssen megh cziapdosa, azonba(n) az Aniamis haza érkezett es mo(n)da Ferencznek hogi ne ba(n)czia az gyermekekt [Mv; MvLt 291. 131a]. 1646: eo neki soha sem semmi haragia sem nehesege rea Nemis uolt, Nem hogy bancia vagy arczion nekie [Kv; TjK VIII/4. 137]. 1722: Antion Gazda . . . meg szeppent, ugy nem bántottam, meg pirangattam mint vakmerő gaz embert [Fog; KJMiss].

2. háborgat; a deranja/incomoda; behelligen. 1570: zollion Mind Bironak es Kyrál Byronak hogy Neh Bantanak az kenez panazara, tervven Eleot [Kv; TjK III/2. 12]. 1574: Mond Zigarto gergy Istwannak, Ier el hozzam, Ne Banch hazad Nepet oda be latode hogi betegek [Kv; i.h. III/3. 317]. 1576: Eyelre pénig az Boryzessel az zaz vraitam Neh Bancyak az zemet Byrak [Kv; TanJk V/3. 135]. 1606: Az felperes megh talalta Gubernator vramot, leüelét hozta, paro(n)tsollia hogy teoruenj vege zakattaig ne hadgia az tizt bantani [UszT 20/42]. 1625: nekunk erdeo paztorunk uolt, megh hattuk annak hogj az A embe-ret ne bancia, de az valamire ualo gondolataba megh szalaglotta [UszT 83]. 1652: Ez ideig sem-mifele adozással eökeöt nem bantottak melyrwl Ur(unk)tulis leueleket lenni p(rae)tendallyak [Türe K; GyU 97] | Intem Gondviselőimet, Biráimat, kenézimet^a, hogy Jobbagymot illeten exactioval birságlással ne bānczák, se földemről s birodalmam aloll azzal el ne kerges-sék idegenitcsiéék [Cege SzD, Wass 18. —^aLápos vidékére von.]. 1759: Tisztartó Vram addig békét nem hagyott nekem, valamig . . . egy Méhet nem adtam, köttetett, és egyébként is injuriált, de mihelyt ezt a Méhet adtam, mingjárt jo embe-rem lett, és azután nem bántott [Marosludas TA; TKI].

3. *umiből ~ vmi miatt háborgat, zaklat; a molestas/icansa; belástigen.* 1589 k.: az Malom szwksegett es Jeouedelmet mikor be veottek az birak polgarok . . . abbol taptaltak az varosnak

mikor valami zwksege volt vagj zallo vagy penigh feiedelemhez kellet mennj mind abbul keolteottek az zegenysegett abbol nem bantottak [Szu; UszT].

4. sért; a jigni; beleidigen. 1573: ha ky vala-minemw Tyzteletlen es Bozwsagos zowal Bantana eo keget . . . eo kegnek Byro vramnak legen gon-gia Rea hogy oltalmazza eo keget az vraitam varas kepeben [Kv; TanJk V/3. 71a].

5. terhel; a încarca; belástigen. 1570: Heltay Gaspar hizerent valya hogj Mykor Eotet Segeswary Damakos Betegh voltaban hozza hywatta volna . . . hogy Rendelest akarna Tenny Eréksege es Marhaya feleol, Es kerte volna azon hogy megh Jrna az eo akaratyat, kerte hogy azzal Neh Ban-tana Mert egeb dolgay volnanak, vegre . . . Rea engedet [Kv; TjK III/2. 130b]. 1613: Eo felsege^a Magatt, vduaratt, es mindennemev allappattiat, az zegeni el puztult orzagunknak ieouedelmehez, es prouentussahoz zabia s rendelie, zokatlan es el uiselhetetlen adozással, ez orzagott ne bancia es ne ereoltesse [K.J. — ^aBáthory Gábor].

bántalom bántás; jignire, insultá; Beleidigung. Szk: ~mal illet. 1867 (A férj) fogadja, hogy ha az aszszony viszsza megy hozzá s az anyjához gyakori járást ritkítja, örömet viszsza veszi, megbecsüli és semmi bántalommal nem illeti [M. bikal K; RAK 262].

bántás 1. bántódás; supărare; Leid, Beleidigung. 1580: eo Naga is Assecurált hogy regy Zabadsagunkba megh maradunk es az Iesuitak myat ne(m) leze(n) abbol bantasunk [Kv; TjK V/3. 129a]. 1581: tizen hat Ember kezdet vala Epiteni melj mind az videknek Ennekemis Igen nagy Bantasomra lewen . . . Az kezdett hazakat kit falwnak neweznek En el hanyatam vagdaltatam [Gyf; Törzs, Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1591 Nem akaro(m) hogy ebbwl valami banta-so(m) leglen [UszT]. 1592: ha mas kwlseo Ember bantasodra vagy artasodra leot volna . . . Inkab attolis oltalmaztalak volna [i.h.]. 1598: volt ennekemis bantasom az sombori harminczados zolgaialtol noha az igaz harmiczadat megh fizet-(m) volt de meghis ladamat felig fel hantak, nagy neheze(n) chendezithettem le fizetessel s aiaidekkel eeket [Kv; TjK V/1. 184]. 1600: eleget iartam az barommal oda az honnet most be haitottak az Orozhegy diznot, de en ott senkitol nem feltem hogy valami bantasunk legye(n), hane(m) Farkas-laki hatarnak tuttam [UszT 15/105]. 1628: ha-borusagos ideokban tartozzek Ur(am) eo kgl(m)e az en fiamnak, mind személyenek, es minden Iauainak minde(n) bantasnekwl helt adny az Mogioroj kastelyba(n) [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei lev. Bánfi Mária végr.]. 1632: az kd feleol-em el szelledet panaszkodassi miatt ezerszer nagjub bantasom uagion nekem kdtul hogi sem en tullem k(dne)k [Kv; Ks 41. D. 21].

2. *semmi ~ a nem volt/lesz semmi bántódása nem volt/lesz; a nu i se intimpla nici un rău; es wird ihm kein Leid geschehen.* 1577: az cziako Janos orotasat . . . szabadon birta szenaiat raita

vakta be (így!) es Johot tartot raita senkitől semi bantasa nem wolt [Etéd U; UszT]. 1633: Nagy Thamas Vramtol, semi bantasom nem volt Iol lehet hogy egy foldemet akarja vala occupalny, de igassagomat megh ertven Jsmet megh ada [F.venice F; Szád.].

3. megbántódás; jignire; Kränkung. 1570: My kor fodor Esthwan Byrrosagaba megh Sentenciasta volna Rengeo Margith Leanyat Annat az Annya Megen az Birohoz zoly neky hogy ha Bantasara Nem volna es byztatna hogy heaba Nem Jarna, Az Thanach eleybe be Mennh Theob azzonyokkal egetembe hogy kënergenenek Erette [Kv; TjK III/2. 100].

4. háborgatás, zaklatás; deranjare, incomodare; Behelligung. 1576: Vagion panazolkodas az vamonok feleolis hogi Bantast zenwednek az varosbeliek Gyalwba Thwreben es egieb helieken [Kv; TanJk V/3. 136b]. 1582: Nemis akaryak hogy Biro vramnak legie(n) bantassa az postaktul, vezgetek hogy az Regy zokast kewesse eo kegme Biro vra(m), es az Saffar polgarokhoz zalichya [Kv; i.h. 250a]. 1593 k.: Nylwan vagion Nagodnak Az keoztunk valo Nemessigh miat meny sok bantasink legyenek [Dés; DLt 241]. 1608: az a Thos kertis ... az eo kgme zerelmes hazas tarsanak adassek, es minden bantas nelkwl kezenel maradgion [Kv; RDL I. 85]. 1638: Az házban az Angiokat bikivel es minden bántás nelkwl ott szennuedgik [Kv; i.h. 114].

5. ártalom; daunä; Schaden. 1570: Balasy Lazlo Az talp fatis az Sala Imre Talp fayara bochatta, Sala Imre ... hytta volt eotet ..., es azt Monta neky Jm lasd megh myt Myweltet Mert Ne talam Nekedis Bantasodra lezen [Kv; TjK III/2. 60a]. 1572: Byro vram Neged Magawal az fayedelemhez Mennyen, keoneregien Az vyonan Ieot p(rae)dicatorett, Megh Jelentwen hogi Nem oly ember kyhez valamý kettseg lehetne hogi orzagnak Bantasara lenne, hane(m) Iambor Twdos Ember [Kv; TanJk V/3. 62b]. 1573: mykor Megh hallota, hogi testamentumot tenne Keresztury Megen oda Mond neky Io peter vram az eleo Istenert kerlek hogy lasd Iol megh Lelkedet megh Ne Banchad hogi ez vylagonis zenwegy lelkednekis Bantasara legen [Kv; TjK III/3. 64–5]. 1575: Meg Ertettek ... Kadar Gergel által Az Malombely puztasagot, Es az Vyz foliasnakis Bantasat [Kv; TanJk V/3. 120b]. 1594 k.: Vagion ezen kiwlis sok nyaualiank, es bantasunk, az keoztwnk ualo Nemessig miat, kik naponkint meg sokasoduan keozeottwnk az Nagod zegeny uarosanak immunitassat opprimalni igiekeznek [Dés; DLt 247].

6. kár; pagubä; Schaden. 1570: Az Boltos Kalmarok eleot kyk arwnak es nem fyzetnek sem zolgálnak vegeztek volt azokrol ..., hogy eo k. Byro vra(m) Mwtasson Masth (!) helt Nekyk Ne legenek az Boltosoknak kamarasoknak Bantasokra [Kv; TanJk V/3. 6b]. 1573: Eo kegek meg hattak az vonas Igazito vramnak hogi mykor ely Iarnak Meg latwan eo k. haza taian

valo Bantasit Meg keonnebichek vonassat [Kv; i.h. 71b].

7. kb. kártétel/tevés; stricare; Beschädigung. 1574: my helien az Jeh ely Indwl Meg Iariak az vyz foliast, Es hwl valamynemw Bantast Esmernek lenny Az vyznek foliasaba Meg zabadichak [Kv; TanJk V/3. 99b].

8. sérülés, rongálódás, rongálás; stricare; Beschädigung. 1585: im el uittem uólt haza az ladat innot (!) es nem esmertem semmi bantasat az ladanak de mikoron masod a uagy harmad nap meg nyottam uolna az ladat hogy az benne úalot meg latogatnam, tehát az Erzeny (!) az kyben az arany forintok woltnak nem ugy talaltam az mint en be raktam [Kv; TjK IV/1. 490].

bántat¹ gondot viseltet; a face să aibă grijă; Sorge tragen lassen. 1582: Eleoszeor eg Kupas Benedeknewel bantata velle, Az vthan esmeg Eg zilahi Azzont fogada Az felesége melle Igiarto Georgy Lattam hog zantalan penzt keolteót minde(n) orwossagra [Kv TjK 4/1 75].

bántat² háborgattat; a lása să fie molestată/deranjat; behelligen lassen. 1595: könyergenkhogy ő Nga ne bantasso(n) az victualiakkal az postak által [Kv; Szám. XVIIa/6. 166. — ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1606: ne(m) bantattia az eo kegme jobbagyt [UszT 20/74].

2. bántalmaztat; a lása să fie maltratată; mißhandeln lassen. 1630: addegh ne bantassa had jüjön be az battia s meg alkuszik vele [Mv; MvLt 290. 212a]. 1655: ha a szegenséget az szegén Betlen Istvan idejébéli mód szerént nem szolgaltatod, a' Nemes embert nem bántattuk ugyan, de egyeb arant a' szegenység meltatlan satztzoltatoján oly esik, másokis tanulhatnak rola [JB a fej. I. Bethlen Domokoshoz].

bánthat bántalmazhat; a putea brutaliza; mißhandeln können. 1585: Az holt legendy^a senkit Nem banthatot oly Rezegh vala [Kv; TjK IV/1. 479. — ^aErtsd: a vagdalkozásban halálosan megsebzett és meghalt legendy].

bánthatatlanul háborítatlanul; nestingherit; unbehelligt. 1821: Ezen darab földet a miolta az örmény Csikitol Idösb Rettégi Mihály Ur ki váltotta örökké bánthatatlanul bírta vagy maga vagy Emberei [Apahida K; RLt 0.2].

bántó háborgató; persoană care tulbură/deranjează; Störer. 1570: Mykor Keorch András megh veotte az Darab zeoleot Heok peterthwl azt Montha hogy zabad Erekséget ad neky Heok peter feleltis Minden Banthok feleol | Az Thyamar Bartos hazat eo K. Biro vram Adassa ely .. Es fellellyen annak ky Megh veyz Minden Banthokthwl megh akaryak varoswl benne oltalmazny [Kv; TjK III/2. 207, TanJk V/3. 10b]. 1585: tulajdon kolchegeen tartozzek Dechey Mihajlt megj oltalmaznj az megj neuezet feoldeknek birodalmokba minden teoruin zerint bantok Ellen [M.csesztve AF; Told. 27].

bántódás 1. sérelem; vätámare; Verletzung. 1650 k.: menni sok egyeb akadalyos bantodasim voltak en nekem s vadnak mostis bizony kglmes Uram [Ks 42. C. 5 Cseffei László a fej-hez]. 1666/1701 Helyb(en) maradhat az Czikek(ne)k állapattya, az fellyebb meg irt punctumokb(an) inseralt dolgok(na)k bántódása nélkül [Kv; KvLt I. 188]. 1690: Nemzetes Sarosi Janos vram eö kglme Olyan valasszal bocsatvan Leszai Istvan ur(ama)t hozank hogy ha mi bantodasink az eo kglme jobbagj miat volnanak azokat bizanyas punctumaiban redigalvan, ha miket eö kglme illendonek itelne meg orvaslana. A melyeket penig meg nem orvasalhatna Törvenyre bocsatana, Mely meg bantodasaink ez szerent következnek [Fog.; Szád.].

2. minden ~ nélkül färrä sä fi fost intimplat vreun räu, färrä sä-i se intimpla vreun räu; ohne jeden Schaden. 1707: az német bėjött az Kajánon minden bántódás nélkül, közönséges nagy bestelenségünkre [Torda; TT 1890 324 SzZsN]. 1843 látom a' Szonszédombais az ablaktörő Janitsekét minden bántódás nélkül lenni, 's még csufosan izenget a felesége [Dés; DLt 632].

3. bántalmaztatás; maltratare, brutalizare; Mißhandlung. 1751 ezen gonosz emberek ma is akár kit le vernek tagolnak, minden gonosságot szabadosszon végre visznek megis senkitől semmi bántódások nincsen [Balázstelke KK; IB]. 1800: Én ugyan a' Kődi Erdőre sem egyszer sem mászszor bé nem alkudtam, de az oda bé alkudott Emberektől bizonyosan úgy hallottam, hogy a' Kőödiek eleibe adták a' bé alkuvó Emberek(ne)k, hogy ha azonn az Árkonn tull mennek ..., magok(na)k tulajdonítsák, ha a Kelentzeiektől bántódások leszsz [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21].

4. háborgatás; deranj, incomodare; Behelligung. 1763: az én bántódásomért jött volt azon Militare Brachium [Udvarfva MT; Told. 44/22].

bántódik megbántatik; a fi jignit; beleidigit werden. 1615 ha bántódik k(egyelmed) kerem kdet nekem boczianatos legien [KJ].

bánya 1. minä; Grube, Mine, Bergwerk. 1617: Az meli Stomp kett szököllőre hatt hatt Nylra volna fel epítue oda fel Verespatakon, az is ket fele ozlatik Sors szerent eggik szököllő eggidke (!) az másik masike. Ha penigh ehez valo Bania vagion Orlikb(an) vagi masut Ruddal kett fele oszlassek es Sorsot vonnianak [Abrudbánya; Törzs]. 1623: mikoron Iffiu Janos kiraly el fogna az Zouathay Sorol az Maros szekieket hogy miuelen az baniat, kit vduarhelyhez kit penigh az Sofalui sohoz foglalanak az Maros szekj falukban [JHb „Valentinus Orb(an) de Kibed” vall.]. 1638: az Toroczka Vrak az szegeniseget valoban úzik kergetik az banianak mivelesére [Torockó; Thor. XVII/1]. 1642: ha kinek mj perlődese volt, Baniak felet az perk mester szekin perlettek [Abrudbánya; Törzs].

2. kőbánya; carieră de piatră; Steinbruch. 1585: az zolgat kwlde byro vra(m) az fenessy banyaban [Kv; Szám. 3/XXII. 15].

Hn. 1642: az Olt elui hatarban az Banjaban [Oltszem Hsz; EHA]. 1652: Banya terin (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 77]. 1666 a Bányaba(n) (sz) [Illyefva Hsz; EHA]. 1700: az Veres patakba az Igren bánya alatt [Abrudbánya; EHA]. 1754: Bánya árka (sz) [M.valkó K; EHA] | a Bánya n. völgybenn (sz) [Körösfő K; KHn 66] | a' Bányán (sz) [M.gyerőmonostor K; i.h. 78; 1. még i.h. 80–1, 84]. 1822: Bánya Bértze nevű erdő [Gyerővásárhely K; i.h. 154]. 1825: A Felső Bányán (sz) [Kérő SzD; EHA]. 1826–1827 A Bánya Rét (sz) [Szamosfva K; i.h.].

bányabelli 1. bányából való/származó; de minä, din minä; aus der Grube herrührend. 1757: a' vénás porondat Lovakkal Stompakhaz hajtyák, és fel őrlük mint a' Bányabéli vénát [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével].

2. ~ rész bányarész-tulajdon; proprietate asupra unei părți de mină; Minenanteil, Kux. 1769 Bartok András ö klme exponálá miképpen acquirált légyen holmi Bányabéli Részt [Torockó; NyIrK XII, 117].

bányabeszakadás bányabeomlás; prăbuşirea unei galerii (unei mine); Grubenbruch, Grubeneinsturz. 1742: A' bánya bé szakadásakor valo hasznót hallottam hogy az Istalljosok hordtak volna ki [Torockó; Bosla].

bányai 1. a Nagybánya tn-i képzős származéka; din Nagybánya/Baia Mare; mit-i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Nagybánya: aus Nagybánya. Szk: ~ acélos puska. 1629: egy baniai Aczelos puska [Szentdemeter U; LLt] * ~ fakupa. 1679: Banyai viaszszas őregh es apro fa kupa, hata fedeles nro 29 [Uzdiszpéter K; TL Bajomi János lct. 34]. 1733: Bányai Fejér fa kupa [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1747: Banyai Fa kupak [Királyhalma KK; Ks 23. XXIIb] * ~ fazék. 1821: Két bányai fazék nem ujj [[Maros?]szentjakab AF; CsS] * ~ fedeles lábas. 1836: egy mázos bányai fedeles lábas 10 xr [Kv; Pk 3] * ~ kancsó. 1754: Bányai kantsó 3. ketteje tsorba ... Szegedi kantsó nro 1. egyik tsorba, egyik, ón fedeles [Borsa K; Told. 51] * ~ korsó. 1753: Szegedi onos fedelű tarka Bokaly N 1 Sima Vintzi tarka Bokaly N 1 Tarka Bányai Korsó [Marossztkirály AF; Told. 18] * ~ veres Nagybanán előállított vörös festékanyag. 1815: 3 Font Bányai veres [CsS].

2. ~ véka Nagybanán és vidékén használt ürmérték; másură de capacitate (baniță) folosită la Nagybánya/Baia Mare și în împrejurimi; eine Art Scheffel, gebraucht in Nagybánya und seiner Umgebung. 1740: innet Bozintáról hatvan négy Bányai Vékával mért Veka Zabot Vitett volt velünk a Biránk Rognáig [Kisbozinta Szt; Ks]. 1763: az egész Kővár-vidéken Erdélyi és Bányai Vékákkal promiscue szoktanak élni, mind a által a Község szokottabb a Bányai Vékához, mely két Vékák nagyon különböznek, mert az Erdélyi Véka tizenhat Kupás, a Bányai

pedig most ugyan kisebbítettett, de eddig a mint szokták hívni, Hat Vatyikos volt, melljek között minden Vatyikó négy négy Kupát tett, és úgy volt a Bányai Véka Erdélyi Vékás [TKhf 50/1. 480. 1. — *Hagymáslápos Szt]. 1772 Szaszarra hitel(en) adtam Sz. Mihály Napig 37 B Vékát [Hagymáslápos Szt; JHbT Fasc. 14].

3. ~ *munka* bányaművelés; *muncă* in mină; Berg/Grubenbau. 1777 ezen Irtásnak Szegeletiben láttam Kretson Trifült, a kivel itt aláb Bányáskodtam, irtogatni olykor midőn a Bányai munkától föl költünk [Dupepiatra H; GyK].

bányamű bányakitermelés; *exploatare minieră*; Bergbau, Bergwerk. 1742: Az Istalljosok az Gargyasiakkal meg egyeztenek mint egy a bánya műnek kezdetén hátárt tévén egymás között [Torockó; NyIrK XII, 115].

bányarész bányabeli rész tulajdon; *proprietate asupra unei părți de mină*; Bergwerkanteil, Kux. 1741: En magam is jártam mások után hogy vegyék meg azon bánya részt, Czimbora lévén magamis, senki nem ellenzette [Torockó; NyIrK XII, 115]. 1743: (Az) Istalljosi Czimbora Venditorok adának Bartok Andrasnak Nagy Istallj nevű Bányában s annak felső torkában annak minden szegeletib(en) és részeiben a közönségsből egy bánya részt pro fh 80 nyolczvan Magyar forintokért [i.h. Bosla].

bányastrázsa bányász; *strajă la mină*; Minenwächter. 1806: Pereán Péter Bánya Strásá (!) [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.].

bányász bányamunkás; *miner*; Bergarbeiter, Kumpel. 1619: Maczko Sandornak, es Maczko Dawidnak edess Attyok nemzetsege szerentt, az eő szwlej es Eleireol Nemeth nemzett wolt, es teob feő nemeth Baniázokkal, ieott wolt be meegh regen ez Orzagba [Abrudbánya; RDI. I. 108]. 1625: Caspar Sitz, Georgjüs Barzj, Zalaknaj Baniások Fejerwarrol érkezwen, es ... Akarwan mennj ... Keőrmeczj Baniara Baniázokert Attam neky Etelt es Jtalt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 112]. 1684: Kapniki Bányászok szükségére erogáltam f. 200// [UtI. 2]. 1712 k. midőn volnánk hivatalosok az Császár eo Felsőge Bányász Cziganyinak Vajdájitol, készek valánk el menni, és az alattak lévő hites és szabad Bányaszakát az előnkbe ki adatott utrumnak ténora szerint erős hittel meg esketni [Törzs]. 1742: az Gárgyasi bányászok [Torockó; NyIrK XII, 115]. 1746: Az Dangos banjaszak | az Istalljas Banjaszak [uo.; i.h.]. 1784: Tudgyae a Tanu Hogy Toroczko Várossában Galak nevezetű bányászai ben a Bányáb(an) egy bizonyos helyről arcealtak volt meg ez előt bizonyos Szemelyeket azt magok tulajdan es saját banyajoknak tartván, es köz rakással azt a helyet más szomszed banyaszaktol elis rekesztettek? [Torockó; Bosla].

Hn. 1648: Az Baniáz ut fele [Búrjánosóbuda K; Bál. 82, BHn 40]. 1756: Bányász tető (k) [Méra

K; KHn 241] | A' Bányász felé az uton felyül (sz) [M.nádas K; KHn 223].

bányászgelgány bányamunkás-cigány; *miner țigăn*; Zigeuner-Bergmann. 1712 k.: midőn volnánk hivatalosok Torda várossába és Polyanba lakó, mind harmann Nemes Szemellyek az Császár eo Felsőge Bányász Cziganyinak Vajdájitol, készek valánk ... el menni, és az alattak lévő hites és szabad Bányaszakát az előnkben ki adatott utrumnak ténora szerint erős hittel meg esketni [Törzs]. 1757 Találtatik a' folyo vizekbenis Mint a' Marosban, Aranyosban, és más patakokban szerte széllyel, a' Szamosbanis igen szép arany, melyet többire a Bányász Czigányok szoktak keresni és mosogatni ... ; tsak annyival különböz ennek keresése s mosása, hogy az Aranyász Czigányok nem téznek fotakat deszkákra, hanem azokat sűrűn meg rovádzolják és az ollyan rovádzatokban meg ülepedik s meg marad az Arany [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével]. 1761 Kamarához tartozo Csertesén és Gyogyon lako banjasz Czigányok [H; Ks. 72. I. 273]. 1819 A Bányász Czigányok által készítettett 30 Ganéj hanyo lapatok és Négy Jármak [H; JF 36 Prot. 2–3].

bányászelmora (egy „kompaniá”-ban dolgozó) társbányász; *miner întovărășit care lucrează în aceeași „companie”*; in einer Kumpanei arbeitender Bergmannskumpen, Kumpel. 1742: Ezen Vallók minyájan ... Torotzkó Várossában lako Személjek az Istalljon és Gárgyasi bányákban lévő munkások, kiket a' Gárgyasi bányász Czimborak Borbelly Daniel, Borbelly Mihály Bartok András és több Társai legitime citálván .. szorossan meghexaminaltuk Hütők után tett Passiojokat recipiálván [Torockó; Bosla]. 1746: Midőn volnánk . az Birosag haznal törvenj szeket ülven, Jövének mű előnkben ugyan ezen Városunkban lako bajaskado banyasz emberek, ab una parte, az Dangos banjaszak, ugymint Demien Andras, Kovacs Martan, Posgai János, Rácz János több mellettek levő banjasz Czimborakkal egjutt tanq(uam) Ak [uo.; i.h.]. 1757: az Toroczka Határon Pokol völgyb(en) az Cziczuljasi Bányász Czimborák | ugyan ott azan helyb(en) levo Virágos nevezetű Bányász Czimborak [uo.; i.h.].

bányászember bányamunkás; *miner*; Bergmann. 1746: Jövének mű előnkben ugyan ezen Városunkban lako bajaskado bányász emberek [Torockó; NyIrK XII, 115]. L. még *bányászczimbora* al.

bányászgazda bányász-munkaadó; *proprietar de mină*; Grubenbesitzer. 1756 k.: Minden Bányász Gazdának a' mivesse arra rendeltetett napnak idején minden fogyatkozás nélkül tartozzék a' Bányára, vagy a' dologra ki menni, hogy a' Gazdák-(na)k valami fogyatkozása, vagy hátra maradása ne légyen, különben hogyha valamely mives, igaz ók nélkül egész héten által a' dologra ki nem menne, ki miat 'a több mivesek is hátra állással

töltenék idejeket, tehát az olyan mivist a' Gazdája a hol kaphattja szabadon meg fogathassa, és első szék napján remota omni difficultate finalis Törvénye legyen | Télnék idején, s mikor a' Stompak nem járnak, ha mely Bányász Gazda, missétségében interteneállyá, és történnék, hogy valaki az olyan mivist el hitetné, és szükségében táplált Gazdájától magának venné, az olyan el hitető Gazda a' Birák ítéletiből leg alább 12 forint meg bírságotassék, a' mives pedig előbbeni Gazdájánál maradgyon, ki ha ott maradni nem akarna rabságban tartassék mind addig, míg Gazdájával complanállyá dolgát [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

bányászhely bányáskodásra alkalmas terület; loc bun pentru minerit; Grubenort. 1759: Bukurestyan Mihaila Posteritási arendaba vesznek esztendőre Stompott az Possessoroktól, amely arenda pénzt ritkán fizethetnek meg a Stompal való keresetből mivel ottan szűk a Bányász hely, hanem marhajokkal potollyák az arenda fizetést sokszor [Abrudbánya; Ks 111 Vegyes ir.].

bányászai cimboraság (egy „kompaniá”-ban dolgozó) bányásztársaság; továrásia minerilor care lucrează în aceeași „companie” (echipă); Bergbaugenossenschaft, Grubenkompanei. 1757: Midőn volnank Toroczkon a Biroság Hazánál Törvényes napon compáréalának mű előttünk két fel Peres Személyek Parte ab una a Pokol völgyi Virágos Bányászai Cimboraság; Tobis István, Ekárt Mihály több Cimborájokkal edgüt, tanquam A parte ab alia azon Völgyben való Cziczuljási Cimboraság, Bartók András Brótár Simon több Cimborájokkal edjut Tanquam I | jövének Mű előnkben Torotzkon lako két Bányászai Cimboraságok egy más között perlekedő Jobbagaink [Torockó NyIrK XII, 115].

bányászai napszám bányász-napibéres munka; munca de miner cu ziua; Kumpel-Tagelohnarbeit. 1864: a Maros ujbári ... Ref. hitsorsossaink bányászai napszámból élve a mindennapit szűkőn szerezhetik meg [Gyaly K; RAK 85].

bányászai társaság bányász-kompania (egy csoportba tartozó bányatulajdonosi munkaközösség); „companie” de minerit (comunitate de muncă a proprietarilor de mină care lucrează în aceeași „companie” echipă); Bergbaugenossenschaft, Grubenkompanei (Gemeinschaft zu einer Gruppe gehörender Grubenbesitzer). 1792: Bartók András a Lázarak Bányászai társaság(na)k tartazo 23 ~ huszon három márjasokat hogy aere parato le fizette arról igaz Hitünk szerint bizonytságot tészünk [Torockó; NyIrK XII, 115–6].

bányázkapa sapă de miner; Bergkratzte. 1805: 4 Bányász kapáért . s egy vas lapáért 3 Rf 24 x [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.].

bányázkodás 1. bányászság, a bányázmesterség folytatása; minerit; Betreibung des Bergbaus.

1761 Iffiantan Muntjan Kretsun Bányázkodásával, szántással, vetéssel élt tudom, ezen Mesterségen ette a kenjerét [Zalatna AF; Ks 113 Vegyes ir.].

2. bányaművelés; exploatare minieră; Bergbau. 1770: a Bányázkodás mindenűt szabadas volt akar hol arra valo helyly talaltotatt, senki azt nem impiedialta [T; Thor. XVI. 39].

bányázkodik bányászságot/bányázmesterséget folytat; a lucra în mină; Bergbau betreiben. 1761 Muntján Kretsun egy Nyáron bányázkodot [Zalatna AF; Ks 113 Vegyes ir.]. 1773: ezen Irtásnak ... Szegeletiben láttam . . Kretson Trifult, a' kívül itt aláb Bányázkodtam, irtogatni [Dupepiatra H; GyK]. 1794: az Ipja . Vén koráig Bányász, őt, hat, Esztendőig szén égető völt, Velem is Sokáig Bányázkodván, a Bányából Sérvést, az szén égetésből pedig rontsolodást eleget kapott [Déva; Ks].

bányázkodó bányamunkát folytató; care lucrează în mină (într-o exploatare minieră); Bergbau betreibend. 1815: Az Udvarhelyi Bányászok dolgában hivataloson jelentem; Hogy Perceptor-ságom előtt már jo darabbal kezdették volt őket mint magok költségeken Csik Sz Domokoson bányázkodokot a Fő Pénz alol menté tenni [Bikafva U; Uzl 8/68].

bányászlegény bánya(szak)munkás; miner; Bergknappe. 1585: Az Belenesy Baniara hozanak Besterce Baniarol vrunk zamara hatt Baniasz Nemeteket witte őket Huniadra Wermessj Mathiasz 4 Lowa(n) f. 2 d. — Júta Nagy Miklos Baniarol hozza vrunk zamara három Nemet Baniasz Legenieket wittek őket offenbaniaig [Kv; Szám. 3/XVIII. 10].

bányász-német német bánya(szak)munkás; miner german; deutscher Bergarbeiter. 1585: Az Belenesy Baniara hozanak Besterce Baniarol vrunk zamara hatt Baniasz Nemeteket witte őket Huniadra Wermessj Mathiasz 4 Lowa(n) f 2. d. [Kv; Szám. 3/XVIII. 10].

bányaváros oraș de minerit; Bergstadt. 1840: Torotzko Bánya Várossában magam lako házamnál [Torockó; NyIrK XII, 116].

bányavas kb. (bányász) emelő-feszítővas; rangă de miner; (Gruben)Hebeisen. 1590: Az Malomnal ualo zeőleőbe uala egi nagi keő vonattam el Ahoz ualo zezsamoth hasito zegeth, Bania uasakath, chakanth mith megh elesittettem attam teőlle fl. 1 d. — [Kv; Szám. 4/XIX. 17].

bányazöld (ásványi) zöld színű festékfajta; un fel de colorant mineral verde; eine Art grüne (Mineral)Farbe. 1625: Aztalos Balintol veottem az kepiironak Banya szeoldet 1. fertalt f — d 50 [Kv; Szám. 16/XXX. 20].

banyó, bonyó 1. Idősebb nőrokon v. más idősebb személy megszólításaként: anyó, anyóka, öreganyám; babá, lele; Alte, Mütterchen (als Anrede). 1779: magamis vettem a Szegény Néhai Aszszony-nak szemére az oljanakat szép atyafisággal, ... a szegény Aszszony csak azt felelte, Láttya ki-(gyelm)ed Banyo, láttya Ki(gyelm)ed a világ mit-sodás [KS Özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Drusiána (61) vall.]. 1820: amint Anyám beszélte nékem ökeme harmadmagával . a Cseléd házba Dregán Juonnéval találkozáván azt monda Dregáné: Ugye Banyo, hogy a Báro Ur mikor meg akarták keresztelni a kistsi Fiazt azt mondotta: Keresztellyék Ferentznek [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 18].

2. nagyanya; bunică; Großmutter. ? Szn. 1482: Benedicto Bonyo jb [M.zsuk K; TeIO II, 148]. 1569/1577 Bonio gergely jb [A.zsuk K; SLt xy 24]. 1637: Bonyo Mihali nevű Magyar Sukon lako biraja [SLt 0.15]. 1655: Bonyó Márton [Zsuk K (melyik?); SLt].

Erre, az itt feltehető jel-re nézve 1. EtSz I, 471, TESz I, 241, SzE 285–8.

bapó nagyapa; bunic; Großvater. ? Szn. 1599: Bapo andras uduarheli [UszT 14/60].

Erre, az itt feltehető jel-re nézve 1. a banyó al. id. irodalmat.

Baptista Szent János nap Keresztelő Szent János napja; ziua Sfintului Ioan Botezatorul; Tag Johannes des Täufers. 1604: ezen jelen való 1604. ezteendőben Baptista Zent Janos nap tauatt [UszT 18/37]. 1606: Baptista zent Janos nap eleott való kedde(n) [i.h. 20/298].

A két előfordulásból nem állapítható meg, hogy vajon Keresztelő János születése (június 24) vagy fővétele (augusztus 29) ünnepeire vonatkozik-e az időpont-megjelölés.

bár I. sz 1. ám!; fie!, ei bine!; wohlan. 1568: monda szabo peter perellywnke, vgyan, es monda, Az azzony perellywnk bar, s monda szabo peter perellywnk bar en eleg pert adok (így!) neked [Kv; TjK 232. — Az adalék a 2. jel. alá is tartozik]. 1573: mond neky, gazda azzon Am egy zeoleot arulnak neke(m) Meg vegywke Mond az felesége ., chyak gyeozzwk meg miweln, Bar meg vegyw [Kv; TjK III/3. 259]. 1591 Dorottea Zekeres Jacobne vallia, Zayabol hallota(m) feyerdinenek, Am megh tapogata(m) megh foghdosa(m) Az Chizar Tamaset, Ne fellie(n) bar Akj hozza megie(n) [Kv; TjK V/1. 115]. 1637: Szy Martonne ugj atta az hazat neki hogj epiczen rajta bar ne adgjon hazbert [Mv; MvLt 291. 78b].

2. hát; apoi; doch. 1593: Lattam hogj Kajtar Anna, Nalla halatta vincet Vince Eorizeo vala de be tereh estwe kesen Annához es ot lakozanak Mikor ky akarna Ieony Vince onnath, Az Ajto eleot Anna Vincenek a' Niakara chynghleodek, es monda, ha most el Megy ez en hazamtól bar teobzeor ide Ne Ieoj, ide se tekinch, es vince vizza tereh be Menenek es az Azonj be zarta tiz orakor ejel az Aytot [Kv; i.h. 423]. 1597: mo(n)dak hogj

Marhaiokat az Erdeore haytottak bar ne keressek [Szászvevsszöd NK; JHb XXIII/3]. 1600: chak harom penzem maratt, en ne(m) tudo(m) meggiek es miwel elliek mond az tarsasagh neki, ha teób ninch, bar mente(n) meny h<aza> fele, mert ehelis megh halz [UszT 15/3]. 1625: mondanak az Musnaiak, hogi bar keoltoozzwk mi Musnabol ha az leszen az hatar [Agyagfva U; i.h. 155a]. 1646: miuel az mi épületünk job lenne, annak ki tellyesedese, bar adnank mi Eotuen forintotis eó kgek(ne)k akkor [Bádok K; JHb III/72 Kézdiipolyáni Veres István atyjához].

3. bárcsak; numai, măcar; wenn nur, zumindest. 1636: Monda Markos falui Ur(am) . Az Farkas Ferencz U(ram) tekinteteert szabadsagot attam Balo Georgynek mondanak arra, Szent Pali Janos es Swkeosdi Ur(am) bar meg keozeönd s megh szolgald Farkas Ferencz Uram(na)k Eöczem ezt [Usz; KaLt Apor István ir.]. 1697: mar I(s-te)n kglmbűl az aratás vighez megyen bár egy bizonyos ember jűne ki az kalangyát fel olvasná [Szilágycseh; BK].

Szk: ~ne akár ne is ... 1650: Az mint aszt iratia hogi ne(m) elegendőkeppen kenaltuk, az nyom feladassal, Arrol bar ne bizonichon Mert az ugi volt, negied magammal kenaltam, de reggel mas nap ki hittam s heted magammal fel adtam volna az nyomot, de eok fel nem vöttek [UszT 9].

II. sz jóllehet, noha; deși, cu toate că; obwohl, zwar. 1570: Nagy Myhal vallyia, hogj hita volt Zabo Jmreh Zeoleyebe es Mwtogatia volt neky ezt Mondwan, Jm ez en zeolemet Zaz forinton keryk Mint Theccyk neked ha ely aggyam Rayta . Eo azt Montha neki hogi ha meg aggia az zaz forintot erte az kinek Arwlod semmit Ne zol Theobe hozza Bar ely aggyad rayta [Kv; TjK III/2. 91]. 1577 Az Drabantok fogadassat eo kegmek wegeztek, hogj bar meg legyen De oly disciplinawal tarchyak eoket hogj valamj panazolkodassa vagy fogiatkozassa az varasnak miatta ne essek [Kv; TanJk V/3. 142b]. 1583: Zeoch Georgy vallia teólcheres Adamnak zerzem eg' eochemet Az ven Anniok vágat volt fat velle kireol meg Zolita(m) eoket, Es mondott (!) Az ven Azzony No Ne zolgalj bár neke(m) de bizonj meg Banod, Reowid Nap az zeme vesze az eochemnek [Kv; TjK IV/1. 452]. 1584: Potincza Azony Pal Buzerne (így!), Es Eua Crestel Gichnerne Ez el mult Zombaton Menenk az Boltba(n) Olaios Georgnehez Az Azzony Mayd Sirankozo felben vala, Mondand mith busulz hogj nem bekeltek meg mit perleótteok eg' massal, Monda en eoreomest latna(m) hogj meg bekelnenk, bar keweseb Marhank volna es bar Zegenyebbek volnak [Kv; i.h. 372. — *Tollban maradt vallia]. 1600: Az haz feleolis azt mo(n)dotta, am chenallia bar, de en soha ne(m) megyek oda lakni [UszT 15/267]. 1639: az én somnak (!) bar ne adgion Kegld hitelt, hane(m) hiszem eo Naga hűteos embere az Director nállam vagio(n) az eo keglme jrta czedula a dologh mint va(gyo)n kegldis vilagoso(n) megh értheti [Homoródsztpál U; Szád. Redej János Nagy

Tamás udvarhelyi vár-provisorhoz]. 1809: Az Contractusban ugyan bár jó gyármolos ép Kert iratott, de azt egészen újbol kell lészázni és meg fedni ., különben az mostani kerítése elsorvadna [Torda; Pk 7].

barabancer-olaj (brabanti?) faolajfajta; un fel de untdelemn; Baumölart. 1802: 30 butelia Ext(ra) fein brabantzer Olaj 33 Rf [Déva; Ks 120. III. 8].

barabancia 1. faolajfésesség; un fel de untdelemn; Baumölart. 1802: 2 butelia barabantia nagy övegbe [Déva; Ks 120. III. 8].

2. ~ faolaj faolajfésesség; un fel de untdelemn; Baumölart. 1802: 10 butelia Extra f(ein) barabantia fa Olaj 11 Rf . 30 butelia Ext(ra) fein brabantzer Olaj 33 Rf [Déva; i.h.].

barabánter krádlil 1. bananter krádlil

baraboly 1. gumós baraboly | kerti turbolya; Chaerophyllum bulbosum L. | Anthriscus cerefolium Hoffm.; baraboi | asmatui; Kerbelrube | Küchenkerbel. 1588: 15 May Jutta 3 Postha, Az warady Ember Janos, es Symon Janos Negied Magaual Keolt Ebedre 1 Kenyeret (!) p(ro) f. — d 9 Baraboly p(ro) f — d 1 [Kv; Szám. Leonardus Renner sp kezével]. 1591: Vachyorara Barabolt azatt dyott d 64 [Kv; i.h.]. 1595: 1595 13 May: Jöue be Alphon-sus Visconte Vice comes Mediolanensis, Episcopus Ceruiensis, Nuncius Apostolicus. 1 Bör zékerrel és 2 kuczfiál Wöttem Barabolyat Wysagnak p(er) d 3 | Almat az Asztralra p(er) d 2 Barabolt p(er) d 2 Peretzet p(er) d 2 [Kv; i.h. XVIIa/6 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1597 Etekhez valo Almat f — d 5 Barabolt hozattam p(er) f — d 4 [Kv; i.h. Filstich Lőrincz sp kezével]. 1688: Ebesfalváról visznek Fogarasban Öngök szükségekre ilyen számu egyetmásokat ... Barabolyt egy csuporban [Ebesfva; Aut]. 1740: küldöttem peczet alat ugj mint Salatat es barabolyt [Opra-Kercisora F.; EMLt Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

Hn. 1699 Baraboly Völgyb(en) (sz) [O.zsákod KK; EHA]. 1713: a Barabolyban (sz) [Bernád KK; EHA]. 1744: a Barabojba (sz) [O.zsákod KK; EHA]. XVIII. sz. közepe: A Barabojon (!) oldalon (sz) [Szilágycseh; EHA]. 1757 Az Kis Baraboja vagy penig a Tövis vég n. Lábban [Bernád KK; EHA]. 1764: a kis Barabojos nevü helyben (sz) [Cserefva MT; EHA].

Sz. 1660: Erdélyi állapotokat, Uram, az mi nézi, én bizony egy baraboly erő jót nem tudok írni [TML I, 564 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz Nagyányáról]. 1674: Egy barabolt nem ér^a [MNy XIII, 23 Bánffy Dénes Teleki Mihályhoz. — ^aTi. a levél]. 1846: A' felperes ezt mondja egy pipa dohány, egy szippantás portubák, és egy baraboj [Illyefva Hsz; HSzjP].

2. burgonya, krumplic; cartof; Kartoffel. 1817 G. Hodák, Libánfalva, Orsova Határok nem is igen termi az ősz Gabonát ... Földi Magyaro

vagy Baraboj minden faluba felesen van vetve, nem tudatik még mit fog teremni [Oroszfalu MT; EMLt Hegyesi István szb aláírásával].

barabolyos gumós barabolyban gazdag, gumós barabolyos | kerti turbolyában gazdag, kerti turbolyás; cu baraboi; kerbelreich. **Hn. 1633:** Barabolos nevő heliben (sz) [Szentháromság MT]. 1648/1786: Az barabolios alliaban (sz) [Mocs K]. 1722: az Barabolyasban (sz) [Bernád KK]. 1732 a Barabojos nevü helyben (sz) [Kisillye MT] | a Barabojos nevü helyb(en) [Marosjára MT]. XVIII. sz. köz. Nagj baraboljosban (sz) [Cserefva MT]. 1752: az Kis Barabajosb(an) [M.bükkös AF]. 1756: Felső barabajos nevü Helyben (sz) [Sepsisztkirály Hsz]. 1762/1779: A Barabojos oldalon (sz) [Szilágycseh]. 1764: a kis Barabajos nevü helyben (sz) [Cserefva MT]. 1771 Barabojos Torka nevezetü helynél [Báboc K] | A Barabojos kutnál (sz) [Jára MT]. 1789: Barabojos. Barabojos elein (zabf.). Barabojos oldalán (ua). Barabollyos oldalán (ua) [Havad MT]. 1788/1803: A' Barabojos nevezetü helyben (k) [Szentháromság MT]. 1796: a Barabojas oldalon lévő lábba Sok gaz vagyon [Szilágycseh]. 1801 Csokásba a Barabojos nevü helyen ketha (k) [A.üvegcsür MT]. — Az adalékok az EHA-ból valók.

barack 1. őszibarack; piersicá; Pfirsich. 1570: Thar Lazlo Azt vallya . hagi az ely mwlt Napokban hozot neky haro(m) gerezd zeoleot es egynehan Barazkot [Kv; TjK III/2. 108b]. 1582: 17 sept(embris) keolteottem az nemesekre az kiket Biro v(ram) hivatot parancholattal az zamosfalwy Gat weget, wallatny Barazk schulyom dio d. 5 d. 9 [Kv; Szám. 3/V. 23]. 1585 19 Aug: Jowe vyzza pal deak Barazkot, Dinnyet hoza az fyeylemnek [Kv; i.h. 3/XXII. 13]. 1587 hordattam almat keortwelt Barazkot f 2/10 [Kv; i.h. 3/XXX. 39]. 1599: Budárol^a 11 (septembris) . kwitem nekj Sulimot, keortuelt, barazkot d. 6 [Kv; i.h. 4/X. 36. — ^aBurjánosbuda K]. 1592: 3tfo octobr(is) . Bodo Janos tert vizza ki vrunknak vgorkat, dinnet, Barazkokat uit volt uitte ugia(n) azon varadi kuchis 4. lowal huniadigh f 2 d 0 [Kv; i.h. XIV/5. 93]. 1718: ott szereztem Gyéresen 17 sárga Dinnye (!) igen szépek Görög Dinnyét 3, egy kevés baraczkat [Mezőméshe TA; Ap. 2 Pál György Apor Péterhez]. 1724: Ez alkalmatossággal küldöttünk Ngod számára kevés Szőlőt baratzkot, almát, birsalmát körtvélyt [Ne; Ks 83]. 1763: azon pénzél Körtvélyt s Baratzkat vett egyszer, keortuelt a Baratzkat én töllem küldötte egy vérsen Szebenb(e) az Aszsz(on)y ó Nganak el is vittem Szebenben a baratzkat [Gálfva KK; Mk V VII/1. 30].

2. befőzött barack, barackbefőtt; compot de piersici/de caise; Pfirsich/Aprikenkompott. 1679: Baraczk levéb(en) [Uzdiztpéter K; TL Bajomi János lelt. 47].

barackbefőtt (bőségesen cukrozott) kajszai v. őszibarackfőzet; compot de caise sau de piersici;

Aprikosen- od. Pfirsichkompott. 1848: Megy bé főtt két üveggel ... 2 rft Barack bé főtt két üveg 2 rft [Görgénysztimre MT; Born. E. XXIVd].

barackérés coptul caiselor sau al piersicilor; Aprikosen- od. Pfirsichreife. 1716: az el mult esztendőben barack éréskor magamis ott voltam szegénél [Nagyida K; Told. 22].

barackfa 1. kajszi- | őszibarackfa; cais sau piersic; Aprikosen- od. Pfirsichbaum. 1694: vagjon... Nagj Majorság Szőlő. Vannak benne gjümölts fák is, ugj mint: Alma fák nro 8 Barackz fák nr. 3. Eperj fátska nro 1. [Borberek AF; BfR]. 1744: (A legénykét) Eltető Vram ott^a kapván megkötözte és egj baratzk fára kezínél fogva fel akasztotta [Szentgyed SzD; Wass 6. — *A szó-lóban]. 1784: Barackz fát gyűkerestől küldettem 12 szalat [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.]. 1814: 2 Baratzk Szilvafa 20 Baratzkfa [Benedeckfa Sz; Bet. 3]. 1846: Van a Csürös kert-be 20 megyfa — 4 Barackzfa [Szászkerked K; LLt].

2. őszibarackfa; piersic; Pfirsichbaum. 1592: Zaz Simon vallia latam Azomba hogi egi gyermek ... be mene a Tot Istuane zeoleieben, es zagatni kezdi a gerezeket Egi Barack farol-is mind le zede az barackot [Kv; TJK V/1. 305].

barackfacsemete kajszi- őszibarackmagonc; puiet de cais sau de piersic; Aprikosen- od. Pfirsichspröbling. 1851: két kis barackfa csemete [Erdőszentgyörgy MT; TSb 34].

barackfácska kajszi- | őszibarackcsemete; puiet de cais sau de piersic; Aprikosen- od. Pfirsichspröbling. 1694: (A) Gabonás ház megett vagjo(n) egj Vetemenjes kert, Ebben most semmi vetemény; három barackz fátská(n) kívül [Borberek AF BfR].

barackmag simbure de caisă sau de piersică; Aprikosen- od. Pfirsichkern. 1758: Iskatulya teli barackz maggal [Nagyak AF; KGy].

barackmagos ún. *barackmagos* mintával szőtt; tesut cu motive de simbure de caisă sau de piersică; Webemuster in Form eines Aprikosen- od. Pfirsichkerns. 1743: Barackz magos Sahos [Nagyercse MT; Told. 29/30. — Keszkenők felsorolásában]. 1761 Asztal keszkenőnek valo Baratzk magos formas^a Egy végetskében Baratzk magos formára szőtt asztal keszkenőnek valo [Koronka MT; Told. 8. — *Ti. abrosznak való kender-vászon végben]. 1817 itten a Vármegyében egy Leánynak^a csak Barackz magos formájú sákja 60. vagyon [Ádamos KK; Pk 7. — *Ti. eladó sorban lévő leánynak]. 1820: kender vászon Barackz magos [Sáromberke MT; TGsz 54]. 1826: 27 sing vastag bors himes abrasznak valo. 32 sing vastag baratzk magos [Koronka MT; Told. 19]. 1827: három abrosz — ... ketteje

Baratzk magos [Koronka MT; Told. 34]. 1842: Vászón két vég Baratzk magos [Hidegkút U; Told. 72].

Szk: ~ *abrosz*. 1778: adtam által ... Baracz (!) magos abroszt egyet [Agárd MT; Told. 8]. 1790: Egy Baratzk magos hosszu abrasz [Mv; MvLev]. 1801 Baratzk Magos Abrosz 2 [Pestes SzD; Told. 19] | Baratzk Magos Abrosznak valo Vég 54 [Gyalakuta MT; LLt 106/1]. 1816: egy baratzk magos háromszél Abrosz [Nyomat MT; UnVjk 108]. 1818 Egy Baratzkmagos Abrasz [Mv; MvLev]. 1847: Egy baratzkmagos, két szélből álló, közepén csipkésen összefoglalt Abrosz [Nagy-ernye MT; UnVjk 164]. 1849: Baratzk magos elé járo abrasz 4 Cseléd sütő baratzk magos abrosz 6 Baratzk magos tángyér törő 4 [Wass 5] * ~ *cselédabrosz*. 1832: Barack magos cseléd abrosz tizenkettő [HG br. Brukenenthal lev. br. Brukenenthal Mihályné br. Wesselényi Anna kel.] * ~ *himű abrosz*. 1816: Egy négy nyüstös baratzk magos himű, egy Szélyből álló Abrosz [Szentgerice MT; UnVjk 20] * ~ *kendervászon*. 1848: Barackz magos kender vászon száz ötven hat sing 25 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * ~ *keszkenő*. 1771: Baratzk magos aprosag asztal keszkenő 12 [Nagyida K; Told. 19]. XIX. sz. eleje: Hét Baratzk magos keszkenő [P. Becski lev.]. 1832: Findzsia törő barack magos keszkenő tizenkettő [HG br. Brukenenthal lev. br. Brukenenthal Mihályné br. Wesselényi Anna kel.]. 1849 Barackz magos asztal keszkenő [Dés; DLt] * ~ *pohárszék-abrosz*. 1809: Tiz baratzk magos pohár szék abrosz [Koronka MT; Told. 19] * ~ *süőabrosz*. 1818: Baratzk magos Sütő abrosz kettő [Kv; HG Ádamosi Vég lev.]. 1849: Cseléd sütő baratzk magos abrosz 6 [Wass 5] * ~ *szálavászón*. 1832: 1832 béli Alamori Vászón Kender Vászón az lső Nrus alatt Vagyon Barackz magos szála^a 30 Sing .. A 13-dik Nrus alatt Vagyon Sima szála Vászón 30 Sing a 4ik Nrus alatt Baratzk magos Szősz Vászón 20 Sing [Alamor TL. — *Az utána következő vászon szó tollban maradt?] * ~ *szőszvászon*. 1832: Barackz magos Szősz Vászón 20 Sing [Alamor AF; TL. — L. még *barackmagos szála-vászón* al.] * ~ *tányértörő*. 1849: Baratzk magos elé járo abrasz 4 Cseléd sütő baratzk magos abrosz 6 Baratzk magos tángyér törő 4 [Wass 5] * ~ *vászón*. 1761 Barackz magos, vastag asztal keszkenőnek valo vászon [Koronka MT; Told. 8].

barackmagosan ún. *barackmagos* mintásan; cu motive in formă de simbure de caisă; mit sof. Aprikosenkernmuster (gewebt). 1849 az Ágyak-hoz 2 házi szőtt surgyé kék és közönseges fonallal barack magosan szöve [Széplak KK; SLt Inv. 17].

barackszín kajszi-baracksárga; de culoarea caisei; aprikosengelb. 1639: Barackz Szin atlacz soknia ezóst peremmel [Ks Vesseleni Kata kel.]. 1714 Aszszonyi ember barack szín Selyem Mente arany s eziüst Csipkével f. h. 30 Aszszonyi ember barack szín Brokád szoknya is előkettő (!) f. h.

150 | Harom Par Barack szín Csizma | Barackz szín Posztó Magjar Nádrág arany Sinorral fl. Hung. 8 [Szb/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. lelt. 1–2, 10, 23].

barackszínű kajsziaracksárga; de culoarea caisei; aprikosengelb. 1714: Virágos Barsonj Dolmánj Barackz színű Viragos Seljem materia bélésél [Szb/Fog.; REkLT II. Apafi Mihály hagy. lelt. 8].

barackvirágszín halványrózsaszín; trandafiriu şters; mattrosenfarbig. 1668: Egy barackz virág szín vilagos Atlacz Szoknya Egy Barackz-virág szín viragos Atlacz vall [Mk Kapi György lelt. 1]. 1673: Vettem az Uram eő kglme barackz-virágszín bársony menteje alá egy nuszt bellist Fejervarott [UtI]. 1674: Mas egy szkofiom arany-nyal varrot barackz virágh szín tafota kis ingh [Beszt.; Wass 12.72/6]. 1678: vőttem ... ket veg barackzvirág szín sinort negyven nyolc 8 penzen f 5/78 [UtI]. 1683: Barackz virág szín allyab(an) szőt szoknya elő ruhasztul vallastul [UtI]. 1687 vőtünk Barackz virág Szín Riviczki Posztot huszon harmad fél singet f 56/25 [UtI]. 1688 Szoknya Barackz virág szín Virágos Bársony válastol egy rend szellyés Arany kötes az allyan [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. 1697 Barackz virág szín kanavác | Egy Barackz virág szín Anglia mente [Kgy]. 1700: Egy Barackz virág szín vagy napszín Angliai mente fekete csipkere varrot ezüst kötes körülötte [Hr 1/20]. 1736: Egy győles vánkös hajj, az Csupja veress, kék, fekete, hamuszín, barack virág szín Selyemmel és ezüst, arany fonallal varrot, noha viseltes valet H. fl. 1., 36 [Kv; Pk 6]. 1752 Egy Barackz Virág Szín ezüst fonalas keszkenyő [Nsz; Told. 2]. 1759 szállitasson el Egy baratz virág szín régi modi anglia posztó mentét [Sárd AF; TSb 51]. 1761 Egy baratzk virág szín Terczenella szoknya [Koronka MT; Told. 8]. 1766: Egy barackz Virág szín Selyem tarka Virágos paplany [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. 1782: Kék Trackét baratzk virág szín tafota kerületű Selyem Paplan [Alsóbalásfva BN; LLt]. 1793: Egy rosa Szín creditor arany poszmántos Váll, egy virágos baratzk virág Szín Melytartoval együtt [Mv Told. 44a]. L. még MNY XXXVIII, 53.

barackvirágszínű halványrózsaszínű; trandafiriu şters; mattrosenfarbig. 1705 Egy barackz Virág színű kanavác galandos szoknya elő ruhasztul Vallostul egy köteses mentejevel edgyűt mind edgy színű [Cege SzD; Wass 15 Vas Dánielné lelt. Rettegi György keze írásában].

bárány fiatal juh; miel; Lamm. 1562: Agyanak Az Monosthory^a haztul zaz Johoth, harmincketh Baranth, Negy Eökröth, három unőbarmoth [KP. — ^aM.gyerőmonostor K]. 1584: vytek egy Egez barant ayandekba(n) az arra d. 17 [Kv; Szám. 3/XXXII. 73]. 1585: Nyuzattam eött barant a valloknak f. 1 [Kv; i.h. 3/XVI. 36]. 1586: veottek ... egy barant niwzua — /18 [Kv; i.h.

3/XXIV. 18]. 1587 Valasztottak ky az Johok keozze ezen baranyok keozzwl Jeowendeore waltott 45 [Kv; i.h. 3/XXXIV. 26]. 1590: Nyuzattam Az idey Baranyokban 33 Az haaz zyűksegere. Holt meg Benne Barany 23 Attam Barant 50 [Kv; i.h. 4/XVII. 5]. 1594: Az Réz alliai videdbeli tizen negi falukban Szent Gieorgi napban minden ember kinek 13 Jha vagyon egj jhott es egi barantt ad Giapiastol az varhoz | egi barannial tartozik niaiabol [Sz; UC 113/5. 57] | Baránbolis tizedet adnak az varhoz Az valt-sagha penig minden Barannak ket ket penz [Bagos Sz; i.h. 16]. 1600: Az Commissarius vraknak ebedre Veottem 3. barant d 96 [Kv; Szám. 9/III. 3]. 1633: egy Gergelly new Paller uette ell egy Baraniomott [F.komána F; Szád.]. 1640: Vagion az Zamoson az Varhoz ket hid. Ez hidon tartoznak az vton iarak igy fizetny Negy barantol f. 1 [Gyalu K; GyU 56]. 1652: az Barant . meg dezmellyak [Türe K; GyU 97]. 1653: Vet magahoz hat öregh Juhot Negj barant [Ilencfva Hsz; D. I. II. B. 12]. 1694: Mind vetésekből, Juhokból, Barannjokból, sertesekből, dezmat adni tartoz(na)k [Sebesel AF, BfR Nhai ifj. Bálpataki János urb.]. 1735: egj hordo bornál egjebet nem küldöttem, hanem afféle aproságot, báránt, Sajtót, turot és halat keveset [Kendilóna SzD; TKI Jod. Cseh de Akna (40) nb vall.]. 1757 Szaporodot az idén idetlen haszontalan Bárányon kívül Nyöstén Bárán 17. Kos bárán 58 [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1763: Az Marsinának határ Taxájáb(an) bárányakat adtanak [Záli TA; Mk V VII/1. 15]. 1786 A Nagy Aszszony eő Nsága is egy jo kövér Bárant öltött volt számodra [Szászalmás NK; IB]. 1834: küldök ket Fekete Baránt el adatas véget most még nagyon ujság lévén a Bárány talám [F.zsuk K; SLt évr.].

Sz. 1674: ugy látom Kls Ur(am) it telik be az Farkas szavarja fel a vizet s az baranj az tettes [KJ]. 1698 en ponoszolkodhatnam az Barany-nal edgyűt, a Farkas iszik feylil az folyo viz-b(en), megis én reám haragszik hogy fel szavarvan tiszta vizet ne(m) íhatik, holot ha el kezdem szamlalni nekem lehetnenek eo klmere töb és meltol panaszim [Cege SzD; Wass 6]. 1734: alkalmas az lo és janbor mint az bárány [Gyeke K; 99 Bíró János lev.].

baranyai a Baranya tájnév -i képzős szárm.; din Baranya; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form der Regionsbestimmung Baranya. Szén. 1570 Baroniaj Pal [Kv; Tjk III/2. 123]. 1573: Baranay Pal [Kv; Tjk III/3 207]. 1602: Baranyai Zabo Janosne Catha azzony [Kv; Tjk VI/1. 608]. 1718: Baronyai Marija Aszszony [Branyicska H; JHb]. 1731 Baranyi János. Baranyai János [Csejd MT; Told. 8]. 1833: Bágyoni Boronyai János [Torda; TVLt köz. ir. 797/833].

bárányaprólék a bárány végtagjai (bokacsont, farok, fül) és kisebb csontos-húsos részei, zsigerei;

mădularele mielului (osul glesnei, coada, urechea), precum și părțile cărnoase cu osoase mici (măruntaie); Glieder (Knöchelbein, Ohren, Schwanz) und kleinere knochige-fleischige Teile des Lammes. 1591 Barany Apro Leek fewe f — d 6 Tik monyat hoza f — d 4. Peterselyem Lewelet f — d 1 Etzetet az halhoz es az Apro Leekhoz f — d 5 [Kv; Szám. I/5. 25]. 1594: 17 die May .. wachiorara . Barani aproleket f — d 3 . 4 Rittel Mysertt f — d 40 [Kv; Szám. VIII/6. 74].

bárányárenda a báránydézma váltságaként, fiskusnak fizetett általányösszeg; taxa plátitá fiscului drept răscumpărare a dijmiei după miei; Lammacht (Pauschalsumme gezahlt dem Fiskus als Ablösegeld für Lammzehent). 1802: Osdolai Vass Antal Ur Nemes B. Szolnok vár(me)gyének Arendae Perceptora hivataljából köteles-ségére nézve Kegyelmeteket Certificáltatya 8ad Napra Törvényes Executioira illy okon hogy kegyelmetek . a mult 1800dik és 1801dik Esztendőben a Kiralyi Fiskusnak tartazo Bárány Dézmát vagy az helyett az Arendát erőszakosan el tartották Mely Certificatioira Kok Maftéjné Moresán Irina eő kegyelme felele eképpen mi nem tartoznánk adni Bárány Arendát mert az Uram Testvéreinek már ki jött Hollo mezőnn a Nemességek [BSz; Bet. 7].

báránybőr bárányirha, a fiatal juh irhája; blană de miel; Lammfell. 1573: petessy (!) Jarfas Azt vallia hogi eo tawaly Mezaros gaspartwl het forinton veotte az Nyers Baran beornek zawat [Kv; Tjk III/3. 175]. 1587: az Mester^a rwhazatiara Szeóch Gergeoljnek, Az roka Beoreokert es az baranj beórert az vjaba(n) es Czinalasert fizette(m) f. 15/50 [Kv; Szám. 3/XXX, 35]. ^aAz iskolamester]. 1589 Attam el az Erzeny giartotnak 10 barany bwret d. 30. 19 [Kv; i.h. 4/XI. 10]. 1594: Restall ez jdei Baran^a Beór No. 14 [Somlyó Sz; UC 78/7. 10, MNy LXI, 112]. 1600: el wittek Barany beoreket, Juh beoreket, Eöker beört eöreget. 40 [UszT 15/24]. 1625: Az Mentet fekete baranj bőrrrel meg belleltetue(n) f 15 d. 50 [Kv; Szám. 16/XXXV. 152]. 1632: gianakodnak hog barani bór uagion az keglmed hazanal [Mv; MvLt 290. 91b–92a]. 1685 e.: (A ház héján) vadnak Ki keszített diszno bór Nrő 2. Csavalt fejer barany bór Nrő 10 Jrha Nrő 1 [Borberek AF; MvRK]. 1690: A Szűcseknél lévő Báránj búrek kiadattak csáválni .nő 140 [Fog.; Uti]. 1736: Koporsózaskor nyuzott, egy fekete két fejer bárány bőrköt béliessnek valokot, Csáválni vittek Kutyalvára [Mikefva KK; CU XIII/1. 175] | Torjai János be hozta az kiadot bárány bőrköt [Hsz; Ap. 2]. 1744: veszkán vasszilj el ada Motson négy Bárány búrt [Nagygyeke K; Ks]. 1756: Tit. Németh István Ur(am) lopott volt bárány bőrköt [Kv; Mk IX Vall. 31]. 1764: tartsa magát az Instans az eddig ki adott Magistratualis Determinatiokhoz . . . a bárány bőrek vetele modalitássában [Torda; Tjk V. 218]. 1770: a küldett négy báránj bőrekkel

edjütt [Ne; Told. 5a]. 1784: A Bárány bőreket keglmed Sijetve külge be [Kóród KK; Ks 18/XCII. 1]. 1785: Készült bárány búr . . No. 2 [Katona K; Born.]. 1791: 48 Bárány bőrek nállon vadnak [Széplak KK; SLt évr.]. 1811 Bundája bárán beörrel bérlett [DLt 508 nyomt. kl]. Ha. 1793: bárány bőrek [Faragó K; Told. 19]. 1808: Bőrek 4. Bárány bőrek [Déva; Ks 99].

báránybőrbélés căptușeală din blană de miel; Futter aus Lammfell. 1628/1635: Egj ueres skarlat czauz mente, nestel bellet, az belseo feliben fejer baranj beor belles rajta [Bodok Hsz; BLt 5 Néhai Béli Kelemen lelt.]. 1630: Gondos Márton viszen magiar Országba . 30 Barana beor bellet d 30 [Kv; Szám. 18b/IV. 66]. 1790: Arany por színű kaput Bárány Bőr Bérlelssel hozzá való nadrággal és Lajblival [Sv Ks].

báránybőrbunda cojoc din blană de miel; Mantel aus Lammfell. 1763: (Mányika) Más földig érő bárány bőr Bundát is tsináltatott . de ezeknek készítésekre honnan szerezte a hozzá való s kívántato bárány bőreket nem tudom [Mezőzáh TA; Mk V. VII/1. 18]. 1769: Nemes Haromszeknek tömlecziből egj Kozma Antal névű Nemes ember . . el szőköt . . két báránybőrrel prémezett francia poszto mentéje, bárány bőr bundája, Kék nadrága, Fekete borju bor csizmajaja, Fatyol nyakra valoja [UszT XIII/97a]. 1787: Egy fekete Bárány Bőr Bunda vagy kozsok férfinak valo Hf. 2 Dr. 4 [Mv; MvLev. 8].

báránybörgerezna báránybőrbundácska; bundiță, cojocel; kurze Jacke aus Lammfell. 1630: Szőczí Jmrehne viszen 2 Kis Nyul beor Gereznat p(ro) f 7. d — tt f — d 21 Egy Barani beor Gereznat p(ro) f 4 d — tt f — d 12 | Szőcz Nagj Mihaly viszen magyarorszagban ket barany bór gereznat 10 forint érő f — d 30 1 Maczka bór bellet egj forint érő f — d 3 [Kv; Szám. 18b/IV. 50, 96]. 1638: Egi Viselt Báráni beor gerezna. Anna viselj [Kv; RDL I. 109].

báránybörkösök báránybőrbunda-fajta; cojoc; Mantel aus Lammfell. 1799: barány bőr Kosok [DLt nyomt. kl]. 1815: Pál Márton születésére nézve Udvarhelyszéki Oroszhegyi viselt fekete Bárány bór kosokat, vagy Bundátskát. [DLt 68 nyomt. kl].

báránybörködmen báránybörkabátka; scurtă din blană de miel; Jacke aus Lammfell. 1782: Egy bárány bőr Kódmeny [Nalác H; CsS].

báránybörkuesma báránybőrsüveg; căciulă din blană de miel; Mütze aus Lammfell. 1774: Egy Csiki szabad Legény Lukáts Péter Nevezetű itten az Méltóságos Udvarban Conventio mellett koltsár volt . . volt fizetése egy barány bór kutsma [Mocs K; KK Conscr. 70]. 1787: Egy poszto tetejű Báránybőr kutsma Hf 1 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. lelt.].

báránybörkurka női báránybőr-ujjas; scurtă din blană de miel pentru femei; Frauenjacke aus Lammfell. 1811 egy Viseltes Bárány Bőr Kurkácért 50 (!) Rfr [Görgény MT; Born. XXXIX. 43]. A jel-re nézve l. SzlJ I/2. 681.

báránybőröske bárányirhácska; blăniță de miel; kleines Lammfell. 1770: valami fejeér apro báránj bőretskékre volna szükségem [Ne; Told. 5a]. 1779: Bárány bőrtöskék [Nsz; CsS].

báránybőrös báránybőr-; cu blană de miel; mit Lammfell (geziert). Szk: ~ mente. 1757: Iva-gyán Togyrnél lattam Zöld báránybőrös Sarga gombos menteit [A.gyékényes SzD; Ks].

báránybőrsapka báránybőrsüveg; căciulă din blană de miel; Mütze aus Lammfell. 1841 Schuller János viselt fehér báránybőr sapkát ellenzővel [DLt 591 nyomt. kl.]. 1845: Dregusch Hilla viselt fejeér báránybőr sapkát, gyapju bobót [DLt 739 ua.].

báránycimer egy negyed bárány; ciozvirtă de miel; Lammsviertel. 1588: 13 April(is) Desen veottem egy Nywl Cemert d. 5 ... Egy barany Cemert d. 6 [Kv; Szám. 4/I. 27]. 1589: 13 May Nemes Gergelnek attam biro vram akarattiabol Egi barani cemerre d. 4 [Kv; i.h. 4/IX. 18]. 1595: Vöttem egy barany tzimert p(er) d 7 [Kv; i.h. XVIIa/6. 64 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1625: oklandj Mihaj baranj czymert veött es egywt eottek megh [Bözöd U; UszT 89a] | Egy Baranj Czimer ... d 15 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 244]. 1687: küldtem ... Bárány czimerre [Uti]. 1765: Egy Bárány Cimert ide adának, hogy süssek meg [Marosbogát TA; Mk V/V 97].

báránydézma báránytized; dijmă după miei; Lammzehent. 1590: Merabol Buza dezma arra fl. 5 d. — Az Meh üalchagh tezen fl. — d 42. Barany dezma tezen fl. 3 d. — [Kv; Szám. 4/XIX. 4]. 1594: az varhoz . Barani, buza es bor dezmat adnak [Somlyó Sz; UC 113/5. 6, MNy LXI. 112]. 1647: Az Barany Dezma most Urunke Tízbeol vesznek egyet [Spring AF; BK 48/16]. 1775/1781: Bárány dézma minden esztendőben egyik egyik részre bé ment a mig Juhaink voltak, két három bárány, de most nem mégyen, mivel a Juhainkból ki fogytunk [Bakonya H; JHb LXXI/3. 412]. 1810: Sibai Barány Dézmából 418 — [Cserei Heléna jk 3a]. 1833: Bé szedendő Restantiák ... A Reformata, és unita Ecclesia helyin lako Emberek bárány dézmának egy harmad része [Katona K; Ks 73. 55].

báránydézmalás báránytized-szedés; dijműirea mieiilor; Lammzehentabgabe. 1684: (A) Fejérvári Jóságban való Bárány Dezmálás rendi így következik [Uti].

báránygyapjú lenyírt bárányszőrzet; lână de miel; abgeschorene Lammwolle. 1632: Ezen haz-

ban uagion egy rakasban .. barany giapiu No — 40 [UC 14/38 Kománai Urb]. 1657: Adtam el penzert Juh Giapjut per fl. 18//60 N. 124. Barany Giapjutis per fl. 1//60 N. 32 [Borberek AF; Wass 8 Perc. 14]. 1688: Baranj gyapju p(romi)scue nō. 59 [Bucsum F; MvRK]. 1696: Barany Gyapju nrō 25 [Bethlen SzD; BK]. 1730: Percipialtam 63 Bárány Gyapjak árát à d. 6 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV]. 1757: adtal el pénzen nagy Gyapjat 26 és Bárány Gyapjat 2 Nro 28 [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

bárányhús carne de miel; Lammfleisch. 1598: Amy penigh illety az baranj hwsnak limitatioiat .. mint hogy lattywk az sok es feletteb valo zeokseget Teczyk azert hogy vasarnapokon minden nemeo rendbelie keolseo emberek be hozhasak, es vgy Adhassak az minth az vasar kewannya [Kv; TanJk I/1. 313].

bárányl bárány-; de miel; Lamm-. Szk: ~ sokadalom bárányvásár; tîrg de miel; Lämmer-Markt. 1840: vettenek vagyis vásároltanak Felfaluban egy két esztendő Bival tulkat huszan öt válto Re forintokan az ezen esztendőben esendő Szász Régeni bárányi sokadalomra lejendő meg fizetés mellett [Marosfelfalu MT; DE 2].

bárányka bárányocska, fiatal juhocska; mie-lușel; Lämmchen. 1750: küldöttem bé ött Csirkecskét, két Pipét, két ifju Nyulacska, és ez oráig Annyát szopo két Kis Báránykát [O. csesztve AF; Ks 83].

báránymetszés bárányvágás; tăierea mieiilor; Lamm Schlachten. 1702: Mikor peniglen a Bárány meczés el következik a Czéh mester tartozzék. Czehet gyűjteni, és a Czehnek meg jelenteni hogy ha össze allanake Bárány meczesre avagj nem, es ugj kell egyenlő akaráttal Barany meczeshez fogni [Dés; Jk].

báránynyúzás jupuirea mieiilor; Hautabziehen des Lammes. 1774: Közönségesen vgy tudjuk, hogy itt Járában a Fárságon, és az Bárány nyu-záson Husvét után, pünköst után egy vagy két hétig vagyon a Kortsmának legg jobb kellete [A.jára TA; BLt 12].

bárányocska bárányalakú ötvösmű-részlet; frag-ment de bijuterie în formă de mieluşel; lammförmige Kupferschmiedfigur. 1714: Meg aranyozott ezüst Pohár Krisztus Vrnk Kinszenvedésit reprezentalo három figurakkal ékesített, hasonló földéll, mely(ne)k a tetejen Bárányotska vagjon 5. Mark ezüstett nyom fl. Hung 95 [Szb/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. ielt. 28].

bárányos. Szk: ~ juh; oaie cu miel, oaie care a fátat; Mutterschaf. 1551: Baranyos Jwh eott-ven hat Baranios Jwh zaaz es Tyzen neg [Mezőszengyel TA; MNy LVIII. 492]. 1640: Baranios Juhtol, szazbol ket fejeost ket meddeot

s — egy Esztrenga barant de ha csak 25 volnais vgyan ez szerent adnak dezmat [Hévszamos K; GyU 60]. 1652: Semmifele Gabonajokból Dezmat ne(m) ad(na)k hanem Tauazzal, minden 20 baranyos Juhból egy baranyos Juhot [Asszonyfva K; GyU 142]. 1687: Adott el az biro Brassob(an) gyapjos baranyos juhat nő 51 [Bucsum F; MvRKLev.]. 1716: Decimae 25 jubol mongyák hogj adtak az előtt egy Baranyas Juhat [Grid H; BfN 92/4]. 1758: hoztam hat Bárányas Juhokat [Asz; Borb. I] * ~ sokadalom báránývásár; tigr de miei; Lämmer-Markt. 1825: (A széna) árrát a Sz Régenbe 12-a Máji esni szokott Bárányos Sokadalomra bé fizessék [Marosvécs MT; DE. 2].

bárányoz *ts* (a juh) bárányt ell/ellet; a fáta; lämmer. 1579: Az Jwhoknak penig myert, hogy mostan Baranyoznak eztennapot hagywa(n), Azokat is el haychyak onnet, hogy Az hely megh ne dogleoggyek [Kv; TanJk V/3. 188b]. 1792: A Juhok többet eddig annál az egynél, melyet fel küldtettem, nem bárányoztak [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.].

bárányozás a juh ellése; fátatul oilor; Lammen. 1588: Az Juhos emberek keonieoreognek ezen, hogy amégh az zenan tartiak, Addegh lehessen ez hatarban, Annak vtanna el haytanak, Az Baraniozast itt Ne(m) variak [Kv; TanJk I/1. 68]. 1836: A Juhok most jo állapotba kerülének Istállora, a héten meg kell kezdődni a bárányozásnak — tőgyelnek igen szépen [Zsibó Sz; WltMiss. Nagy Lázár lev.].

bárányozatlan (még) nem ellett, nem bárányozott; care n-a fátat; nicht gelämmer. 1686: Eoregh Juh Baranyozatlan nro 14 [Küküllővár KK; UtI].

bárányozik (a juh) ellik; a fáta; lämmer. 1786: a Juhok nagyobbár (!) most bárányoztának, s még máig is vagynak bárányozni valok [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.].

bárányozó 1. ellős; fátatoare; lämmernd. 1676: Feiős Juh vagyon nro 215 Bárányozo Juh nro 3. Meddő Juh. nro 53 [UtI]. 1689: marattak volt Juhok ez szerint, örög báránjozo fejer s fekete Juh no 158 [Bucsum F; MvRK]. 1695: választanak ki az juhok közül 14 jo baronnyozo (!) Juhot [Jegenye K; Ks 90]. 1763: két juh még bárányozo kettő meddűn maradat [Kóród KK; Ks CII. 19 Szarka József tt lev.]. 1811: Egy nagy fejer Juh még Bárányozo [Szászvevssződ NK; Told. 58].

2. bárány-ellő/ellető; care fatá; lämmernd. Hn. 1762: az Bárányozo kut oldalában édgý Nagy Szurke Krutsás kő [Ofenes K; JHb XXXIV/1] | az Bárányozo kuton fellyül. az Barányozo kut oldalában [Szentlászló TA; EHA]. 1791: Bárányozo Kut Cseréje [uo.; EHA].

báránypásztor cloban, pásztor; Schafhirt. 1696: az Paterek Barány pásztorát kerdem vallyon

hová járt Kovács János [Mikháza MT; Berz. 17. Fasc. XII].

báránypénz báránydézsmaváltás; bani de ráscumpárea a díjmei dupá miei; Lösegeld für den Lammzehent. 1674: Az 1674. esztendőbeli Fogarasi Ratio az Proventussak(na)k Egesz Fogaras földi ide szamlaltatvan, Fogaras, Betlen, teszen in summa f: 920/21 Barany es Kaposzta penz f 59/14 [Fog.; UtI].

bárány-redempelő báránydézsmaváltás; ráscumpárea a díjmei dupá miei; Lammzehent-lösegeld. 1774: Bárány Redemptio 2 Rf 25 xr. [Szépkényerűsztmárton SzD; KS Conscr. 101].

bárányürröm ? fehér/hegyi ürröm; Artemisia absinthium L.; pelin alb; Wermut. 1734: Barany ürrot eleget szettünk [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.].

bárányváltó báránydézsmaváltás; ráscumpárea a díjmei dupá miei; Lösegeld des Lammzehent. 1809: Barany válto 95/5 [Cserei Heléna jk 1b].

baraszlai I. mn 1. a Boroszló tn -i képzős szárm.; din Wrocław/Breslau; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Boroszló/Breslau; Breslauer. 1656: braszlai szekerek [RákDipl. 407 fej.].

Szk: ~ *paldst*. 1570: Cathalin Dancz Palne, Ezt vallya hogy Az eo Eoche vette volt az Markos Antal hwgat orsoliat, Es Mykor Immar az Mengzeore kezwlneken, Megien oda ez vallo Eochehez Az lean Mattkajat Latogatny volt Rayta egy Barazlay palast, Ez vallo kerdy ha azt agyak vele, Arra azt felelte az lean Begzegh (!) ezt aggyak Markos Antal batiam (igy!), es eztis Rezembe attha, Eo penigh azt Monta neky hogy Bathor ez palastba az en hazamhoz Ne hozzanak, ha Jobat ne(m) adot Batyad, hanem az en palastomba vygenek eskenny es azba hozzanak Jde [Kv; T Jk III/2. 136c—d].

2. ~ *posztó* Boroszlóban gyártott posztófajta; un fel de postav fabricat la Breslau; Breslauer Tuch. 1589: Darab Barazloy pozto diuersi color(es) falra valo mindeneoteol vagion sing. 10. 1/2 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 35]. 1590: Egj Vegh Baraszlay poztoth ada Zomborfaluj Mateh Ilkej Balintnak [UszT]. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Palotaban uadnak keőreős keőreol padzekek az padzekeken hitua(n) veres Borozlai pozto uagjo(n) [Somlyó Sz; UC 78/7, 22, 32]. 1625: Nagj Mihaljnak az Lowas Legennek veőtött hatt singh Braszlay posztott f 2. d 70 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 240]. 1667: Dyc 2 februvarl, vettem Barozloj postot fl. 8 [UtI 1].

II. *fn* boroszlói kelme; stofá din Breslau; Breslauer Stoff. 1561 8 vlnar(um) karasia et octo vlna panni barazlay [Kv; TanJk V/1. 69]. 1573: ket vegh Brazlayt loptak volt [Kv; T Jk III/3. 52]. 1582: Az két Zemét Bironak Gergelynek es

Matyasnak nyolc sing karasiat egyknek d. 65 singit
Esmet hat hat sing Barazlajt f. 3 Az ket porozlonak is Kelemennek es Dawidnak ... hat hat sing Barazlajt f. 3 [Kv; Szám. 3/V. 58]. 1585: Az Kantoros Zolgaknak Wottem 8 szing karasiat .. f. 5 d. 20. 6 szing Barazlajt | Az Also Tanachas Ablakara wottem 6 1/2 szing zold Barazlajt f. 1 d. 50 [Kv i.h. 3/XVIII. 24a, 40b]. 1590: Keouétkezyk az Zolgaknak Az kyknek Poztot Zoktanak Adnya Az 2 Louas legennek 16 Sing Karasiat f. 10 d 40, 12 Sing Barazlaytt tt f. 5 d. 20 [Kv; i.h. 4/XX. 99]. 1591 vettem az Tokhoz Mas fel Sing Barozloitt p(ro) f — d 37 | Ferenczye (!) Andrasnak az Loas Legenek, attam Eztendeig valo zolgalotyaban kez pentz (!) f 28 d 0. 8 Sing karasiat ... 6 Sing Barazlaytt f 1 d 50 [Kv; i.h. I/5. 106–7]. 1592: Zakachy Istuanok 6 sing barozloytt tt f 1 d 50 ... Az ket zemet biraknok esmeg 12 Sing Barazlaytt f 3 d 0 [Kv; i.h. XIV/5, 244, 325]. 1595: Schmeltzer Lörintztől vittet Biro W. 6 sing Braszlait verest f 1 d 68 Dob es Zazlo Toknak, Lippa^a fele hogy az Darabantinkat küldék (!) uelőttem az zaz Natio Alúmnussanak Adam Gichnernek 6 sing barazlajt bellesnek az felseo ruha es dolmanj ala. 3 singeth f 2// [Kv; i.h. XIV/6, 9, XVIIa/6. 129–30 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — *Erdélynek délnyugatra a török hódoltság felé egyik végvára. 1597 heltüss Gaspár hoszot wolt el weres Brazlaytt [Kv; i.h. 7/X. 7]. 1598: Az wasasztot drabant wraimnak ki Adatot Zaaszlahoz . 1 1/2 Sing Brazlaytt [Kv; i.h. 7/XVIII. 55]. 1599: Simon Deak Hozot Karolibol Egy Ball Iglertt 7// — Egy Ball Barazlaytt 3// — [Kv; i.h. 8/XIV 7 hj]. 1614: 1 1/5 vegh sarga Braszlaj [Kv; PLPr 1612–1615. 113]. 1620: Egy veg reüid Leombergtól f — /15 Egy Baal Baraszlaitul f. 3. | Egy Báál Abatul f 1. //12 .Egy Báál Fejruari posztotul f 4. [Kv; KvLt II/69 Vectr 5–7]. 1625: Az harom tokhoz^a vetettenek negyed fel sing barazlajt [Kv; Szám. XXVII. 5. — *Tál-tok]. 1627: Elseoben valami dirib, darab Karasia Baraszlaitul Eggiwt aestimaltuk tt f. 10 d — ... Egy darab Karasia, ket darab Baraszlaj mind Eggiwt aestimaltuk tt f 28 d. 5 | Niolcz sing slesiaj keoz londis tt f. 12 d. — Egy vegh sarga Baraszlaj tt f. 6. d. ... Egy wegh Sarga fodor igler tt f 18 d — Egy wegh maiszner aestimaltuk tt f. 18 d. — [Kv; RDL I. 132]. 1628: Egy eoreogh tarka Ladaban Egy kis darab feier kisniczer. Egy kis darab uerez Barazlaj ... Egy darab Verez Braszlaj. Harom daraboczka dirib darab verez Braszlaj [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 10]. 1629: Niolcz sing Slesiai keoz londis tt. f. 12 d. ... Egy vegh sarga baraszlaj tt. f. 6 d. — Egy wegh Zeold fodor igler tt f 18. d. — Egy wegh maiszner tt f. 18. d. — [Kv; RDL I. 132]. 1632: Beczybeöl az minemw marhakat varadi Miklos hozott, 3 Bal Fodor Jglertt. 1 Bal Barazlajt [Kv; KvLt II/69 Vectr]. 1675: Tordán Vasaroltam ez szere(nt) 3 sing fajlandist pro frt 12//48 ... 3 sing baraszlajt pro frt 1//50 [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1676: Beszterczen ... vetetet az feleségem ...

3 singh Zöld baraszlajt szoknja allyara Katonak singit 55 penzen [Beszt.; Törzs]. 1688: Egy Végh Lámbertől Rövidtől f — //22 1/2 Egy végh Baraszlajtól f — //18. Egy Bál Jglertől f 6//00 [BfR Vect.].

Az adalékok jó része bizonyára posztófajára vonatkozhatott, egyik-másik jelölhetett azonban más kelmefaját is.

barát 1. pajtás; prieten; Freund. 1550: Ez jambor Nemes vraink es Baratynk elewthe twdnnya yllie [Berend K; BfR VI. 20/2]. 1568: mikor Kerekes Istuan az Attyatul Marat szoloth el atta, keth hordo boris maradot volt, az Attyoktol valamennyis volt, Kerekes Jstuan az tob atyafyaytt el kergette, es a baratiual azt meg Jtta [Kv; Tjk 244]. 1570: Lazlo azt Monta neky Nem (!) Zygh es Neh kery Baratom Mert en ne(m) vthlek [Kv Tjk III/2. 74b]. 1571 Zerelmes Bizoth wraim es ennekem zomzed Baratim [BesztLt 42/1571 „Paulus Banfi lossonczy de mogyoro” a beszt-i tanácshoz]. 1583: Cór Caspar valla, Mathias benedek Monda Iere edes barathom, mert eg Eökeór betegedet meg [Kv Tjk 4/1. 185]. 1599 Bokor Ferenc Bamfj mihaly Jobbagia huniadj ezt valla, tudom azt hogy notele(n) koraba elt paraznasagba, Eztis tudom barátjuall attiafiayuall izik hazanall, ezt is modgiaual, ne(m) mindenkor [Bh; BLt I]. 1600: az leuelet .. nemelj baratom fel akaria bontani [Uszt 15/65]. 1610 Valanok baratim ott, kik teorekednek vala ben(n)e hogj hatra engedne(m) az actiot [i.h. 32b]. 1621 ada ell egy hazat Farnasy Albertne Katalin Azzonj az my io akaro Bizodalmas Atiankfianak Baratkunk Colosvary Varga Peternek f. 23 [Kv; RDL I. 116]. 1637: azt mondotta Mosa Gergely az kissebbik hogj de baratom nem gjanakodom en teread [Mv; MvLt 291. 102a]. 1653 Debreczenj Njerges Janos neuü Nemes ember minemü rut illeten diffamatioual illette iduezült Meszaros Peter Uramat . Nagod Meltosagos tisztí megh fenyteni illien illeten szokkal elő barátinkat, es io akaro Urunk giazolait [Ne; KemLev. 1391]. 1742: a jobb jobb földeket a Tanácsbéliek, és Ispányok s azok(na)k Komjai, Baráttyi birván, mind azok egy szál buza dézmát nem adnak [Kv; Aggm. C. 12]. 1776: az ily szinu Dologban vér Atyafiakhoz és Jó Barátokhoz az Interes adás mivel nem illik, en azt viszá küldtettem [Moson MT; Bál. 92]. 1799/1800: Rákosi Ferkó Barátamtól hallattam [Harasztkerék MT; Told. 30].

2. Levélbeli megszólításban 1810 Kedves Barátom Lajos! [Kissármás K; KLev. 12]. 1835: Kedves Barátom (!) Lajos [Tordátfva U; Pf Márton Ferenc lev.].

Sz. 1603: nappal az Vartakon es tornyokon walo leöveoldeozesek megh zewnnienek: az ey penigh mierzthogy senkinek nem barattia az zokot uigiazast continualliak [Kv; TanJk I/1. 444].

3. (cinkos)társ; complice; Mitschuldige. 1633: Zetelaky Molnár György Gal Peter Vram szolgaia leue(n), teob megh ollya(n) baratiual mint maga, Kenosi Gál Peter vramnak, pincezet fel vertek es Borat el tekozlotak volna [Kénos U; LLt].

4. szerzetes (barát); cālugar; Mönch. 1572: az Berczeczy (!) barátoknak volth hazok az tho melleth... az melleth szeoleoyeokis volt az barátoknak azon Ide feleol [Fűzkút K; JHbK XVII/26]. 1589: Az Barátot negied magauat vitte Huniadra Sephner Leorincz 4 louon f. 2/ — [Kv; Szám. 4/X. 72]. 1594 Zengel Jstuan uitte a Barathokat 4. louan Huniadra attam f 2 d — [Kv; i.h. IV/6. 97]. 1595: Frater Imrehet az Baratot vitte Thordara ötöd magauat Wegh Jstuan 3 lowal d 75 [Kv; i.h. XVIIa/6. 39]. 1599/1614: Báthori András egykor csak elrándula Lengyelországba, hogy onnat Rómába menjen és baráttá légyen [BTN 44]. 1600: az barátoknak wolt egy kicsi birodalmok kith cök kertbe tartottak | Az Baratok molnath tud(o)m) hogy zinten az bastia alat wolt [UszT II/2. 269, 15/263]. 1725: Pater Mihály Vramot köszöntvén I(sten)től jo egészségét kívánok, a minap' azt láttam almomba, hogy ketten voltunk barátok, de én csak lajkus de az Istenért be ne tellyesedgyék valahogy [Darlac KK; Ap. 1 gr. Haller János anyósához]. 1758: A' Kövesd hidjánál (k) . egy felől a Barátok kaszálója (a szomszédja) [Dés; EHA]. 1807 el mentünk a Barátokhoz [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 218]. 1863: A Minoriták és barátok kalozstromának (!) itten helyt Kolozsvárt, hagyományozok mindeniknek 100 azaz egy egyszáz forintot oszt: ért. [Kv; Végr.].

Hn. 1575–1587 az Baratak zygetebe(n) [Dés; EHA]. 1582: az Ispotal feolde kit Baratok zeghenek hinak | az Baratok Zigethe eleott [Dés; EHA]. 1670: baratok klastroma [Mv; MvLt]. 1676/XVIII. sz. eleje Baratak Tova Farkanal (sz) [Nagyercse MT; EHA]. 1737 az Mézes Málban az Fejér Baratak szőlőjek [Torda; EHA]. 1767 a Barátok temploma mellet ház [Dés; EHA]. 1805/1825: Ezen Erge Dioszegi Tovának (!) és Barátak Tavának nevezetett [Dés; EHA]. 1809: a Varos végén a Barátok Majorja mellett [Dés; EHA]. 1829 Barátak Hidjánál [uo.; HG]. 1845: a Barátok kertje [Kv; KvTel. 31].

barátfráter alsóbb rangú, szolgálai munkát végző szerzetes; frate, cālugar (nehirotonisit); Frater. 1595: Imre Baratot, 2 Barát frateriual es egyeb szolgálai partekkel (!), vittek 2 szekere(n) Thordara 6 lowal f 1 d 50 [Kv; Szám. XVIIa/6. 66 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

barátfuszujka bab/paszulyfajta; un soi de fasole; Art Bohne. 1811: Termesztet a kertész Fuszujkát Fejért Met. 6 1/2 Fekete tarka fuszujka kupa 13 Barát Fuszujka Met. 1 kupa 5 Fejér kardos Fuszujka kupa 10 Sárga Fuszujka 4 [Hsz; Mk IX/109-hez].

barátfül (hústalan) árvalévesfajta; coltunas; Maultaschen. 1838/1845: szabógallér; ételnem laskatésztából. Egy a barátfül, koldustáska s vízbenlábbogó-koczkástésztával, mit hagymás pergelt szalonna töpertyükel töltenek meg [MNYTK 107. 13, 34].

barátírás kb. kódex- v. oklevélírás; scrierea codicelor sau a documentelor; Kodexschrift. XVII. sz. vége/XVIII. sz. eleje: Barát Irások ezeknek egy része^a [KvLt Céhír. TimárClev. — ^aMátyás királynak egy 1465-i kiváltságlevele hátára írt rájegyzés]. 1759: Sz: könyve barát írással, és ezust kapoczkokkal 1 [Kóród KK; Ks 20/X]. 1819: A Levelek ki keresésébe (!) Kelemen Zsigmond Cancellistát leg jobban recomandalom, minthogy ő leg jobban tudja a régi Barát írásokat olvasni [Császári SzD; Wass 16 gr. Wass Miklós lev.].

barátkozik 1. pajtáskodik; a fi prieten (cu cineva); mit jm befreundet sein, vertraut umgehen, 1594: Zilagi Benedek valla, Engemet intet Balassi Gergelj hogi ne barátkozzam Beleniessi Andrasal, mint affele, roz emberrel [Kv; T Jk V/1. 466]. 1603: Jo fjaim ... feslet erkeolcziw emberel ne barátkozzatok, zitkoszodok neh legjetez [Csapó KK; JHb XXV/23]. 1758 (Udvar Istvánt és feleségét Csuka Pannát) mindenkor jámbor erkölcsű, igaz emberek(ne)k lenni tudták, s tudgyuk . még pedig olyanoknak, a kikkel eleget barátkoztunk, de még tsak gyanonkis hozzájuk nem férhet [Betlenszfmiklós KK; BK]. 1802/1816: Szóts János . részeges kurvás volt, Barátkozott Sokakkal [Dálnok Hsz; Kp IV. 317. — Ez az adalék esetleg a 3. jel. alá is tartozhatik]. 1822: mért nem barátkozom vellek [Dés; DLt 133].

2. cimborál; a fraterniza (cu cineva); jds Spießgeselle sein, fraternisieren. 1776: Popa György . három esztendőktől fogva kezdett hegedűlést tanulni, az Fogadoban innya s dorbézlani, azalatt a Bánátusi lopokkal barátkozni, és Lovakat étszakánként Cserélni és venni [Tyéj H; Ks 113.Vegyes ir.]. 3. (szerelmi) viszonyban van vkivel; a fi in legături de dragoste cu cineva; zu jm in Liebesverhältnis stehen. 1763: Maga meg valya az I(nct)a, hogy Három Széktől fogva, Thordáig az katonakkal edgyütt járt, ottanis vellek barátkozott, consequenter itten azon Katonák Tisztyei fogattak elis, hogy tovább az katonaság miatta ne corruppalodnék [Torda; T Jk V. 169]. 1777: Popa Juon, tudom hogy Szócs Györgynével együt barátkozot az Szőlőben együt háltanak más napra viradolag enis ott járván Láttam egy Darab helylt hogy az Fűvet el hevertek ök tudgyak mitsinaltanak (!) [Ludvég K; KLev. Stikata Lupulyné (45) vidua vall.]. 1785: Blágáné mindennel akit elől utol kap barátkozik, de nevezesen Ursz Gábor kisérette és járt velle [M. nagyzsombor K; i.h. Georgius Ugrán (50) vall.] | Itt nálunk Anának hívják más nevit nem tudom, egy Tolvaj Dési Iosi nevű Szolgájával tudom hogy barátkozott, . egy ide valo Uiz Gaborral is barátságát tudom, szemeimmel láttam velle játszadozni és tsokolodni [Milvány K; KLev.]. 1814: Tudom, hogy minek előtte Dobai Mihály Uram ezen mostani Feleségét el vette, Piros Kurvának és Todorának hívták. Örökké nagy Dandár volt Házánál . Az első Férjeis azért hagyta el, hogy látta hogy sokakkal barátkozik [Dés; DLt 56].

barátné barátnő; prietenă; Freundin. 1797 Edes szívem Groffném, és kedves! barátném! a holtig Igaz szívü barátnéja atyafija G Kornis Anna [Drassó AF; Ks. — a^bMegszólítás és záradék gr. Kornis Anna lev-ből]. 1861: Vagyok K Bátyam tisztelője állandóul barátnéja VA [M.köblös SzD; Bet. 4 Vajda Ágnes Hodor Károlyhoz. — A levelen a címzett rájegyzése. 1a Novembr(is) 861 egy barátnémól].

barátos jó barát; prieten bun; Freund. 1582: Chizar ferencz vallia Berekzazi Lukachtól hallattam zereteo ferencz vram tudom hog Baratos vag zeoke Mihallial [Kv; Tjk 4/1. 67]. 1610: Baratos kezde lenni Kun Peterrel es jo barattianak tartia vala [Dés; DLt 321].

barátság 1. baráti viszony/kapcsolat; legături prietenești, prietenie; Freundschaft. 1567: pro Georgio Fazakas Contra vxore(m) p(ro)p(ri)am cora(m) d(omin)o Stephano smeltzer Catherina vxor Petri zekel iur(ata) fassa est se ex ore singuli audisse Ennekem nin (!) kel a bestye lelek kurua mert latrokkal tarttya baratsagath [Kv; Tjk 109]. 1586: Attam En Jgarteo (!) Georgyneka az smecher Jstwan Arwajnak perykre ellenem eött forynteott myl (!) perben mykoron Elleo Allatwnk volna szynthen hog Nagiob szwksegemnek Jdeyen el alla Melleole(m) Jgarto Georg Hyzem hog az peres feleknek Baratsagokert wag Adomanyokert alla El Melleole(m) [Kv; Tjk IV/1. 584a. — aA prókátorának]. 1589/XVII. sz. eleje: ha ... az első mester baratsagert, Atiafiusagert, felelemert, es az miveltető ember huiatalliaa hozzá nem menne mindenik mester huszon eöt eöt forintal erőssen megh bwnntettesek [Kv; KvLt Céhir II. KőmCART. 15–6]. 1620: Ez leuelem mutato Jambor szolgam Michael Demeter, Migyen oda Szekelli feodire Keteket kirem szeretettel az en touaba ualo barattchiagomirt s Attiafiusagos szogalathomirt megh ne haboritassik se maga szemellieben se marhaiaban [Bord. I „Nimethy Gergelli” udvarhelyszéki kapitány Kv-t kelt menlevéből].

Szk: ~ot cselekszik barátságosan segít; a ajuta prietenește; freundschaftlich helfen. 1822: Alázatoson kérem Nságotat utoljára, cselekedje velem aszt a barátságot, hogy szép moddal menekedhessem ezen bajomtól [Hadrév TA; KCsl 5] * ~ot tart a. barátságban van vkivel; a fi in prietenie; in Freundschaft sein. 1639: Aval az Nylua(n) valóval tartia barátságot, nem illien emberseges emberrel mint en [Mv; MvLt 291. 175a]. 1763: Mányika Iuon Táksa Mihallival igen szoros barátságot tartott, edgyütt vendégeskedtek ettek ittak [Désfva KK; Mk V. VII/1. 46–7]. 1796/1802: itten meg fordultában sem egyszer sem másszor nem az Exponens Bátyja Urához, hanem Bartha Imre Uramhoz szokott szállani s velle tart különös barátságot [D. 6]. — b. cimborál vkivel. 1767 Azmint a' circumstantiák mutattyák gondolhatni hogy Orgazdákis Lennének mint hogy a féle rosz híru nevü Emberekkel tartanak barátság-

got, és azokkal cserélnek, berélnék [Fintoág H; Ks 79. XXXIX. 1] * ~ot tesz barátságosan segít; a ajuta prietenește; freundschaftlich helfen. 1635: Tegy ányne barátságot hogy meny el es ved megh enneken [Mv; MvLt 291. 40b].

2. szerelmi viszony/kapcsolat; legături de dragoste; Liebesverhältnis. 1785 Itt nálunk Anának hívják más nevit nem tudom, egy Tolvaj Dési Josi nevü Szolgájával tudom hogy barátkozott, egy ide valo Uiz Gaborralis barátságát tudom, szemeimmel láttam vele játszadozni és tsokolodni [Milvány K; KLev.].

barátságosan 1. barátilag; prietenește; freundschaftlich. 1606: Kere mynket Suky Pal ura(m) chiak ugy mint baratsagoson, hog' el mennek .. Losonczy Banffy Margittaszonhoz [Kük; SLt TU. 1]. 1678/1683: ha ki tanulhatóis az gonos (!) akaro, megh azoknakis szogalattal kel lenni, s Istenesen s baracsagoson, az valosaghol, megh intenj [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. barátságosan; in mod amical; freundschaftlich. 1625 az Telekfalui Orban Janos rea kwlduen szanamra, mind fejemet keötelemet el uetete az feizet baratsagoson megh adak mostis oda az kotelem [Boldogasszonyfva U; Uszt 181b]. 1627 Brassai Geörgi, es Borbely Pal egymás keozót, baratsagoson es Attiafiusagoson eltenek, (es elnek mostis:) [Kv; RDL I. 130]. 1758: (Udvar Istvánal és feleségével) edgyüt nevedtünk barátságosan éltünk [Betlensztmiklós KK; BK]. 1794: e' két ház ennek előtte nem éltek barátságosan egy mással, hanem inkább ellenkeztek [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

3. barátként, barát gyanánt; ca prieten, amical; freundlich, als Freund. 1718: barátságosson akarva meg nyugtotni elméjét [Szászkerd K; LLt Fasc. 69]. 1825: minden személy válogatás nélkült barátságoson traktált, es vendégtelt minden embert mig végre mindenből ki étte és itta magát [Bala MT; Told. 21].

barátszerzet szerzetesrend; ordin călugăresc; Mönchsorden. 1671 mostanaba(n) Magyar orszagbol be jött Franciscanus Barat szerzetit el hadgyvan, Enjeden tanulando Varadi Istva(n) nevűnek adtam Fejer Ruhajara negy forintot [UTI].

barátság sötétbarna; brun inchis; dunkelbraun. 1673: Egy barát szín oszlopos szőnyegh. Egy hajszin oszlopos szőnyeg [Fog.; UtI]. 1761 (A palota) falán lévő ablak mellet a kő falb(a) bé vágva zöld és barát szín festékkel meg festett Fenyő fűrész deszkával bérlett Köntös tarto két csinos Almáriumok [Szászvezsöd NK; JHBK LXVIII/1. 203]. 1778 On fedelü, Barátságzinre mászolt fél ejteles Kancsó [Csapó KK; Berz. 4.8.C.18]. 1790 Barat Szin ször Lajbli moj ette Nro I [Sv; Ks]. 1807 Egy Barát Szin hoszszu kaput már igen viseltes lyukatos petsétes [Körtvélyfája MT; LLt]. 1820: Barát szín nem egész fekete kurta Köppenyeg [Kv; DLt]. 1831 egy barát-szin gallér [DLt 131 Lähm Daniel ruházatanak leírásából].

barázda, borozda 1. ekebarázda; brazdă; Furche. 1568: mikor my Colosy Gaspárnak kezdenk szantany, akor szantua vala mellette az Balas kowach földé, es my harom borozdat oda zantank forgatank az Balas kowach földé fele benne, tudatlansagunkal, de hogy ezwnkbe vewok esmet viza zantok [Kv; Tjk 222]. 1589: es hogi oth Jarnak volt az barozdaba dewyteotte volt le Matyas deak Azzoniomat [Dés; DLt 226]. 1592 után: Az J feoldemben zantot ell ket auagy harom borozlat zent ferenczj nap taiba(n) 1592 ezte(n)deobe(n) abban az feoldbe(n) az howa az vtat vetettek [UszT]. 1598: Amiolta emlékezem azt a peres feoldet mindeltigh Coloswarhoz bekesege(n) birtak soha monostorhoz chiak egy borozdat sem birtak benne [Kv; Tjk V/1. 192] | be fogak az Eordeogh ferencz vram eökreit, es vgyan Azon feoldnek az Barazdaiba allanak, az mellyet Makay Leörinch el Borozdolt vala es el hagyot vala [M.fodorháza K; Ks]. 1604: Annak pedig az birodalomnak az Kadacz^a feleol valo fele .. Swkej^b birodalo(m) az zabadsagh megh leue(n) az el mult 1599 ezteendőben — eöszel megh borozdoltuk teörüeny modgia zerint kilencz borozdaul, mynket soha senki az ok adasra ne(m) zolitott [UszT II/3. C. 54. — ^{a-b}Kadács és Sükő U]. 1758: Kolgjat egy barazda sem illeti Csak per sundam bundám birja s colalja [Jákótelke K; KGy]. 1759: a Groff ökrei ugy el soványodtak, hogy a Borozdában Tavaszszal el estek [Marosludas TA; TKI].

2. határbarázda/mezsgye; hat, rászor; Grenz-furche. 1589 Az keortwely fa vagio(n) en feold(m) barazdaiba(n) vagio(n) eze(n) peres feoldnek es az Alperes feoldenek barazdaiba(n) [UszT]. 1593: zantotta(m) azban az feoldben de arra nem Emlikezem meddig zantottvk es az barazdaiba meddig volt [Mfrata K; Slt S. 39]. 1600: az ropoban egy feold (sz), melibe(n) az vth ki megien az giomolch kerth borozdaiba mellett [Kisgörgény MT; EHA 1618: Az Pokkol allat egy kzet keöblös zanto feold meljne az also brazdan Ferenczj Mihaj zomzedia [Kv; RDL I. 104]. 1636: a Mindzenti Gabor vram földében vagion az barazdo [Körispatak U Pf]. 1650: Megh bizonyittotta Szasz Balint hogy el szantotta az J az földnek borozdajat, azert minor potentian vagion az J erette [UszT 8/64. 29b]. 1694: mind ezen egész határ osztasban pedig mindenüt bizonyos halmok, barázdák erigaltattak [Mezőmehes K; Wass 24]. 1698 (Egy szántóföldnek) a Tekeyös kuttya patakiára megyen az boraszda .. az ország uttya es az patak közt [Feketelak SzD; EHA]. 1740 Minthogy régen deseráltak a lakók azon helyeket azon puszták után való földek a többivel elelegyedtek, mely miat distingválni a több földektől és köből s barázda szerint kiadni absolute nem tudják [Szászlóna K; i.h.]. 1741 Galfalvi Janos Ur(am) es Eö kglme Successori az declaralt hazhely után az ... falu határát elhetik, falu Erdőt barázdaít Tövesit (!) vághatták [Kakasd MT; Slt 12. V 5]. 1746: ezen föld berezdájának (!) ki határozása [Tarcasfa

U; Pf]. 1747: (A) borozda alatt egy vak ut forma helyl láczi [Vaja MT; VH]. 1753: az földnek ujjobban el hányván régi barázdáját [Nyárádszt-benedek MT; Told. 28] Rekenyös nevű helyben. az also borozdáján egy Nagy inculta Vad almás helyl [M.nádas K; RLt]. 1756: földé. Borozdája nem egyenes hanem horgas [Nyárádsztlászó MT; Sár.]. 1757: az eö kglme borozdáját el szántotta s földit el foglalta | a földnek akkor borozdáját helyesen jól tanálván a szerint kiis jedjették (!) [Nyárádsztbenedek MT; Told. 28]. 1760: (A határ a) tsuprol leereszkedvén ... szakad az Kolosvári nagy utban es az Kolosvári ut nevezetű szena fűvön fel hág az Totházi, és ide való határok között levő barázdakig és gödörig [Novaly K; BLt] | A Falu és mas személlyes Emberek Erdejétől különbözteti meg egy nagy Barázda [Kakas MT; KP]. 1764: Vagyon a' Cziberés nevű helyen ... egy darab Kaszálólok, tudom hogy Sáfár részre szántottak benne, mellynek borozdája most is meg tettzik [Hidalmás K; RLt O. 2]. 1765: az irt két földet koszt lévő borozdát ki vesztögette és ki rontotta el [Tarcasfa U; Pf]. 1766: (A földnek) egy nagy, magos tövisses borozda tartja határát [Szásznýfres SzD; Ks 33 Szásznýfres II. 16] | a földeket borozdáról borozdára meg vizsgálják ..., és valami végső executioban vétetni parantsoltatott; azt a többi-től secernálják [Kp I. 240 gub.]. 1769: Szép kenjerű Sz. Mártonb(an) ... az falunak edgjk forduloja Controversiáb(an) maradott volt ... azon fordulora... ki mēne(n); mindenüt fel rudolván, borozdáról borozdára mindenüt egjenlővé téve(n), jövát s rosztát Ugj hogj edgyiknek Sem lött panasza, mindenek Sopialodtanak [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks 39. XXIII, 16]. 1800: most egy Uj borozda latzik [Dés; DLt]. 1803: az el hasított Szöllőnek egyik tővektől a másikig az az végig mesgyéit vagy barázdáját ki rajzoltak volna [Kv; Pk 3]. 1808: ezen Törökbuza Földet ... a törvényes borozda most álok és meg-is hűtöltem ... amattól eleitől fogva egy Martos gyepes Borozda vagy-is él hátorozta meg [Felső SzD; Bet. 6]. 1828: Az ... uj szőlőbe az egyik borozdába vagyon egy közös Diofa [Balázstelke KK; D. 2. XIA. 21]. 1849: Alol irtak adgyuk tudtára mindeneknek, a kfknek tudniok illik, e Borozda ki jártatásról Szollo Levelünknek rendiben, hogy Sz: Udvarhelyi Szeles Károly ur, a helybéli Tanács előtt bé panaszolván Tanácsos Kováts Moses Urat az aránt — mi szerént a felső forduló határban, Nádos árok nevű helyben lévő földinek bütüibe szomszédgya lévén, az általa huzatott borozdán belől, több mint két Kalongya gabonáját le arattatta, 's azt maga Kováts Moses ur, s napszámosa a maga földire át hordotta; s kérte a Kérelmes hogy ... a törvényes borozda ki jártatására nézve Biztosok rendeltessenek ki [Szu; Borb. II Simó Pál városi jegyző keze írása].

Szk: *Lt csinál.* 1737: a mikor a fen forgó Barázdát csinálták, akkor semmi esküvés és igaz Hit szerént valo examen nem volt, Sőt még tsak ő Nganak sem magának, sem Tisztinek vagy leg

alább való Szolgájának is hírére nem tétetett az Nemes ország törvénye és bé vött jó Szokás praejudiciumára [Szentmargita SzD; Ks 14. XXXVIII. 15] * *~t tesz* határbarázdát/mezsgyét von. 1589: Balas Thamas teott Barazdatt Dobay Peter ellen, megh zabadította az teorweny Dobay Petert [UszT]. 1600: Dobofalui Kowach Janos elle(n) wagasiak borozdath teotték Bercz kapunál walo feöldibe(n), az Zek megh zabadította Kowach Janost [UszT 15/213] * *~t vonat*. 1592: kildetteg Beichel Andrast es Hozû Janos vramot az Kiraly Rettireh hog Eo kegmek Brazdat vonasonak, az brazda vonastol attam f — d 45 [Kv; Szám. XIV/5, 232a]. 1753/1781 mikor elsőbben fel fogta Josika Imre ur azon nevezett helyet, 16. pár ökörrrel vonatott környüle barázdát a hová a gyeput tsináltatta [Algyógy H; JHb LXXI/3. 249]. 1778: midõn eõ Nsga irt Gondviselõje az utrizalt helyen barázdát vonatott, azon barázda vonás Mlgs Mora Lászlóné Asz(szo)ny földin esett és vonatott [Mezőmés TA; Wass 2] * *~t vontat*. 1641 az louamat el loptak az Niomat hoztuk az Cokmanjakkal az Turbucziak ellõnkben jeõvennek az zaraz pattakhoz ot egi barazdat vontattak vala az Samosig (!) azon által nem hagianak mennj azt Mondak az Turbucziak hogj addig az patakig vagion az eõ hattarak [Csokmány SzD; JHbK VIII/8] * *egy ~n (van)* közös barázdán/mezsgyén (van), tószomszédos. 1568: azt monta neky hogy ha az foldet meg ne(m) talalnod (!), erol meg talalod hogy vicey Janossal Egy borozdán vagyon [Kv; Tjk 211]. 1613: niarasban ket hold foldet egj borozda(n) aztis tõllem valta el Rethi Ura(m) [A.torja Hsz; Borb. I]. 1624: uagion ket feõld egy borozdán [Zágon Hsz; BLt]. 1641 Ezen fellyül közel egy barazdan 4 hold föld [Csepegõmacskás K; SLt AM. 19]. 1644: az Szeõleo Nemzetes Nehay Palne (így!) Aszszonio(m) szeõlejevel egy barazdan leven szwkseges volt eõ kegmét mint szomszedot az szeõleõvel megh kenalni megh kenala azert mi eleõttwnk Nemzetes Nehay Nagi Palne Aszszont az megh nevezett hold szeõleõvel [Déva; JHb Pasc. 53/u]. 1694/1699: Szénás verõ fényb(en) vagyon két hold föld egy barázdán [Tamásfva/Kispetri K; Törzs]. 1715: Vagyon a Tõlgy fára jövõben ket Hold egy borozdán [Étfva Hsz; Borb. II]. 1724: az harmadik föld van az Kurta Árok(an) ez az elõt egj berezdán (!) valo két darab föld volt de most egynek szántatott [Vécs MT; Mk 9. dob. Joan Sárdi (75) jb vall.]. 1718/XVIII. sz.: vagjon egj szélben és egj borozdán negj szánto Föld [Szélszeg Sz; EHA] van egy barázdán két kis föld [Sülelmed Sz; i.h.]. 1731 két föld egy berezdán (!) [Szászfalu Hsz; BCs]. 1737: az fel jövõben egj berezdán (!) ket hold [Albis Hsz; Barthos lev.]. 1752: lévén a Csik sz. Simoni Szilos nevü helyen egy borozdán két darab föld [Hr 10/29].

3. ? (dombon v. hegyen kimagasodó) földpárkány-mezsgye; mojdinâ; Randfuerche (auf einem Hügel od. Berg herausragend). 1716 vadnak két szánto földek ... edgyik(ne)k vicinussa egy felöl...

az hegy Brazdája [Kisjenõ SzD; JHb III/68]. 1732: 'a derék órszág-uttya mely ut 'a fenn valo magass barazdán fellyül jár [M.zsombor K; EHA]. 1745: Toldalagi Mihályné Földvári Ersébet Assz(ony) Ló tilalmassának végénél ki járó Méta vissza térvén egy nagy magos barázdán az erdőig [Nagyida K; EHA]. 1753: az Farkas Páll Uram földé véginis olyan Ponk vagyis barázda volt én csak azon ponkig szántottam az Farkas Pál uram földét, de most azon ponk mind el van hanyatva, a' mint hogj azon Ponk helye mostis jól meg lázik, és azon Ponktól vagyis Barazdatól fogva ezen földhez szántot ugarlaskor ött olnyit [Nyárádsztbenedek MT; Told. 28].

4. (ekével vont) határárkocská; şant de hotar (făcut cu plugul); kleiner Grenzgraben (gezogen mit dem Pflug). 1735: Az Anditts Völgyének Verőfényes része .. a' le vont borozdától fogva a' falú felöl az anditts Gödrre le menő árkos ösvenyig jutha a Torma és Jósika Részre. Ezen Anditts Gödrinek alya felöl a' le vont borozdán alól az borázdált métáig jutha Samarai, Tordai Trauzner Részre, és az Fejér Részre [Mezőcsán TA; Born. x. 7. — Uo. még ez olvasható: a napkeletre nező oldaloknak tsak nem hasonle a' magos bércezen le vonatott eke borozdálás szerint: a' Torma és Jósika Részre jutha]. 1778: Méhesi Határon midõn a Nyomás és Tilalmas között Barázdát kívánt volna szántatni Groff Czegei Vass Ádám Ur Gondviselõje olly véggel; hogj a' Marhák a Barázdán belõl a' Tilalmasba ne mennének kik fogták el az eõ Nsga Gondviselõjét az eõ Nga Nyoltz béres ökreivel Ekéjével .. ? Ennekelõtte bizonyos esztendõkkel kétk Cancellistak által az õ Nsga hire s akarattya ellen ki barázdáltatta ki azon Fõldek és Széna-fűvek között valo Barázdákat ugy hogy a' régi barazdákan joval belõl ment ? [Mezőmés TA; Wass 2]. 1800: Addig szedetle le* a hun most egy Uj borozda lázik [Dés; DLt. — *Ti. a szílvát].

Szk: *~t von*. 1736: ezen le irt metától edgy Stucz lövésnyire edgy alma fácska mellé erigaltatot edgy föld halom ... innen . . . elé menvén edgy Flinta lövésnyire a Tó fenekében erigálták a 14dik határ Dombot, és a Tó fenek közepire edgy barázdát Vonának ekével por Meta [K; SLt F. 40] * *~t vonat*. 1725: a mely helyen Sárdi István Tisztartóság(an) edgy borozdát vonatott, azon viz folyamatnak Hidegkut felöl a patakon innét alól fellyül a' mesgjen vólt edy kis kapuja holottis edy kis nyálábra valo fű az enyimhez tartoznék [Hévíz NK; JHbT.].

5. vízárkocská/barázda; rigolă, şant cu apă; Wassergraben. 1796: Mely circumscribalt helynek mivoltát, elménkel jól meg fontolván sephedékessege, és mocsarassága miatt, hogy ha nagy munkával és költséggel ahoz specialis industria nem adhibeáltatik hasznavehetetlen leszen . . . nagy költséggel és sok bajjal, az egész hely körül, és közepén mély sántzokot ásattattam kereszttul valo mély barázdákat ásattam, sőt nagy Gödrököt is tsináltattam [Kv; KvLt Prot. oec. pol. III/3. 359].

Szk: *~t hűz* vízárkocsát szánt, ás. 1760 A Nyárad vizenek ki vetesekor árja anyira grassált, hogy el akarta a kertit szakasztani, úgy osztán a viznek takarodásának kedvéért a Falu közönséges akarattal huzta oda a nevezett borozdat [Káposztássztrniklós MT; Told. 45]. 1843 most. barázda huzni, árkot és gátot ásni s Csinálni meg-
yünk a viznek [A.jára TA; BLt 12].

6. ? (két határmezsgye közé eső) sáv, csfk, darab; *fişie de pămînt* (între hotarele a două proprietăţi); *Feldstreifen* (zwischen zwei Grenzfurchen). 1692/1782 az ásott Tónál egy domb . napenyészetű Vicinussa egy nagy barázda Rádák (!) Vr(am) rész földje [M.bénye KK; LLt Conscr.]. 1747: adott az nyergesen valami barozdákatt 3 napi dologért [Borsa K; EHA]. 1753: A Damó nevű helyb(en) vagjon két borozda erdő [Udvarfva MT; EHA]. 1760: ezen borozdakatis az többivel edjűtt az előtt 3 Esztendőkkel egy aránt usualtuk [Novoly K; BLt]. 1763: A Nyárszer tetein két borázda erdő egy barázda erdőt occupált a Faluéból [Told. 44/18]. 1765 affle aproságh Bokros es Erdős borozdák [Názánfva MT; Berz. 13. V/12]. 1827 A ... Külső appertinentiákott, Szántokot, Kaszállkot, borozdától borozdára, elé sem tudom számlálni [Nagykend KK; Told. 31].

7. pászma, sáv; *fişie*; *Streif(en)*, *Zone*. **Szk:** *~t vág.* 1821: a fenn forgo helyen termett szép Buzát éjtzakának idején tsufoson meg kaszálták, abba keresztül is hosszaráis egy néhány Borozdát vágván [Apahida K; RLt 0. 2 Pásku Nyikuláj (70) vall.].

8. 1752: (A tiszt) emberej az mikor az szolgálatra járnak gyakrab(an) jo paroszt ebedkar sintsenek az borozdáb(an) östve idejn bocsátja el [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabo György lev.].

9. barázdálás, barázdával való határvetés; *bräzdare*, *delimitare prin brazdă*; *Abgrenzen durch Furchen*. 1600: Az eskott wraim zabadittiak Petky Janos vramat az Wdwarhely hatarban levo földiben, miert hogy azért adot iozagh meg zabadult es ki menth kezebol, chere wolt minde(n) emberek borozdaia es chowalaszsa elle(n) [Ust 15/210].

Szk: *~val foglal.* 1586 Egkor Zalanczy Georgy foglalt vala borozdawal az Teerben egy darab feoldett lw kerttnek Ahoz kepest myes az peres feoldeon Alol, Az Vtnak kett felyt el borozdalok Bathyammal [Kisfalud MT JHb XX/48].

10. *~kijártató biztos* határbarázda-kijelölő megbízott; delegat pentru marcarea brazdei de hotar (pentru hotărnicire); *Abmarkungsbeauftragte*. 1849 Borozda kijártató Biztosoknak ki rendeltetvén, a tétetett kötelességünké, hogy mind a panaszo, mind pedig a panasz alatti lehető adatokat vegyük bé, 's bizonyosságaikat halgassuk ki [Szu; Borb. II].

Az erdélyi helynévanyagban önállóan (ragos, jeles alakban) és h-n-i kapcsolatok tagjaként rendkívül gyakori címszóbeli szó előfordulásaira nézve e tár még válogatott példaanyag közlését is mellézi.

barázdafok barázdahát/oromó; *coama brazdei*; *Furchenrücken*. 1759: az Utrumban meg határo-

zott Hellyhez az hol lábainkal állunk, hozta volt a Mérő Rudat Providus Hatházi Czilika .. a ki is hűtes volt a ruddal járo emberek között (!) Szemeinkel láttuk, hogy .. Hatházi Cilika ezenn leirt szándékának ... Providus Marosann Gavrilla ellent állott, Mert ugyan is minek előtte még ezen földnek itt im előttünk fekvő Borozdájára nem is tette nevezett Hatházi Czilika a Mérő Rudat, immár ide a Borozda fokra eleibe állott nevezett Czilikának Marosán Gavrilla és Füleink hallottára ezeket a szokot monda Sztej ke jó opreszko repulsie a Domnului Marieszeli [Árpástó SzD; BK].

barázdaforma kb. (egy) földsávnyi/csfknyi; de o brazdă, de lătimea unei brazde; *etw. furchenbreit*. 1782: A Tekenősbé egy Borozda forma volt a Falue [Koronka MT; EHA].

barázdahatár (gyepes) határbarázda/sáv; *răzor*; (*grasbewachsene*) *Grenzfurche*. 1808: a' Tktes Exponens Ur ezen Málé Földének Nap Nyugott felől való végéből egészszen keresztül a' fellyebb meg-mondott régi gyepes Borozda Határ szerint, a' Tktes Keresztes János Ur Torma rész Földéhez vagy on el-borozdolva, a' mely el-borozdolt rész mostan Szélességre lépéssel meg mérvén 4 jo nagy Lépés [Felőr SzD; Bet. 6].

barázdajárás határbarázda-kijelölés; *marcarea brazdei de hotar, hotărnicire*; *Abmarkung durch Furchen*. 1833: a' Meltoságos Exponens Aszszony ... perlette a' Mlgs Major Urat . Borozda Járásból eredett, s kisebb Hatalmosság Titulussa alatt indított Perben [Msz; SLt Vegyes perir.].

barázdajáratatás határbarázda-kijelöltetés; *marcarea brazdei de hotar, hotărnicire*; *Abmarkung durch Furchen*. 1834: Alperesim ... ellenn Borozda járatatás meg nem engedéséből eredett és kifolyt *potentias Peremben* az elmúlt 1833k Esztendőben December 9k napjan kivittem Maros Kereszturra és Nyárad Tőre az Tekintetes Elégtevő biztosságot [Msz; SLt Vegyes perir.].

barázda-kijártatás határmezsgye-kijelöltetés; *marcarea brazdei de hotar, hotărnicire*; *Grenzen-abmarkung*. 1849 Aloll irtak adgyuk tudtára mindeneknek, a kiknek tudnok illik, e Borozda ki jártatásról Szollo Levelünknek rendiben, hogy Sz Udvarhelyi Szeles Károly ur, a helybéli Tanács előtt bé panaszolván Tanácsos Kováts Moses Urat az aránt — mi szerint a felső fordulo határban, Nádos árok nevű helyben lévő földinek bűtiibe szomszédgya lévén, az általa huzatott borozdán belől, több mint két Kalongya gabonáját le arattatta, 's azt maga Kováts Moses ur, 's nap számossa a maga földire át hordatta, s kérte a Kérelmes hogy el hordott Gabonája rögtön vissza adatni parantsoltattván, a törvényes borozda ki jártatására nézve Biztosok rendeltessenek ki [Szu; Borb. II Simó Pál városi jegyző keze írásaj].

barázdakő határ/mezsgyekő; piatră de hotar; Grenzstein. 1842: szántó földgyenek napkeleti végét egy nyéhán (!) öltre Lukáts Péter el borozdolta és a régi borozda követ ki véve a maga helyéről el is kövezte volna [Bodola Hsz; BLt II. 11]. 1843 a ki kövezett helyeken . . . azon régi borozda követek ki ásta kiszete [uo.; i.h.].

barázdál, borozdol 1. árkol, vízárkocsakában vezet; a şunţui, a conduce în rigolă; einen Graben ziehen. 1591 A Viznek foliasa Ahol volt az Pal Biro Éőreksege mellett, az foliasabol ki vettek és vgj borozdoltak az Pal Biro Éőreksegere, ott folj mostanis [UszT].

2. (földet) barázdálással körülhatárol, határmezsgyét von; a brăzda, a marca hotarul prin brazdă; furchen. 1586 Bachy Janostis lattam hogy borozdolt vala az peres helyen de Ippuletyt Raytha nem thudok [Čapó KK; JHb XX/48. 6] | ez peres feőldeon Ahol most haz Ippwlt Bachy Janos borozdolt vala de nem thwdom ha benne az haz wagy Nem de az kerttyt thwdom hogy benne [Kisfalud MT; i.h.]. 1600: Aczel Adam Tarchafalui, Heazo neweo hele(n) borozdolta Palfi Isthwa(n) feőldet, Isthwa(n) wramat zabaditottak megh. Azonkeppe(n) Tarchafalui Zaz Isthwa(n) borozdolt egy feőldet Sass oria neweo hellen, aztis megh Zabaditottak [UszT 15/211]. 1692 Éőreg barazdolni valo ekehez valo egy par vas [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1761 Pap Laszlo negy darab földet foglalt volt Maganak Mar mikor az földeket Minyajan az ekekel az kik földet foglaltanak (!) Barazdoltak volna Pap Laszlo Mar meg is barazdolt volt ket darab földet Mar harmadikat kezdett volt Barazdolni azonban oda erkezek Tyibucz Tivadar ket fíjával ekejével edgyűit, csak eleibe alla az Pap Vaszali ökrenek hogy ne barazdoljon az Tyibucz Fíja Markuj csak ki vere az Pap Laszlo ökrét az Barazdából [Illyésfva Sz; BfR 45/12 Satra Togyer (34) zs vall.]. 1841 a földöt borozdolni is kezdtük [Vajdakamarás K; KLev. 11]. 1843: Az én Ekémet akarta a' Biro elvitetni borozdolni, de az igen gyenge volt azon köves Hely ki borozdolására [Bodola Hsz; BLt 12].

3. barázdálással árkot von; a face şanţ prin brăzdare; durch Furchen Graben ziehen. 1756 Árok barázdálni valo nagy Lapos és hoszszu Szánto vas egy pár [Déva; Ks 92. I. 32].

4. el/hozzábarázdál; a adăuga/tăia prin brăzduire; zufurchen, wegfurchen. 1830 2d Mérés volt az Árok szélén, itt volt az Nagy Péteré egy öllel többre borozdolva, melyből vissza mértünk Mlgs Salla Urnak 1 öllöt ittis el tsováltuk, és gődrőkkel kiis jegyeztetett [Kv; Pk 3]. 1840: a' Kis hegyes pataka mellet lévő kaszáloit . . . a' Fenyő farkba borozdoltak volt [Bükszad Hsz; MkG]. L. még *barázdál* al.

barázdálás 1. határbarázdavonás; tragerea brazdei de hotar; Grenzfurcheziehen. 1586: Bachy Janos borozdolta vala el ez peres feőldet de neky nem thudom en egyeb Byrodalmatt az Borozdalas-

nal Rayta [Ugra KK; JHb XX/48] | sem Balattffy ferencznek, sem Actornak Bachy Janosnak sem thudom Egyeb Byrodalmat az borozdalasnal [Kisfalud MT; i.h.]. 1596: Thelekfalui Balinth Peterne Zabaditattia az Thelekfalui hatarban ualo feoldeyt mjnd éőreksegeket s mind pedig nyl feőldeket mellyeket az Vraial egytyt byrt, barazdalasok ellen, mely barazdalast ne(m) túdgia ki chelekette, Vduar biro Vram(m)al teőruenre (így!) [UszT 12/93]. 1602: Farczadi Sandor Janos szabaditattia Balogh reti mellet valo szanto föld<ben> magat, Lazar Balintek barazdalasok ellen teőru<e(n)>re [i.h. 16/38]. 1737: az fen forgo Barázdát igen bé hozták bé szántották . . . Nasaga nyil szerént valo Kaszállójába, mely Barázdát majd a közepin huzták és vonták . . . Sőt a mikor a fen forgo Barázdát csinálták, akkor semmi eskűvés és igaz Hit szerént való examen nem volt, Sőt még tsak ö Nganak sem magának, sem Tisztinek vagy leg alább valo Szolgájának is hirére nem tétetett az Nemes ország törvénye és bé vött jó Szokás praejudiciunára . . .

ő Nga mi előttünk maga Tisztye és Szolgája Hátas Antoni vr(am) által contradicattat azon Barázdálásnak, és azt rectificaltatni kívánta volna [Szentmargita SzD; Ks 14. XXXVIII. 15]. 1766: az mult őszel . . . Tisztartaja Jakab György azon borozdolás által el jedzett földben imitt amott az pusztássán az hol fél tarhattak az ekét mint egy borna álmi földet fél szeget vala [Árapatak Hsz; Eszt-Mk]. 1778 az előtt három esztendőkkkel két Cancellisták által Tit. Asz(szonyo)m ő Nga barazdaltatta ki azon Méhesi határon lévő földek és Széna füvek között lévő Métékat, de sem killyebb sem fellyebb ugy tudom azon barazdak nem vonattak; hanem mindenütt az eleb-beni barázdálás Nyoma observaltatott [Mezőméses TA; Wass 2 Irsán Ignáth (60) zs vall.]. 1843: azon Dereszte körül lévő porondos Helyet . . . láttam körül borozdolva, 's mivel a' borozdoláskor jelen nem voltam kérdettem az Ötsémtől . . . hogj vajlon ezen helyet ki borozdoltatta ki [Bodola Hsz; BLt 12].

2. határbarázdá/mezsgye; brazdă de hotar, hat; Grenzfurche. 1649/1778: most bellyebb vagyon jovalis az Ertseiek^a borozdolasa [Told. Transsumptum 152. 1. — ^aNagyercse MT]. 1693: fel osztották égi más közöt azon széna füvet az Borozdolason tul [Gyula K; SLt AQ. 15.]. 1694: Hogy pedig az határ(na)k osztasahoz közönsegesen nyultunk egy darabot köz hely(ne)k hadtak, mely(ne)k is barazdalasa kezdődik az üdősbik Vas György Ur(am) csűrös kertinek felső szegeletin kivül egy kis Vermen fel borozdolva, az Vasarhelyre menő úto(n) által [Mezőméses TA; Wass 24].

3. el/hozzábarázdált föld; pămîntul tăiat prin brăzduire; zu- oder weggefurchtes Landstückchen. 1586: Bachy Janos borozdolta vala el ez peres feőldet de neky nem thudom en egyeb Byrodalmatt az Borozdalasnal Rayta [Ugra KK; JHb XX/48] | sem Balattffy ferencznek, sem Actornak Bachy Janosnak sem thudom Egyeb Byrodalmat az borozdalasnal [Kisfalud MT; i.h.].

barázdáló-eke határbarázda-vonáshoz/árkoláshoz használt ekefajta; un fel de plug mai mare care se foloseşte la tragerea brazdei de hotar sau la facerea unui şanţ; Art Pflug zum Grenzfurchen u. Grabenziehen. 1758: Kerülő Eke 2. Váto Eke mindenestől 2. Nagy borozdoló eke Vasastól [Csapó KK; Berz. 1 Fasc. 21.14]. 1771: Borozdáló nagy Eke [Nagyida K; Told. 19]. 1786: Egy barazdoló Eke Gerendellyel egy Lapos Vassal [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. 1791: hog ez után, a két Mgos Atyafiak Tisztei között a Széna fűben bizonyos jel esmértetnék s à viszongás is el távosztathatnék ezen . részek külömböztetésére nagy borozdáló ekével Borozda huzattattassék [Szentlászló TA; JHbK XXVI/10].

barázdáltat 1. barázdavonással (a magáéhoz el) szántat; a pune să-i mărească pământul (parcels) prin brăzduire; wegfurchen lassen. 1779: (A szénafűnek) Almási Lajos Uram az maga felől való részit ki borozdaltotta, de nem jól mert alol egy barázdányit maga széna Fűvihez barazdaltatott . midőn . eő Naga ki borozdaltottya vi(sz)sza Lehet vagni [A.szovát K; JHbK VI/17]. 1782: a . . . Potentiose invadalt helyet ezelőtt Egy Nihány esztendővel Borozdaltotta volt a Mėgos Expo(ne)ns Ur a Falu közönségs helyéből [Mocs K; JHbK LIII]. 1794: azon részetske melljet vissza adattatni kíván az eő kglme földéhez tartozik . declaráltam magamat, hogy vissza adom és maga földjéhez borozdaltatni meg engedem, tsak hogy földemnek borozdaja Pákei János Uram felől . a vizig egyenes és határ kövekkel ki jegyezve legyen [Kv; Pk 3]. 1830: meg mérván az Nagy Péter Kilentz Rud szénafűvit, . itt Nagy Péter Borozdaltottt magának öt öllel 5 Jugal . melyetis el tsóváltunk, és gödrökkel kiis gödrözték [i.h.].

2. ? vízárkocsát szántat/vonat; a pune să facă cu plugul o rigolă; furchen, (Graben)ziehen lassen. 1600: Az Zenas kertt mellett barazdoltattam asattattam egj Arkott meljteol Attam az dolgoknak d 62 [Kv; Szám. 9/XIII. 9].

barázdált határbarázda-jelölte, határbarázdával megjelölt; marcat cu brazdă de hotar; gefurcht, durch eine Furche markiert. 1735: Az Anditts Völgyének Verőfőnyes része a' le vont barázdátol fogva a' falú felől az anditts Gödrre le menő árkos ösvenyig juta a Torma és Josika Részre. Ezen Anditts Gödrinek alya felől a' le vont barázdán alol az borázdált métaig juta Samarai, Tordai Trauzner Részre, és az Fejér Részre [Mezőcsán TA; Born. X. 7]. 1750: Az Hideg völgy nevű Széna fűben vagyon egy öreg Széna fű a borozdolt nyilak között [Mezőbánd MT; EHA]. 1765: az hol Nemelly borozdalt Földek láttzának az említett Jegenyei Határ meddig mégyen és az Egeresi Határral le egyenesen Patakig hol terminalodik? [K; KHn 207 vk]. 1770: a Hideg völgyben melyi is vagyon a barazdalt nyilak között [Mezőbánd MT; EHA]. 1777: Hideg vőgybe borozdolt Nyilokba(n) [uo.; EHA].

barázdányi 1. Sznévvel alakult szk-ban: (valahány) ekebarázda nagyságú, ekebarázdányi; de o brazdă; furchenbreit. 1593: Tudom aztis, hogy harom barazdanit ell zanta Ma(the) Leorinczy az Georgy vram feoldekben, de Jsmet meg hagia nem ve(té be) [Bikafva U; UszT 10/91]. 1744: Curiaja után valo Allodialis földéből foglalt e el valaki, vagy sem? és ha foglalt ki menyit hány Lépésnyit, vagy barázdányit ? [Kük.; Ks 8. XXV. 3 vk].

2. kb. egy (határbarázdával megjelölt) sávnny, csfknyi; de lătimea unui hat; etw. grenzfurchenbreit. 1589: Tudom aztis hogy Demeter deak foglalt mint egj barozdanj feoldett de en ne(m) hallottam hogy ezertt zollította volna megh az varas [Szu; UszT]. 1774: nem tudjuk s nem is halottuk hogy . még tsak egy borozdányi Földet vagy rétet birna [Vaja MT; VH].

barázdás 1. határbarázdával megjelölt, határbarázdás; marcat cu brazdă de hotar; durch eine Grenzfurche markiert. 1607: vagion Nagi Dosa Andras(na)k eöstöl marat szanto feolde melj ugjan Borozdas [Makfva MT; D. 2. XVI. B. 1]. 1680: ada Egető nevű helyben Egy borozdas Erdőtt tisztassággal együtt [Somosd MT; EHA]. 1735: Azon egész Gödör mely va(gyo)n a' denotalt Pap Erdején alól az egész Eszszakos oldalával az Kamarás Tora le vont borázdás bércezen alá az Tóig . . . juta Samarai Tordai Trauzner Részre [Mezőcsán TA; Born. X. 7].

2. határos, (tő)szomszédos; invcinat, mărginaş; angrenzend. 1589: Thudom hogy en borozdas vagiok ez feoldbe(n) Zondj Istwannal my velle vettettwnk hatart es Mathias kowaczial soha nem vetettem [Székelysztkirály U; UszT]. 1591 tudomant teszek ne legyen keső, ha zukseg volna, a tornenj azt muttatna tőb uicinusokat is meg neueznem kik borozdasok | (A föld) Magiari Thamas kezebel hogy Capitanj vram kezehez kele en vgia(n) barazdas vagiok az feoldel [UszT]. 1618: egj hold feoldet zalogositottam . Kuztos Janossal Borozdas [F.csernáton Hsz; LLt]. 1637: az Hozzuban mely feöld borozdas az Janko Mihaly Vram feoldiuel [Maksa Hsz; Eszt-Mk Cse-rei lev.]. 1660: Hegiestőr hagoban azon foldel borozdas mas hold* [Impérfva Cs; BLt. *Ti. föld]. 1670: vagion egy darab* az mellet borozdas velle [Uzon Hsz; BLt. — *Ti. föld]. 1697: vagyon ket hold föld egy borozdan, Malomra forduloban egy hold föld, nehai Török Istvannal volt borozdas [A.volál Hsz; Borb. I]. 1722: (egy föld) borozdás az most meg mondottal, más felől Domokos András szom(szédja) [Zágon Hsz; Szentk-Zs.]. 1742: Király David Vram(na)k Joseff Mihály Vrammal barazdas vagy határos földel volt [Koronka MT; Told. 26]. 1773: Miklos Gergelynek . . Szőlője a Mikola László Ur Szőlőjével borozdás [Dombó KK; JHb XIX/15]. 1791: Szotyoba a Hadnagy Mihálj földivel ami (l) földünk borozdás [Malomfva U; Benedek lev.]. 3. 1733: az Szurdok vegiben az Nagy Borozdán fellyül (sz) . . . Vicinussa egj felől az

Nagy Borozdas Bokor [Szentháromság MT; EHA]. 1742: ezen föld ... Vicinussa egy felől Sejke nevű helynek barázdás bokra [Dob.; JHb Bethlen lev. vk]. 1745: a Kurta Patak verőfenyin fekvő Nyilnak vagy Táblának felső végénél bėjáró, tövises, bokros, barázdás oldalon [Nagyida K; EHA]. 1769: a bogljós álljába(n) eze(n) felljül két kis borozdás föld . juta melgos Groff U(rna)k [Szépkényerűsztmárton SzD; Ks 39, XXIII. 16].

4. elárkosodott, árkos; cu şanţuri; durchfurcht. 1742: edgy darab szakat, borozdas, és Gödrös Cseplesz erdő [Kincsi KK; SLt 8. K. 15].

5. ~társ tőszomszéd; vecin, megies; Grenz-nachbar. 1591 (A szomszédok) otogion szina fiuemet fel szantottak Az borozdas tarsaymnak szinafiuuit fel szantottak ők azt tuttak en chie-lekettetem | alol mellette Borozdas tars Illies Janos, felliul mellette Andorias gergeli [UszT].

barázdavonal határvonal; linie de hotar; Grenzlinie. 1849: mű a Bizonyosságokat a Szokott modon meg eskettük, s midőn ők az Eskü után a határ szélyt egy rendes Borozda vonalon kezdettk meg állítani, ... Kováts Moses ur(am) ellenünk Szegült, a ki jártatást meg akadályoztatta [Szu; Borb. II].

barázdavonás határbarázdaszántás; tragerea unei brazde de hotar; Grenzfurchenziehen. 1592: kildetteg Beichel Andrast es Hozu Janos vramot az Kiraly Rettireh hog Eo kegmek Brazdat vonasonak ... az brazda vonastol attam f — d 45 [Kv; Szám. XIV/5. 232a]. 1766: az Tit Possessoratus a Határnak akár mely reziben, az mely osztatlan helyek bokros és erdős oldalak patak helyek és egyebek találtnak azokat a mellyik Tit. Poss(ess)or maga Udvara s Joszága után elsőbben el jedzette, vagy borozda vonás által vagy irtás és egyéb mod által el foglalt valamekora darabban el jedzette akkorán meg is tartotta [Árapatak Hsz; Eszt-Mk]. 1767: minden esztendő(en) küllieb küllieb orotata eő Nga azon helyét és az itt valo szokás szerént az M. G. Neméss Ferencz Ur földé vegiig borozda vonás által el jegyzé maganak eo Nga [Hídvég Hsz; i.h.]. 1778: midőn .. eő Nsga irt Gondviselője az utrizalt helyen barázdát vonatot, azon barázdá vonás

Mlgs Mara Lászlóné Asz(szo)ny földin esett és vonatott [Mezőméhes TA; Wass 2].

báresak 1. akárcsak, hacsak; chiar şi; wenn (doch) nur, sogar. 1655/1754 k.: Az Czéh Atjának pedig, valamely Mester szavát nem fogadgya, és hivattya akár éjjel, akár nappal, bártsak egy gyermek által is, . azt a' szőfogadatlan Mestert a' Czéh minden engedelem nélkül megbüntesse flor. 2 [Kv; AszC]k 6].

2. legalább; cel puțin, barem; wenigstens. 1592: azt monda Peter neki, bar chak egy emberrel bizonich azt megh, kez wagiok az kart megh fizettui [Kv; T]jk V/1. 262]. 1674: Kd(ne)k igen alazatosson könyörgök barczak vagi ket napra tekinthetnek haza mert maid el erkezik az dolog

ideie akkor inkább nem mehetek bizton igen meghromlom [Bethlen SzD; BLt 9 Fileki Mihály Béli Pálhoz]. 1716: az Gabonás ház deszkái ha ell készülnek, méltotassék Ngod bár csak Abos-falvára szállitattui [O.csesztve AF; Ks Szegedi János lev.]. 1729: ha az Méltosag(o)s Groff Vr bárcsak irni méltotatnék eő Kglmek(ne)k mellettem, az fizetést nem denegálnák [Gyf; Ks 83 Ecsedi József lev.]. 1750: bár tsak két lora valo Szénát és obrokot méltotassék designalni egy közönséges Tisztartonak 2. lora valo deputatumat szoktok adni s hat nékem nem lehetne még ki respectivé valamicskevel többet érdemlek meg [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabo György lev.]. 1783: az Aszszony ő Nsga arra kérte osztán, bár tsak a kezét nyujtsa ki, hadd kövesse meg, és békélyenek őszve, de nem tselekedte [Perecsen Sz; IB]. 1791 ha Natságod bártsak két héttel parantsolt volna eléb a borok bé viteléről . a Boros szekerek fele utyánál le rakodván vissza jönének [Szilágycseh; IB Fogarasi István lev.]. 1831 Székely Farkasné Asz(szonyom)nak, bártsak a gunyajából valami kitsit kaphatna hogy füstölne meg a Léányamat vélle, mert a Nyavaja tőri a Székely Farkasné meg Verése mián [Torda; TVLt Közlg. ir. sztlan].

3. vajha, bár, jaj csak; vai dacă ; wenn (nur). 1812: mikor a' Groff utbol megérkezett is azt mondotta a' Groffné: Bár tsak maradtál volna oda tsendesebb vagyok mikor nem látlak [Héderfája KK; IB Magyar János (19) kertészlegény vall.].

bárd 1. széles pengéjű, fanyelű vágószerszám; bardă; Beil. 1591: az keozorws ... azonba Mathiashoz wte egi zekerczeuel, melliet Mathias egi bardal fel veon, ezt latuan Meraí Thamas ..., kecceris wte az keozorwst egi nagi bardal [Kv; T]jk V/1. 127]. 1627: Egj meszarosnak valo Bard f. — d. 60 [Kv; RDL I. 134]. 1692: az ki penigh szerire nem vágh az â mester büntetődik egy forintal az ki penigh hus mellett részegen talál-tatik annak a kezéből az bargya kivétessék haladék nélküil [Kv; MészCLev.]. 1711: 2 Bárd 6//3 Kereseknek valo Bárd . 4//8 [Ap. 5 Apor Péter összeírásából]. 1777: Sendellyező Bárdotska ... Nro 1 Nagy Bárd Nro 1 [Mezőméhes TA; Wass 2].

Szk: ~ *ald való fa* kitermelésre alkalmas fa. 1648: az nagy Magura oldalon egy Erdeőt talalni Bard alá valo fais benne [Marosgombás AF; EHA] * ~ *dal szolgál* faragómesterséggel tesz szolgálatot. 1731 Rotár Jonáskot jól ismértém, ki is mint hogy jo farago Mester ember volt, mindenkor mikor kívántatot Bárdal szolgált, mint más Jobbágyokból álló (így!) Mester emberek [Katona K; Born. XL. 79 Sütő János (64) jb vall.] * ~ *mellé áll* mészárosmesterségbe kezd. 1595: ez mai naptol fogian penigh valameny barmot az Mezaros vezzen, az ki az bard melle all, tartozzék azt mingiarast, az megh irt Articulusok zerent az beliegh vas ala haitani [Kv; Tan]jk I/1] * ~ *ot letesz* a mészáros mesterségtől megválk,

abbahagyja a mézárósságot. 1595: vegeztenek mostan vyolagh, hofi valameli Mezaros keozwlleok az bardot le akaria tenni, tehát ez mai napon tegie le, es az Mezarlasnak semmi nemw libertasaul ne ehessen, tarsasaga mezarlas dolgaban ne lehessen [Kv; TanJk I/1. 257]. 1599: Amely mezaros mesterek bardokat le teottek volt, es az mezarlasnak beket hattanak volt; mostan penigh az mezarlasnak haznatt latwan magoktol, az varos hyrenekeol mezarlottanak: azoknak regestumit neweket fel kerestetwen, akik ennek eleotte bardokat le teottek volt, es mostan vyonnagh magoktol fel veottek, hogy affele mezarosoknak eo kgme biro vram singilatim eotwen forintara (!) zalagat hozassa varos zamara, es myweket fel tiltassa [Kv i.h. 347].

2. ~ formájú lándzsa kb. alabárd; helebárd; Hellebarde. XIX. sz. eleje Egy Bárd formájú Lántsa [KB Inv.].

bárdás ács, faragó; dulgher; Zimmermann. 1793: Kis Lukáts Uram a míg krájník volt Azon fákból építtette Dobrán Csürit dolgozotanak ottan az Udvar Bárdássai [Roskány H; Ks 79. XXVI, 8 1/2]. 1805: Gyergyutz Gyorgye Bárdás [Mihalyesd H; EMLt] | Simok Mihály Bárdás [Radulest H; i.h.].

bárdocska bardä; Beilchen. 1679: Sindelyezéshez valo régi bárdocska nro 1 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv. 72]. 1756: új egj oltani valo fűrés 2. kis bárdocska 1. Kis vas Lapátocska [Ks 92. I. 32 a dévai kúria lelt.]. 1777: Sendelyező Bárdotska. Nro 1 [Mezőmés TA; Wass 2]. 1801 Két kis bárdotska [Mv; MvLev.].

bárdolás faragás; cioplit, cioplire; Bezimmern. 1568 Az Hid kapw emelchioie Vasazasa Achi Gergeoljenek az Bardolasatol Czinalasatol . . f 4/12 [Kv; Szám. 3/XXIV 39]. 1797: A Fakat a nagyabol ki faragtattam de az bárdolását az Mester ember azt monda hogy fogja ki bárdolni es tsinosítani az fakat Vásárhelyen [Banyica K; IB].

bárdolatlan 1. bárdal/csakánnyal meg nem munkált, (csak fejszével) durván faragott; necioplit, nelucrat, brut; unbahauen. 1694: Diszno ól avagj Pajta melljre njilik fa sarkas hevederes, bardolatlan, paraszt, és most tsak heverő deszka Ajtó [Kisened AF; BfR] | az Istallo előtt az Var Arkozattia mellet bardolatlan Ajto vagj Ablak felnek valo Nagy darab egyenes szep hosszú Kővekis vad(na)k [Kővár; JHb Inv.]. 1732: Hijjazattya a nagy háznak, gyalulatlan fenyő, a Kamara, és Kis ház hijazattya pedig bárdolatlan Csere deszkával padlottak [Szásztyjakab SzD; TSb 51]. 1755: vékony négy tserefa lábokra bárdolatlan sokféle fákból egyben állított Szalmávalis roszszul fedett három Sertésnek valo ól [Ludesd H; BK sub nr. 1020]. 1840: Tölgyfa — bárdolatlan 1 Tölgyfa ki faragva bardolva simitohoz jaromnak 2 [Km; KmULev. 2 papirosalom lelt.].

2. dtv faragatlan, csiszolatlan, neveletlen; necioplit, bádáran; ungehobelt, ungeschliffen. 1829: Igna Sándor Verespataki születésű Bányász Disunitus 26. Esztendő bádrolatlan magaviseletű [DLt 239 nyomt. kl].

bárdolatlanság dtv faragatlanság; bádáranie, grosolánie; Ungeschliffenheit. 1797: a Menyetske is bárdolatlanságát durva makatssággal, engedatlenséggel ne őregbitse, hanem mint illik Keresztyén aszszonyhoz férjét meg betsülje, tőlle függjön, a nyelvkeskedésnek véget vessen [Szilágyicséh; IB Dombi János prédikátor kezével].

bárdolt (bárdal simára) faragott; cioplit (fin); (glatt)gebeilt. 1652: a kú rakas végibe(n) van bardolt fabol gerezedekbe csinalt pusztá ház, léczes [Görgény MT; Törzs]. 1722: Az második ház(na)k bárdolt deszkából álló fa sarkos ajtaja [Algyógy H; Born. XXIXa. 8]. 1723: Bardolt és Fureszel metzett fak [Kv; AsztJk 125]. 1737: Ezen . Épület huszon kilencz szál négy szegre faragott s bárdolt fennyő fiok gerendákra borongolva fennyő Deszkával párkányoson padolatot meg [Széplak KK; P. Horváth Boldizsár conscr.].

bárdos I. mn (faragni való) szálzás, szálás; cu lemn de răsinoase (bun de cioplit); (zum Bezimmern geeignetes) Langholz. 1636: Az hatarokon leuő uduarhazhoz ualo szanto földekett signaltuk Makkos es Bardos erdejeketis az mely falunak volt aztis de küleön az Uduarhazhoz az ki tilalmas volna semmi sincz [Siménfva U; JHb Inv.]. 1672: Bardos Tilalmas Erdyeek vagyon az Urak(na)k Nagy Szegh fele, Udvarhely és Somlyos felé, mellyet az Udvarhelyiekkal és Solymosiakkal együtt elik. Épültre is szabadon elik az Erdőtt [(Dabjon-)Újfalú Sz; Born. 6/24]. 1717/XVIII. sz.: Tűzi fára való Erdelye vagyon de Makkos és Bárdos nincsen [Inó Sz; Berz. 7. 68/1, 66].

II. fn faragó; cioplitör; Holzbehalter. 1640: Dragomir Geceze Bardos [Illyen H; UC. 14/48. 64] | Opre Pitarul Bardos [Sebes H; i.h. 51] | Kompsa Bastie Bardos [Szeszcsor H; i.h. 73].

? **bargár** 1813 Egy fejár Bargár nemeth köntös veresses bordeurral [Szászvevssződ NK; Told. 47].

A perkál kelmenév elalaktalanodott formája?

bárha ámbár, jöllehet; deşi, cu toate că; obwohl. 1849: bárha vallomását Kelemen Béni maga szavalta szorul szora penna alá Kelemen Béni oda kívánja modosítani, mi szerént nem a' gyakornok, hanem a' fiutka vágyon pártfogás alatt Zsibon [Kv; Végr. Vall. 83—4]. 1854: Családom székely eredetű, bárha a hosszas künnlakás után a székelyföldön levő birtokomon kívül más összeköttetésem nem maradt származásom helyével [ÚjFE 7].

bárhol akárhol; oriunde; wo (auch) immer. 1862: minden bár hol is találathato ingo és in-

gatlan birtokunkban egyenes örökösöm maradjon, az én kedves nóm Tamás Anna [Kv; Végr.].

barier korlát; barrierä; Barriere. 1849: Tul a' kapun, két oldaláról barrierel, az Ország utja felől fenyő fa detzkákkal körül kerített luczernás és vetemenyes kert [Somkerék SzD; Ks 73. 55] | A' Nagy Udvari lakból ki menve taláztatott egy a' nagy kerten keresztül alakított nagy ut egész az külső kapuig, két felőlről Barrierrel el látva [Szentbenedek SzD; i.h.].

barilla ? hordócska; barelcá, butoiaş; Barrel. 1595 Meezet veotte(m) Taligas Matetol Eöt vedret f 11 d 20 Feyes Janosnetol veöttem Tiz Barillat, Eggiet d 40 tt f 4 d — [Kv; Szám. XVI/6. 73]. 1620: Egy Masa uizatul f /20. Zaz Barillatul f — 50. Egy keőtes habarniczatul f — /6 [KvLt II/69 Vectr]. 1687 k. Egy Tanna Herengtől f — /77 1/2 Egy Mása Vizától f — /30. Száz Barillatul f — /75 Egy kötés Habarniczatul f — /09 [MvRK Vect. 9].

bárka (hal- v. ráktartó) fedeles csónakfajta; barcă; Fischbehalter, Fischhaus. 1597: Lwkacz Mesterrel chinaltadtam ket baarkat Az waross deszkaibul Hogy be witedtek az szamossban az Baarkat wodtem harom szaaly Istrangot f /07 1/2 [Kv; Szám. 7/XIV. 109]. 1598: Az barkara hozadtam egy Oreg kotelet az kiben az halat tartodtak . d 20 [Kv; i.h. 7/XVIII. 26]. 1649: Maradot még az barkaban hat Czuka őtt Czompo [Kv; i.h. 26. VI. 565]. 1654: attam bortt Az Barka Czinalo Aczoknak, kik az Rak-(na)k ualo barkatt csináltak octt. 1 [Egeres K; Ks 70 Szám. 51]. 1684: költ el Lakat Az új Barkakra no 4 [Fog.; UtI]. 1692: Hajó nő. 1. Barka nő. 2. [Tóhát BN; BK Inv. 29]. 1735: Egy jó szekér szín melyben taláztatik ... egy Bárka hálnak való ..., Két öreg hajók [Királyhalma KK; Ks 23. XXIIb] | Vagyon ezen Tohoz egj Nagj Fenyő Deszkából csinált jo Bárka [Tóhát BN; JHb XI/9. 28–9]. 1748: Tanáltatta(na)k körülötte: egy nagy Bárka, egy Hajo és két Tsoinok [Nagyercse MT; Told. 79]. 1770: külgyen onon egy hal hordozo hordot hogy szépen lévően halam a barkedában had küldhessem oda előkegyelmének [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál lev.].

barkaszik ? bandukol, ballag; a umbra agale; schlendern. 1766: ihol, a szőlő uttyán barkaszok vala — tsak a földet neztem eszembe sem vettm hogy elől találkozáim Beretzki Sigmondal [Szentháromság MT; Sár.].

barkó a fül melletti keskeny szakállrészt, pakumpart; favoriți; Backenbart. 1809: Battus Lup . . gesztenye szín haju, a' bajuszsa, és barkója-is olyan színű [DLt 740 nyomt. kl]. 1819: Alexis Márton . . fekete szemű, és szemöldöki, hasonló szakállu, fekete vékony Barkot visel [i.h. 380 ua.].

barkóca berkenyefajta; soarbă; Elsbeere. 1717: A barkoczt Ngod paroncsolattya szérént Pipén meg kéréste(m) maga(m), éllég (!) vagyon ne(m) csak egy Jobbágy szőlőjében [Szentdemeter U; Ks Márton Ferenc lev.].

barkócaesemete berkenyefajta-csemete; puiet de sorb; Elsbeerpfänzling. 1844: Ültettem el a' hozott barkocza, köris, som, s juhar csemeteket [Újf 3].

barkócafa berkenyefa-fajta; sorb; Eberesche. 1699: Vagyon egy jo darab majorság szőlő . . it vagyon tiz öreg dio fák (így !), ket Barkocza fa, ezeken kívül baraczk, es Silva fák felesen [Szentdemeter U; Llt Inv. 39]. 1840 a K Monostori Papiros Malomnál Két srof furu barkotza fából [Km; KmULev. 2].

Hn. 1699: A felső határban az Barkocza fa Vápájáb(an) [Pipe KK; EHA].

barkójú. Színnévvel alakult szk-ban pakumpartú, pakumpartos; cu favoriți; mit Backenbart. 1826: Petőfalvi Héjja István 22 Esztendő, . . fekete haju, szemöldöki piros barkoju [DLt 195 nyomt. kl].

barkós. Színnévvel alakult szk-ban ~ szakáll oldalszakáll; favoriți; Backenbart. 1839: Korádi Florián . . visel néha fekete barkós szakáll [DLt 1358 nyomt. kl].

barlang bünbarlang; speluncă; Lasterhöhle. 1639: Szilagi az hadnagy monda, hogy ez egez varoso(n) nincz nagib barlangh ennel az haznal . . te magad lator vagy, az felesetet (!) kurva kerito, az lianiod tizta hires kurva [Mv; MvLt 291. 201b]. 1744: Kati Mártonné Vra itthon nem létéb(en) Házát bordély házzá, és latrok barlangjává tevén . . itéltetett Eccla követesre, és a Sz. visita(t)jo jelenlétiben Reconciliála [Gyalu K; RAK 171].

barlangos cu birloage, cu peșteri; voller Höhlen. 1781 az kaszalo Ret abban az időben tellyes vala sűrű Bokrokkal, nagy barlangos hely vala, vadak, Farkas más vad allatok benne magokat elrejthettek [Zágor KK; Ks 19. IV. 8].

? **Hn. 1774:** a Balongosb(an) (e) [Erdősztygyörgy MT; EHA]. 1800/1827: A Balangos nevű Szálos Erdő [uo.; TSb 51]. XIX. sz. köz.: Barlangos (e) [uo.; EHA]. 1864: Ballangos vápa [Gyszm; EHA].

bármely 1. akármilyen; orice; wie . . auch. 1824: A Záros hambárakban bár mely kevés vám gabona gyűljön [Szentdemeter U; Told. 41].

2. akármely(ik); oricare; welcher, -e, -es immer. 1854: Erdély hazám történelme többire végnélküli változás, nyugtalanság és szenvedésnek volt alárendelve; nagyobb mértékben tán, mint bármely más országe [ÚjfE 3].

bármelyik akármelyik; oricare; welcher, -e, -es immer. 1865: Egyedül gyermekeim és utodaim boldogítása fekvén szívemen, rendelem, hogy ha kedves gyermekeim közül bár melyik maradék nélkül halna el, vagyonát egyenlő mértékben örököljék a' fenn maradok vagy illetőleg (így!) maradékaik [Kv; Végr. 6].

bármikor akármikor; oricind, wann(auch) immer. 1858: szántó földünket ... bár mikor bé-tábláztathatni szabadságunkban álljan [Kv; Pk 2].

bármínemű bármilyen; orice fel; welcher Art immer. 1862: az én szállásomon találatot minden bár mi nemű és nevű felkelhetők u m: arany és ezüst neműek, kész pénz, status és magány kötelezvények, egyéb féle drágaságok, házi butorok ágy és fehérműk halálam után egyenesen és kizárólag Wessely Maria özvegy Stark Károlyné Urasszonynak tulajdonává válnak [Kv; Végr.].

bármínevű bármilyen névvel illetett/nevezett; oricum să fie numit; was (auch) immer. 1862: az én szállásomon találatot minden bár mi nemű és nevű felkelhetők halálam után egyenesen és kizárólag Wessely Maria, özvegy Stark Károlyné Urasszonynak tulajdonává válnak [Kv; Végr. — A teljesebb szöveg. *bármínemű* al.].

bármínő akár/bármilyen; orice fel; welcher Art immer. 1843: Bár minő pitzin tisztelettel ezen nihány ronda levelem rengyei minyájan édes Bátsiéket egészségbe találja [Bözödújfal U; Pf Kovács Sándor lev.].

bármint akár/bárhogy; oricum; wie immer. 1854: 'S bár mint igyekeztem magamot viszonyaink borongó kódén túl tenni, nem tudtam [Újfé 4].

barmoeska 1. szarvasmarhácska; vită; Rind-vieh. 1584: Zekel Balint vallia Eleyen barmochkat tartottam, de hogy twزت Ieót oda eze(n) Azzony, senkire Ne(m) gianithatta hogy barmanak el vezet Teye, hane(m) ez Azzonra [Kv; TjK 4/1. 251]. 1617: (A kaszáló) reszet More Boldisar az battianak oda engedte, igit azért hogi ha mi barmoczaika loua leend azokat ki teletesse [Abrud-bánya; Törzs]. 1839: ügyekeztem után az Isten vagy két Barmotskát rendelt azon Barmotskáimnak olyan alkalmatlan hajlékok vagyon, — hogy teljességgel nem képes abban ki telnem (így!) [Szentdemeter U; Told. 39].

2. ? disznócska; porc; Schweinchen. 1802: osztályra vetendő barmotskák s.v. Sertések [Kv; CsS].

barmos 1. (szarvas)marhás; cu vite; Vieh hütend. 1600: egy fiachka(m) volt a mezon az uta(n) futok vala egy zekerral, haza ieövet latta(m) az barmoth benne akkoris futwa megyek wala, s wgyes kealtotta(m) az barmos embernek, hogy wze ki belole [Hodgya U; UszT 15/122].

2. szarvasmarha-tartó; crescător, de animale; viehzüchtend. 1570: Ertyk azt az vrainkthwl

kyk hatart Inteztek az Juhoknak hogi megh Eryk vele ha penigh ky Megh Nem elegzyk vele keressen Mas hataron Theobet Jwhanak. Mint Egyeb Barmos Nepek chelekeznek hogi ha Barma ely Nem elhet Mas hataron keres fwet neky [Kv; TanJk V/3. 13a].

barna 1. brun; braun. 1625: 12 Eokreők szeoreokeo(n) voltanak szeokek, barnak, belczek Reöteők szeoke keselyek [UszT 107a]. 1626: ket Tulkot ada Gal annanak egig Zóke masik barna [Szentháromság MT; Berz. 8. 72/12]. 1632: Eoregh barna kancza N 1. Eoregh fekete kancza N 3 [Porumbák F; UC 14/38 186] | Bikak No. 3. Zeőke ezekben No. 2. Barna No. 1 [Komána F; i.h. 130]. 1635: ez az Nanasi Gyurko az vizen egy nyerges barna lovaczkan altal mene [Mv; MvLt 291. 49a]. 1636: egy veköny barná lovaczyká [Mv; i.h. 71a]. 1645: az szent egyház szamara hagyja ket paripat egy szeploost, és egy kis Barna holdost hatuan forintban [Edőszengyel MT; Told. 1a II]. 1650: magam kertem Negi Eőneő tehenet eggi borna (!) az teobbi fekete [Újszékely U; UszT 8/64. 70a]. 1656: Beres őkör az Dobokai uduar haznal uagyó(n) Nro. 16. Tizenkettei szőke, Eggyik Rőth, harma barnak [Doboka; Mk Inv. 12]. 1701 egj barna Tehén [Polyán TA; JHb XVI/7]. 1729: Örög Szeg kancza tavaly barna paripa csitkájával [Marossztygyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. 1794: Szürke Kantza Barna Csitkaja. [Zentelke K; CU]. 1808: Botsárdi Rézmives Vas-zilia adott egy barna lovat ... Gárza György adott egy barna tsikot A Lonai Spallekán (!) Juon adott egy barna tehenet [Torda; TVLT Köz. ir. Vásári jk]. 1812: Hamar István barna vereses ábrázatu [DLt 152 nyomt. kl].

2. ~ szőrű cu pár roscat; braunen Haares. 1627: Eoregh feiős Tehen Nro 58 ..., eot barna szeorú vagion keozteok, az teobbi mind szeokek, az eggi barna Tehent bor arraert fizetek be [Mezőrűcs MT; BLt 1 Inv.]. 1693: Egy Barna szőrű lovam [Dés; Jk]. 1713: vett egy Moldvai Barna Szőrű mettezett lovatt cum florenib(us) negjven [Bodola Hsz; BLt 1]. 1720: Horvat Miklos Ur(amna)k ... vagyon egy barna szőrű őtőd fű csitkaja [Széplak KK; SLt AL. 15]. 1733: lévén ... egj barna szőrű gyermek lova [Dés; Jk]. 1745: Más barna szőrű Tehen [Kajla kör. BN; Wass 24]. 1748: (Az őkrők) egyike barna szőrű [Hosszútelke AF; Kath.]. 1795: 1 kék Szörő tehen Rf 5. 1 Esztendos őkör Barju Barna Szörő Rf. 2. 1 Esztendos őkör kesej Szörő [Déva; Ks 76 IX. 18 1/4]. 1785: vásárolt egy barna szorú Lovat [Usz; Pf]. 1796: Egy negy esztendos Barna Szörű Tulok(na)k Torok gyekja gyógyulhatatlan indult volt [Banyica K; IB]. 1807 Barna szőrű hegyes Fülű paripa Lo [DLt nyomt. kl].

barnácska barnás; cam negricios, oacheş; bräunlich. 1804: hosszuko barnátska Ábrázatu [DLt nyomt. kl]. 1805: Felvintzi iffiaibb Kolosvári Mihály ... barnátska, kerék Ábrázatu [i.h. ua.].

1846: Forgács Lázár barnácska ábrázatu [i.h. ua.].

barnagaras 12 dénáros bronzérme; moneda de bronz de 12 dinari; Bronzmünze von 12 Denar. 1637/1639: Matthjas királj barna penze njom. M. 3. p. 34. Item tizenkett penzes barna Garasok no 16 f. 1. d. 92 [Kv; RDL I. 111]. L. még *barnapénz* al.

barnakék ? barnásszürke; brun-cenuşiu; braun-grau. 1772: egy Tulok Ökre Barna kék, széles felálló Fejér a' tetejibe Fekete szarvu négy Esztendő el vészett [Ákosfva MT; Told. 26].

barnakesely 1. világosbarna | barnafoltos; brun-deschis | cu pete brune; hellbraun | braunschekig. 1650: magam kertem Negi Eőneő tehenet eggi borna az teobbi fekete Negi Eokret eggi barna keseli a teőbi seőke [Újszékely U; UszT 8/64. 70a].

2. ? világosabb foltokkal tarkázott barnaszőrű; cu păr brun şi cu pete galbene; braunhaarig mit helleren Flecken gesprenkelt. 1610: melj marha eggik egj Barna keseli, az második egj szeőke a harmadik reőt szeőrw [UszT 4. 8a].

barnapej sötétbarna szőrű, sötét/fekete sőrénnyű és farkú; murg cu coamă şi coadă neagră; dunkelbraun mit schwarzem Schwanz und schwarzer Mähne. 1692: Öregh kancza Barna pei, serénye farka fekete bellyeges [Mezőbodon TA; BK Inv. 17]. 1732: Hajtanak Zahrol* öreg Barna Kanczat nro 1 Öreg Barna pej kanczát nro 4 Negjed fű barna pej kanczat nrő 5 [Told. 3. — *Mezőzáh TA]. 1737 3fű piros pej Kancza 1. 4fű barna pej Gjermek Lo 3. 3fű pej Gjermek Lo 2 [Borsa K; Told. 53]. 1778: Barna Pejj Parippa Csitko [K; KLev 7]. 1796: egj Deres szőrű Kantzája, Barna pej szopo Csikojával egjütt el károsodtanak volna [Kv i.h.]. 1805: Egy Barna pej Lo [A.jára TA; BLt 9].

barnapénz bronz-dénárérme; dinar de bronz; bronzene Denarmünze. 1627 Istoknak Jutott hat Arany forintia, es az Aranj forinthez adtunk barna penzt f 2 d. — Ittem Jo barna penze Jutott f 25 d. 35 [Kv; RDL I. 134]. 1629: Bathorj Gabor garassa Egi nehanj barna penzel teszen tt. f. 3 d 50 [Kv; i.h. 146] | Annianal vagion barna penze mint egj hat forint [Mv; MvLt 290. 143a]. 1634: Az Posoni Franciscana Szwzek Conventyennekis hagiok szaz forint arra barna pinzt reghit; orent pro me [Wass 73/1 Cegeli Vass János végr.]. 1637 az eőczem szemével latta azt az borna penzt, mikor olvastak [Mv; MvLt 291. 91a]. 1637/1639: Matthjas királj barna penze njom. M. 3. p. 34. Item tizenkett penzes barna garasok no: 16 f. 1 d. 92 [Kv; RDL I. 111]. — L. még *barnagaras* al.

barnás 1. barnácska; negricios; bräunlich. 1808: Tordai Törös János adott 4 ökröt barnasokat

Kolosvári Debretzeni György(nek) 305 vf. [Torda; TLt Közig. ir. rtlen, Vásári jk].

2. ~ szőrű barnácska szőrű; roşcat/negricios; bräunlichen Haares. 1801 Két barnás Szőrű fejős Tehenek [TL].

barnasárga barnássárga; galben inchis; bräunlich gelb. 1840: (Egy körözött férfi) hosszukó sovány barnasárga ábrázatu [DLt 1043 nyomt. kl.].

barnasib (lovas)postás és hírhordó | mező- és majorőr; poştaş călare | paznic la terenurile cultivate şi paznic de moşie; (berittener) Postbote | Feldhüter und Meierhofwächter. 1558: Az Barnazyboknak hagyjuk megh hogy hozza lassanak az wetheshez Merth sok panaz vagyon az Joh ees egyeb Barom sok karth thezen, ha hozza ne(m) lathnak Bywnthessek megh ewkewth az Barnazybokoth [Kv; TanJk V/1. 48]. 1573: panazolkodnak az Barnazybok feleol hagi Lowok az Buza keozet Iar, Buzakbais zok kart teznek; feniche meg eo k. Byro vra(m), ha Eomagoktwl tylalmas az pazoroknak sem Engedik [Kv; i.h. V/3. 82a]. 1584: az fewz az Espotaly Molnatol fogwa Az ket vyz keözben mindenewth az Nagy gatiglan tilalmas legien ereős bewntetes alatt Es az Barnasibok mind Niary, tely, wdeoben eoressen megh eorlzzek [Kv; i.h. 286b]. 1585: 14. April Byro es Tanaczhy akarattyabol Mentwnk törwe(n)re Kayantora az barna Syb weget 5. May Esmet Mentwnk Kayantora Törwenyre Lukaczhy deak, Igyarto György, Enmaga(m) vytt el Kuczys György 3 louo(n) fizette(m) d. 37 | 5. May kwlde byro vra(m) az fedyedem lewelet Lonara Kendy Sandornak Perczheny György wytte el az barna Syb fizette(m) neky d. 25 | 13. octob .. az fedyedem lewelet vytte Egyky barnasyb Somborra fizettem d. 37 | 7 Decemb: Hozta vtannu(n)k az barnasyb az vraymtol az vamrol valo lewelet fizette(m) d. 37 | Byro vram .. adata Jgyarto Simonnal az 4 barna Sybnak 4 Jyat | 7 Junj Georgeolj megien tordara hagi meg kialtatta, senki az Antal napi sokadalo(m)ra ne Jeioeon —/25. 6 Juny az egik barnasib Almasi Balasis megien Dęsig es alpretig az sokodalom meg kialtas feleol attam ennek — /50 | 21 Janua(ry) Fyzettem az kantoros zolgaknak ... * Fizettem az Negy barna Sybnak Ezenkeppe(n) Perczhyeny Györgynek Eztendőre fizette(m) f. 6 d. 25. Rab Jakabnak fizette(m) eztendőre f. 6 d. 25. Haydu Janosnak fizette(m) f. 6 d. 25. Almassy Balasnak fizettem f. 6 d. 25. Az varos vegezesse zere(n)t fogattunk 2 barna Sybot fel wdőre Egyky Mattyus Benedek fel eztendőre attam f. 3. Masodyk barna Syb lousas Istua(n) fizettem fel Eztendőre neky f. 3 [Kv; Szám. 3/XXII. 5—6, 17, 27, 53, 73, 79—80. — *Köv. kántoronként (évnegyedenként) 7—7 szolganak egyenként 6 ft. 25 dén-os, 2—2 lovas legénynek egyenként 7—7 forintos fizetése felsorolása]. 1586: kwtwnk Egeresig az Barnaszihtol leueleket .. attam az vtra nekie /25 | Egy vy Barnasibot Benesi Mihálj neuot fogattunk

harom fertalj esztendeore kinek adattatot Biro Vram velem f. 4/66 | 30 die octob az Barnasib viszen leulet Eoskeleore^a attam — /25 | 1 Januar: az Barnasiboknak Eztendeig valo Jargalasokat meg attam ki teot f. 25/. Thanachj vegeszesebeol egj egj kéz Jyatis veottem nekik [Kv; i.h. 3/XXX. 5—6, 61, 66. — *Kis- v. Nagyesküllő K]. 1587: 24 7br. Az zegynyek barmat haytottak volt be az Barnasibok attam teole d. 34 20 8br. Az Johok walchagaba attam az Barnasiboknak hogy az zenafwbe talaltak d. 20 [Kv; i.h. 3/XXXIV 14]. 1588: <Ami> az Búza keözt valo kazalast Nezy megh engedik eö kgmek illien <o>kkal, hogy senky addeghe el ne horgya Amegh az Aratas megh leszen mert az Barnasibok Rea vigyazwan valakiket rajta kapnak megh bewntetik ereössen [Kv; TanJk I/1. 83]. 1589: Barnasibok fizetese. Az barnasiboknak, Molnar Antalnak Pereczeny Georginek, Magiari Peternek, Zekel Martonnak, fizettem zolgalattikba f. 25 [Kv; Szám. 4/X. 83]. 1590: 4 July Kyulte Byro vram Az Barnasybot fylere^a hogy az Elest ala hozzak az kazasoknak [Kv; i.h. 4/XXI. 31. — *Alsöfüle TA]. 1592: 25 Jan(uarii) Zabo Mihalitol hozanak egj Lowat perechi (!) Geörgi Barnasib ala, Mierthog^a maganak lowa nem valo sietseggel vit vrunknak 10 Sing dupla barsont raita [Kv; i.h. XIV/5. 107]. 1593: 27 die Nouemb(ris) Biro vram kilde Rob gergelt az barlasibot (!) egj Leuelel vy warra f — d 37 1/2 .. 5die Decemb(ris) Biro vram kildet Egj Leulelet Barnasib albirtol vydara f — d 37 1/2 [Kv; i.h. XXIII/5. 47 Casp. Schemel sp keze frása]. 1594: 11 die Marcy B. vram kilde Az Barlasibot Egj Leuelel feieruara Nodgi paltt attam nekye f — d. 87 1/2 [Kv; i.h. VIII/6 ua-nak kezével]. 1597: B: wram w kegelme kwldot egy lewelet Hajdw Janostul az barnasibotwl postan Egeresre f — /25 [Kv; i.h. 7/XIV. 93]. 1598: 3. 9bris B.V. kulte egik Barnasiboth cnyakj Istuanhoz hír tudakoznj adoth eö keggielme nekj f — /88 [Kv; i.h. 8/5. 187]. 1604: Megh értetthék eo kigemek . minemw nagy képtelenwl es sokatt fizessenek nemellyek az Szaanthato vraym keozzeol akar my kichyn feoldnek megh szaantathatasaert Wegezttene azert eo keglmek ., hogy az Barnasibok-(na)k szorgalmathosson azokra az Szemeljekre vigiazaasok legyen az kyk Szaantattnak . ha kyket ynthezzenek eo magokban az feoldnek Quantitassahoz képest feletthég sokatt fizetny tehaatt, az Barnasibok az ollyanoknak nevetet ezekben tartchyak, seoth referalyak [Kv; TanJk I/1. 475]. 1620: Sok panazolkodasok voltanak ennekellötteis, mostan vyabban vadnak, az majorok, kertek fel teöresse, Zarok le vonasa es kborlasok fellöl melliek hogj valaha megh Zwnnienek, es hogj az kert kborlok megh zabolattassanak: vegeztek hogj Biro vram hadgia megh valoban az Barnasiboknak hogj zwntelen az majorok es kertek keözeöt Jarjanak, vigiazzanak, kiualttkeppe(n) penigh Eszakanak Jdejen, es vosarnapokra virradologh [Kv; i.h. II/1. 297]. 1625: Kouetkezik az kantoros szolgaknak a 4 kantorra valo fizetese^a ... Az masodik kantorra fizet-

tem ez szerint Monostor kapun az heteseknek Lakatos Jstwannak f 6 d 25. Felfeöldj Jstwannak f 6 d 25 .^b Az Lowas Legenieknék Beck Peternek f 7 d — Nagy Mihaljnak kett Lora f 14 d — Az ket Szemiet Bironak Szilagji Jstwannak f 2 d Az ket poroszlonak. Veres Geörgjnek f 3 d Balogh Istwannak f 3 d — Az harom Mezeö pasztornak Kowaczj Janosnak f 1 d 65 Borbelj Janosnak f 1 d 65 Nowak Janosnak f 1 d 65 Az ket Trombitasnak Trombitas Martonnak f 10 d — Trombitas Ambrusnak f 10 d Az harmadik kantorra . Az harom Barna Zibnak Kowaczj Janosnak f 1 d 65. Borbelj Janosnak f 1 d 65. Nowak Janosnak f 1 d 65 | Borbelj Janosnak az Barna Sibnak hogj Eppelj Mjhalj vramekkal Szaz Kizdre volt Attam f 1 d 75 | Kouacz Janost az barnaszihot kultek vta(n)a 6. meli feoldig d 50 | Biro Vram eö kglme hagjasabol Attam az Barnasiboknak, hogj az szena fwben az Twzett oltottak, es az varos szenayatis megh otalmaztak d 36 [Kv; Szám. 16/XXXIV 122. 226, 243. — *A terjedelmes számadásból kihagyásos közléssel. bUgyanúgy a többi kapu heteseinek is]. 1677 Minemü oktol viseltetet az fen megh irt napokban marhaja tilalmasban talaltatva(n) ez városnak arra rendeltett szolgai Barnasibok által be haytatot volt azon város szolgajá(na)k udvará(n) potentia mediante el szabadította, onnat el hayttotta [Kv; Tjk VIII/11. 85]. 1675: Ez mezö pasztor Barnasib ne(m) gondolvá(n) ez hazának mezeihez valo köteleességével ., hogy azt igazán örzi mindenektől ., az Város(na)k mezeire idegen Juhokat fogadot berb(e) meg sanczoltatvá(n) az mezöt el adta, ez Város(na)k fő Tisztei híre nélkül [Kv; i.h. 371]. 1682: Colosvárnak hidelve nevü ucziáiab(an) az Barnasibok Mező pásztorok marhankat be hajtva(n), en (!) annak keresésére mentünk [Kv; Tjk 13. 78].

A rendelkezésre álló jóval nagyobb számú kiejegyzés-anyagból csak a jelentésmegállapításhoz szükséges adalékok kerültek ide; további adatokat i. MNy LX, 100—3, SzE 380 kk.; de ez utóbbi helyen az előbbi közlésben adott jelentés és időbeli jelentkezés körének némi módosításával, ill. bővítésével. — Az s jelnek a régiségben közkeletűen változó s és ss hangértéke miatt a címszóbeli szónak mind s-es, mind pedig ss-s ejtésvaltozatával számolhatni (l. erre i.h. ls).

barnásocska barnásszerű; cam negricios; bräunlich. 1802: Püsokan Juon Barnásotska tisztá ábrázatu [DLt nyomt. kl].

barnasötétpel barna szőrű, sötétes sörényű és farkú; murg cu coamă și coadă de culoare închisă; dunkelbraun mit schwarzem Schwanz, schwarzer Mähne. 1843: egyik lova volt barna-setétpel [DLt 1309 nyomt. kl].

barnásszürke brun cenușiu; braungrau. 1801: Mas kettő, edgyik barnás Szürke, a más fejer Szürke kitsin Szarvu négy esztendős Tulkok [TL].

barnaszeg sötétbarna; brun închis; dunkelbraun. 1689: Barna szeg ló szár lábu hoidos [UtI]. 1747: Luka Jónucz két kék béli katonát ide hozza és szó-

lita az mi házunkhoz, és egyik fekete bajuszu barnaszeg ábrázatu, az másik pediglen szőke szeg ábrázatu sárga bajuszu ember vala [Alparét SzD; Ks 27. XIIIb]. 1769: Nemes Haromszeknek tömlécziből egj Kozma Antal nevű Nemes ember el szőköt Circit(er) 53 Esztendő barna szeg ábrázatu [UszLt XIII/97a]. 1777: Gligor . kisdéd barnaszeg és fekete szemű Ember volt [Szentbenedek SzD; Ks 30, 28]. 1784: Sár-patakrol el szőköt Jobbágy Sütőnek le írása . . mint egy 18 Esztendő barna Szeg, kék szemű fekete nagy Szemőldékű, kopár ábrázatu, bajusz-talan . . hívják Nagy Sigmóndnak [TKI]. 1800: Vaszi Halmáts sugár testű, barna szeg [DLt nyomt. kl.]. 1806: Déván ki kötött egy egy Transpört Hajosok, és Hajos Mestere egj jo forma barna szeg ember [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1825: Egj barna szeg őszbe elegyedett középm termetű ember volt [RKA]. 1838: ifju Legény Arva Vintze Martzi János 27 esztendő volt barna szeg Legény [Damos K; RAK 112].

barnaszín barna; brun; braun. 1792: visel barna szín Bekest veresél ki prémazve (!) [DLt].

barnataresa barna foltos, barna foltokkal tarkázott; cu pete brune; mit braunen Flecken gesprenkelt, braunfleckig. 1641: 1 Barna tarcza tehen az idej borjával [Tompaháza AF; Bál. 40]. Jelentésére nézve l. Herman, MPaszt 451.

bárá 1. baron; Baron. 1743: egynéhány rend-be requirált engemet. — Maxai Gábor Vr(am) ilyen dolog végett lévén ő kegyelminek az Házasságra igyekezete szándékozott a Kglđ Meltóságos uri Házába ha tudná hogy Nagyságod kisbéginek nem tartaná hogy ő kegyelme nem Baro [Ap. 4 K. Ajtai Cserei György br. Apor Péterhez]. 1783: külön Házban hálván a' Bárótul az Aszszony ő Nga, Nagy Jankóval együtt voltak . . mellyet meg tudván a' Baro Ur, meg verte az Aszszony ő Nsgát [Perecen Sz; IB]. 1795: a' Familia igen régi Fő Nemes Familia tsak hogy nem Grof és Baro, de régiségére és nemességére nézve sok uj Grofokat s Bárokat fellyül mul 's mindenektől elébb betsültetik [Kv; BfR ifj. gr. Bethlen Sámuel anyjához]. 1820: a' Bárá Ur ő Nagysága . indulatosan a Báronéhoz bé ment, 's panasolta hogy a Kotsis tsak két Lovat hozott elé [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48 Gál Juliánna (24) „főzd” vall.].

2. báró-férj; sojt baron; Baron-Gemahl. 1807: Szarvadi Lörintzel volt nyájás beszédeit mind egy neheztelvén a Tisztelt Baronissa, hogy tudni illik miért ereszkedett anyira le hozzája Baroja arra azt felelte a Bárá Báronéjának látod . . elenzed ezen nyájás beszédemet; de holtad után Joszágodnak némelly részeze ezekre a szegény Szarvadiakra fog szállani [Dengeleg SzD; Ks 80. 19].

bárá-fabrika alk, tréf bárá-gyár; fabrică de baroni; Baron-Fabrik. 1805: Sajnálom hogy

Ngod betegeskedik de gyogyullyon meg mert ha én mint gyenge legény a' kis aszszonyt ma(gam) erejin meg nem tudván ostromolni kit hijjak a' Bárá Fabrikára segítségül ha Ngod beteg leszen [Dés; Ks 94 Thuroczy Károly lev.].

baróka 1. paróka

barom 1. jószág; vite, dobitoace; Vieh. 1507: Eleozor hagyom az En feleségem(nek) az Bozy tot . Eo hozot <e>n hozzam Barmot penzt | <Che>h Janost en meg Elygytetem myiden Barmombol e<s m>jnden hazy ezkozbol [Kv kör.; NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. 1570: Eonekykes volt Lenek es keolesek . es aztis Mind megh etettek volt, de eok Rayta nem talaltak senky Barmath [Kv; TjK III/2. 191]. 1573: az tehenes Myklos zeoles kertének Aitaiait giakorta talalta Nythwa hogi beh nem zarlota, hanem zabadon Mindenfele barom be mehetet [Kv; TjK III/3. 148]. 1583: Del vthan eg orakor tayban amikor a' barmot zoktak itatny leowe hozzam ez Mathias benedek [Kv; TjK 4/1. 185]. 1584: egy gonoz zot sem Zolt David Ianos mikor le wthek, es vgj verek mint eg Barmot mind hasat oldalat [Kv; i.h. 384]. 1590/1593: az Christoff Vram Molnabol ide altal az peres feoldre nem hajtotta barmat [Bálványosváralja SzD; Ks]. 1592: Mon-da Jstuan batiam, hagi beket Io eochem az Aniañknak, chinaltass ottan az en kertemben mehejdnek helt, ha barmidat ott tartodis nincs ellenem [Kv; TjK V/1. 236]. 1592/1593: dillet ott az zent Benedeki barom, de be nem hajtottak rolla [Szásznyíres SzD; Ks 35. V. 12. — Dés és Szentbenedek határán a Szamos egyik szigetcskéjének tulajdonjogára von. vall.]. 1608: a' barom a' szina feoben be szaladot nappal, az Paztorok ottan ki őztek a' szina feobeól [Pálos NK; UszT 20/357]. 1664: az migh az Törökőkel az harcziolasunk lün az nagy kijatas. puska Ropogasban Egy szoros Ut lívin ot egy nagy ku szikla szakadasson lattam hogy le hullottak valla azon feles mines lovakban es marhakban mint egy harmincz három vagy harmincz őttigh valo lehetete ugy gondolom barom marhaval Egiüt [Szászfellak SzD; Born. XXXIX. 4].

2. szarvasmarha; vită cornută; Rindvieh. 1570: Mjkor egy Jdeobe Baromal Magiarorzagba Jndwltanak volt . az vthba megh vezet volna az Baromnak az Sajah (!) vyzza tertenek [Kv; TjK III/2 136b]. 1572: Erty aztis eo k. Byro vramtwl hogi fele sok* (így!) Barmok volnanak az varos feolden hogi az keozseg Barmanak Immar Majd nem volna hwl elnyek Keryk eo k. Byro vramat az Tanachbely vramimates viselliének gondot erreol, hogi semmy egieb Barom Neh Iarion az chorda kywl, hane(m) chak az my Mezarzekre valo, egieb foltos Barmot es Teosersegre valot Ne Engedienek eo k. az varos feolden hyzlalny [Kv; TanJk V/3. 61b. — *E szó utóbb, rossz helyre betoldva]. 1577: Azokat penig kik az varas vegéze ellen vak merő batorsaggal barmat el haytottak mindeneket tyz tyz forinttal bwntetyk . . az el

haytot barmot vyzza hayczak es belyeg ala vegiek [Kv; i.h. 146]. 1581: wacion egy nagy kazalo mezzeo hólott az hawas alatt lakozo falwk . barmokotis ott tarhattak mind Bózzel tavazzal es nyaratzaka [Gyf; Törzs, Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1591 az tanorokbol haitia volt ez nagj Menihart barmat Mark Sandor | be haytottak barmai(n)koth [UszT]. 1597: Giergi deak ... monda nekiek: Mit orditotok* it az vczan mint egi falka barom nem tuttok zallastokra menny s le fekenni [Kv; Tjk VI/1. 50–1. — *Éjszaka kiáltozó, rendetlenkedő legényekre]. 1599: Peterdj Balas vallja En nem thudom kj barma fele volt akjt Keotelweroo Thamasnak adott Poch Janos [Kv; i.h. 300] | Kóvettem az ty kegielmetek zekit mind ókrót egieb barmot Johot diznot mindent maganak tartot az Zalonna kiül [UszT 14/31]. 1600: miolta eo tudgja mindeltig fw uolt, az keörniecele valo faluk eöriztek barmokot teölle patorsag alat volt [i.h. 15/99]. 1606: barmunkoth giakorta be haiták [i.h. 20/90]. 1711: mind ókrököt, Menest, és egieb féle Barmokot, Gráven ur(am) Csikban letekor sz: Katolnai Elekes Sigmond ur(am) ... mind el hajtatá [Csomafva Cs; WLt]. 1734: Barmokot és lovakot lopott [Dés; Jk]. 1825: baramra ménesre egy egy darab 12 xr [Kv; Pk 5].

3. tehén; vacá; Kuh. 1644: Ket meddö barom Vacc(ae) nro 2 [Gyf; Told 26].

4. *dhw, becsm* (emberre von.) állat, marha, hatókor; dobitoc; Rindvieh. 1598: egy kor fel ugrek Pazthor Jstwan es nagj palchawal ugj akara Agion Eotnj ferenczet de hat Kadar Gergely ezeben veotte es eo ragada megh kezebe(n) az fath megh megjs zidogatta mondwa(n) hwj barom eszez majd el vezted az legent [Kv; Tjk V/1. 251].

5. 1816: udvarbiro Ttes Illyes Ádám ur szokot közben jönni gyakorta kóztók mint oeconomus Tiszt . . . az Hajdukokotis arra inti hogy ne hajtsanak bennünköt mint a barom [Déva; Ks Misc. 86/4].

baromakol szarvasmarha-karám; ocol/țarc pentru vite; Rindhürde. 1730: az Udvarhaz kertiyhez rekesztve vagyön sövényből font karokra épitet egy barom okol, kibén vagyön Bial Bika . No. 1, Bial ókör Nr 4. meddū bial tehén nr 1 [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4].

baromalj istállói alom és trágya; așternut și baligă de grajd; Stallstreu und Mist. 1570: Taligas Thamas fya Gërgħ Biro vram Zolgaya vallya hogy ew az Barom Alliat Thyztitya volt ky az Lowas Balint paytayaba [Kv; Tjk III/2. 187].

barom-behajítás a jószágnek tilalmasból való behajítása; luarea/sechestrarea unei vite de pripas; Vieheintrieb aus der Hegeweide. 1589: Mogioros falua es Dobo falua . . . az barom be haytas veget perik vagio(n) [UszT]. 1590: Az el mülth 1589 eztendóbelj eöszel perlenk my Vaghasiak Sikeóffalúiakkal valamj baro(m) be haytas felöl,

mikor be haytottak barmai(n)koth mene(n)k vtannok, keríwk vala ki Sikeofalulaktol teórwenre kezesre* [i.h. — *Értsd: kezességre]. 1592: nemy nemy baro(m) be hajtas feloll, In vna sum(m)a eöt forintok keresett [i.h.].

barombeli barom-; de vite; Rind-, Vieh-. 1792 k. a' Székelyek ... mind(en) Közönséges terű viselésektől úress és mentseges szabadsággal bírtanak, és Hazának oltalmára tett Törvényes Hadi szolgálaton, és némely barombéli adományokon kívül, mely Ókör fizetesnek nevezetett ..., semmit egyebet nem adoztak [UszT X. 80 Plánium a székely nemzet állapotáról].

baromdélő 1. szarvasmarha-deledőhely; bătătură pentru vite, loc de odihnă pentru vite; Viehrast. Hn. 1629: Az magas parton az barom dellon felliul [Mv; MvLt].

2. ~ hely 'ua.; idem'. 1592/1593: az az porond Ziget chiak tizta kouach' es feoweny vala, few semmy rejta nem volt barom delleo hely vala [Árpástó SzD; Ks].

baromelés szarvasmarha-takarmány; furaj/nutret pentru vite; Rindfutter. 1583: kerik eo kmek Biro vramat tanachawal egietembe, hog oda az Zentleleky Espotalba Adassanak két eöl Zenath, Ennek vthannais ha zwkeolkeodnek effele Barom elesnelkw eo kgmek Ne haggia [Kv; TanJk V/3. 271a].

barometrum légsúlymérő, barométer; barometru; Barometer. 1748: Az Vr Házában Barometrum [Ks 8. XXVIII. 5]. 1791 Baramétrum falra szegezve [Zágon Hsz; CsS]. 1848: Egy barometrum a hijuba [Szászkerked K; LLt]. 1849: Egi barometrum Egy termo metrum [Dés; DLt]. 1850: Egy beromethrum Egy termomethrum [Mv; DE. 2].

baromflóka borjú; vițeluș; Kalb. 1840: szegény vagyok, — el ugy annyira — hogy még tsak égy Barom fiokám sintsen [Dés; DLt 1444].

baromgyűjtés marhavásárlás; cumpărare de vite; Viehankauf. 1573: Tyzedes peter Bachy* Azt vallya hogy semy Byzonioست ne(m) thwd valkay georgnek penze Marhaia howa leot, Lata Mint zaz forintiat eo kezenelis forgot Barom gywtesre es zab vetelre [Kv; Tjk III/3. 93. — *A Kv-ral tőszomszédos Bácsról való].

baromhajítás (tilalmasból való) jószág-behajítás; luarea/sechestrarea unei vite de pripas; Vieheintrieb. 1590/1593: Ha mikor pedig az Zent Benedekiek barmajt, vagy egiebeketis ez peres feőldőn talaltak be hajtottak rolla mindenkor(n) Meeg ez vallonakis egynehanzor fizettek az fele barom hajtasert [Bálványosvárja SzD; Ks].

baromhatár marhalegelő; pășune pentru vite; Viehweide. 1810 k.: Bányitza mint hogy egész

falua az egész határt Insinérel fel kel méretni is barom határt kell mind a székeleyknél van (így!)^b [Banyica K; IB. — ^aEgy birtokos kezén lévő település (integra possessio). ^bEgy 'kijelöl' vagy hasonló jelentésű szó tollban maradt].

baromitálló marhaistálló/pajta; grajd pentru vite; Viehstall. 1821: vagyon egy barom Itáló (!) rako borona fabol [Görgény MT; Ks 79. 149].

baromitató-válu adápfőtoare; Viehtränke. 1694: vagyon a' Konjha-ház ... Ennek mellette vagyon az Kúth, Találtatott ez mellett, egj elsovatt régi, barom itato Válu is [Kisenyed AF; BfR].

baromkert szarvasmarha-karám; ocol/țarc pentru vite; Viehpferch. 1744: Ugan ezen Istallok-(na)k (!) vagjon egj gjalog kertből Barom kert | Ezen Csűr kertnek az végiben vagjon Egj barom kert árnyékostol [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12].

baromkodás állati szenvedés, baromi kínlódás; chinuri groaznice; viehisches Leiden. 1838: be messze találom magamat ennyi idő — ennyi baromkodás utánis a' céltol, mire mások sokan oly hamar, oly könnyen, — tehát csaknem ingyen már rég eljutottak [Kv; Pk 7].

baromkodik marhaskodik; a se purta dobito-ceste; sich blödsinnig benehmen. 1570: Azonba leh zeokyk Zeoch Myhal az zekerreol .. verny kezdy Botet, hogy azt lattya ferdeos Kelemen Mond Zeoch Myhalnak, Myt vered az legent myth Baromkodol lam semmit Nem vethet [Kv; Tjk III/2. 186].

baromkost ló- és marhatakaromány; furaj/nutret pentru cai și vite; Pferde- u. Rindfutter. 1633: Nagy Thamas Vram Marhakkal Jőue közinkben, uala 200 Juha, Menes is szeven vala, Tehen Barom ys az szerint .. es ott tartotta Also Komanan, az magok Boers(a)gan Uduarokb(an), maga Barom kostian [A.venice F; Szád.]. 1688: hol, kik micsoda karokat vallottanak, buzajokban, gabonajokban, Borokban, barom kostyokban eőregh es apro marhájokban ? [Kv; ÚtI]. 1722: az Ur marhajt is imide amoda ki adogaták s a Szegény Gyergyai Emberek tarták barom kóstyókon [Csomafva Cs; LLt] | aszt az terribilis öreg Geren-dákat 8 ökrü szekeren kel vinni, és barom kostot ne(m) lesz hová tenni [Fog. KJMiss. Rétyi Péter lev.].

baromlegeltetés pászunatol vitelor; Viehweide. 1585 ket Awagy harom Jühos embernek Ne engettessek anny zabadsaga az varos hataran Ameny ez egez Varosy keossegnek vagion az Barom legeltetesben es tartasban [Kv TanJk I/1. 18].

baromnyáj (szarvas)marhacsorda; cireadă, turmă de vite; Viehherde. 1664: annak az husz mines lovagnak az el praedalasais mind az olla budakyak vitke, az Tőb minesekettis es marha-

kat azon minesből s barom niaybul valokat mind az olla budakyak praedaltak s vesztegettek el [Szászfellak SzD; Born. XXXIX. 4].

baromól marhapajta; grajd pentru vite; Viehstall. 1594: Az Maior haz vduaran vagion lo Istallo No. 1. Boruiu (!) oll vagion No. 1. Barom oll vagion No. 1. dizno oll vagion No. 2. Tehen zin vagion No. 2 [Kraszna Sz; MNy LXI, 112].

baromorvosi állatorvosi; de medic veterinar; Veterinär-. 1850: Lovaink Barom-orvosi felügyelet alatt vannak [Szűv; DLt. 470].

barompajta marhaistállóska; poiată/grajd pentru vite; Viehstälchen. 1570: Lowas Balint . vallya, hogy Az Barom pajtaban volt [Kv; Tjk III/2. 187].

barompásztor marhapásztor; vácár; Rinderhirt. 1670: az barom pastornak Marchonak egy Sűrt vetem pro f 2/15 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. 1727: Az itt valo barom Pásztor Peter felől irhatom Ngod(na)k hogj igen sok szenat gazol és veszteget el [Szemerja Hsz; Ap. 2 Bora Zsigmond Apor Péternéhez]. 1825: baram pásztornak 15 xr [Kv; Pk 5].

barompásztoroskodik marhapásztorkodik; a fi vácár; als Rinderhirt tätig sein. 1748: Amiolta Argyelán Joszival barom pasztoroskodtam se azoltais miolta molnároskodik, semmi gonosságát nem tudom [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

baromplac (szarvas)marhavásártér; obor de vite; Viehmarktplat. 1821: Ezen hely .. szomszédgya északrol az Uzoni Barompiatz [Uzon Hsz; BLt II. 11].

Hn. 1825: a' Barom piatzan [Dés; EHA]. 1848: A Város Magazinuma .. vagyon a két Szamosi Híd között a' Barom Piatzon [Dés; EHA].

baromsokadalom marhavásár; tîrg de vite; Viehmarkt. 1777: Balyko Miklos es akkor itt Haraszkereken esett Nagy Boldog Aszszony napi barom sokadalmon itt volt együt is sokadalmaztam velle harom napokon [Harasztkerek MT; Berz. 12. 92/222].

baromtartás szarvasmarha-tenyésztés; creșterea vitelor; Viehzucht. 1585: ket Awagy harom Jühos embernek Ne engettessek anny zabadsaga az varos hataran Ameny mind ez egez Varosy keossegnek vagion az Barom legeltetesben es tartasban [Kv; TanJk I/1. 18].

baromtartó-akol szarvasmarha-akol; țarc/ocol pentru vite; Viehhürde. 1675: Egy jo Czűr mellette vago(n) barom tarto okol major hazaczka jo [Dés; Borb. II].

baromtartó-hely szarvasmarha-legeltető terület; pășune pentru vite; Viehweide. 1591: ott

fogadott volt valamely barom tartó heliét s annak eleotteis oda hajtottak nappal, de Estwere mindenkor haza hajtottak fejni de hogy ez esek ez dologh annak utanna oztan az barmaitis oda hajtota s ott fejtek migh teorwenyre nem kelenek [UszT].

baromvásár (szarvas)marhavásár; tîrg de vite; Viehmarkt. 1623 k. Varga Miklosnet egy Deak delbe(n) 12 orakor taiba(n) az kerthez tamasztotta vala, es vgy deofeoli uala az kert fele. Az Deak mihelt megh lata^a az baro(m) vasarra mene az Azzoni penigh az eleo ruhat a feiere borita, s le guszhada [Mv; MvLt 290. 30a. — *Ti. meglátá a vallomástevőt]. 1720: Margit napja előtt meg szokot esni az Szasz Megjesi sakadolom ugymint a' barom Vasár [Polyfva MT; Told. 76]. 1727: azon helyen soha sokadalom s Barom vásár nem volt hanem mikor valami kis vásárocska volt mindenkor ben volt a Faluban [Mezőbánd MT; Bérz. 14 XV/21]. 1814: a Baram vásár Estvéjén | az Barom vásár Estvéjén [Dés; DLt 203].

baromvétel (szarvas)marhavásárlás; cumpårare de vite; Viehkauf. 1573: az zent Martony zokadalomba Eo vytte volt vincet es galt . . ott latta hogy Mind egy arant forgottak Barom vetelbe [Kv Tjk III/3. 122]. 1575: Ertyk eo kegelmek az hentelerek panazolkodásokat az Barom vetel feleol hogy az Jowat mynd Teoserzegre zedyk fel, Azert eo kegelmek varoswl Azt Mongyak hogy az mynt egiebkor Thylalmas volt az Baromnak Nyeresegre valo megh vetele, Mostanys senky seh Mezáros, sem henteler sem penig Jdegen Ember az vasaron Theosersegre Barmot ne vegien, hane(m) az ky veszen vgian Jtten leh vagyá [Kv TanJk V/3. 14a]. 1579: A lato mesterek vgygazzanak mind az Baro(m) vetelre, Mind az wasgá [Kv; i.h. 187b].

baronátusság bárósági/bároi adománylevél; act de ridicare la rangul de baron; Baronat (Donationsbrief für Baronat). 1737 Egy Veres Bágoriás Cziprus Ládában Id Gr. Apór Istvan eo Nga Baronatussága, s magamé [Brassó; Ap. 5 Apór Péter lelt.].

báróné 1. a báró felesége; baroneasă; Baronin. 1807 Méltóságos Barone Aszszany! [Kv; WLt Miss. Pap Sámuel lev.] | Szarvadi Lörintzel volt nyájas beszédeit mind egy neheztelvén a Tisztelt Baronissa, hogy tudni illik miért ereszkedett anyira le hozzája Bároja arra azt felelte a Báro Bárónéjának: látod elenzed ezen nyájas beszédeket; de holtad után Jozságodnak némelly részse ezekre a szegény Szarvadiakra fog szállani [Dengeleg SzD; Ks 80. 19]. 1820: a' Báro Ur ó Nagysága indulatoson a Bárónéhoz bé ment [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48] | hát ugyan a' Bárónétak hogy van? [Várfa TA; JHb Fasc. 48 Budai Péter (42) fogadós vall.].

2. ~ asszony báróné; baroneasă; Frau Baron. 1799: ezen utrizalt Erdejéből . . . a tisztelt Baro-

ne Aszszony ó nganak hogy Valaki tűzre valot vágatt vitt volna nem tudam | Petrotzi György ur bizanyos tseledgjei Szalas Erdejet a tisztelt Barone Aszszony ó nganak tsufason meg vagtak [Ádámos KK; JHb XIX/58].

baronissza 1. báróné; baroneasă; Baronin. 1746: Mlgos Báronissa Korda Sigmondné [Balázsháza Sz; WH]. 1752: ide Motsra be szalva találám az Udvarb(an) a M.B. Huszár Urat az M. Baronissával nagyabik Urfial (!) és 2 kis aszanyakal [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1783: Bocska Gligort . . Néhai Baronissa Barcsai Gergelyné Nalátzi Sára Aszszony eo Nagysága . . reducalván M.Fodorházára telepítette minden fiaival [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. 1807 Szarvadi Lörintzel volt nyájas beszédeit mind egy neheztelvén a Tisztelt Baronissa, hogy tudni illik miért ereszkedett anyira le hozzája Bároja arra azt felelte a Báro Bárónéjának látod holtad után Jozságodnak némelly részse ezekre a szegény Szarvadiakra fog szállani [Dengeleg SzD; Ks 80. 19].

2. ~ asszony báróné; baroneasă; Frau Baron. 1782: Mellj igasságos Jussábon esett meg Karosittatasat eddig az Atyafiságos Szeretnek fel állásáért illj hoszszas ideig turte s nyegte a Méltóságos Baronissza Exponens Aszszony ó Nagysága [Kv; JHb V/9]. 1799: midőn volnánk . . B.O. Budán Méltóságos L. Báronissa Bornemisza Anna Aszszony Néhai Báro Josika Imre Ur özvegyének eo Nagyságának Udvarában; jelen lévén egy részről Tisztelt Báronissa Aszszony eo Nga előttünk szemellyesen, más részről . . Nemes Molnár János eo kegylme tisztelt Bornemisza Anna Mária Aszszony eo Nga jelenté előttünk, hogy vagyon Molnár János eo Kegylménék egy Lako Telke [Burjánosóbuda K; JHb VI/24].

bárosz öregverő, nagykalapács, ráverő-kalapács; baros; Zuschlaghammer. 1647: Egj malom kő farago czakanj Hat vas pőrölj. Egi Barosz [Maros-illye H; VLt 55/5415]. 1743: (A vasmives cigányoknak) műszerek nem lévén . . vevének kezekhez két bároszt in flor. kettő [Árpástó SzD; Ks 17/LXXXV. 128]. 1818: Pera Sztentsik panaszsza fel vetetik Paszku Sztentsik ellen, egy Bárosz és egy üd keresetében; meljeket valami ciganyoktol vett el, ámbár tudta, hogy az panaszoé volt Ezen Itélet ki mondatván a' feleknek tetszett Paszku Sztentsik a Barosra és üdöre nem eskühetet réá, meljet hogj viszsza adgyon magát ajánlotta. De a Bároszszal el szökvén egy cigany azt viszsza nem adhattya [H; EMLt]. 1837 egy nagy Bárosz [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

bárony catifea; Samt. 1576: Wagon wy Barson ket darabal [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 14]. 1579: Az 10 Júlly hoztanak onnet kywol waradrol ó Naganak azonúnknak gereznat barsont kamükat atlaczozt es zoknanak valo abronchos belest es egyeb draga marha (!) | paranchol vala azzonúnk ó Nga hog veres peternenel volna valamely

barsan kamuka es arany fanol (!), hog eg byzot emberemmel el küldenem [Kv; Szám. 1/XVIII. 23, 28]. 1582: ereggiell (!) Igen hamar hoz eg' zoknianak való Saia Nekie, es Barsont hozzáia [Kv; TjK 4/1. 34–5]. 1584: Semmy idegen Wagy kyweol walo kereskedeo ember vagy kalmar, semmy marhaiat ell ne Adhassa idegen, wagy kyweol walo Embernek, hanem chak ith walo es Coloswary embernek, ky Wewen az sokadalom Napiath ... Giolchot Ballal Barsonth weggel [Kv; KvLt Vegyes III. 4. — L. még *bál* al.]. 1585: Egy veres Aranyas Barsonj Ad f 3 d 50 [Kv; Szám. 3/XIX. 4]. 1590: Carpitos Peter . Tordara vit Kamokat Barsont es 1000 Tallert vrúnknak attam nekye f — d. 50 [Kv; i.h. 4/XXI. 85]. 1627: Egy darab szederies Barson viragos Egy sing Egy fertal [Kv; RDL I. 132]. 1650: Adot . egy fel fertaly veres barsont . d 50 [Kv; AsztC]k 58a]. 1659: Atkozot valaki az en koporsom(ba) barsont temettet . , miuel eletemb(en) nem uiseltam az barsontt [Töröcsvár; Ks 90 Bornemisza Pál végr.]. 1688: Viola szín Bársonyal borított Arányos kard [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. 1709: Egy kis suba Met-szin Bársan öt rend csipke rajta [Wass 11 Árva Macskási Erzsébet lelt.]. 1717: Egy Koporsora valo fekete simma barson [TSb 26]. 1723: Őnek valo sinortis vett nekik az Leanyom, barsontis [Ap. 1. Apor Péter feleségéhez]. 1736: Az kinek haja nem volt, hogy kopacz volt, szép fekete biborbol vagy bársonybol valo sapkát viselt [Apor, MetTr 350]. 1779: mutogatta, hogy milyen Barsonban öltözött fia volna [Szászszombor SzD; KS Geor. Cs. Ajtai de Vajasd (55) insp. bon. vall.]. 1793: egj török nyereg, ülete viola szín bárson [TL Conscr.]. 1804: a' gallérán zöld barsany [DLT nyomt. kl]. 1808 1 1/2 sing meccet bársony [Mv Told. 22].

Szk: ~ *börpapucs* bőrtalpu-sarkú bársonypapucs. 1766: Egy pár bársony bör paputs [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva lelt.] * ~ *cseh süveg*. 1634: Fekete barsony czeh Sivég Arany bogláros [Kv; JHbK XVII/15] * ~ *gallérú*. 1820: bársony galléru hoszszu kaput [DLT nyomt. kl] * ? ~ *galand*. 1652: Egy Megj szín Kamuka szoknia het rendel Czipke premes, Az valla szederies Viragos barsoni galannal czifrazott [Mihályfva NK; JHb XXII/41] * ~ *jezsuitasüveg* baretá de catifea (purtatá) de iezuiti; samtenes Jesuitenbaret. 1732: Egy fekete barsony Jesuvita Süveg [Ks Kornis Zsigmond lelt. 9] * ~ *kissuba* subá micá de catifea; kleiner Samtpelz. 1627: Egj fekete viragos barsony kis suba, arany premes. Egj fekete viragos barsony kis suba, arany premes. Egj kek viragos barsony kis suba arany premes felszer. Egj fekete viragos barsony kis suba boitos barso(n)ial bellet. Egj viselt szederies barsoni kis suba. Egj fekete viragos barsony kis suba fekete gjöngös [BLt 1 Béli Kelemen lelt.]. 1633: Egy szederies Barsoni kis Suba, Arany Peremes hiuzzal béllet [Ks Wesselin Kata lev.] * ~ *közepű* bársony-középrészes. 1657:

Egy zeöld kamokaua peremezett, veres aranyas viragos barsony közepű papplan [Mihályfva NK; JHb XXII/42] * ~ *mise-mondó ruha*. 1576: Zederes Barson Mysse mondo Rwha [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9] * ~ *nyakszorító*. 1788: Keskeny fekete ujj bársony nyakszorító [Mv; TSb 47] * ~ *tisztító ecset*. 1651: Edgj Barsony Tisztító Eczet [Wass 27 Vass Judit lelt.].

bársonyatilla zsinóros férfi bársonyzubbony; un fel de dolman de catifea; Samtjacke mit Verschnürung. 1857: Bársony átilla [Bodok Hsz; BLt 11].

bársonydolmány férfi bársonyzubbonyfajta; un fel de dolman de catifea; Samtdolman mit Verschnürung. 1688: Egy veres barsony Dolomány [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. 1714: Sötétes haj szín Bárson Dolmány, viragos Vörös Seljem materia bélléssel, 15 aran fonal gombotsakkal f. Hung. 24. | Viragos Bársonj Dolmánj Baraczk színű Viragos Seljem materia bélléssel, s arany fonál gombokkal fl. Hung. 30 | Fejér Bársonj Dolmány Narants szín bélléssel fl. Hung. 13. Viragos Vörös Bársonj Dolmány, kek Selyem materia bélléssel fl. Hung. 4. — [Szb/Fog.; REkLT II. Apafi Mihály hagy. lelt.].

bársonyerszény bársonybugyelláris/pénztárca; portmoneu de catifea; Samtbeutel. 1576: Wagon egy veres Barson erzen Aranyas keotes Raytha [Szamosfva Kv JHbK XVIII/7. 2].

bársonyköntös bársonyruha; rochiță de catifea; Samtkleid. 1560: Az ket kys Leannak amely marhat az annyok hagyoth Ezek Egy veres Aranyas barsony keontos [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1573: egi hugah leot volt orgonas lanosnak pestreol, egi Barson keo(n)tesse volt orgonasnak aztis neky atta volt vgi Bochatta ely [Kv; TjK III/3. 172]. 1644: Mutogatott az azzoni sok zep edgyet mast, Arani peremet Veres Barsoni kentest [Mv; MvLt 291. 433b]. 1832: Szép Fekete bársony köntös Fejjér Blondin csipkével ki gárnirozva [HG Brukenenthal lev.].

bársonymente dolman de catifea; Samtdolman. 1560: Egy veres Aranyas barsony Menthe Nyakatlan [JBb QQ Temeswary János reg.]. 1589: az en attjam almadj gaspar vra(m) adot ket fő kötöt ket homlok fattyolt . Egi fekete barsonj kjs mentet [JHbK XLV/43 „Ombozj Mjklos” kezével]. 1599: (Adott) Almadj gaspar Vram ... Egy veres Barsony zokniath es egj kis fekethe me(n)tet [i.h. 42]. 1673: Vttem az Uram eö kglme barackvirag szín bársony menteje alá egy nuszt bellist Fejervartt [UtI]. 1704: Egj rosa szín barsony mente [LLt Fasc. 75]. 1707: Egy veres Simma beletlen Barson mente [LLt Fasc. 75]. 1714: Narants szín s Viragos Barson Férfi Mente Nyusztal béllelt 8. par aran Paszamánnjal, s aran Skofium jókora gombokal fl. Hung. 584. — [Szb/Fog.; REkLT II. Apafi Mihály hagy. lelt. 8]. 1724:

Vagyon egy tüdő szín Bársonj Mente Nestel bérlett [Kál MT; Berz. 15. XXIX/4]. 1727: Egy Hoszu nuszt Lábal bellet Veres Simma bársony mente [Marossztygyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsánna kel.]. 1752: Egy Viselt Zöld Bársony Mente arany 's ezüst Paszomanttal, nyestel bérlett Egy Vörös Bársony Mente, ezüst Csipkével Nyesttel bérlett [Esz.; gr. Petkiné lelt.]. 1766: Egy Király szín hozzu Simma bársony mente bérletlen [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96].

bársonymentéske dolman mic de catifea; kleiner Samtdolman. 1710: Egy viseltes barackvirág szín bárson mentéske [DanielAd. 88 id. Daniel István lelt.].

bársonymuntli bársonymente; mantou de catifea; Samtmantel. 1740: Egy fekete virágos Bársony Muntli, négy rend szély ezüst Csipke és egy rend galand körülötte Egy fekete virágos Bársony Muntli hat rend arany Csipke és egy rend arany galand körülötte [Ne; Told. 19].

bársonyoeska-láda bársonyborításos ládikó; ládítá imbrácatá in catifea; Kästchen mit Samtüberzug. 1768: Bársonyotska Ládába talaltattak .. Könyvetskék 3 [Marossztygyörgy MT; Ks 23 XXIIb].

bársonyos 1. bársonyborításos, bársonnyal borított/díszített; (ornat) cu catifea; mit Samt überzogen. 1589: Egy eoregh viraghos Barsonios Arannias paplan [Kv; KvLt Vegyes I/2. 37]. 1594: Hat lora ualo barsonios Rez boglaros ham No.6. Hat lora ualo feketehe barsonios boglaros fek No. 6 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 27, MNy LXI, 112]. 1595: Wrünk ő fge ezüst hamait Barsonyost es egyeb szerszámot Ujúarig zabo Andras 4 lonal f 1 d 50 [Kv; Szám. XVIIa/6. 95 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1628: Egy kis ueres barsonios Arannias kard [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 5]. 1669: Egy Veres Barsonyas Ezüstös Kardnak az árából .. bőcsü szerent jutott negyed resze kilencz forint [Fog.; Szád.]. 1684: Egy Bársonyos szék [Ebesfva; Útl 25]. 1688: Turkéses Aranyas Paloss ezüstel boritva szederjes Bársonyos [Born. II/18 Mikola László lelt.]. 1700: Egy metczin barsonyos Türkéses aranyos Pallos [Hr 1/20]. 1744: Viola szín Barsonos fekete varro láda [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

Szk: ~ nyereg. 1628: Egy Ezwsteös zeöld Barsonios Nieregh, vas kengiel raita [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 1.].

2. bársony-, bársonyból való; de catifea; Samt-. **Szk:** ~ örv bársonyöv. 1691: Egy pár ezüst csatlas bársonyos örv, eresztő siyastol [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa] * ~ szoknya. 1573: eo Igert Barsonios Zoknjat hogi Melleye Menyén [Kv; TjK III/3. 66].

bársonypalást manta de catifea; Samtmantel. 1633: egy Viragos veres barsoni palast, az elein Njust harom rendel az perem raita [Ks Vessellini

Kata kel.]. 1651 Vagyon edgy Nuszt Labbal bellet fekete Barson Palast Negy rendel az fejer Ezüst Perem az allyan .. Vagyon edgy Fekete Barsony Palast Arannyas Bojtos Barsony az fordulasa belől Tafota Arany Galanddal szektek bé [Wass 27 Wass Judit kel.]. 1670: Egy nyári bárson palást fejezézüst galand körülötte [Wlt, MNy XXXVIII, 54]. 1761/1784: édes Anyám hagyott és adott fekete virágos bársony palástot, öt sor arany csipke rajta lévén, az elein Nust hát, és a Gallérán alól pedig a' bélése Nestel volt bélével [Hosszúfalu Szt; TKI Com. Anna Teleki (61) vall.].

bársonypaplan plapumă de catifea; Samtdecke. 1560 Egy weres Arannias barsony paplan [JHB QQ Temeswary János reg.].

bársonypárta cunună de catifea; Samtborten. 1570: partha zewé Katalin ezt valya hogy az azzony halala vtan ueott ew Janos deaktwi Barzon parthat, fel aranyw parthat, hymeket es Arany zynort, hythwan poztozelt [Kv; TjK III/2. 62]. 1587: Zegeottem egj leant p(er) f 10 1 arso Jng, 2 ferseo Ingh 1 Barson Partta [Kv; Szám. 3/XXVI. 13]. 1588: Zegeottem esmeg 1 Leant . 1 barsonj Partaban 1 haifonoban [Kv; i.h. 4/V. 9]. 1595: Az zolgalo leannak ... Egi fekete barson partat vette(m) p(er) f — d 20 [Kv; i. h. XIII/6. 8]. 1597: Az egik zolgaleanak fizettem barson partat d 22 [Kv; i.h. 7/X. 18]. 1599: Simon Deak Hozot. Karoliból . 20 keotes Barson parthat — // 60 [Kv; i.h. 8/XIV, 7 hj]. 1628/1635: Az zegeny Azzonj^a eolteozeti Partak: Egj teczjn barsonj parta, kilencz arani boglar raita. Ket Veres barsonj parta, egiken kilencz boglar . ., Az masikon, hat aranj boglar Egi fekete barson parta, kilencz öregh arani boglar rajta keues gjongjel. Egj fekete barsoni gjongjos parta, harom uiseltes aranj boglar rajta. Kett Veres barsonj rosa granatos parta, apro gjongjel. Egj uiselt veres barsoni parta regj gjongy es boglarokall rosa granattal czenalt [Bodola Hsz; BLt néhai Béli Kelemen lelt. — *Néhai Uzoni Béli Kelemenné Bánfi Mária].

bársonyprem bársonyszegély; tivitură cu catifea; Samtbordüre. 1576: Wagon igen wyselth zyne hagioth weres Barson perem hath Syngh [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 15]. 1599: Kaspar Wasswander. Hozot Bechy Marhatt .. 35 Forinthara Barson premek 1/5. 140. Forinthara Seliem. Zelek 4/20 [Kv; Szám. 8/XIV. 12 hj]. 1611 Egj Ezwat zin dupla taffota zoknia barson premel haromzor hantot az alja [Kv; RDL I. 88]. 1615: Negj singh veres Barson prem keskenj f — d. 40 [Kv; i.h. 96b]. 1627: Vagion Egj új veres Czimazin szoknia. Az vállan Arani prem, Tiz bokor Arannias karikas kapoczi raita az Allian harom rendel zeold barsoni prem aestimaltuk f 40 d. — [Kv; i.h. 135]. 1629: Egy Ezwst szín tafota szoknia három rendel zeold barsoni prem az allian, Az vállán Arani prem aestimaltuk tt f. 22. d — [Kv; i.h. 143]. 1632: Beczybeől az minemw marhakat ...

Cziepregi Mihály hozott . . 2 vegh kender Barsontt. Fel veg köz Barsontt. 4 vegh Barsonny premet [Kv; KvLt II/69 VectTr]. 1637/1639: Egy Veres Kamuka szoknja Arany keotes az vallan, az olyan barson prem [Kv; RDL I. 111]. 1652: adot zöld barsony praemet egj veget . . 4 lott arany praemet lottyat f l d 60 [Kv; AsztC]k 58a].

bársonypremes bársonyszegélyes, bársonnyal szegett; tivit cu catifea; mit Samt gebordet. 1611: Ferkeő zamara Jutot . egj fekkette hernacz palast meljnek az elein (így!) aran zin tafota barson premes . f 20 d. [Kv; RDL I. 88]. 1625: Egy Zeold tafota szoknya weres barsony premes, mellyet az ura jegyben vit volt [Kv; i.h. 126]. 1635: az kis Leanykat . hallotta(m) hogy mondgia vala, hogy eo vehetne Bársony premes pálástot [Mv; MvLt 291. 42b]. 1640: Egi fekete igen jo Kisniczer Barsoni premes palast [Kv; RDL I. 123]. 1669: Egy veres barsony premes valbol jut harmadban f. 1/33 [Kv; i.h. 150]. 1677: Egy veres Angliai fél viselésében valo szoknya, az allyá(n) őt rend zöld bársony prém, azon egy zöld bársony premes váll ezüst kapczok raita in summa val(en)t f. 33/00 [Kv i.h. 155b].

bársonysuba subă de catifea; Samtpelz. 1560: Az ket kys Leannak mely marhat az annyok hagyoth Ezek Egy weres aranyas barsony nest suba. Egy pegyweth zewld aranyas barsony Suba [JHb QQ Temeswary János reg.].

bársonysüveg bársonyból készült főveg; căciulă de catifea; Samtmütze. 1686: Edgj Fekete bársony Süveg Edgj pár nuszta rajta [BK Bethlen Krisztina kel.]. 1711: Egy fekete Bárson süveg [RLt Kabos Sándor lelt.]. 1726/1728: Idvezült Ur(am) 6 kglme hozott Bécsből egj Bársony Borz bőrs Süveget Flor. 4. Den. 8 [EMLt].

bársonyszalag bársonypántlika; panglică de catifea; Samtband. 1854: Szallag Bársonszallag [Mv; TSb 27].

bársonyszék bársonyborítású szék; scaun tapisat cu catifea; Sessel mit Samtüberzug. 1685: Ket barsony szek Husz posztó szék uj [Gyf; UtI].

bársonyszél bársonycsík; bentiță/dungă de catifea; Samtrand/bordüre. 1629: Egy szép papla(n), melynek az keozepi Aranyas barsoni szelbeol vagion, keorwille test szyn Tafota alatta kek bagazia aestimaltuk tt f. 16 d [Kv; RDL I. 132].

bársonyszín ? bíborszín; purpurium; purpurfarben. 1714: Persiai öltezett, ezüst fonal szövással és aran figurákkal, rövid és bő uyaival, nagjobereszrül Barsony szín Atlas Materialval béllet fl. Hung. 60 [Szbfog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. lelt.].

bársonyszoknya 1. női bársonyalj; fustă de catifea; Samtrock für Frauen. 1569: egy bársony

szoknya, azon bojer anyjái, valens fl. 16 [Nsz; Veress, Doc. I. 279 Kemény István Kük. m-i főispán készítette reg. — Átirásos közlés!]. 1599: (Adott) Almadj gaspar Vram . . Egy veres Barsony zokniath, es egj kis fekethe Barsony me(n)-thet [JHbK XLV/42]. 1608/1640: Mjkola Ersebett Aszonj Az Jobbjk Főkeőteőtjs Mjkola vramnak hagyta, az szederies Barsonj szoknya-jatis [M.gyerőmonostor K; JHbK XLVII/49]. 1627: Egj rakot ladaban Egj kek barsony szoknia viragos arany premes. Egj szeold barsony szoknia arany premes. Egi fekete barsony viragos szoknia, ezüst premes [BLt 1 Béldi Kelemen lelt.]. 1651: Egy Szederjes Barsoni zoknia Eőt rend regi gazdag prem az alian [Wass 12. 72/2 Vass Judit lelt.]. 1679: Uzonból vitte(ne)k el Egy fekete barsony szoknyát nr. 1 [EMLt]. 1714: Sötetes haj szín Barsony Szoknja 5 rendbeli aran s ezüst Csipkiuel, s hasonlo Primmel f. Hung. 120 [Szbfog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. lelt.]. 1727: Hamuszín viragos Barsany szoknya szelyes elegyes kötes rajta [MNY XXXVIII. 54, 57]. 1752: Egy Vörös Bársony Szoknya melyrül az Csipke le vagyon fejtve [Esz. gr. Pekriné lelt.].

2. ? női (bársony) köntösféleség; un fel de rochie de catifea; Art Samtkleid für Frauen. 1633: egy Mecczin Barsonz szoknia lant Vyo beouedn Arany peremmel Akar mely keonnien keszdlt hat Sz forintban . egy feier viragos atlacz hozzu Vyo szoknia Arani peremes [Ks Vessellini Kata kel.].

Az 1. al. felsorolt adalékok némelyike alkalmasint a 2. jelhez is tartozhatik.

bársonyszőnyeg covor de catifea; Samtteppich. 1637/1639: 1 viselt veres barsony szeonyegh f. 6 d. — [Kv; RDL I. 111].

bársonytok bársonyborításos tok; cutie imbrăcată în catifea; Behälter mit Samtüberzug. 1628/1635: Egi fekete barsoni tokban uagjon 12 gjwrw [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen lelt.].

bársonyváll pieptar de catifea; Samtwams. 1651: Egy Kek Barsoni Váll Arani premes [Wass 12. 72/2 Vass Judit kel.]. 1735: Egy seprűszin Bársony váll [MNY XXXVI. 198]. 1755: adok által . . . egy küsded fekete ládában . egy ezüst kötéssel készítettett Szekfü szín Bársony vállat [Aranyosrákos TA; Borb. II Néhai Székely György relictája Csipkés Borbára végr. Szaniszló Zsigmond keze írásában]. 1780: a Lakodalomkor mutatván nekem egy rongyos régi bársony vállot, ezt mondotta: Lásza az Asszony! tsak e' volt [Bethlen SzD; BK]. 1798: fekete barsany váll [Dés; DLt].

bársonyvánkos 1. bársonypárna; pernă de catifea; Samtkissen. 1732: Három karmasin szín bársony Vánkosok [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 3].

2. bársony-kocsipárna; pernă de catifea pentru trăsură; samtenes Wagenkissen. 1717: Egy hintónak valo barson vankos [TSb 26].

bártfai I. mn Bártfán gyártott; fabricat la Bártfa; in Bártfa/Bartfeld erzeugt. **Szk:** ~gyolcs. 1620: Egy vegh Bártfai giolcztul f — / 16 ... Egy vegh Lengiel giolcztul f — /15 ... Egy vegh India haitot giolcztul f — /6 [Kv; KvLt II/69 Vectr 10—1]. 1630: Kovacz Mathe Hozot karolilbol negy vegh Bártfai Giolczot d 24 [Kv; Szám. 18b/IV. 64]. 1684: Demeter nevü Górogtól három veg Bártfai (!) gjocztot vegit in f 6/50 Tesz(en) f 20 [Uti 20]. 1687 k.: Egy vegh Jndiai Gjolcztol f — // 09. Egy végh Hajtot Gjolcztol f — //06. Egy Bál Hoszu vegü kipkeni (!) Gjolcztol f 9//00 ... Egy Bál kurta Gjolcztol f 2//25 Egy végh Bártfai Gjolcztol f — // 09 [MvRK Vect. 15—6]. 1805: 6 1/2 Sing bárfai (!) Gyoits [Mv; Told. 74]. 1806/1818: 2 Sing barfai (!) gyoits ... 6 1/4 Sing bárfáj (!) Gyoits [Mv; i.h.]. 1808: 20 Sing barfai (!) Gyoits [Mv; i.h. 22]. 1815: Két Sing Bártfai Gyoits [Mv; LLt]. 1829: 1/2 Sing bárfái gyoits [CsS] * ~ süveg. 1599: Zep Jianos Hozot Crakaj Marhatt .. 1 Lada Jueg taniertt tt — //20 .. 220. Bártfay Sinueget 1//20 [Kv; Szám. 8/XIV. 27 hj].

II. fn bártfai gyolcs; giulgiu fabricat la Bártfa; Leinwand in Bártfa erzeugt. 1818: vettem 3 Sing bagazti Rfor 2.06. 10 1/2 Sing bárfáit (!) Rfor. 7.21 [Mv; DE 3].

Bartók-alma almafajta; un soi de mere; Art Apfel. 1844: Martius 3In Betski Gabor által F Fejér V(árme)gyéből Mihályfalváról* hozot, híres ugy nevezet téli Bartok almát 1844(ben) az Uj szőlő hegybe oltattam két tőkébe apr. 4n a fen irt Bartok almából ... két águ oltovány(na)k egyikéb(e) megint bartok almát, és a mész vermen felyül levő vad oltovány egyik ágábais . más oltovány ágaikba is két két ágat mintsak Bartok almát. Agya Isten hogy bár fele meg foganván Successoraim s helységünk kostolhassa ezen elhiresedet gyümöls derékséget [M.köblös SzD; RLt. *NK].

basa török tartományfő, pasa; pašā; Provinzstatthalter in der alten Türkei. 1566: A császár Pertali basa által megszállatá Gyulát [BSKr 24]. 1573: Meg Ertettek Eo K. varozwl az chiasar lewelet ... Az feidelemnek keoniregienek Arrol hogi eo N. Az Baszanak ez lewelet kwidene meg. Es adna Ertenyek, Mert kylemben hasnat Nem vehetik az Aros vraim [Kv; TjK V/3. 94a]. 1585: 26. Octob. Az Tömöswary Bassa Chyauzza Joüe Feyedelemhez Vrnuk paranchyola, hogy gazdal-koggyunk neky [Kv; Szám. 3/XXII. 67]. 1588: Feyedelem Marhayat wyzyk Nagy* Búdara Buday Bassanak Ayandecon [Kv; i.h. 4/III. 79. — *Szokatlan, de itt érthető jelző a Kv-hoz közeli Burjánosó-budától való megkülönböztetés céljából]. 1593: wizy Koczis Jstwan waradj f 2 d [Kv; i.h. XXI/5. 117]. 1595: Sebesi ferentzet Cancelarius Wram szolgálait, mely az Jo hirt hoza, az Synan Bassanak el menese felől; Biro W. egez Tanaczul jól tartatta [Kv; i.h. XVIIa/6. 104 ifj.

Heltai Gáspár sp kezével]. 1625: meg mykor Zynan Basat ky wzek hawaselfeoldebeolys meg Az eleottys Byrya vala az al peres [UszT 178].

basadohány (finom) török dohányfajta; tutun turcesc (fin); (feiner) türkischer Tabak. 1757 egy font Basa Dohányra xr 54 [TL Teleki Ádám költségnaplója 148a]. 1759: Bassa Dohányra Rh fl. 1 xr 42 Egynek másnak Dohányra Xr 30 . Két Csomo Bassa Dohányra xr. 42 [i.h. 220b, 221].

Básti-járás Básta tábornok hadainak 1600—1604-i pusztítása; ravagile făcute în 1600—1604 de trupele generalului Basta; Basta-Zug (Verheerungszug der Truppen des Generals Basta in den Jahren 1600—1604). 1672: az Ember az Básti járáskor 15 esztendő volt [Méra K; Aggm. A. 92 Keomives István (30) vall.].

bástol ? (közösülésre von.) nyom, dikicsel; inghesui o femeie cu scopul de a avea legături sexuale cu ea; (zum Geschlechtsverkehr bewegen) drücken, schupsen. 1638: Latam szememmel hogi azt az Varga Miklosnet Nagi Miklos az Czizmadia Lorincz haza falához Tamasztotta uala wgi bastolia uala .. az Vtan osztan Eozue Elelkezének, es az Var arkaban parasznalkottanak [Mv; MvLt 291. 143a].

A 'csescerész, csicserész' (MTsz) jelentéssel is számolhatni.

bástya 1. kastély/vártorony; bastion; Bastel. 1580: az foglioknak helye felől wegeztek az keozep kapu felet valo bastyaba rakassa be az ferfiakat [Kv; TanJk V/3. 223b]. 1582: 15 Nouemb-r(is) Keztek chynalny az Zenuczay Basttyat* [Kv; Szám. 3/V. 26. — *Köv. a költségek részletezése]. 1589: Tywyssyet Raktanak az Basthianak fundamentomaba d. 65 [Kv; i.h. 4/VI.24]. 1594: Az varbeli hazakban ualo Inuentarium Az Pap haza feleol ualo Bastiaban [Somlyó Sz; MNy LXI, 112]. 1623: Az bastiahoz Ez Eztendeob(en) kuleomb(en) hozzaya kell fogny [Törzs, Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1637: Az szeker szín bastiaia(n) lakat n 1 [Ebesfva; Uti]. 1675: az údeösbik Lázár Istva(n) Vr(am) mikor az Száárhegyi bastyákat csináltata immar vagyon negyven eött esztendeje [Szárhegy Cs; LLt]. 1698: Bácsa* ajtaja [Búza SzD; LLt 208. B. — *Uo. alább bástya alakban is. E vidék egy részének nyelvére azonban ma is jellemző a ty helyén ejtett cs (MNnyv III, 401 kk)].

Hn. 1652/1653: az Kerek bastyanal [Bodola Hsz; EHA]. 1676: dobolo Bastia. Kerek bastia. Szeghelet Bastia. szekér bastia. Veghső bastia [Gyalu K; EHA].

2. kb. partvédő-töltésfele; dig de-a lungul malului; Uferdamm. 1580: az wyznek mind a' két partyat a' hun zwksegh leze(n) chynaltassak megh vagy bastiakkal vagy gatokkal vagy bakokkal a mint Jobba(n) lehet hogy az Maiorok keozybe valo vt mind ket felol megh epwllie(n) [Kv TanJk V/3. 231a]. 1592: Miért hogy varosul vegezteg (!) vala hogy az hideluey kapittanak bastiat Chy-

nalyonak az vy vtcza Megett az Zamos zelin, vettem ... 50 zal fatt p(er) f 2 d 0 [Kv; Szám. XIV/5. 244].

bástyaeska kastély/vártornyocska; bastion mic; kleine Bastei. 1623: legyen az Zegeten Egy zep Bastiaczyka mostani forman kiben 25 puskas legeny feryen Zw<kse>gnek Jdeyen [Törzs, Bethlen Gábor gazd. ut.].

bástyaforma-ház bástyaszerű lakóhely; casá in formá de bastion; basteiartiges Haus. 1694: az Kőfalban ragasztva va(gyo)n egy Kőből csinált, rakot Bastyforma ház [Kővár; JHb Inv.].

bástyás (eredetileg) hadi/katonai, várbeli, később köznapi szolgálatot teljesítő fogarasi darabont-féle; inítiál soldat intr-o cetate, mai tirziu un fel de aprod fágărășean; ursprünglich Festungssoldat, später eine Art Hellebardist aus Fogaras, der täglich Dienst leistet. 1718: Fő kapitány Ur(am), az eő H(e)r(cegsé)ge Mondrai Tölgyes erdeit Vágatni kezdette, sött másnapis, Rusori Bástjassit, és maga Béres szánnyait Expressussával réa küldötte az élő fát le vagatván 6. szánnal hordanni kezdén ... ki küldötte(m) az kolcsárt [Fog.; KJMiss. Rétyi Péter lev.]. 1722: az Bástyások(na)k a Jobbágyal nem adozása miatt, az Szegény Jobbágycság réam jő; lamentalodik | mennyi levelet hozta(na)k az Felső Cancellariarol Boerosodni akarván némellyek .. csak egy Bástjás .. hozzám küldette, Váradit ugy próbálgatott 200 forintot és 6 ökröt igirt .. csak halgassam el Armalisa(na)k Publicatiojat [Fog. h. ua.].

bástyásdarabont várbeli hadi/katonai szolgálót teljesítő darabont, várdarabont; daraban care face serviciu în cetate/fortăreață; Festungs-trabant. 1669: Bastyas Darabant Rad Martin [Mondra F; Szád.].

bástyásdarabonti várdarabonti; de daraban; Festungs-trabanten-. **Szk:** ~ szolgálat. 1688: Dragumir Bogdan al(ia)s Ceremonia^a Kgl's Aszszonyunk eő Nga az Bástyás Darabonti szolgálattal eximalta. Ugy az Várhoz sem(m)ivel se szolgáltatnak, hanem eő Ngok poroncsolattjából tartozik Udvarhoz menni, es ott mestersegivel szolgálni. Az Nagjobb fiátis eő Nga megh engedvén hogy velle egygüt lakyék ezen Exemtio alatt. es szokot orvoslo mestersegre megh tanicsa [Fucsá F; ÁLt Urb. 30. — *Alább már csak Drágomir Ceremonia alakban (i.h. 32. l.)].

baszás közösülés; contact sexual, futai; Geschlechtsverkehr. 1640: mondá Török András is, hogy megfáradtam ugymond mer bizony soha baszást annyit nem basztam, mint ma [Mv; MvLt 291. 233a átirásban]. 1724: Fejér Márton monda, hogy egyszeri baszást nem anna Száz forintért [M.királyva KK; BK].

baszatja magát a se lása sá fie fututá; sich ficken lassen. 1631: Szilagi Uarga Ianos mondga

vala azt Zabo Peternenek, hogj te nylua(n) valo beste lilek kurua ..., az sokadalombais azirt jarsz hogj baszatod magadat, ugj mond, Bonyhanis el untam vala az Fekolodasodat ugj mond, hogi egik szallot s masik hagot read ugj mond, esse lilek kurua [Mv; MvLt 290. 258a].

baszik a se fute; geschlechtlich verkehren. 1590: Aztis mo(n)dta^a hogy enneke(m) Zabadsagom vagio(n) arra ahol kaphatok (:baznom saluo honore dicto:) mert en neotelen Ember vagiok [Szu; UszT. — *Ti. Pribék Gergely]. 1631: mondga vala Varga Janos Zabo Peternenek hogj lilek beste lilek kurua Bonyhanis egik Deak ot vara az masik az masik^a megh basza lilek beste lilek kurua te uagj, am az ha ollia(n) szepten kezeneődeőlis [MvLt 290. 258 b. — *Így téves ismétléssel és tovább is kissé zavarosan]. 1675: hallottam hogy kutia baztanak zitta az feleséget, az felesége arra azt monda engem nem bazot kutia hanem te magad [Körispatak U; Pf].

Szk. Káromkodásban 1585 Mondanak Az olahok Curwa Az Annya vratoknak Baszom az Annyat, Geczy Ianos A' ty vratok De Bathori Istwan Amy (!) vrunk [Kv Tjk 4/l. 486]. 1631 halla(m) hogj mondga vala az Zabo Koncz Janos Inassa hogi Borhely Giörgi beste lelek kurua fia baszom az feleségedet [Mv; MvLt 290. 48a]. 1714: meny bé baszom az lelked mert mindgyárt által lölok [Berekszó H; Szer.]. 1742: kezdé Dán Dsurdasat szidni káramolni mondván baszam lelkedet, keresztedet, Evangeliomodott és Manasztíradat most mindgyárt meg mutatom hogj ki vagjak én [Bulzest H; Ks 111 Vegyes ir.]. 1761 iffiabb Ferentz Lörintz nekem is azt mondá meg is cselekszem azt baszom az Anya kurvájával, hogy meg gyujtam [Szászsztyván KK; BK]. 1762: baszom az Hérodés lelkit Hurubánynak [Ebesfva; Berz. 12. 92/184]. 1765: Mányika Iuon ... felelé: Ne ugass baszam a' lelkedet [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 51]. 1769: mondotta Bratyla Péter, baszam a Lelket annak-is, aki téged Dsugyanak tett, mit gondolog (!) én az Udvarbíróval mert anyi aranyom vagyon, hogy Componában tévén le nyomtotnáim velle az Udvarbírot [Vályebrád H; Ks 81. 57/22]. 1780: baszom a papod lelkinak a gyükerétis a te lelketis | gyilkos teremtette, baszom a' papod lelkit [Vaja MT; VH]. 1783: Demets Mihálytól hallottam ... s.v. baszom a' Lelkét nem vertük jól meg, jobban kellett volna [Perecsen Sz; IB] | Hát Baszam az Anyadat miért adtál bé a' Praefectusnak hogy az erdőből fát loptam [Szőkefva KK; Ks 92]. 1786: Tott István káramalta rudul (!) az nevezett Fogadost Pap Todort, ilyen szokkal Baszam az Lelket kutya Teremtette te loptad el a szolgáló biro Lovat Hora [Hídvég MT; GyL]. 1791 üsd, baszam a' lelkedet, mert ha nem üted, ütlek én tégedet [Méra K; RKA]. 1796: baszom nekie a' habari lelkét [Bács K; i.h.]. 1816: baszom a' véred hullását [Dés; DLt 99]. 1826: Baszam az irgalmas Szente-teket [Dés; DLt 748]. 1843: arendás Kotsis Károly ... azt kiáltya a Grofnak varj meg Baszszam

a bolond szentedet, Bolond Részeges Grofja — nintsen eszed még az Istenedetis őszve vágom [Moson MT; TSb 49] | Baszam a szentedet Huntzfut Laposi bitangja [Dés; DLt 410] | oda szolla Mészáros Szabo János: — mondván: — na baszszam a' Thot Teremtésedet, — hát miért nem tudtál másokatis exequalni, mint éngemet [Dés; DLt 586. 5]. 1844: Vár meg baszom a czigány szentedet hozd ki onnét a fogadat [Torda, KLev. 9].

baszkodik a se impreuna/fute; geschlechtlich verkehren. 1597: Az Veres Pal mostoha leánya zaiabol hallottam az sewteo hazba mondotta, Jm vgimond nem nyughatom az bestie nagi zakalu kúrwaia ageibol mert mikoron az azzoniom hon ninche(n) mi(n)denkor fel hiw az hazheiaara, kerdettek az Azzon nepek hogi myert hya azt monda hogi azert vgimond hogi bazkodiúnk [Kv; TJk VI/I 84].

baszos paráználkodós, latorkodó; usuratic, căruia îi place a se fute, futácios; buhlerisch. 1722: Doctor Fogarasi Samuel Uramis .. egy Szilágyi nevű szolgáját megpirongatvá(n), haragjában, hallám mikor azt mondá Szilágyi Fogarasi Uramnak (de nem hallotta Fogarasi Uram:) ördög születte baszos fia, az minapis azzal kerkedik vala, mutatvá(n) a Kováts Maria gyermekeit, hogy: ember ez, az kinek ilyen gyermekei vadnak [Kv; RN X. 2/113 gr. Teleki Miklós (18) vall.].

baszott nemzett, csinált, fabrikált; procreat, făcut; zeugt. 1634: aha Torók fazzal bazot lelek eszez kurva [Mv; MvLt 291. 9a].

bász-t-köntös női szoknyafajta; un fel de rochie; eine Art Frauenkleid. 1807/1818: 1 Feiér modi Baszt köntös [Mv; Told.]. 1808: 2 Nagy modi Kazumir Keskenyő 1 Fáin modi baszt Köntös [Mv; Told. 22]. 1841: Egy basz köntös Egy más köntös karton [Dés; DLt 365].

Az előtag nem elírás v. elformátlanodott alakváltozat-e a *bász*k népnév helyett?

batalion zászlóalj; batalion; Battalion. 1717: az ő Flge armadaja Szerencsésen altal költözött a Dunan, mikor 27 Batalion altal ment volna 6000 Torók elejbe menuen de mihelyt meg latta Szembe sem allott, el futott [Ap. 2 gr. Mikes Mihály br. Apor Péterhez]. 1778: masérozik ki az ide bélévő Gvarnizon (!) Battalionokis ordereze vadnak Marschfertigre [Dédács H; Ks 98 Gyulay Ferenc lev.]. 1791: a' Császár Regementye 3 dik Batalionjából el-szőkött köz Katonak [Kv; TanJk 23]. 1807: Bataleon el massérozott Kolosvárról [KvLev.]. 1809: edj Batalion katonaság [Dés; DLt 447].

batár üveges hintó; cupeu; Glaswagen, Karosse. 1728: Néhai L.B. Henter Anna L.B. Lusitzky Jánosné asszony ő nagysága S. Szent Iványi Udvarából Méltóságos Tab: Regiae Praeses Szekely Mihaly Ur Ő Nagyságához Kilyénben hoztanak által ... Egy Batárt v: Üveges Hintot minden

hiba nélkül [LLe]. 1846: Déváról Laposnyakra haza ment egy két lovú batárdba egy lejtőn . a' batár kereke nem köttetvén meg . a' hinto fel, és háromszori karikázással a' Marosba fordult [Kv; Pk 7]. 1849: A' Szekér színbe Egy Batár [Somkerék SzD; Ks 73. 55]. 1864: a Batárhoz a két első Féder klogni meg nádalása [Kv; TGsz 37].

batávla ? női köntösfajta; un fel de rochie; Art Frauenkleid. 1777 Mohr köntös — is egy Batavia No 2 Anglus köntös No 3 [Nsz; JHBb 406 gr. Bethlen Rozália kel.].

batiszt finom vászon; batist; Batist. 1756: Németi István Uram egj vég batiszt a' tarsolyába dugott vólt | világosságra jött egy batiszt nevezetű gyóltsnak Szebeni kereskedő betsületes Embertől általa lett ellopása | ki ránta egy vég batiszt Németi István az mentéje alól [Kv; Mk IX Vall. 49, 88—9]. 1768: Batizbol valo ing uj [Szárhegy Cs; LLe Fasc. 109]. 1793: Báro Bánffi Esther Aszszony ő Nsga a' Madámmal Krejmer Susánnával . tsináltatott Slésiai gyoltsból hat fáin bätizzal tászlizott, és Sápoltlizott Ingeket a' Csernátoni Antal ur számára [Koronka MT; Told.]. 1797: (Vásárolt) 1 sing batisztat [Mv; Berz. 7. Fasc. 69]. 1802: 1 Darabb Batiz [Mv; DE. 3]. 1805: Egj darab Batiz Egy par batiz Főkötő [Szamosfva K; BLt 9]. 1812: 2 s(ing) batiszt tzerina [Kv; KGy]. 1818: 12 nyakra való urkolt fél keszkenyők, hat Batiz, hat pedig pergál 24 Rf [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.]. 1820: Egy darabb Batiz [Mv; Told. 19].

Szk: ~ *előruha*. 1758: Egy batiz elő ruha [Nsz; TSb] * ~ *párnahaj*. 1818: Hat Batiz Párna haj urkolva 60 Rf [Kv; Pk 5] * ~ *pergáltakaró*. 1870/1875 k.: ajándékozott az Ekklának ifj. T. Kelemen Elek ur . Egy Nagy Batiz pergált Takarót [Szucság K; RAK 105]. 1874: Egy nagy batiz perkált takaro a szélén eziüst csipke és varás-sal [uo.; i.h. 64].

batisztfersing finom vászonszoknya; fustă de batist; Batistrock. 1804: Edgy fejer Batiz Fersing | Edgy fejer Batiz Fersing Balha szin Tafota Kirfiklistől (!) edgyutt [M.köblös SzD; RLt Mohai Farkas hozomány-elismervényéből].

batisztfőkötő finom vászon női fejrevaló; scufie de batist; Batisthaube. 1805: Egy darab Batisz. . Egy pár Batiz Főkötő [Szamosfva K; BLt 9].

batisztgyoles finom gyolcsfajta; batist; giulgiu de prima calitate; Batist-Leinwand. 1816: Őt Sing batiz gyolts 8 Rf 30 xr [Kv; Born. IV/41].

batisztling finom gyolcsing; cămașă de batist, cămașă de pinză fină; Batisthemd. 1768: Két rendbéli Batiz ing [Császári SzD; Wass 12 gr. Wass Ágnes fehérműje közt]. 1790: Regi Arany varrasos Batiz Magyar Ing Nro 3 [Sv; Ks].

batisztlinguj az ing finom vászon ujjrésze; minécă de cămașă de batist; Hemdärmel aus Batist.

1770: Egy más Batiz par Ing Ujj ahoz valo varrat Patyolat Taszli [Klisküllő K; RLt 0. 4 Sombor Gáborné Salánki Rákhegy. lelt.]. 1776: Egy pár Batiz ing Uj varrat, patyolat tászli [M.köblös SzD; RLt, Sombori Klára és Sándor lelt.].

batisztruha finom vászon-ruha; rochie de batist; Batistkleid. 1849: egy batiz ruha [Dés; DLt].

batiztsapodli női, finom vászon-fejrevaló; pälärie de batist; Frauenhaube aus Batist. 1791: egy fein ujj Ing batiz Sapodlival [DLt, a hiv. nyomt. német szövegében mit glatten Batisten chapeaux"].

batiz 1. batiszt

batizi a Batiz (H) tn -i képzős származéka; din Batiz; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Batiz Batizer. 1820: Hét Gyümölsztes Tángyér batizi [Mv; Told. 19]. 1838: Portzellán és Cserép edények Egy leveses fedős fülestál, két kerek bétsináltos egy más ovalis Sültés tálok, egy Szultzos Csésze táljával, ezek ujak Batiziak, és veresek, hét Tángyér közül egy meg repedve, két jo So tartó, ezekis Batiziak [M.bogáta SzD; Bet. 2].

Szk: ~ *asztali*edény. 1827: Vagyon az udvarnál Batizi Asztali edény melyek között vagyon egy fedeles leveses fazék, két Lapos egy nagy szegelyes és egy sültés Tálok ezekhez egy tuttzet Azokhoz valo Tángyérök melyeknek Arok 9 Rf 30 xr [Mocs K; Told. 39 gr. Taun Károlyné br. Révai Terézia lelt.] * ~ *becsináltos* tá. 1838: két kerek bétsináltos egy más ovalis Sültés tálok . . . ezek ujak Batiziak [M.bogáta SzD; Bet. 2]. 1851: egy batizi veres kerek bétsináltos tál szoltzos tszesze tál nélkül [uo.; i.h.] * ~ *cserépcsésze*. 1821 Batizi tszerép tsésze van hat ezek közül két fedeles [Veresegyháza AF; Told. 19] * ~ *csupor*. 1821 Négy batizi csupor [Nsz; Told. 19] * ~ *gyümölszstál*. 1820: Három Gyümölszts batizi Tál. Hét Gyümölsztes Tángyér batizi [Mv; Told. 19] * ~ *gyümölszstányér*. 1820: Három Gyümölszts batizi Tál. Hét Gyümölsztes Tángyér batizi [Mv; Told. 19] * ~ *kosár*. 1820: Hét Gyümölsztes Tángyér batizi. Három fedeles batizi kosár* [Mv; Told. 19. — *Alkalmassint ez esetben is Batizban, kosár alakúra készült porcelánnemű-darabról van szó] * ~ *lábos*. 1849: aranyos fekete Batizi lábós arannyas szélel [Széplak KK; SLt] * ~ *porcelán*. 1821: Sarga Batizi Portzellán [Mezőméses TA; HG Mara lev.] * ~ *porcelánedény*. 1849: Görgényi Porcellán Edények el raboltattak és össze töretek 556 Rf. . . . Batizi és Murányi porcellán Edények 230 Rf [Dés; DLt Csedneki József üveges és pléhes boltjából a háborús események rendjén elrabolt és összetört holmik lelt.] * ~ *porcelánfindása*. 1850: 11 pár régbis s 6 pár ujabban vett Batizi porcelán apro findásiák 1 vft. 30 xr [Algyógy H; Born. F. oszt II] * ~ *porcelánkanna*. 1849: Fekete batizi porcellán kanna kisebb és nagyob 6 [Wass 5] * ~ *porcelán-levesestál*. 1849: A Fortzimerbe

egy nagy veres olajos festékes krédentz kaszten, belől egy poltz, ezen résziben voltak portékák: Egy Batizi portzelan leveses tál, — két bétsináltos tál . . . soltzos tsésze kettő tálaival, 24 tángyér 12 kisebb konfektes tángyér [Wass 5] * ~ *porcelán-ozsonnatányér*. 1850: sok görgényi és batizi porcellán tálok és tángyérök — ozsona tángyérök [Pk 2] * ~ *porcelántál*. 1850 k.: sok görgényi és batizi porcellán tálok és tángyérök — ozsona tángyérök [Pk 2] * ~ *porcelántányér*. 1850: sok görgényi és batizi porcellán tálok és tángyérök [Pk 2] * ~ *szószoscsésze*. 1851 egy batizi veres kerek bétsináltos tál szoltzos tszesze tál nélkül [M.bogáta SzD; Bet. 2] * ~ *tál*. 1820: Három Gyümölszts batizi Tál. Hét Gyümölsztes Tángyér batizi [Mv; Told. 19] * ~ *veresedény*. 1842: Batizi veres edények Nro 2 [Algyógy H; Born. F. IVb br. Bornemisza János lelt.].

batka 1. félpénz/dénár; para, letcaie; Heller. 1586: 3 Septe(mbris) Janos Vram az predicator feleséget el temetnek es hagi sok zeginiek giwltek vala hazok eleinen adatta Biro Vram 25 penz arra batkat Zeóchi Marto(n) oztotta el —/25 [Kv; Szám. 3/XXIV. 32]. 1590: Itt vam vagio(n) Gjalogh ember egj batkat ad, terhes szekér d. 2 [Gyalu K; GyU 22]. 1597: chiak egj batkat sem ad, hane(m) ha mi dolgok wagon velle Biro wagon Coloswarat keressek teorwenniel [Kv; Tjk VI/1. 18] | az mo(n)dga Bernath Andras hogy 30 forintal uagy ados nekj, es mo(n)da Zeóleos Balas, Eb volt s eb legyen soha ados neki egy batkaiaual(is) [UszT 15/59]. 1602: monda fanchali Janos hogy nem hogy eot forintot de chak egy batkat sem engedek [UszT 16/22]. 1605: penze is ket forintia, kilencz o penze ket batka vala [i.h. 20/134]. 1655: Vagyon fillyér N 800 . . . f. 4. Vagyon batka N. 500. f. 2 d. 50 [Kv; RDL I/29] | batkarol batkara tartozek Aradi Vaszilka vagy successori Tatar Janosnak repomdani (!) [Tövis AF; Bál. 62]. 1630: te en nekem egj batkadat sem attad, megh Czak latno(m) sem jöttel | en egj batkat sem attam [Mv; MvLt 290. 200a]. 1648: Ez Incta . . . sok eggiet forisimot lopta el, ugi mint Talleromot harmadfel forint ereo batkajimot, giolcziomot [Kv; Tjk VIII/4. 299]. 1656: mondotta Csepregy Mihaly vr(am), hogy egy batkat sem adot arra az obligatoriara Ozdy Tha(m)as ur(am) [Kv; CartTr II, 903]. 1665: 3száz 48 forint 57 penz 1/2 batka [Kv; Tjk X/4. 255]. 1670: az város ennékem se kezembem semmit ne(m) szamlált, sem edgy pénzt, sem egy batkát kiről számot kellene adnom [Kv; TanJk II/1. 781]. 1685: egj batkát sem adot eo kgjelme en nekem [Pókafva MT; Becski lev.]. 1699: nekem, sem Apro Gyerme kimnek egy Batkát sem adtak [Ks 90 Kemény Kata aláírásával].

Szn. 1680: Anna Batka [Dés; Jk]. 1684: Joannes Batka de Déés [Dés; DLt 446]. 1717: Batka Mihály [Dés; DLt 506].

2. vhány batkányi, félpénznyi/dénárnyi; de o para, de o letcaie; hellerhoch, hellerwert. 1778: csudálkozom rajta, hogy az Felesége Excellentiához Praetensiot formál, csak egy batka fizetése

sem maradott ben [JHBMiss. Csáky Katalin lev. Árkosi Ferenc Csáky Katalinhoz].

bátor¹ 1. merész; indráznet; kühn. 1629: eo batrab Aszont annal nem latot, hogy ugy eoelte chokolta az iffiu legenyeket [Kv; TjK VII/3. 110]. 1665: Ha valamely Legény Vrást Asszonyát meg nem bétsülvén illetlenül bátor az Asszonyával kötődnekis büntet(ése) két heti bér [Kv; Aszt-Cart. 12].

2. *udv.* 1857 bátorok vagyunk alázatos véleményünket a' Méltóságos Urnak elő terjeszteti [Márkosfva Hsz; Bet. 4].

bátor² I. *hsz* ám, hát; cu toate că, deși, măcar; obwohl, wohlan. 1568: Bator el agyad Jo annyam az zölöth, Czyak ad ky belole az my mynketh Illeth [Kv; TjK 172]. 1570: az my Ez eztendeobe terem benne Thyed legen Bathor nekem semyt Neh agy benne | Megien oda ez vallo Eochehez Az lean Matkaját Latogatny volt Rayta egy Barazlay palazt ... Eo penigh ezt Monta neky hogy Bathor ez palastba az en hazamhoz Neh hozzanak, ha Jobat ne(m) adot Batyad, hanem az en palastomba vygyenek eskenny es azba hozzanak Ide [Kv; TjK III/2. 126, 136c–d]. 1572: Az my Restancia az hazon vagion megh Engedyk eo k. ha Io Newen uezy, hwl penigh Nem elgedyk megh vele Bator, keresse teorwennyl eo k. varoswl aztwl ne(m) tartanak [Kv; TanJk V/3. 58a]. 1573: Eccher retket ker volt egi penzen eo tälle hagi nem atta neky azt Monta No Neh aggyad bator de ezedbe Jw meg | Aztis az mywel K. ados neky haitom K. aggia Bator neky | Am Nekem egi kis leaniom vagion De ha twdnam hogy Erre Newelne(m) fely Bator Inkab Isten ky venne Ma ez vilagbol [Kv; i.h. III/3. 86a, 118, 233]. 1585: Christina keotelweroe Iacobne vallia hogy enneke(m) azt mo(n)da leorincz Mester egkorba mikor varadra viwek ez Niabria a' keoteleket valamikor en vgmond teobzeor Keotelweroeknek Czeh Mestere lezek bator ky vigienek s fel Akazanak [Kv; TjK IV/1. 440]. 1590: Aztis monda hogy eo rajta bator harmat vessenek az csiszarral ha ky nem tudgia a Capitant Jnnet [Szu; UszT]. 1618: (Kortomaz Györgyöt) bwntettwk 16. penzre, ... azt felelte hagi bizoni nem agia megh teoruini nelkw, meli szouara Engedelmesek loettek, hagi bator wesek az teoruini eleiben [Vajdasztiván RDL I. 12]. 1638: latam hogj az Kismariai haza fele ugia(n) megh Czopotozanak s hijak vala egj mast az Birohoz gjere bator bestie kurua fia ugimond [Mv; MvLt 291. 155a].

II. *hsz* 1. jóllehet, noha, ámbár; deși, cu toată că; obwohl. 1559: Walamely Mezaros penygh az Thewsergeth walasztangya Maganak, es az Mezarlasnak ellene mond, Annak három Eztendeygh ne legyen zabad, Mezarlani, de Bathor eztendew mwlwa az Warasnak kedveth llye Az három ezthendewnek ky thelesnek elewthew (!) es Alatta semmy okon Ne Mezarolhasson [Kv; TanJk V/1. 57]. 1570: Jm ados lewelet adok addegh, chyak hogy kerlek az zalagot Neh Mwtasd eleh az Attya-

fiaknak Bathor Nalad legen Mind az zalagh Mind az Ados lewel migh megh valthatom [Kv; TjK III/2. 204]. 1595: a' Mezaros Az theosersege kiweol veot eokreot bator tarchia ez hataron eoreokegebe, De vgy hogy ha az zekre egieb io eokreot beliegettett Ne(m) vaghatna, tehát az illie(n) zenas barmotis le vagia [Kv; TanJk I/1. 259]. 1665: Ha az uttzan vagy piazton, valamely Asszony embernek avagy Leánzónak, bátor Attyafia légyenis, palástyát avagy mentéjit fel-fedezi, büntetése egy heti bér [Kv; AsztCart. 13]. 1744: Maga Elertő Vr(am) és Tseléde szokta hajtani bé a' Marhakat, bátor nyomásba lett légyen is a' vetése [Szentgyed SzD; Wass 6]. 1773: Tudom azt hogy ép elmével vala abban az időben bátor, hogy meg öregedett vala [Szárhegy; LLt Fasc. 151]. 1812: a' Grofiné a Grofot nem szenvedhette 's, nem szerette bátor a Groff szerette volna [Héderfája KK; IB]. 1832: amidőn valakiről valami rosszat költnek, és mondanak — bátor nemis hiszi az ember, s meg van győződve; hogy nem igaz — 's mégis marad abbal valami benyomás az emberben) . hogy hát ha igaz a mondatból valami [Torda; IB Demény János udv. tt lev.].

2. legalább; cel puțin, barem; wenigstens. 1543: Az ezer forinth felol nylyan waygon the k. hog ely kewlthem wala Hawasaly waydahoz, hog zegeytene megh az my vrunk zabadulasat wele, bathor az chazar porthayglan, oztan the k. mwttatnak be az bassanak [Fog.; LevT I. 23]. 1570: Sofia Kathank Symonne . Mo(n)gia volt Kowach Matthiasnak, Bathor Job zomzedot hoztal volna, keozinkbe, Mert Nem Igen Jo hirt hallok hozzaya | Aztis Montha az Embernek hogy Bathor eztendeo Zent gal Napiara aggya megh arrath | az felperes azzon ... Engedet az zeoleo ky Meresnek llen zowal Jo palochy vra(m) en Neked Jo Ereksedet attam Bathor vagy ket forinttal megh zegellenel [Kv; TjK III/2. 112a, 166c, 170]. 1573: Mennenk az Ghereb hazához es ott venneok be az wallast ne legyen Eggyk zalassan hanem chyak Bathor az zomzed haznal chyak kwl legyen [Sófalva kör. BN; RLt 0.5]. 1646: Mivel pedig nekik epulet nem jut, az epuletert had adgiunk ugian mi bator nekik penzt Zaz forintot [Bádok K; JHb III/72 Kézdiopolyáni Veres István atyjához].

bátorkodhatik merészlehet, merészkedhetik; a se putea îndrăzni; sich anmaßen dürfen. 1679: Kovács Marton lopasbeli véketül (!) annak poenajatul tartva(n) nem is remenlhetjük hogy Erdelyben batorkodhassek a' feleségével való lakasban [SzJk 135]. 1695: ujjab Comendans jöven ide, ő más képpen az Commendánságot fel ne(m) vézi ha minden várbeli kolcsak kéznél nem lesznek .. talam Ura(m) kgld is inkább batorkodhatik, es keménykedhetik az kolchok(na)k kez(e)be való nem adatasok(an) [Fog. BK].

bátorkodik 1. merészel, merészkedik; a indrázni; sich anmaßen, wagen. 1697: Vizi Jánost Büntet-

te az Becz: Céh azért hogy hentessel Társalkodot diszno Vásárlásb(an) fl. 1. d. 50 Többször Se ő Se más erre a Büntetésre nevez ne bátorokodgyék [Kv; MészCLEv.]. 1701: En azon voltam minden Szándékkal hogy Viczében mennyek de az egésségtelenség nem engedi már negyed napot fogva igen rosszúl vagyok, és nem bátorakattam az el menetellere (!) [Kv; Wass 19 Apor István kezével]. 1724: A Connumeratio után (:minthogy Ado hajto Commissarius voltam a Székbe:) Jártam vagy két izben Ado után a Falukon ado hajtani, de igen nagy nehézségheket és idegenységet tapasztaltam az Adozo Kösségnek nem is mertem úgy bátorokodni mint annak előtte, az Emberek igen neheszkednek s nem merek bátorokodni, mert azt mondták igen sok Adot kérek, csak vetten vetik [Bölon Hsz; INyR 33]. 1749: mivel pedig az hideg időt, alkalmatlan utat az en hitván Constitutionem nem Szenvedheti, utra indulni semmikeppen nem batorkodom, mert egy nehany Sebeni utban az miatt nagy nyavalyakat kellett szenvednem [Putásfva Hsz; Ap. I Dombi János szb lev.]. 1763: Titt. Praefect(us) Uram ... Mányika Juont ... meg szalasztotta, ők is azután azon erdőkbe(e) menni nem bátorokadtak [Szókefva KK; Ks] | Titt. Praefectus Uram ... a' fa vágáson rajta kapta, de észre vévén az dolgot meg nem foghatta, ... Mányika Iuon azoltától fogva az utrizált Erdőkbe(e) menni nem bátorokodott [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 23]. 1765: majd nemis lészen vala, aki bátorokodgyék administratoria elejibe menni, kivált ebéd után, mert olyankor haragjában alig találta helyit [Marossztimre AF; Eszt-Mk Vall. 215]. 1768: Szemleltük ugyan azon bé hajtattott Nagy Szürke kantzát hogy az Isaké lett volna, és Semmi jegyet nem tapasztaltunk volt rajta rá eskünni nem bátorokodtunk [Páké Hsz; SzentkGy]. 1769: hogy a Pestis, és Dög Tovab ne terjedne, el Rekesztő Linéák allitaván fel meg porontsoltá, hogy az ilyen Lineakra által menii erőszakoson sem Nemes sem paraszt ember ne bátorokodgyék [UszLt XIII/97]. 1771 igaz dolog, hogy leg többet mi irtattunk; s azért bátorakadtunk, mivel tudtuk, hogy az helyis s miis az Dévai udvarház tartattunk s tartazunk [Batrina H; JHb 93, XIV. 6]. 1773: most a Nyáran bátorakadat Pintzét ásadni, s Bothajtásasan köből ki rakatni [Mezökerked K; LLt]. 1778: azakhaz is nyulni nem bátorakadam [Csicsómihályfva SzD; LLt 34/16]. 1782: Mlgs Groff Uram eő Ngától nints parantsolatam, azért nem bátorakodom [Bacsa SzD; GyL]. 1789: Mihaila Morár jelentvén magát, hogy egy szerentsére hozzá fogna ezen ... malom meg igazittásához ha ugyan tsak bátorokodik hozzá fogni, ő Nsga meg engedi [Désfva KK; GyL]. 1794: szánto fölgyeit ..., bátorokodtál vakmerőképpen egynek is másnak is meg eresztteni [Szováta MT; Berz. 16. XL/14]. 1795: bátorakodot kegyelmed s bátorokodik a Hidhaz nem meszsze, a mart mellyékének egy darabját asotni, vésetni, és rontani [Ádámos KK; JHb XX/18]. 1800: az Udvarba bé menni nem bátorokodom kerülvén a Csufságot [Percsen Sz; IB].

1819: bátorokadt a' Szent Ersébet Kolosvári Ispátállya Mérai Erdejébe gyakor renden menni [Kv; Aggm. C. 168]. 1820: bátorokadt a Tktes Ur az említett Erdőre reá külden s vágatni | az Exp(onen)s Vr .. bátorokadt Hajtoja által embereimet — megtámadtatni [BSz SLt évr.]. 1825: a Praefectus oda menvén hogy holmiért meg szollította, bátorokodott vele szembe szállani [Kv; IB gr. Korda Anna lev.].

2. udv. 1742: Arrol penig hogy Postán bátorokodtunk Ngodat molestalni alazatosan követyük [Kovászna Hsz; Ap. 4 M. Sándor Deák Apor Péterhez]. 1765: Bátorokodtam vala . Ngodnak alázatos levelem által udvarolni [Torda; Borb. II Alsó Lajos lev.]. 1773: egjedül csak azért bátorokodom ez uttal is Ngod kegyességibe magamat ajállani . [Szab; Borb. II. Motok András lev.]. 1787 Bátorokodom alazatosan instálni Nsgod a szegény gyámoltalan öreg Bátyámért ... [Bencenc H; BK Bara Ferenc tl lev.]. 1804: A Nsgod sok izben tapasztalt kegyes Gratiaja bátorított engemet arra, hogy ezenn . nagy szükségemben a' Nsgod kegyességéhez folyamodni bátorokodjak [Cserefva MT; IB Szilágyi Elek gr. Toldalagi Lászlóhoz]. 1826: Mostan azt bátorakadam Nságnak jelenteni hogy ... kéntelen vagyok a' Gyergyai Bor vizre menni [Kv; Ks 101 Pataki Mihály gr. Kornis Imréhez]. 1828: Junius 7én a Fazakas Czéhnek gyűlése tartatván . mint azon Czéhnek Commissariussa minémü rendtelenségeket vettem észre, orvoslás végett a Tktes Mgtusnak a következendőkben bátorokodom fel fedezni [Dés; DLt 581]. 1832: Azon alázatos kéresemmel bátorokodok a' Magistratus eleibe folyamodni [Dés; DLt 385].

bátorokodtathat merészelt; a putea indrázni; wagen können. 1704: Mely bonumok egy Fejer paraszt ládába(n) lévén, és az elébb valo mostoha, s mostani idők változásai között Vas Daniel Ur(am) eő Kglme maga kezei között nem bátorokodtathatta tartani. Adta azért eo Kglme az p(rae)-specificalt bonumokat kezemb(e) [Kv; Wass 18].

bátorság 1. merészség; indráznealá; Kühnheit. 1577: Azokat penig kik az varas vegezese ellen vak mero batorsaggal barmat el haytottak mindeket tyz tyz forintal bwntetyk [Kv; TanJk V/3. 146a]. 1578: az engedelem giakorta az wakmeró batorsagot zokta nemzenj [Kv; i.h. 169b]. 1589/XVII. sz. eleje: Valamely Heti bérés legeny nem akarná az eő neki rendelt Mesterét, az ki határozott heti bér fizetésre szolgálni, hanem vakmeró batorsaggal az Ceh Articulusi ellen fel ruguan eő magat, maganak kezdene imittis amotis miuet, epületet fel fogadni es miuelni, magat mesterre tenni; Ez illen Legeny .. ebben a Városban, megh az eő saiat kezeuel se miuelhessen [Kv; KvLt Céhir. KőmCART. 7–8].

Szk: ~ba jön kb. reményre jogosít. 1806: a' Ngod Perei, Jussai háborittás nélkül fenn állanak, és bátorságban jöttek [Ks 94 Thuroczy Károly lev.] * ~ot vesz a. merészkedik, vakmerősködik,

vakmerőségre vetemedik. 1579: Az mezarossok oly batorsagot veottek ... hogy meg naponkent sem Arulnak chyak az keözenseges zwksegre valo hustis [Kv; TanJk V/3 185b]. 1751: Vandorék ... már annyéra elmerültek minden gonosságban, olljan bátorságot vettek minden törvénytelen dolgoknak követésében, hogj se Falunak maga közönséges hasznára nézendő végzesével, se Hazánk törvényével, se Tisztek parancsolattával semmit nem gondolnak . . . lehetetlen istentelenseget tovább szenvednünk [Balázstelke KK; IB Mich. Remplér (60) j b vall.]. b. bátorságra kap, fel/megbátorodik. 1731: mindenkor tanult Lovon menye(ne)k előtte az Lonak mikor jártatták kin az mezon vagy az udvaron, mind addig míg egész bátorságot nem veszen a Gyernek Lo az járásban [JF lovászmesteri ut.].

2. biztonság; siguranță; Sicherheit. 1812: kész vagyok inkább ha országunk törvénye rabságra ítél oda menni mint sem többet vele lakjak mert az életem nintsen batorságba [Héderfája KK; IB I. Bethlen Sámuel gr. lev.]. 1814: lehetetlen tehát ilyen környűl állásokba hogy a Törvényes Hatalomhoz ne folyamadjam, és magam személyt, s mindenek felett ... felettebb martzongált Betsületemet addig is mig törvény uttyán securizálhatnám, most ezuttal hevenyibe és a Dolognak melegibe bátorságba helyheztenni aláztatosan ne esedezzem a Tktes Generalis Széktől [Torda; TLt Praes. lev. ad 136/1814 Fodor Mihály ügyvéd panaszja ügyvédtársa, Csipkés Albert ellen].

3. ~gal nyugodtan; liniștit; ruhig. 1618: bátorsággal elhiggye azt az urad is, s mással is elhitesse bátorsággal, hogy azok csak mind merő hazugságok, valamit oda felhordoztak, mert az hatalmas császár és az vezér az német császárral való frigyét és békességet fölbontani nem akarják, hanem erősen őrizik [BTN 112].

bátorságos 1. bátor; curajos; kühn. 1585: Ez Napokban ereossen kért mind az Azzony, smind az Vra hogy el Mennek az városrol igrtek mind zoknianak valo sayat smind tallerokat de vgia(n) Nem Akartam el Menny, Mert tartozom Az igaz mellet batorsagos lennem [Kv; TjK IV/1. 493].

2. biztonságos; sigur; sicher. 1594: Amy Nezy Az katlant a' Zentpali hazanal, Arrol zentpalyt Biro vram megh Inchie hogy onnat el bontassa Mas batorsagosb helyre Epichie [Kv; TanJk I/1. 231]. 1598: Mikor Gialubol Toldj Istwan vram az Tornj Thamas Marhayat Ala hozata kerde teolem Toldi Istwan vram hogi hol volna batorsagosb le tenny [Kv; i.h.]. 1605: (A tolvajok miatt) anira iutott a' dologh, hogy egy Jambor feo embernekis, uagy zolganknak sem mienknek sem penig kegteknek batorsagos uttia nem lehet egy feleys [SzB; Törzs, a császári biztosok rendelete Cszs-, Gysz- és Kászonszékhez]. 1608: az mostani wdeőheöz es allapathoz kepest vgian nem zinten volna batorsagos Embernek hazatol mezze ideghen Orzagban menny

[Kv; RDL I. 85]. 1631: ez mostani edes hazanknak szörzauar (l) vezedelmező allapottyának ideyen, kinek kinek az Ur I(ste)n az mi keues javait engette, keze közöt lenni, csak Isten tudgya kikki hova batorsagos helyre vitette [Radnót KK; Ks O. 37]. 1706: nemis bátorságos annyi pe(n)zt koczkáztatni hamar meghis fozthatnak utáb(an) [UszLt XIII. 94]. 1723: Todor meg halván hogj Vasziyt Matébol az Exponens ur Gyekébe reducaltatta meg ijedet, ... ment Gorbora, Gorbon sem tartottu batorságosnak az lakást, hanem most recipialta magát Kolos Monostoron az Paterek földire [Kisnyíres SzD; Ks]. 1777: Karátsun Stefán nem tartván bátorságosnak meg maradását, egy embernek adott öt Pórintokat, és azzal Kalauzoltatta magát Máramoston [Sajóudvarhely SzD; Ks]. 1783: a Tatárkát ezen Holnapnak vége felé léssen jó vetni, most nem bátorságos, gyenge Portéka lévén ... [JHb Csáki Katalin ir. Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz]. 1816: kívánnya magát bátorságossá tenni: hogy ha mostani Papyros Pénznek mostani betse változást szenvedne ... az egész betsű Ujra meg tétetessék [H; Ks 91. C. 8]. 1821: bátarságos őrizet [Dés; DLt nyomt. kl]. 1833 k.: En tehát egy gyenge erőtelen Aszszonyi állat ... , hogy életemet meg menthessem . . . , ugy vontam magam bátorságos helyre [Usz; Borb. II válófélnen lévő asszony panaszából]. 1834: A Papok (a matrikulák) mássát az Esperestnek bé küldjék kik azokat ... bátorságos helyen tarcsák [Nagykapus K; RÁk esp. rend.]. 1840: bátorságosobbnak láttam betsületes helyen hálai [Dés; DLt 277].

3. biztos; sigur, cert; sicher. 1668: eo kgl(me)k varosul . . . tennenek assecuratiot, es consensust azon Atyafiak(na)k azon falunak batorsagos megh ereztése felől az Vnitar(la) Ecclesianak [Kv; KvLt Fasc. I. 180].

4. vakmerősködő; indrăzneț, cutezător; vermessen, sich getraut. 1667 u.: Jgaz dolog vram, miltatlan liuin en edigis az kgd(ne)k valo batorsagos irogatasra, fel töttem magamban, hogy az irastis el hagyom [Kozárvár SzD; CartTr XVIII Deesi Ferenc Béli Pálhoz]. 1719: Batorságos írásomrol nacságodat követem [Sóspatak MT; Ks 95 Béli Pál Kornis Istvánhoz]. 1729: Kételeses, es batorságos busittásomrol, aláztatosan követvén az vrat, ajálom Mltgos Uri házával edgjüt, a jo Isten oltolmába [Kiskapus K; Ks 99 Gyerdői Kata lev.].

bátorságosabban biztonságosabban, biztosabban; mai sigur; sicherer. 1675: vettem bizonyos summa pénzen egj rétet, ismétlen egy darab szanto földet, es mellette egy kis szena retetsket örök arron megh hihatatlanul, de hogy batorsagosabban megh maradhassak benne ... , meltoztassék azon megh irt szena réteket es szanto földcséket, nekem két ágon lévő maradékimnak és legatariu-simnak bár csak két száz forint summában inscribálni [Fog.; Törzs. Fogarasi János portai posta a fej-hez].

bátorságosan 1. bátran; curajos; kühn. 1584: Deak Adam vallia ezt(is) hogy az vton az Istwan biro ket fia az Sete Mateye chak kullagtak az vthonnis, batorsagoston Ne(m) Iartak az vto(n) hallotta(m) hogy effele dologert felnek Andras piros sarutis vit volna az Azzonnak segesuarat es vgy vitte ky [Kv; TjK 4/1. 350]. 1654: az Gyulai Szantsogsaghba(n) Orkolab neuw falu, ennek elötte ualo reghi wdoben el pusztulván az hadak miatt, sok ideigh puztan allott, azonban Istenben el nyugot Betlen Istua(n) es Ibranyi Mihaly Vr(am)ek, biztato leuelet<t> adua(n) azon faluból el buydosott szegensegnek hogy batorsagoso(n) megh telepedhetnek, arra kepest haza szallottanak, illendeő adaioakat dezmaioakat Urok(na)k meg adua(u), ne(m) uolt azoktol haborgatasok [IB fej-i rend. I. Bethlen Domokos-hoz]. 1670 ha ki azon jo igyekezeteben o kglme kivánságá szerezet szolgál, ket ezer Tallértis batorsagoston igirjen megh [Törzs, fej.]. 1751 Vándor Todor Falu uttáján ... megh vert és uéremet ki bótótotta, másokkal is sokkal ... ehez hasonlo s más színű tsak nem mindenféle törvénytelen dolgokat, senkitől semmi bántodások nem lévén bátorságoston cselekedtenek s cselekesznek mais [Balázstelke KK; IB. Mich. Remp-ler (60) jb vall.]. 1767: Tulkoit azon Tilalmasban bátorságoston Jártattyák [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/5. 10]. 1768: Mű gyakorta ezen helyen szerkeszkedvén, bátorságoston ezeken 'a Cserefákon' feljűl marhainkat ki bótótottuk legeltettük [K; LLt].

2. biztonságosan; in siguranță; sicher. 1687 Orosz al(ia)s Tot Marton neuű ifju leghej miuel eoís magha szabadsághában leueo szemely es senkihez jobbagy kötelességhe nintsen, itt ez hazában pedig vratlanul batorsagoston senki el nem elhet, tehát akarná maghát arra kötelezni, hogj migh Isten élteti etot. Petrityevit Horvat Miklos vramnak es eo kglme ket aghon leueo maradékinak neuek alatt es földéken lakik nem sokára meghis házassodik [SLt AQ.20].

bátorságosit biztosít, fedez; a asigura; versichern. 1866: Mennyi tőkepénze van az ekklának, és az vane bátorságositva be tablázás által? [M. gyerőmonostor K; RHak 15 esp-i kl.].

bátorságosítás 1. biztosíték; garantie; Garantie. 1746: egy ezer pengő Rft bátorságosításul előre, és ezennel be teszek az Uradalmi pénztárba [Kv; KmULev. 2]. 1847: Az uradalom bátorságosítására le köti a' haszonbérő bármi névvel nevezhető, és akár holottis talaltato fekvő vagy felkelhető javait általában [Km; i.h.] | A' vásár bátorságosítására néve Evictiot is vallala az elado Ur magára [Mv; DE 3].

2. biztosítás; asigurare; Versicherung. 1834: a' papok változásakor, v(agy) halálakor, a' matriculának, és egyéb réajok bizott dolgoknak, bátorságosítása tekintetéből . méltatott (!) ő felsége kegyelmesen rendelni a következőket ... [Nagykapus K; RAk esp-i kl. kiv.].

bátortalanság félenkség; timiditate; Furchtsamheit. 1739: az első szerencsétlenség, egy kis bátortalanságot üttött az embereknek az szivekben [Ks 99 gr. Kornis Antal lev.].

bátosi kés un fel de cuțit; Art Messer. 1630: Feyruari Benedek deak Hozot Beczbeől ... Egy Hordo Batosi kest tt f l d 20 | Debreczeni Andras. Hozot Beczbeől ... 200 tehely Batosi kest tt f — d 40 [Kv; Szám. 18b/IV. 35, 86].

bátrabban biztonságosabban; mai cu siguranță; sicherer. 1593: Orsolia Azzon, farkas Jstuanne vallia mikor Hozzu Janossal volt mez giwiteni Georgi en hittam az Azzont oda hogi batrob-ban halljunk eggyiwt de en semmi gonozt nem lattam hozzaioiok [Kv; TjK V/1. 354].

bátran 1. nyugodtan; liniștit; ruhig. 1592: ollian batra(n) őriztem az eokreoket benne mint orozhegy hatarban [USzT]. 1750 k.: a' feleségem . . . igen nyájas tréfás, es batron sok féle bolond-ságot indito, s végben vivő Aszszony [Ks 83 Onadi Szakács Mihály lev.]. 1764: mint hogy semmi(en) vétkes nem vagyok azért mertem bátron irni [Középlak K; BfR]. 1775: mikor kivált ugarban fordult az Felső hatar . . . az Oltszemi Juh nyajat mindenütt bátron legeltettem [Zalán Hsz; Mk II/2/71]. 1819: Örömmel értettük minyajoknak Jol léteket valamind Rakosinenak bolondul elin-tézet szandékat, csak jöjjen bátron mert meg mutatom en nekie hogy Jar az olyan nemes asz-(sz)ony mind ő [Ádámos KK; Pk 3]. 1822: (A szántóföldet) vesse bé bátron [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt].

2. biztonságosan; cu siguranță; sicherlich. 1795: az Sós hajok minden akadály nélkült bátron járhattanak [Déva; Ks 73. 74. VII. 108]. 1836: azon meg kezdett épület fundamentuma maigis ugy áll, hogy arra építeni bátron lehet [Zsibó Sz; WLtMiss. Kelemen Benjámín lev.].

3. biztosan; sigur; sicher. 1678–1683: ez vilagban minden alopotot, s hivatalokot, nogi álhototlan, s változás alá ueteteknek, batron merek mondani [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1820: a' Báro hogy közelebből is arra^a valo volt, hogy az Urfitskáját magáénak tarthassa bátron mondhatom [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48 Pantzi Jutzi Vitán Józsefné (32) zs vall. ^aFérfiúi erejében].

4. szabadon; liber; frei. 1732: (A csúr) oldala a Sassok között Csere deszkával néhol ki vagon rakva, nehó pedig bátron szelel [Dál K; TSb 51]. 1773: bátran folyhatatt a Kortsoma [Mező-erkek K; LLt].

5. gyorsan; iute, repede; schnell, rasch. 1752: a Curia Udvarban batran el but a bürökb(en) [Backamadaras MT Told. 37/44].

batuta egy fajta román népi tánc; batută (un fel de dans românesc); Art rumänischer Volkstanz. 1775–1806: a battutát sorok-ütve verik [Barcsay, Költ. 46] | Kótyászó szerelmű szép Pátákat láttam 'S Tráján' jobbagyival batutát

is jártam | Valahányszor oláh hangos tokájával Szomszédombann zörget Liturgiájával; Valahányszor Fáta pótrás pártájával Batutát jár estve botoskoros lábával [(Révai Miklós) Két nagyságos elme 90–1, 115].

bátya 1. testvérbátya (idősebb fiútestvér); fra-tele mai mare; älterer Bruder. 1555: Az minthattam wala Az keeth gyermekym felewl mostan Js wgyan azon keppen hagyom Few keppen hattam az wr Jstenre az Ew gond wyselesekét Annak wtann (!) keeth Bathyanira kykkel Eggy wagyok Gergy wramra es ferenczre [JHbK XLIII/21 Mikola Ferenczné Melyk Anna végr.]. 1562: En Sombory Janos tewttem illyen zerzest es vegezesth Sombory Mihalyal az en batyamal ...^a myert hogy minket mind ketten az idegen atyafyak perlenek [Zsombor kör. K; MNY XL, 138. — ^aKöv. a csere-részjóságok megjelölése]. 1573: eztis hallottak feyr tamasnetol hogy Monta volna Adam Istwa(n) Jm rea(m) hoza az Anya(m) a Battyamot | az ura panaszkodik volt leorinchnek az oztoszakor Tudod azt Batia hogi sem Ennekem sem Annazzonnak ne(m) attal Rezt sem az keomaly sem az Zydyo zeleobél meg az hazatis ily chalah teolem [Kv; TjK III/3. 198, 287]. 1592: Peter batiam haborong wala az Aniankal az Maior feleol, Monda Jstuan batiam, hagi beket Io eochem az. Anianknak [Kv; TjK V/1. 236]. 1604: monda christoph Vid fel batiamnj az louat [Szu; UszT 20/266]. 1736: A Szőlöt Acs György Epittette Erdőből ..., azután egy Darabocskát az Battyának adot belőle [Szentegyed SzD; Wass 13]. 1767: az Bátyámot is ismértem [Csiksztimre; Hr 5/38]. 1777: kérdettem tőle el mégy Bátyád után; melyre ő azt mondá: nem felelek, hogy nem sokára meg-nem keresem Bátyámot [Sajóudvarhely SzD; KS]. 1828: Bátyámot el botsátottam [Dés; DLt 8 az 1829. évi iratok közt]. 1853: szüntelen az a belső érzés kintoz, hogy soha a jo Batyamot életbe nem fogom látni [Uzon Hsz; Kp V. 393 Kispál György Kispál Lajoshoz].

2. idősebb férfirokon/férfi-atyafi; unchi; Onkel. 1604: En kerdem hogi hol wagon az zegin marton Batiam lova [UszT 18/125]. 1629: hallottam hogy mondtok az ket Aszony (Igy!) hogy batyam batyam, de mireol valo atyafiak voltak nem tudom [Kv; TjK VII/3. 58]. 1785: én Vén András Battyámit sokat forgottam [Albis Hsz; MvLev. hsz-i anyag 8]. 1825: Néném aszszony pedig tsak etzer sem ütötte meg Jantsi btyát [Havad MT; CsS]. 1833: Nemes Szabo Sándorné Pétki Kata Aszszony azt felelé — Most nincs modom meg vásárolni a János Báty földjét — ide hátrább né légyen késő [Sinfva TA; Borb. I].

Szk: bátyja ura. 1761: ő Nga mondotta az Alldialis földekre valo nyil vonás alkalmatosságával hogy inkább tettzett volna ő Ngának az másik, az az a Battytja (!) Vrának jutott Nyil [Branyicska H; JHb XXXV/46. 16]. 1803: az néhai Rákosi Nagy Ferentz Battyám Uram által Rákoson apprehendált belső Nobilitaris Fundus [Aranyosrákos TA; Pk 7]. 1804: Battyám Vram

jöjjön mert Kudor Pistát . a Kortsomán Nyisztor Silipnél ölik [Farnas K; KLev. 10]. 1816: Biro Sándor Ur relegalt a Battya Ura feleletéhez [Asz; Borb. II].

3. bácsi, bátyó; nene (termen de adresare bárbařilor mai mari in virstă, folosit independent sau pus după prenume); Onkel (in der Anrede selbständig oder in Wortfügung mit Taufname). 1585: Amely Iffiw legheny fogwa vagion egy kard wala Nalla, Monda Stamp Janos neky Ted le te a' zabliat, S monda lassan chak the Batia, Ez zón meg zida Stam Janos hogy eo nem volna Battia [Kv; TjK IV/1. 519]. 1591 k. En velle valem Chiaka Ambrussal mikor hiwa Nagj Georgiott azt mo(n)da nekj Georgj batia wdwarbihi wiat peczietiwel valamiertt [UszT]. 1664: monda Szekely giurka mit csinalsz Janos batia [A.szovát K; SLt R. 28 Balas Demeter (32) jb vall.]. 1686: En mondam Szőlősinék, jere Battyá [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII/15]. 1711: Szoll wala Gegő Peternek, őcsem vgjmond legj segitseggel, Gegő Peter azt mondá, mit tudok tenni batya, mert itt nem parancsolhatok [Szentmiklós Cs; Born. XXXIX. 50]. 1766: Simonbágy (!) jöjjön (!) jöjjön [Karácsonfva MT; Told. 3a]. 1768: a' Medve István Ur(am) Béressei a' Szántobol, . eleibe szaladának Drágus Márkullynak, holott Josi ... azt mondja: Battyá! ne hajtš bé ezen Marhákot, ihol adunk zállogat [Mezőmadaras MT; BK]. 1771: Mit csinál ked Mihály Batty, az én harangomat nem adgya ked [Vadad MT; VK]. 1843: Micsoda tacskoja van Kednek Gyuri Batty! hol kapta | Kis János . monda nékem nézze tsak Pista Batty! millyen Tűkrőt is kaptam | Kis János. — fogátt csitkorgotva mondá nem Menyek Pistabatty | Ugyan bizony Samu Batty! Miért veré ugy meg? | No Ked' 'Siga Batty! osztán legyen tanu bizonyság [Bágyon TA; Klev. 7].

bátyuka alk, gúny bátya, bácsika, öreg; unchi; der ältere Verwandte, Onkel. 1598: az en iozago(m)ba hazamba be fogatta(m) wala, magam otalmaert ., engemet, elesen es niugosso(n), tiztessegben tarczio(n) mint battiat ., de eo nem tekintette az Vristent sem az attiafiwsagot eo engemet tiztessegbe nem tarta, rutolt zidot kouetem az kegtek zekit Batiukanak lelek kuruanak es halallalis feniegetet engemet ., az okokert nem akarta(m) uele lakni egy hazba(n) es egi kinieret nem akartam uele enni [UszT 13/117].

bavárial bajor; bavarez; bayrisch. 1693: Ebben az esztendőben ... harcolt meg dux Louxemburg az angliai királylyal az Baváriai Electoral [IIAMN 331].

bávaszkodik ámuldozik, hüledezik; a se minuna, a fi uluit; verblüfft sein. 1819: a' midőn mű itt bávaszkodnánk, és tsudálkoznánk hogy hová lett ezen a' földön termett Buza [Dés; DLt 91].

bázíroz alapít; a se baza; basieren. 1846: ezen elvre bázírozva foly a' vita mindkét házban [Ált (Sszgy) Apor lev. Kemény Zsigmond naplója].

bázis 1. alapszélesség; látimea bazei; Grundbreite. 1810: Meg méretvén ezen erdő hely három Szegű figurában vétetet fel melynek a basissa 30 öl, a magossága 74 (öl) [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 399]. 1814: (Az erdőrészt) nap nyugotti Bazissa. 1816: A legg Also Nagy Berek Két Figurába méretett meg Keresztül mérve a Triángulumnak Bázissa lett 30. öll az honnon közép Széjesség 15 (öl) [Radnótfája MT; Born. G. IV/17].

2. alap; bazá; Grund, Basis. 1862: ha a törvényesen felvett Jegyző könyvekben a Cs. kir. Cataster által megállított classificatio lenne basisul meghatározva, a mérés kezdetén a telek-könyv kivételét vagy lemásoltatását az illető Elöljáróság által eszközölteti és nékem kézbesíti [Kv; Ks 92].

bazsalikom Ocimum odoratum; busuioc; Basilikum. 1719: Valamikor Hazabol Dögös időben Emberek közti kimegyen az Ember Szegeny Legen Dohant, Basalicumot, melyet biszioknak is hink vagy örmény Gyűkeret ropogasson (!) [Ks 54. 84 Medica instructio].

bazsarózsa 1. pünkösdi rózsza; Paeonia; bujor; Pfingstrose. 1692: Középső Puszpang tabla vegében egy tabla salata körül plantalva basa rosával [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

2. ' ? ' 1574: Vagion Egy giwrw kibe Basa Rosa magna Vagion [Gyf; JHbK XXI/12].

3. bazsarózsás szövés minta; tesáthurá cu motive florale in formá de bujor; Webmuster in Form der Pfingstrose. 1836: Ezen Kender fonalat két felé kell választani — mert ennek fele olyan vékony mint a' második rendbeli házi Lenfonal, és ebből fog Szövödni, a leg veko(n)nyából . ött abroszom, melyeknek formájok e következők fognak Szövödni a kamuka osztávtán

2-d Abroszt Szöni kel — Kerített csillag formára melynek bordürje Basarosa. — 3ik abrosz lészen Kléplott formára de békerítettlen Basarosa Bordürel. 4ik lészen Szöls Mustrás olyan mint az Léányomé Basarosa Széllel. — vagy Bordürel [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló kamuka-szövési rendelkezéséből].

4. ' ? ' 1716: vagion három rend baza rozával es jo fele gjöngjöl elegyesleg fűzött njakra valo [Beszt.; Told. 8].

bazsarózsa-bordür bazsarózsás szövés minta-szegély/szél; bordura tesáthurii cu motive florale in formá de bujor; Geweberandmuster in Form einer Pfingstrose. 1836: fog Szövödni ött abroszom . kamuka osztávtán . 3ik abrosz lészen Kléplott formára de békerítettlen Basarosa Bordürel. 4ik lészen Szöls Mustrás . Basarosa Széllel. — vagy Bordürel [IB gr. Bethlen Sámuelné kamuka-szövési rendelkezéséből. A teljesebb idézet bazsarózsa 3. al.].

bazsarózsamag ? pünkösdirózsa/peónia-mag; seminte de bujor; Pfingstrosesame(n). 1723: Va-

gyon egy szál basa rosa mag (így!) [Koronka MT; Told. 29/2].

Egy másik lehetséges, de közelebből megállapíthatatlan jel-re l. bazsarózsa 2. al.

bazsarózsaszél (kamuka)szötte bazsarózsamin-tás széle; bordurá cu motive florale in formá de bujor a tesáthurii „Damasc”; Randmuster in Form einer Pfingstrose im (Damast)Gewebe. 1836: fog Szövödni ött abroszom kamuka osztávtán . Negyedik lészen Szöls Mustras olyan mint Léányomé Basarosa Széllel. — vagy Bordürel [IB gr. Bethlen Sámuelné rendelkezéséből. — A teljesebb idézet bazsarózsa 3. al.].

bazsarózsavirág pünkösdirózsa/peónia-virág; floarea bujorului, floare de bujor; (gepfückte) Blüte der Pfingstrose. 1771 Basarosa viragot Rósa viznek tsinaltatott [Backamadaras MT; LLt.].

bazsarózsavíz pünkösdirózsa/peónia-víz; apă de bujor Pfingstrosenwasser. 1679: Papa fű 2dik vize nro 11. Erdei Eperj viz nr. 2 Bazsa Rosa viz első nro 1. Szarka Láb 2dik vize nro 1 . Borza virágh első vize nro 6 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 32].

be¹ 1. befelé; înspre înăuntru; hinein. 1573: Mykor Immar tarswl voltanak egi massal kezwlnek Ide Be Erdelbe az organas Ianos adot fl. 158 kes penzt nekik [Kv; TJK III/3. 171]. 1600: Az Hid sorkat az Feier Nikoigh be, en mindenkor Orosz-hegynek hallotta(m) | tudom hogy az chorgo patakan felliel az Hid sorkat az Orosz hegyek birtak be az Feier Nikoigh | A mely vt penigh Doborul Altal megye(n) Almasra az hidegh azzo patakara be attol fogwa az fel felit zakasztak Almasiak zamara az hidegh azzo patakaigh be [Uzst 15/113]. 1606: Zoltan Palhoz is hozza öklelt*, az aiton be [i.h. 20/111. — *Ti. Dienes Georg.]. 1629: Hogy az Ura megh uere ezt az Andrast . . ; annak utanna igen szikozodek (!) be az Ablakon az hilekeuel [Mv; MvLt 290. 156a]. 1635: latek egy veresses kendot az rudgia(n) az veresses uegeuel be uala [Mv; i.h. 291. 50a]. 1769: nintsenis ezen kövön felyül Szamosfalva felé . . . több hasonló határ kö, hanem a' nevezett két Familia réttyei között a' Szamos felé bé, az említett köhöz hasonló kövek még vagynak, melyek a két réttiséget egj mástól meg különböztetik [Dezmér K; JHbK XLII/24]. 1777: (A határ) onnan által fordulván az Arannas felé le menyen La Dima Dobroli nevű helyen bé az Aranyasba [Magura TA; Ks 89]. 1798: Léven ö Natságának egy benn valo Sessioja melynek hossza a közepin bé mérve. 6. sukos öllel találtatott 44 3/4 rész ölnék [Ádamos KK; JHb XIX/61].

2. idebe; (aici) inăuntru; herein. 1629: Uarga Mihaly monda Takacz Istuannanak, hogy jer be ugjmond ha be jöszugy megj rugdoslak hogj mind seged valagod eözue szakadot [Mv; MvLt 290. 171b]. 1764: minekutánna már a földre leesett Murvai János, s Imbre György meg ragadvan verni kezdette volna, azt kialtotta: jertek be, mert

már le üttem, fogjatok meg [Torda; TjK V. 237]. 1772: itt körül bé ennek a' Malomnak párja nem volt; mert olly időbenis, a' mikor a' más körül lévő Malmok a' Víznek nagysága miatt halgattak, ezen szélitben lehetett örölni [Ádamos KK; JHb XX/27. 11]. 1775/1781 Josika Imreh Ur eő Nagysága . . jó serény gazda volt, 's ollyan asztagokot rakatott mellyeknek párja ott a körül bé való helyeken nem volt [Renget H; JHb LXXI/3. 372]. 1818: Bár már egyszer Nsgd az Isten ide hozná bé aj be sok beszélni valam van [Kv; GyLMiss. Székely István lev.]. 1856: én az irt napig mind szuntelen vartalak bé hogy a végrendeletemet meg olvasd, de bé nem jövél [Uzon Hsz; Kp V 407 Kispál György Kispál Lajoshoz].

3. benn; ináuntru; drinnen. 1761 háromszor is voltam bé Segesvárrá. [Ms; Told, 23]. 1798: ezen szegény Léány Száftá Bologoi nevezetű Vaszilianal be volt a Házba [A.árpás F; TL. Mária conjunx prov. Michaelis Gosztáje (45) vall.].

Szk: *hi s ~*. 1570: Latta hogy az haz aytayan kisbe Jart az Trombitas de eo semmy chelekedyt (!) Nem lattha zabo Janosnewal [Kv; TjK III/2. 24]. 1644: ez az Kerekes Balas fiais be jöue, s evel az Baczio Ianossal kezdenek vezeődni s kis be mentek az ajton egikor latom hogi vonakodnak egj massal [Mv; MvLt 291. 111b]. 1675: Kereszturi János Ura(m) . . ki s bé járt az Törvénytételkor, szintén ugy tanácslott, és kért mindenekre engemet, mint Vas János Ur(am) [Wass 2 Petrus Barabas de Albis (45) ns vall.]. 1835: azon ház gazdaszszonya a'hol folyt az esketés ki s be sétifikált [Zsibó Sz; WLt].

4. Kihagyásos mondatban: 1696: Kovács János feleségéstől fell méne az uton s bé az Pásztorhoz, s az Marháját ki ereszté az Kapun, s onnan maga Kovács János mingyárt ki az Kerteken az Pásztor után [Mikháza MT; Berz. 17]. 1782: én az eő Szánnját be nem hajtam, mert ő nem engedi, magam arra azt mondtam, hogy bé ha tsak ott életemnek vége nem szakad, mert esküvésem tartya [Baca SzD; GyL. Molnár György vall.].

be^s beh! milyen!; ce, cit de; (ach) wie. 1638: fel kele az feőldreől ez az Csiszar Pal s monda be igen meg baszad az fejemet beste lilek kurua fia [Mv; MvLt 291. 133]. 1814: bizony tsak szép az a Vajna Ro'si, be kartsú! be tsinos [Mv; TSb 12]. 1818: Bár már egyszer Nsgd az Isten ide hozná bé aj be sok beszélni valam van [Kv; GyLMiss. Székely István lev.]. 1838: be messze találom magamat ennyi idő — ennyi baromkodás utánis a' czéltol, mire mások sokan oly hamar, oly könnyen, — tehát csaknem ingyen már rég eljutottak [Kv; Pk 7]. 1853 látnál be bus, be keseredet vagyok látva Lelkem Anyám gyengülésit [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

bead 1. benyújt; a da; einreichen. 1636: az puskamat is be adam Lakatos Jeremiasnak hogj meg igaziczia [Mv; MvLt 290. 77a]. 1637: Padocz Istuane . . be buuek az ablakon az eggjet masatis

be adak az legeniek az ablakon [Mv; i.h. 291 107a]. 1756: az Ökör Istáló . . Dél felől. valo oldalában vagjon egy nagy Ablak helye a hol szokták a Marhának valo kostot bé adni [Branyicska H; JHb LXX/2. 28]. 1812: meg aztis mondta a Groffné hogy a Grofot bérekeszti a maga házába és enni valotis ablakon ad(na)k (!) bé, hogy tellyességgel ki ne jöhessen [Hédervája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersébet (44) grófi mosóné vall.].

Szk: *kezét ~ja* fogadást (alkut, egyezséget, esküvést) kezadással megerősít; a da mina, a confirma o invoială hătînd palma (cu cineva); mit Handschlag bekräftigen. 1568: Tudom azt hogy az Céh ozue bekellete oket, es kezet be ada otues orban [Kv; TjK 179]. 1569: mynd az két fél my nekwnk kezeket be adua(n) hogy ezt az végezest meg alyak [Néma SzD; JHbK XXXVIII-/6]. 1570: Eo Ne(m) thwggya ha atthak Beh kezeket es volt fogot emberek vagy nem [Kv; TjK III/2. 169]. 1572: Azert zemeliek zerent, kezeket mind az keet fél be ada, hogy valamit Isten Igassaga zerent, ez dologban találnak, Ezer forint keothiel alat meg allanak [Sz; WLt]. 1582: Boros Benedek meg zeretę a leant, hwtit, kezęt ennekem be Ada. Nyreo Kalman ig zerzete meg en vele(m) az eo zolgalo leanianak az veo legent [Kv; TjK 4/1. 34, 36]. 1584: az Attia Annia . . panazolkodot hogy igy chalta megh Az Andras hittel az eo leaniat mert kezetis be Atta volna [Kv; i.h. 351]. 1588: mikor az teorweny teweok le vlték volna kezeonket mind ket feoleol Zaz forint keotel alat be attwk hogy mi teorwent találnak meg allywk [Zsákíva Sz; WLt]. 1589/XVII. sz. eleje: ha az legeni az eő neki rendelt mesternek megh igiri eczer magat be adgia kezét hogi nalla miuel heti bér fizetésre, semmi uton az utan azt az mes-tert el ne hagihasssa [Kv; KvLt Céhir. KőmCART. 5—6]. 1590: my harma(n) egy Arant adták be kezinket, Abranffaluy Istuan(n)ak, Autal Palnak es Andras Leörinchnenek Eőkis harma(n) egy arant adtak ki Kosa Geczit [UszT]. 1597: my eleőteőnk, zabad Akarattya zerint es kezytis be ada mi Nekéőnk, adá edreók Jobbagyull magat Keőtelenden lakozo Ozuay Istuan [Páncélcseh SzD; RLt O. 5]. 1607: mi eleotónk mind ket fel szabad Akaratiok szerint mi nekonk . . megh irt Biraknak kezeket be adak s igj alkvanak megh [Makíva MT; D. 2 XVIB. 1]. 1612: münköt meg biraluan kezeketis be adak rolla [Várdótfva Cs; LLt Fasc. 115]. 1616: mj elleőttwnk az ket fél egj mast megh keőuetue(n), es kezekettis be adua(n) egj masnak [Kv; RDL I. 101]. 1644: melj ez kezes levelnek formaját elottek el Oluassuan aprobalanak (igy!) es nagjob bizonyysagra kezeketis be adak [Dob.; Törzs]. 1646: Szengyel Sára . jelen ne(m) vala, hane(m) kepeben az edes Anyya ada be kezett [Erdőszengyel MT; Told. 27]. 1652: akkor mi előőtűnk egi mas keőőzt kezeket be adua(n) szamot vetének az adosság felől egi más keőőzt [Asz; Borb. I]. 1674: a fen megh irt szemellyekis a megh irt fas-siojok(na)k megh állasara, magokat es posteri-

tasokat obligallyák, kezeket is a vegre nekünk be adván [Havadtó MT; BLt 11]. 1692: mikor megh Egyezzenek Filep menyhartek Banyai Miklosnal akkor 25 forintig ada be a kezét Filep Menyhart [Kercsed TA; Borb.]. 1712: Iffiab Nemes Szekély Ferentz és . . . Nemes Szekély Miklos fiával tőnek mi előttünk ilyen meg másolhatatlan örökös alkuvást es végezést^a hogy pedig ezen alkuvás erősebb és állandóbb lenne kezeketis mind két részről mű nekünk be adák, és a domas itallal confirmálák [Aranyosrákos TA; i.h. II. ^aKöv. az egyezség]. 1794: Dipsai Pálné Csipkés Mária Aszszony maga, és neveletlen árva fia Aron . . . kezeket be adván meg Birálának bennünket Sub vinculo Viginti quinque — 25. flor. hung. [Asz; i.h. I]. 1842: egy részről idevaló Bözödi Ifjabb Jakab János . . . más részről tsak ugyan Bözödi K Vas János . . . Jobb job^a Kezeket beadván minket meg birálának és tőnek mi előttünk ilyen örökös vásárt^b [Bözöd U; i.h. II. ^aOlv. jobb-jobb. ^bKöv. a vásár részletezése].

2. (iratot) betérjeszt/nyújt; a inainta (un act); (ein Schreiben) unterbreiten. 1560: ez napokban valami feleletwnket attwk vala bety kegyelmeteknek Jm suky benedek vramnak es Jlon aszszonnak az v kegyelme huganak [Kv; SLt ST. 6]. 1570 Ursula Hegedws Janosne, hity zerent vallya . . . ^aAz Theobyt Jrwa attha beh [Kv; Tjk 27. — ^aA vallomás kihagyásával csak a záradék kerül ide]. 1582: Az Ado Zedeo wraim attanak Zabo Miklosnak az major Arraba melyet ennekem Cedulaba be attak f. 50 [Kv; Szám. 3/V 56]. 1585: Orsolia Mezaros Miklosne Irasat Atta be kiben zeorny meg vadnak Az marhak Akik Nalla voltanak [Kv; Tjk 4/1. 526]. 1586: eg' mandatumot ada be az azony . . . , es az mandatumal Peternel myndent arestala | fogadom Nem te Akaratodbol Irtak az feleletet Akit ellene(m) leaniod be Ada [Kv; i.h. 597, Szám. 3/XXV 7]. 1605: mw mostis be Adgyuk minden teorueny foliasarul valo leuelwnket Relatoriankot Sententiankot cziak toerue(n)t varunk [UszT 19/52]. 1628: valakiket mi előnkbe hiutt eo Kglme azokat mi erős hittel megh esketue(n) es hitek szerint valo uallasokat nostra fide mediante Kgtek(ne)k in scriptis be attuk [Récse F; Szád.]. 1635: mostannis kelletet Nagodat blazatoson requiralunk, es az dolgokat brevier declaralunk, es arrol bizonyos irasokatis be adnunk [Kv; KvLt Céhir. I. 15]. 1665/1754: Ha más városrol ide Legény jó, avagy innet mégyen, az az Legény ha Társ legény tartozik a' Társaságot köszönetivel köszönteni . . . Ha pedig apró béres tartozik tanuló levelet beadni [Kv; AsztCLEv.]. 1723: ő Excelentiajanak az Instantiát bé adám [Sárd AF; Ks 95]. 1746: Istallyosok levelet is be adák [Torockó; NyIrK XII, 116]. 1767 egy Privatus Ember Instantiát ad bé ellenem [RLt Pataki István kezével]. 1777 ad bé az I maga mentsegére egy Inquisitoriát [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1779: Hallottam . . . , hogy Bárá Kemény Gergely Ur eo Nga a maga tulajdon Gyermekei ellen protestatiót adott volna bé [Szászssombor SzD;

Ks] | Megérkezvén Követeink az Ország Gyűlése tartásának helyére köteleztetnek . . . Hitelező Leveleket bé adván, magokat, és Szegény Varosunk részéről való Sételmeinket is az Orvaslás végett bé jelenteni [Zilah; Borb. II]. 1805 Kenyeres János be adgya a Flges Kir. Guberniumnak kegyelmes rendeletét [Szu; i.h.]. 1808: ezen Specifált költségeken kívül egyéb Praetensiokatis adtak be a Praetendensek előnkbe [Asz; i.h.]. 1818: Sz. Udvarhelyi Tit. Hajdu János Ur a Tekintetes V. Székre Instantiát akar bé adni [Újszékely U; i.h.]. 1830: Mlgs Grof Idősb B. Bethlen Joseff Ur eo Nga bé ad egy írásban tett Protestatiót [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. No. 174]. 1840: bé ad a' Kérelmes Bentze Ilyés egy . . . Jegyzést [Várhegy MT; i.h. 1042]. 1844: a Lővetei Közönség . . . bé ad jelenleg két kérelem levelet [UszLT XI. 85/1. 69–70]. 1846: 14a Martii Czéh gyűlés alkalmával Bencsik János egy kérelmet ad bé el kobzott szerszáma ki kaphatása iránt [Kv; AsztCProt. 15]. 1852: bé ad . . . más bizonyítványt [Dés; DLt 1066]. 1872: Gondnok affia . . . utasittatik, hogy a beszántás szélét és hozsát öl számra mérje meg s ezt adja be az ügyvédnek alapul a kereset meg indítására [M.bikal K; Rak 298].

Szk: *examenre* ~ megvizsgálásra betérjeszt. 1672: az Radnothi kulcsarsagnak Tisztiben minden kezem alat forgo jokrol mennel hamarebb lehet Ratiomat Praefectus vramnak eo kg-(ne)k examenre be adom [UtI] * *felelet* ~. 1593: Eotweos Andras vadoltatik hogy Criminalis caussakat zarwas bwneokert Inditottak ellene, de eo az vetkeket compositio Altal Sopialta volna fedte volna be, de az bwn vgia(n) fen Allana az eo Zemelien Vegheztek varosul hogy mindenik elle(n) az Directorok feleletet Aggyanak be, Eokis menchek es ighaz teorweny foliással artatlanichak az Articulus ellen magokat [Kv; TanJk I/1. 211]. 1819: az is meg történhető hogy Szobosz-lai ezen Familia Feleletét vagy alterálya vagy pedig tellyességgel bé nem adja [Császári SzD; Wass 16].

3. átad; a da in primire; übergeben. 1654: az nyomot az Soliom köj hatarban egész falúul követük es heted magammal mint el lopot marhának az nyomot hűtös Vice szolga biro előtt hittel be ádtuk, es az Soliom köiekis fel vették, és követték ugian azon Szolga biro előt [Ks 42. D. 31].

4. felad/jelent; a denunça; anzeigen. 1582: Az lewelbe a. vala Irwa: Amely penzt leltel the Balas kowach ha penzt nem Acz benne tehat bizony meg bantatom veled es be Adlak az vrnak [Kv; Tjk 4/1. 48]. 1584: Barath Mihalne . . . mutata chengerinet S monda neke(m) Ahol megie(n) a' the Arulod, Az tettet teged fel az Adora, es ez Aggya be a Sellereket [Kv i.h. 362]. 1588: sok gonoz bew(n)ben eleöket ertenek ez varosban Legien gongioik Zorgalmatoson hogy ez illien zemelieket ky tisztichak, minden zemely valogatás nelkw, Ez illie(n) gonoz zemeliekre hiteok Alat Az Capitanoknak gongioik legien, Capitansagok Alat ha mely zemelt gonoznak es ketsegesnek ertendnek be Aggyak, be mongyak

el Ne titkolliak semmy zinnel, hane(m) meg jelenhek hiteok Alat [Kv; TanJk I/1. 60]. 1591: Az haragos kapitanhoz hogi ria(m) nem panazlot-tak Aual megh sem eligzet az biro kiben en artat-lan uoltam be adót az tizt tartonak [UszT]. 1604: Tiboldy Isak Jöue oda az nemetekkel az birot be adta volt öt keresik wala [i.h. 18/145]. 1644: Egy Iffiu Azzony Ment Zeócz birtanehoz Engemet adot be hogj en mondotam feleole azt [Mv; MvLt 291. 423]. 1721: egj oda valo noszodi hitos Krajniktól hallék erős hittel illyen beszede- ket, meg hidgye Makszin hogj el mégjek és bé adom Szent Benedekre mert ő oda valo eredetire nézve [Priszlop BN; Ks 184. LXXXV] | hidd el hogj bizony bé adunk az örökös Uradnak Szent Bene- dekre [Naszód BN; i.h.]. 1724: Elég hogj engemet mind U. Gubernator Uram(na)k, s mind Vicarius Uram(na)k be adtak nagy ártat-lan [Ap. 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjé- hez]. 1731: a birak oda mentek, hogj az ket ökret be fogjak de ő nem hatta hanem a falusi birot, Meg mas szeginy egy hazi nemes embert, a földre lehuzot, azok be mentek Vicze ispan vramhoz be adtak [Varsolc Sz; Ks 83]. 1761: etzer tsak azzal adtak volt bé, hogj játszodtam egy kitsitt, azért is meg vere [Kiskájon SzD; BK]. 1783: Hát Baszam az Anyadat miért adtál bé a Pro: ectusnak hogj az erdőből fát loptam [Szőlkefva KK; Ks 92].

5. bejelent; a anuntja; aneben, melden. 1592: Zeoch Janostol hallottam hogi ezt mongia vala az tanach haznal mikor varga Gaspar az tanukat be aggia vala [Kv; Tjk V/1. 291]. 1650: Feier- uarat . . . celebraltatot Generalis Orzagh Gülesbe, innet Colosuar megiebeol az teob Controuersiaban leueo es be adot, Fiscalis ioszagok keozeot, Mezo Syluastis be attuk az Nemes Orszagh eleiben Controuersiaban [Papfva K; JHbK XXIV/2].

6. kinyilatkoztat; a declara; äußern. 1757: az I(nctusok) Bányajokbéli Vizeiket magok Istalyokon jártassák Mű reánk Semmi modon ne botsássák, hanem rollunk elfogják, a mint a Torotz- kai Birákok előttis bé adtuk [Torockó; NyIrK XII, 116].

7. (orvosságot, mérget, varázsszert bevétel cél- jából) oda-, ill. a szájába ad; a da/administra; eingeben. 1584: Barbara Zabo Palne vallia igen beteg valem, hiuatam hozza(m) zabo Catot, Azt monda hogj keotes volna raita(m) Ada be valamit Innom, es gywkertis Ada be Innom | Kerekes Mathias vallia felesége(m) beteg lewe(n) ez Laka- tosse Ada italt be Neky, es inkab megh betegwle [Kv; Tjk 4/1. 219, 262]. 1639: az eo Uranak ketszeris adot mercuriomot be [Mv; MvLt 291. 195b]. 1711: minek kérek antálnak orvosságot nem tudo(m), ha bé nem adod [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1739: Az változás tsudálatos, és szokotlan lévén az Azzonj eo Nga nem mért az Gyermekeknek, Semmit bé adni, hanem az étzaka egj kis nyavalya töres ellen valo port adott eo Nga álkeremsel [M.csesztve AF; Ks Mikess Antal lev.]. 1761: Darabán Vonulné adott holmi ördög tudta mi féle port s arra tanított hogj aztat az Vram(na)k adgyam bé s meg nem verhet,

mellyet én mint bahó el vészem és egyszer attam bé is benne az Vramnak [Gyeke K; Ks 4. V 20]. 1765: téged vér az Urad ügyé? adnék én olyan orvosságot hogj soha meg nem verhetne, mellyre nézve adott néki olyan sót mellyet eo a szemérem testiben hordott hogj nekem innam be adgya s a' mint meg vallotta egyszer béis adta de osztán meg irtozván tőlle a' tűzbe vetette [uo. i.h.].

8. befizet; a pláti/várso (o sumā de bani) einzahlen. 1582: Ez Erdeo Birak Attanak be az Ewen el Adoth Erdeo Arrabol f 100 | Az Ado zedeok thawaly eztendeoboly Restantiat Atta- nak be f 18/50 [Kv; Szám. 3/VI. 7]. 1585: Ez Summahoz tartozik varga Lazlo be Adny pewneost napiara sub poena duplj f 20 [Kv; i.h. 3/XIX.1]. 1596: Ezt* Viced Gasparne azzonyom az diuisio- kor jelente hogj zewksegere keolteotte volna, es vgian az diuisiokor egy rezet Arany forintulis be atta volna, mellyek ozlasba mentenek [Kv; RDL I. 6. — *Ti. az 50 ft-ot]. 1600: Igyarto Simon ez Regestumba be aad az Zent Ersebet bely Js- potalnak Jeowedelmebeol Tezen f 811/161 [Kv; Szám. 9/XII. 105]. 1643: az Aruak elseo szobaia berireol . . . ad be az mostani tutor Bene- dek vram Ieouedelmet f 51 d. — [Kv; RDL I. 131]. 1728: adott bé a Porkaláb Lupul válcság pénzt öt forintot hetven hét pénz [Bsz; TKI]. 1788: Lengyel Istvan ő kigjelme a Ceh be allo Ceh penzt is Le teven 5 Renenst be adott [Kv; FésűsCJk 43]. 1792: a tavalyi jövedelemből közel ezer forintokat három izbe Nsgodnak bé adtam [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1856: Ezt a nyoltzszázötven prforintott fizetni kellett volna öt év alatt bé a Cassába . . . minden angariába bé kellett F. Várallyának adni 21 prforintott és 15 xtzert [Firtosváralja U; Borb. II].

9. beszolgált; a preda; einliefern. 1647: Az Drassai Uduarhazhoz vadnak Cziganokis egyk egyk harom harom ezer sendely szegget tartozik per Annum be adny [Spring AP; BK 48/16]. 1711: Az meg dögölt juhoknak az bőreit Szabo Mihaly ur(am) keziben beadtam [Büzás- besenyő KK; BfR IV. 30/26]. 1730: adott bé az Major Stephán Fekete Kucsmanak valo Bárány bőrt [TKI Petki Nagy cs. számad. 84a]. 1733: Búréket adat bé, . . . Tavalyi Fejér berbécs hárány bőrt 4. Tavalyi nöstin barany bürt adott bé 10 [Fejér m. Told. 55]. 1762: Jánosi Ferentz eo Kgime Ad bé actu Egy szürke Gyermeke Lo- vat ft. 30 dr 60 Egy Flintát is ad bé ft. 12 Dr. 24 [Ks 26. XIV]. 1763: akkor mikor bé adgyák Nekem a Quartát mindenkor fel szoktam jegyezni [Buzd AF Ks 22/XXIa]. 1768: a' kiknek kezeknél még kuppon nevezetű Obligatoriak találtatná- nak a lma agy adgyák bé [Dés; Ks 84]. 1769: valakik pedig bé nem adnák a madár- fejeket a Jobbágyokat corporaliter bün- tessé [UszLt XIII/97a]. 1774: adtam bé eddig vámot Tiszta Buzát 6. Vékát [Moes K; KS Conscr.]. 1788: Én bé adék a Szászvárosi Magazinumb(a) 250 véka buzát vékáját egy egy vonás forinton Contractus mellett [Bencenc H; BK. Bara Ferenc

lev.]. 1797 adtam bé á feleségem rongyos Szekeret 20 Rh forintokba [Szilágyság; IB III. CXLV. 22].

10. ~ja magát elkötelezkedik, elkötelezi magát; a se obliga; sich verpflichten. 1580: Ada be magatth Kozarwary gergelnek, racz peter . fiurúl fiura, eőreők Jobagúl [Melegföldvár SzD; SLt EF. I]. 1592 Hatod magauat adta bé (!) Jobbagyul magatth [Dés; DLt 235]. 1629 Ada be magat iobbagiúl Szabad io akarattia szerint eőreőkeőseőn fiurul fiura kezet be aduan nekeőnk keőz biraknak egy Nagy Mihaly neuēő ifiu leginy Sőofalua(n) lako Gavaj Peternek adot Gavaj Pater ket harmadfeo tulkot, negy ve kan valo buza vetist, negy veka Liztet, adot Gavaj Peter lakadalom nopiara, ket vider bort [Sőfva BN Ks 41. E. 15].

beadandó 1. beszolgáltatandó; de dat/predat; was abzuliefern ist, ablieferbar. 1788: Mikor Circuláris járt a Magazinumba bé adando élelmekért fel adtam a szolgabironak, hogy innen mit adhatok bé [Bencenc H; BK. Bara Ferenc tt lev.].

2. befizetendő; de plätit/värsat; was einzu zahlen ist, einzahlbar. 1660: Colosvári Uramek az Portára be adando nagy Summába administralta(na)k ket rendbe(n) kezűnkhoz Taler(os) Imper(iales) nro 2169 ~ kétezer száz hatvan kilenczet [Szb; RDL I. 172].

beadás 1. Csak szk-ban alkut, fogadást, egyezséget, esküvést megerősítő kézfogással kapcsolatban adás, fogás; datul miinii, bätutul palmei in legäturä cu confirmarea unei invoieli etc.; Handschlag zur Bestärkung des Handelns, der Vereinbarung und des Schwurs. 1621 Teglas Kata keze be adasauat fogada es keőte magat arra, hōgi soha semmi nemw wdeobe(n) ez mostani vallas tetelet es keőteset az megh irt es el adot darab feőld feleol megh nem masollia, es nem reuocalia [Kv; RDL I. 115]. 1626: meljne k nagjub bizonsagara ő kme k kezek be adasavalis ez dōlgot mind az ket fel megh erositek [Dés; RLt O. 5]. 1657: Ezt penigh Arbitratiue az két Attyafiak kezek bé adásával ugj támaszták eleőnkben reuidealni, hogj valamint a' mi lelkünk esmereti megh nyugszik teőrveny szerint rayta, eőkis mindkét reszreöl annak annuálnak [Szentegyed SzD; Wass 25]. 1659 Mely dolog(na)k erőssere es minden reszeiben valo megh allasara mind kett reszreöl kezek bé adásával kötölőzek magokat [Ne; DE 2]. 1691 Fejér Varmegjében Vizakna Varossában mü elōttü(n)k egjmasnak nekünkis kezek beadásával es tulajdon elō szavakkal modo praemisso alkanak meg igy^a [Törzs. — ^aA bizonyáglevélben jelzett személyek közötti egyezés szövegének elhagyásával]. 1693 mi elōttünk ebben az országba(n) a Cse-eresnek rendes utya s modgya a szerint kezek-(ne)k bé adasavall kötelezték arra magokat hogy azon cserejekett irrevocabili(te)r es meg másolhatatlanul meg állják [Gáldtő AF; JHB

XXIX. 47]. 1715: jőve(ne)k mi eleőnkben illyen becsületes ket egy testvér Attyafiak^a .. minket meg bírálván kezek bé adásával Celebralanak benn valo Fundusokbol es örökös földekből illyen örökös divisiót [Étfva Hsz; Borb. II. — ^aKöv. az osztozó felek fels.]. 1730: Miko Judith Aszszony Szent Királyi Bors Mihi-hály (!) Uram Felesége. Minket keze bé adásával meg Bírálván Somolyon^a lévő maga házánál. tőn illyen Testamentumat [i.h. — ^aSomlyó Cs]. 1760: ezen aláb rendel specificalando személyek . szabad jo akaratyakból mi nekünk kezek be adásával lőnek kezesek külen külen 40 ~ 40 magjar forintokig Horoga Urszuly nevű örökös Jobbgyért [Retteg SzD; GyL] | Melly atyafisagos meg egyezésnek szentül es igazán valo meg állására, kezek bé adásával mi elōttünk obligalak magokat [Szava K RLt O. 4]. 1776: Dobai Klára Aszszony Gyermekai Kezeknek bé adásával arbitrá- lának minket [M.köblös SzD; i.h. I. 1–2]. 1780/1784: Jobb kezeknek nekünk valo bé adásalkal (!) minket az irt Galambadi Köz hátaraknak fel osztásakra meg bíraltanak es arbitráltanak [Galambod MT; Told. 29]. 1792 az alább irt Felek job job kezek bé adásával Arbitrálnak minket a végre ^a [Aranyos- rások TA; Borb. I. — ^aKöv. az osztozó egyezés szövege]. 1829: Böződi Agilis Osvát Pál egy reszreöl más reszreöl Agilis Kadár Mihály . Holmi egyeségeket jelenték es anak meg irására kérenek job job kezek bé adása ereje alat [Böződ U; i.h. II].

2. heterjesztés/nyújtás; inaintare; Einreichung. 1582: Thimar Mihaly az Safar Polgar zam adasza Vtolzor az Regestum be Adas utan vy Regestum zerent adot exitust arrol Aki Nalla maradot volt, es semmiwel ados ne(m) maradot [Kv; Szám. 3/VI. 10]. 1586: Ieotte- nek az toronyba hozzam sok Azzon Nepek Intettenek Azon hogy meg tagaggya(m) hogy sem hire(m) sem tanachom Ne(m) leot volna az en felete(m) be Adasaba(n) [Kv; TjK IV/1. 596]. 1599: Regestrumoknak be Adassa vtan administraltak be, kit az Inquilinusokon zedtenek tezen f 200/ [Kv Szám. 8/XV 6]. 1722: praecipitalta magát az mostani számtartom extractussanak bé adásával [Fog.; KJMiss. Rétyi Péter lev.]. 1749: En Levelek bé adására, s ki váltására Csesztvei Tisztartonak porontsolak hogj ő tizenkét nemeth forintott Mgős vr(na)k bé külgen [Gagy U Ks 83 Pé- terffi Sándor lev.].

beadat beszolgáltatatt; a dispune să plătească/să verse (o sumă de bani); (Geld) abliefern lassen. 1585: Az Azzonifalwi kenezertt attam a' varmegie zekyn a' falut hogj meg ne dulliak az adoert f l d 2^a [Kv Szám. 3/XVI. 38. — ^aLapszálen a számvévő kezétől származó és a számadó ispánnak szóló megjegyzés: el szenueggie miérthogi in tempore be nem adatta a' faluul az Adoth]. 1817: Ujbaresdi Borda csináló Uradalni Colonus Nyág

Josziv 6 darab Bordákot bé adattván, azokért 11 Rftokot instál [Déva; Ks 118 Vegyes ir.].

beadhat 1. benyújthat; a putea da; einreichen können. 1812: a mint pedig a Konyhárol bémennék a Leányok Háza Tornáttzába a' Groffné oda tsináltatott edgy ajtot és arra vágatott edgy Jukat, tsak akkorát a'hol tsak az éelt béadhatták a Groffnak [Héderfája KK; BI].

2. beterjeszthet/nyújthat; a putea inainta; unterbreiten können. 1629 az A. az be adot lewelet az bizo(n)sagok mellet be adhattya admittallya az teorueny pro documento [Kv; TjK VII/3. 151]. 1638: Miel eő Naganak bizonios ideőreöl valo ratiomat be nem adhattam, mahoz három hetre ... Nagaua valo ratiomat el igazitom [Arany H; BK]. 1749 ezen munkáját is Nemes Széknek méltóztassék Ngd hová hamarébb kiküldeni Ugi pedig hogj ha múnkött itten Nem tanalna is az Urffi eő Nga hadd adhassa bé [Ap. 1 a hsz-i László András lev. Nsz-ből].

3. beszoigáltathat; a putea preda; abliefern lassen können. 1765: egész napokotis ottan kellett töltenünk, míg bé adhattuk a pénzt [Marossztimre AF; Eszt-Mk Vall. 211].

4. (orvosságot bevétel céljából) szájába adhat; a putea da/administra; (eine Arznei) eingeben können. 1735: én kültem az ő Nga számára valami apro Porotskákát, bé kell adni ha ugy magara be nem nyalagattya tsats tejjel meg higitvan bé adhatni [Nsz; Ks Borosnyai N. Márton lev.].

beadminisztrál beszoigáltat/fizet; a plăti/vărsa (o sumă de bani); (Geld) einliefern, erlegen. 1596: Stam Janos az Alpretj malom biro Zamadassa az el adot buzának arrabol marad adossa az varosnak, kit be kell administralny f 57 d 46 [Kv; Szám. XIX/6. 16]. 1598: Masas Thamas Saffar polgar marad adossa f 88/58 Kinek 69 ftiat es 58 penzet éppen be administralwan, io zolgalattiat ez ket ezteendeoben meg tekintwen f 19 megh enettek [Kv; i.h. 8/IV. 13]. 1601 Igerik penigh eo kgmek zaz vrain egyenleo akaratall magokat hogy mind az fel vetet Adott, s mind ezt indifferent leowendo vasarnapra be administraliak [Kv; TanJk I/1. 378]. 1824: A Dobra Vidéki krajnik Ur mind Robot, vgy az ökrös szolgalat Restantiakbol pénzt incássálván a Perceptoratusnak bé administralta 314 flr. 2 xr [Déva; Ks 106. 109].

beadminisztráltatlk beszoigáltattat/fizettetik; a fi plătit; bezahlt/abgeliefert werden. 1824: A Dobra Vidéki Colonosok, a kik is de 1819 et 1820 esztendőkröl Robot Restantiariusok maradván bé fizettik a Krajnik Vrnak, a kitöl is a Cassába bé administraltattak 16 flr 7 xr. [Déva; Ks 106. 99].

beadó labdajáték; joc cu mingea; Art Ballspiel. 1838–1845: Béadó, beadósi, játéknem laptával a beállósdiinak egrik rokona | Béadó (és beállós)

... játéknem, kiméretvén a kör egyet vagy többet abba beállítanak, a künnlevők rendre rájuk ütnek laptával; ha érik, az ért jogosítva a künnlevők után hajtani, kit ér, a megy bé helyettem s ha őt nem találják kiszabadul [MNyTK 107]. L. még beállós al.

beadósdi 1. beadó

beadott 1. beterjesztett/nyújtott; inaintat; unterbreitet. 1629: az A. be adot lewelet az bizon-sagok mellet be adhattya admittallya az teorueny pro documento [Kv; TjK VII/3. 151]. 1678: az Nemes Varmegyek(ne)k be adott Postulatumbol colligalom, hogy azon Postulatomban nemely punctumokra tekintve talam en reamis czeloz-nának eő Ngok [Törzs. Osdolai Kun István a fej-hez]. 1683: Vilagoso(n) Constál az be adot R(e)-latoriabil a szék előtt Szoboszlai Istvánné Czegledi Rachelnek parazna élete, Lopasa, éktelen szitkozódása I(ste)n ellen valo karomkodása es Boszorkanysagais [Dés; Jk]. 1782: Soha Jobbágyság igába alá vettetett paraszt Embernek városi szabadsággal elni, ... mint a mü Toroczka Jobbágyink ellenünk bé adott Instantiajokban magoknak . arrogálják meg nem engedtetett [Thor. XX/4]. 1810: Ambrus Borbára Eözvegy Polatsek Joseffné keresse meg bennünket a Tekintetes Magistratusban bé adott Instantiájára nyert válaszsza [Kv; Borb. I]. 1822: Esedezem Nagyságodnak alázatosan, és a Tekintetes Rendeknek nemes-ségemről bé adott ok Leveleimhez képest mint nemes személy publicáltassam [Zilah; i.h. II Décsy György kérdő-leveleéből]. 1830: a Magurai Közönségnek Torotzkai Bosla Ferencz és részesse ellen a' ketskéjek legelőjkért bé adott panaszára Hagyattasson meg fel Jelentő Sz: biro ő klmének, hogy a' bé panaszlottakat halgassa ki, s ki nyilatkoztatásait ide adgya be [T; Bosla]. 1849: az általa beadott jegyzék szerénti árak nincsenek kifizetve [Kv; Végr. Vall. 78] | a' még akkorba bé adott hivatalos Jelentése igazollja [Mv; Lokodi lev.].

2. bejelentett; declarat; angemeldet. 1650: Feieruarat celebraltatot Generalis Orszagh Gülesben, innet Colosuarmegiebeol az teob Controversiaban leueo, es be adot, Fuscalis ioszagok keozot Mezeo Syluastis be attuk Nemes Orszagh eleiben Controversiaban [Papíva K; JHBK XXIV/2].

3. előadott, felhozott; invocat; vorgebracht. 1807: Nem lévén ezen könyörgő Levelemnek az a' tzélja, hogy az ellenem bé adott terhes vádak aloll, elő hozando mentségekkel fel oldozzam magamot [Ks 73. 55 gr. Kornis Gáspár keze írása].

4. adott; dat; gegeben. 1746: Halvan es ertven is becülletes Oculatorok(na)k igaz lelkek esmereti szerent be adott szavakat ahozkepest azon ígérét az utánis megh aljan [Torockó; NyIrK XII, 116].

5. befizetett; plătit, vărsat; eingezahlt. 1766: Az Besztertzleiek fizettenek Interest flo 1000 volt pedig rajtok akkor Interes 3505. még is ... az

bé adott 1000 forint Interest in defalcationem Summae capitalis akarnák adsummalni [Berve AP; CartTr II, 833 gr. Gyulai Ferenc aláírásával]. 1770: Az Hidat őrző Hites vámos . Fél esztendő alatt Tizenhárom forintot gyűjtögetett és adott bé Udvarbiro Uramnak [Utí]. 1788: 5 Renenst be adott [Kv; FésűsC]k 43].

6. beszolgáltatott; predat; abgeliefert. 1675/1688 u.: ha mi kár az keze alatt valo jock(an) esik, vagi azokat fel nem irattia az kolcsar kit hova teszen, ann(á)l inkab ha szamot nem adhat az kezeben be adott bonomokrol bizony őis fel akad erette [Borb. I. Petki János ut-a csicsai jb-bírájához]. 1788: a magazinumb(a) bé adott 250 véka buza árrát egy egy forintal, valyon hol, s mikor fizetik meg [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1829: A' Károly Fejérvári Katonai Monturs Comissioha bé adott 912 Darab Katona Pokrotz árrában jött bé a' költségek levonása mellett 6756 Rf 50 xr [Kv; BLt dologházi nyomt. számad.].

Szk: ~jobbágy kéz-beadással magát jobbágy-ságra adott személy, keze-beadott jobbágy; ajuns iobag in urma unei tocmeli; durch Handschlag geworbener Leibeigener. 1592: Soha nem tudgiuk hogy Heorzeg Georgynek auagy Heorzeg Palnak be adot Jobbágia leot volna, es vgy zolgalt volna nekyk [Dés; DLT 235]. 1667: Mako Mihály M. Thot falub(an) be adot jobbágy [Wass 12] | Tudode bizonyson . Moldovan Lazlo ha eorokos avagy be adott kötele Jobbágia lett volna Fekete Jánosnak? [Dob. Ks 90 vk] | Nagy a(lia)s Moldovan Petert . nem tudo(m) hogj Eörökös avagy be adott Jobbágia lett volna Fekete Janosnak [Noszoly SzD; i.h.]. 1678: Drúcza a(lia)s Porfyros Ianos ... ennek előtte sem örökös sem bé adott seller jobbágyok ez Csakj Uraknak soha nem volt nemis szolgalt soha eő ngokat sem örökös sem seller jobbágyul [Püezesszpéter SzD; RLt I].

beaggat beakasztgat; a atirna/agăta; einhängen. 1813: a' Ház ... uttza felől valo kertye vesszőkkel tsak imigy amugy ritkán van be aggatva [Udvarfva MT; Told. 42].

beágyal? vetéshez a földet előkészíti; a pregăti pămîntul pentru semănat; (Saat) vorbereiten. 1785: A Béres ekékkel kevertetek s holnap ha Isten segít magnak is bé ágyalok [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

beakasztó-vas agățatoare; Aufhängeeisen. 1849: Egy rongyos fa Szék, és egy kis bé akasztó vas horgával [Somkerék SzD; Ks 73/55].

beakeptáltatik befogadtatik; a fi primit/angajat; aufgenommen werden. XVIII. sz. eleje és köz.: Az Inas szegédjek bé négy esztendőre^a olyan Conditioval ha Nemzetsegrül (!) Levél vagyon Iobagy vagy nem, ugy acceptaltotik be az Czében [Kv; Céhir. PosztCart. — Innen e XVIII. század eleji kézzel írt szöveghez kapcsolódóan tett kiegészítésként csatlakozik a XVIII. század-közepi kézzel bejegyzett szövegrész].

bealkonyodat alkony; amurg; Dämmerung. 1795: Kontrátyinak Nagy Josi által lett meg ütése esett estve bé-Alkonyodatkor, a' vett ütésből pedig halala más Nap reggel viradta tájékan [K; KLev.].

bealkudott kb. alkuvással vmilyen jogot szerzett; cistiga un drept in urma unei tocmeli; durch Verhandeln erworbenes Recht. 1800: Én ugyan a' Kődi Erdőre nem egyszer sem mászszor bé nem alkuadtam, de az oda bé alkuadt Emberektől bizonyoson ugy hallottam, hogy a' Kőödiek eleibe adták a' bé alkuvó Emberek(ne)k, hogy ha azonn az árkonnt túll mennek ., magok(na)k tulajdonítsák, ha a' Kelentzeiektől bántodások leszsz [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Vervölgyi Bányai János kezével].

bealkuszik 1. kb. alkuval vmilyen jogot szerez; a cistiga un drept prin tocmelă; sich durch Verhandeln ein Recht erwerben. 1800 Minthogy a' miénk Erdő nélkül való Helység, kéntelen más Helyekről erdőznünk, egyszer én magamis bé alkuadtam volt a' Kelentzei Erdőre másokkal együtt Mlgős Horváth Urtól, de midőn az Erdőre mentem volna ki hajtottak a' Kelentzei Lakosok, 's némelyeket megis zálogoltak közzülünk | Vólt olyan idő, hogy énis Benedekfalvi több Lakosokkal együtt Mlgős Horváth Urtól a' Kelentzei Erdőre bé alkuadtam erdőlés végett, de a' Kelentzei Lakosok meg nem engedték, ennél fogva a Kőödiekkel alkuadtunk [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21]. L. még bealkudott al.

2. egyezséggel szolgálátba áll, beszegődik; a intra în serviciu în urma unei învoielii; durch Vereinbarung einen Dienst antreten. 1770: Macskásról a' haborusag mia, el kellett vala bujdosnom, a maros mellé, Veres martra, ot szállotam, az Napolyi péter Ur(am), Földire s mikor sellernek, bé, alkuadtam eő kglméhez, kérdi tőlem, eő kglme honét bujdosnom, oda [Hosszúmacskás K; JHB III/74].

bealkuvás kb. haszonbérletbe egyezséggel társként való beállítás; a intra ca asociat la o arendare printr-o învoială; Mitpächter-Beteiligung durch Verhandeln. 1820: 20a Julii Iszpász Gruntzának Dumitru Andronyon (!) egy havasba való bé alkuvás felett való differenciajok felvétetik. Iszpász Gruntza Taxa mellett tartván egy idegen havast, társakat vett bé marhaikkal fizetés mellett, ezen társak között volt Dumitru Androny, is, de a' kivel való alkalmát Iszpász Gruntza meg keveselvén kívánt új alkalomra lépni vele, de arra Dumitru rá állani nem akart [H; JF Prot. 9].

bealkuvó kb. egyezséggel vmilyen jogot szerző; cistigător al unui drept in urma unei învoielii; sich durch Verhandeln Recht erwerbend. 1800: Én ugyan a Kődi Erdőre nem egyszer sem mászszor bé nem alkuadtam, de ... hallottam, hogy a' Kőödiek eleibe adták a' bé alkuvó Emberek(ne)k, hogy ha azonn az árkonnt túll mennek ..., ma-

gok(na)k tulajdonítsák, ha a' Kelentzeiektől bántodások leszsz [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21].

beáll 1. hátravonul, behúzódik; a se retrage; sich zurückstellen/zurückziehen. 1584: vgy chapa egy feyerbely hogy a masik ottan le esek, Azonkeozbe be allek az Ablakból [Kv; TjK 4/1. 312 „Ersebet Olaios Georgy Zolgaloia” vall.]. 1636: azt nem tudom ha ütötte Incze Miklos avagy taszitotta csak hogj lata(m) hogy Jncze Miklos be alla az maga aitaia(n) [Mv; MvLt 291. 73b].

2. beleáll a munkába; a intra (in muncá); a incepto munca; einen Dienst antreten. 1774: Mikor az Uraság dolgán levő Jobbágyok 'a Dorosz-lást jókor ell végeztek, Számtartó Ur(am) Török buzájában bé állottak, es aztot doroszolták [Szentdemeter U; LLt Vall. 108]. 1778 ugyan azon Földben ekénkel bé állottunk, és szántottunk [Pósa Sz; Ks 34. VI. 1].

3. beszegődik; a se angaja; sich bei jm verdingen. 1583/XVII. sz. eleje: Valamely Jambor gyermeke mi keözinkben akar az Meszarlasnak megh tanulasanak okaertt be allani tehat harom, forint (!) le teuen alhason be es szabad legien mellyk Mesternel akarja megh tanulni Az aprod eztendeót harom eztendeigh visellie [Kv; MészCLev.]. 1594: Valamel Caplar (!) be all az Chiaplarsagra iol megh visgaltassak hogy chiak lezeego ne legien, hanem eoreokseges legien [Kv; KvLt Vegyes III. 11]. 1596: Allot volt be harom legeni „, kik az ho penzel el zeoktek [Kv; Szám. XX/6. 6]. 1597: Alla be Bako Marthon az Zakachysagra es ezen nap keolteozek be a konihaba [Kv; i.h. 7/XII. 147]. 1641 Allot bé Inasul az mi io akaro Vrunckhoz Csapo Martonhoz Nagy Csüri Istvan 3. Esztendeig az meszaros műnek meg tanolasaert. adott be állós penzt fl. 3. Collatio penzt meg adta fl. 8 [Kv; MészCLev.]. 1739: kocsisok Felejtárok es lovasok utan éleget jartotom de még edig nem kaphatom karacson Tajban inkab kaphatot volna az ember de az ki arra valo volt akkor be alot [Pálos NK; Ks 99 Géczy László lev.]. 1753: bé állottam az Urag (!) eő Ngok tsüribe tsipelni [Domb K; Ks 8. XXII. 9]. 1820: ékő Pásztort sem tarthatunk, mert senki bé nem mer állani [SL]. 1846 idegen Helységekbe Czellengvén egyszer egyszer hozzám is bé állot [Dés; DLt 352].

4. (hivatalba, szolgálatba) lép/áll, hivatalt/szolgálatot kezd; a intra in serviciu; (das Amt) antreten. 1708 A Birak anyera occupatusok az ő Felge Servitiumáb(an) hogy sok köz-züllök megh elő sem jötte(ne)k miota bé allotta(m) [Fog.; KJMiss. Fogarasi János lev.]. 1769 Hilibi Gál János Ur(am) Vice Directori hivatalra eő Felsőgetől tétettétvén, már hivatalyába be is állat [UszLt XIII. 97]. 1791 Fogadtam meg Szakáts Josefet M Sz Györgyi magam mellé Sütőnek Az Esztendeje pénig akkor kezdődik mikor az én Szolgálatomba be áll [IB. Korda Susánna kezével]. 1849 Kelemen Béni vallo-másában azt hozván fel, mikép 848-ban a nő jelentette volna néki, hogy ... szándékozna

Szebenbe elmenni és az ottani deputatushoz főző-nőnek beállani [Kv; Végr. Vall. 36 vk].

5. (céhbe) beáll/lép; a intra (in breaslă); sich (in die Zunft) eintragen lassen. 1635: az czismadja Vrajnk io Akarattjakból, az mj becsületes Varga czechunkben be allotanak, Erttjuk Tiztelendo Becsületes Vraink .. mikeppen panazoltak az csizmadja Vraink alunk Isten Eleött, es az Emberek eleött, hogi my sim(m)ire (!) okot nem atunk, nem is Akarunk adnj^a [Kv; KvLt Céhir I. Varga céh lev. — ^aA varga céh a városi tanács-hoz] Lúkáts Peter. .notele(n) koraba(n) alla be az Czechunkba(n) [Mv; MvLt 291. 39b]. 1644: Marko Matyas allott bé iffiu mesterül az Czehban . Az Collatiot is penzü meg adta fl. 5. Az be allós penzt meg nem adta hanem varja az Czeh azert az 8 forintot [Kv; MészCLev.]. 1648/1650: Vegzetek Cehwl eo kgk, hogy valaki az Cehben be akar allani, proba szedeskor legyen, es az probanak latogatasa legyen eleb, hogy osztán az proba fel kel, ket keoz Mester által követek be es annak vtanna vetessek be ha erdemes leszen [Kv; Öjk]. 1657 Kolczos mester Elek Janos Vram Chemester Vramek paranczolatlyabol ki menüen, Vyheli marto(n)hoz hogi ha valami kontarságot találnak nalla. accor Elek Janos vramat rutul szitta az több mesterekkel edgiut az lelekeuel (!) is az melyet Joüendöben ha be allana el ne szen-üedje(n) az Beczületes Chae [Kv; Öjk]. 1672: Mikor valamely Mester Ember avagy legeny a' Czehb(e) be akar allani elsőben tartozzék bekő-szőnő Pohart adni vgy mint 2. tal etellel egy pecsenyet egy veder borral es egy forintal, akkor penig kezest allasson, avagy zalogot adgyon [Dés; Jk]. 1697/XVIII. sz.: Kádár András Be alatt az Czehban 1697. Die 9. Aprilis [KCJk 32a]. 1752: Valamely mester Legénynek Házasságra akaratyá vagjon, és az becsületes Chéhban bé akar álani, az tartozik Renmekezni, minek előtte meg mátká-sodik [Kv i.h. 16a]. 1807: itt helyben mester-embereink műhelyében tartozzanak három esztendőket legénkedni azok, akik cehunkba bé akarnok álloni, hogy azon három esztendők alatt magokat megemesztessék [Dés; DFaz. 36]. 1811 Bé állat a Betsületes Nemes Czehban Nagy György ... ugy mint Inszurentz Sallárium nékul [Kv; KCJk 109a]. 1818: 1818ik Esztendöben Mártius 28dik Napján Bé Álat az Betsületes Czében Frantzia Születésü Joseph Duplan Meljre az Isten Segélye [Kv; i.h. 112a]. 1853: Tüz, Víz Égi háboru elleni Kár mentesítő intézetbe bé állani [M.bikal K; RAK 53].

6. felesap (katonának); a se inrola in armată; sich anwerben lassen. 1664: Az Drábontok közis be alla^a egyszer az Bodolaj^b várba [BLt. — ^aSzabó András jb. ^bBodola Hsz]. 1814: G. Kornis Károly a Kieszmajer Huszárokhoz bé állott Kadétnak [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 380].

7. kezdődik; a incepto; beginnen. 1591 immar az Z Antal sokadalma be allot volt, mikor az bort arulta^a [Kv; TjK V/1. 65. ^aTi. Rab Thamas]. 1592: Isabella két Donatioja a' Nagy Sokadal-mokrol hogy eleotteis a sokadalom Napianak.

Niolczad Nappal allion be, vtanna is Niolczad napig tartassek [Kv; DiosyInd. 31]. 1678: Oct. 3. Állott bé a gyűlés, mely gyűlésben a rebelliónak szerzői az országtól megszententiaztatván rabságra vitettenek [AMN 218]. 1687: Az sokadalom itt holnap uta(n) be áll [Ap. 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez. — ^aNagybányán]. 1724: az M. Regium Gubernium Gyűlése 24. Aprilis bé áll [Betlensztmiklós KK; Ks 95 Bethlen József lev.]. 1726: 10ma January az Ország Gyűlése be fog allani [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. 1742: a' Kurutz Világ is bé állvan egjszer tsak elé vetődött Veres Samuel [Kisenyed AF; JHb]. 1752: Szent Márton nap után az tábla bé ál oda is bé kelletik mennem holmi literalékkal [WLTMiss. Vesseléni István feleségéhez]. 1768: Itt az Csonka hét után valo hetfűn a Tábla be álla [Told. 5a]. 1815: (Az) Attyafiak, sororak ha lehetne meg melyesztenének kivált Szekely Mihály ötsém, A ki alig várta hogy bé álljon a Sz Istvan napi periodus, éppen midőn nevem napja volt, . executiot vitt ki reám [Várfva TA; JHb Fasc. 48 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz]. 1825: a' hideg és fagy korán bé állván az őszvetést még tsirájában el fagyaltta [Kercsesora F; IB]. 1827: hetfűn bé áll az Oskola, lesz dolgom [Kv; Pk 7.].

8. nekiindul/ered; a porni; anfangen. 1838/1859 A' Gál hegyiben szölli. Ha jóll bé áll meg terem közép természetkor 80 (vedret) [Kelementeike MT; Told. 31].

9. kb. előáll vmivel; a veni; herausrücken/kommen. 1597 Deliberatum Myert az Alperes azzal al be hogy eois bizonitanj akar, es mostis bizonitani akar, Bizonicho(n) az mit akar, az teórueny megh ne(m) fogiatkoztattja [UszT 10/14]. 1606 az J. falunak p(ro)curatora Bogartfaluj Mihaly azzal all be hogy . az orszagh vtan az A. falubeljek keozzül nemelyek le akartak vagdalni [i.h. 20/75].

10. benő; a fi plin de; bewachsen. 1842: ezen erdő Mag Fákka merőben bé vagy on álva; mert mintegy létz- és Kert Karo vastagságu magnak valo Cserefák rendesen — egy és két ölnyi távul ságra egy mástol merőben mindenütt vagynak hagyva, és fel botsátva vagy nyesve, az allya két Esztendő s vágott — e' bé állott szép fiatalos Erdő [Kakasd MT; DE 2].

Szk. Csak tagadó formában *be nem áll a szája*. 1776: az szája be nem állat, csak jajgatot, fetrenget es kénlodatt [Nagyida K; Told. 22].

beállandó bekövetkezendő; care va incepe; der/die/das einzutretende, beginnende. 1736: Bálintit Uram csak rosszul vagyon s nem is hiszem, hogy a mig a most be allandó Gubernium Confluxussa fog duralni, hogy a Gubernium(an) comparealhasson erőtlensége miá [Szb; Ap. 2 Kálnoki Mihály Apor Péternéhez]. 1754: (Az) ókrökis a bé állandó s következendő Tavaszsal kelnek hatad fűvűekre [Gernyeszeg MT; TGsz 2].

beállítás 1. belépés; intrare; Eintritt. 1635: az Cizmásiak mi eleotwnk^a panaszkottanak hogy az eo legenyeken teobbet wesznek az be allaskor [Kv; KvLt Céhir. I. 15. — ^aTi. a velük egy céhben lévő vargák előtt]. 1675: az szöcs Czeh társaságába kívánczozva(n) Csür Mihály a be állásra, melyet (Ist)enesse(n) discutiálva(n) ő klmek, ne(m) itélték Csür Mihályt paráznának ., azért méltá(n) bé vétetődhetik [Kv Tjk VIII/12. 23]. 1702: Valter János bé állása dilatalodott az következendő Vasárnapra mivel még az Város közzé bé nem eskütt [Kv; AsztCjk 50]. 1841 régi ifjaink beállásoktol fogv. a nemes céhot szolgálják [Dés; DFaz. 37].

2. beiratkozás; inscriere; Einschreibung. 1589/XVII. sz. eleje: Ez Jnas penigh akar ki fia es akar mellyk fele kő minek tanoloia legien, de ez bę szegeodes napian halogatas nélkül, ez be állásnak tisztasagara, adgion az Cehbe f 2 [Kv KvLt Céhir. II. Kőmives céh art. 4].

3. szolgálatba, hivatalba állás; intrare in serviciu; Antritt. 1600: Legy Eleoszeor veottem az kett Swteo hazba kett szeker fatt Mint hogy az Bekennek az mondottak hogy minde(n) Ispotaly Mester elseo be allasaban tartozik Auual [Kv Szám. 9/XIII. 6]. 1721 Hogy 296. veka mále s nem több találatott a Gránariumba(n), A bé állásakor lótt Inventariummal hogy doceallya szükségés [Dés; Ks 26. XIV 1].

4. jog kb. tárgyalás; dezbatere; Verhandlung. 1570: az procurator Tyz forint alat valo perben egy Beh allasson chyak egy garast vehessen [Kv; TanJk V/3. 8b]. 1657 Del(iberatum) Ecclesiae.^a Ez első be allasa, az leany nem volt jelen, mivel nem is citaltatott. Ez dolgot ujjab discursusra votte az sz. szek [SzJk 81. ^aJegyesség-felbontási keresetben hozott határozat]. 1671 Ca(us)a Nagyfalviensis^a Lázár Istva(n) kíván feleségétől el válást első beallasba(n) [i.h. 116. ^aApanagyfalu SzD].

beállítás-pénz beiratkozási díj; taxă de inscriere; Einschreibgebühr. 1790: Anno 1790 die 11 janu-ari be Állot az betsületes Cheban rajter janos uram, olj forman hogy maradat az Chenak az be Állas penzzel ados egy rezit fizeti meg husvetban mas rezit fizeti meg szüretkor [Kv; KCJk 89]. 1819: Lukáts János ez Remekit bé mutatván jonak találatván az bé állás pénzt is ki fizette az 30 Rftokat [Kv; ÖJk].

beállat (hivatalba v. birtokba) beiktat; a instala (intr-o slujă); einsetzen. 1662: Valakik hon vadnak be állatva(n) Ugron Janos Vr(ama)t Tisztibe(n) személy vlogatás nélkül minden rendbeli vitező ember jeőjeon mellénk maga(n)k valo élessel, eletek el vesztese alat [UszLt VIII. 71 fej.]. 1797 akarván édes Attyok es Annjok közt volt régi Atjafiságos osztáljoknál fogvais ki ki magát a Saját maga Jussában bizonyossá tenni s bé állatni kún a' határon található Jovaiokot meg járván s Atyafiságoson el intézvén égj más között három egjenlő részekre ki tsinál-

ván Nyilazván, egjenlo akaratbol azokra Nyilakotis huztanak [Ádamos KK; JHb XIX/31].

beállítás beállítás/igazítás; reglare; Einstelllung. 1600: Chinaltattam az Mesterrel Kett Bel kereket es egy wyz kereket Az be Allatassatol attam Egiknek d 20 teze(n) d 60 [Kv; Szám. 9/VIII. 10 malom-szám.].

beállhat 1. beiratkozhatik; a se putea inscrie; sich eintragen dürfen. 1570: Eotthues Jacob es Eotthues gaspar Zathmaryak hithek zerent vallyak hogy ewk zathmart Mesterek voltak es cehek volt, melyben otthis Mester Remek chinallasanelkw senky Beh nem alhatot [Kv; Tjk III/2. 135]. 1589/XVII. sz. eleje: az Legeny rend ez Varosbol el mehet iobbadon valo tanulasnak okaert idegen mesterekhez, orszagokat iarhat az tudomany kedueert, igaz hellicken, kwlseo mestereknel szolgahat tisztesegesen, es onnat meg iouen, az Cehbe minden bwntetesnek felelme nelkwl vizsontagh be alhat [Kv; KvLt Céhír. II KőmArt. 7–8]. 1807: mán tul egy idegen is céhunkba mindaddig bé nem állhot, valameddig itt helyben köztünk három esztendőket nem le-génykedik [Dés; DFaz. 36].

2. beszegődhetik; a se putea angaja; sich verdingen können. 1583/XVII. sz. eleje: Valamely Jambor giermeke mi keözinkben akar az Meszarlasnak megh tanulasanak okaert be allani tehat három forint (!) le teuen alhasson be es szabad legien melyk Mesternel akaria meg tanulni [Kv; MészCLev.].

beállít 1. beiktat, szolgálatba állít; a instala (intr-o slujbă); einsetzen. 1691: magá(na)k incumbál Feo Inspector Vr(amna)k hogy az maga Inspekciója alá bízatot Statiobéli Commissariusokat bé állítsa [Kv; Törzs instr.].

2. beszegődtet; a angaja; verdingen lassen. 1760: Nemzetes Débretzeni Mártn Uram Fjait Inasnak bé állíttá Nemzetes Szilágyi György Uramhoz kiis tártazik ökiqyélmet három eszten-dejg betsülettal szolgálni [Kv; KCJk 52a].

3. felállít; a face/construi; errichten. 1708: nekemis meg kellet mondano(m) micsoda parancsolatunk vagjon hogy korcsomat alliccsanak bé oda ., csak ne impediáltassunk [Fog.; KJMiss. Fogarasi János lev.].

4. ellát; a prevedea; versehen. 1789: Imreh Sára Asszonynak amely szállóji Nyil huzás által keze alá mentenek azon részeket homlitotta é, Süjesztette é, szoporította é ganésztáé Koroval bé alította é? [Karácsonfva MT; Told. 76].

5. kb. beültet; a planta/sădi; anpflanzen. 1810 az Aranyos Lonai határon, Néhai Báro Szent Kereszt György Ur, bizonyos Tabla szállót fogván fel, és azt bé is állította [Kv; Ks 89].

6. megkezd; a incepe; beginnen. 1878: a curator vagasson az ekklesia erdejéből két szekér fát, hogy az iskolát be lehessen állítani [M.bikal K; RAK 343].

beállítandó megkezdendő; de deschis/inceput; ist zu eröffnen. 1866: A' leány Iskola bé állítandó vagy is felső 3ik 4ik osztályában vallás tanítás hetenként 5 órát [Gyalu K; RAK 115. — A jelen-tésre nézve l. beállít 6. al.].

beállítás 1. beiktatás; instalare; Einsetzung. 1717: az mi ... Lorinczi Ur(am) Tisztartosagra valo be alítasat illeti ... Jo szível meg Cselek-sze(m) [Harangláb MT; Ks 96 Szarka Sigmond lev.]. 1750: denomináltatván mi subscribáltak á Seqvestrált Mikolaianum Bonum avagj Joszág Inventatiojára, és ujj Provisor (Tit:) Bajnai Györgj Vra(m) bé állítására . az udvarházhoz tartozando accidentiak(na)k Inventálására, es által adására, melyis következik ez szerént . [Szamosfva K; JHbK LVIII/4]. 1834: Az Uj papnak bé állításával az Esperes v(agy) képe írjon bé a' matriculában minden actusokat — melyek a köz-időben vitettek végben s így adja által azokat [Nagykapus K; RAK püspöki rend.].

2. (tanítás)kezdés; incepere; (Schul)Anfang. 1866: A népiskolák beállításának ideje el érkez-vén, a tanítás elkezdendő [M.bikal K; RAK 15 esp-i kl kiv.].

beállított felállított, létesített; inftintat; auf-gestellt, errichtet. 1790: az ujjanban be állított Gergelyfai Ispányság [Drassó AF; TSb 24].

beállítat eléállítat; a pune să o prezinte, a prezenta; vorstellen lassen. 1747: Kalota Szegreis ki jártaték hogj a' Mlgos Ur porontsolattya szerént a' Nyilban jöt Jobbágyokot Motsra szolgál-atra bé álltassam [Szentdemeter U; Ks 83 Pé-terffi Sándor lev.].

beállítatlik 1. szolgálatba állíttatik; a fi pus in serviciu; in Dienst gestellt werden. 1836: a' mái naptol Esztendő az mái napig bé állitta-nak kéz be adás mellett a' következő F. Rakosi 6. pásztor Emberek* [F.rákos U; Falujk 129. — *Köv. a nevek fels.].

2. beiktattatik; a fi instalat; eingesetzt wer-den. 1834: mig az Uj pap bé állíttatnék — az olyan actusokat melyeknek a matriculában bé kell íratni — egy külön papirosra jegyezze fel a Pap [Nagykapus K; RAK esp-i rend.].

beálló 1. mn 1. kezdődő; care incepe; begin-nend. 1784: Kivánom hogy az Vr Isten e szintén bé állo Husvéti Inepekre viraszszs fel Nsgtokat s a Nsgtok Mlgs Vri Házát örömmel [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

2. ? benyomott, tömpe; cirm; Stumpf. 1811: Paul Weintzingerl beálló orru [DLt 7 nyomt. kl.].

II. fn labdajáték; joc cu mingea; Art Ballspiel. 1838–1845: Beálló, beállósdi, laptajáték ilyen formán: a társaság kört mér ki nyílt téren, ebbe egy vagy többen beállanak, a többi kiinn maradva, rendre laptával a bennlevőkre ütnek.

ha érnek valakit, a bennlevőkön a sor künnállókra hajtani; kit a lapta ér, annak a hajtó helyett a körbe kell mennie, valamint a külsők közül annak is, ki a körbeliekre hajtásával senkit sem érne [MNYTK 107. — L. még *beadó* al.].

beálló-pénz 1. beiratkozási díj; taxă de inscriere; Einschreibungsgebühr. 1771: Eötvös János Deak Czté (!) bé álló bénzt (!) három magjar forintokat bé fizette az bőlts Czéis az maga gremiumába Jff Eotves János eo kigjel(mét) keze be adasa után be vötte [Kv; Öjk.]. 1801: Az B Ché consessubol (!) az bé alo pénzt 20 Rf betsületesen bé fizetet Szakmári Sámuel öh ki-gyelme [Kv FésisC]k 64].

2. (inas) szegődtetési díj; taxă de angajare (de ucenic); (Lehrling)Dingungsgeld. 1728: Sze-gőttette be Halasz István ur(am) Mesterségre, az Aprod Eszt(en)dore Helmen (!) Imrét, meg adván az be alo penzt vgy mint 4. for. [Kv; i.h. 56].

beállósdi 1. beálló II.

beállós-pénz 1. (az inas fizette) szegődő-pénz, szegődtetési díj; bani/taxă de angajare; Dingungsgeld (gezahlt vom Lehrjungen). 1641: Allot bé Inasul az mi io akaro Vrunkhöz Csapo Martonhoz Nagy Csüri Istvan 3. Esztendeig az meszaros munek meg tanolasaert. adott be állós penzt fl. 3. Collatio penzt meg adta fl. 8 [Kv; MészCLev.].

2. céh-beiratkozási díj, beálláspénz; taxă de inscriere (în breslă); (Zunft)Eintragungsgebühr. 1644: Marko Matyas allott bé iffiu mesterül az Czehban, de mivel 2 esztendőtt negligalt legeny koraban és töserkedetis adot büntetes penzt fl 12 az Collatiot is penzüi meg adta f 5. Az be állós penzt meg nem adta hanem varja az Czeh azert az 8 forintot [Kv; MészCLev.].

beállott 1. megkezdődött; inceput; begonnen. 1721: Isten naagodat (!) az bé állott Ujj esztendőben maga kévánt ujj Áldásával ... álgya meg alá-zatosson kévánom [Keresd NK; Ks 95 Csongrádi Farkas gr. Kornis Istvánhoz]. 1750: Isten ö Sz Felsége Kedves Hugom Aszszonjnak ez már bé állot uj Esztendőtt tegje áldott Szerentsesse és boldogga Szivemből kívánom [Folt H; BK. Bethlen Gergely lev.]. 1780: (A) bé allott uj Esztendő légjen örvendetes Esztendje az én kedves Bátoromnak Hazam népével kivanom [Betlen-sztmiklós KK; BK. Bodó Zsigmond tt lev.]. 1732: Ezen bé állott Fársángi napokban szán-dékunk lévén Szombatonként Burgel Vasár-naponként és Csótörtőkön két Nobel bálokat tartani ... instáljuk az kirendelendő Bal Commissáriusok közzé. Magistratuális Assessor Tekintetes Keresztes Farkas és Dadai Sándor Urakat kirendelni [Dés; DLt 84]. 1866: A.T.H. Esperes ur áldást kíván a' bé állott uj évbe [Gyalu K; Rak 107].

2. kb. növésnek indult; care a inceput să crească; der (die, das) zu wachsen begonnene. 1842:

ezen erdő Mag Fákka merőben bé vagyon álva; mert mintegy létz- és Kert Karo vastagsagu magnak valo Cserefák rendesen — egy és két ölnyi távulságra egy másol merőben mindenütt vagynak hagyva, és fel botsatva — vagy uyesve, az allya két Esztendőss vágott — e' bé állott szép fiatalos Erdő [Kakasd MT; DE 2].

beámbolyog betámolyog/ténfereg; a intra clă-tindu-se; hineintaumeln. 1769 az ökor ... ott hevert az nap dél táljáig,* az után be ámboljgott a Cserére [Tarcsafva U; Pf. *Karddal meg-vagdalt ökörre von.].

bearányoz megcéloz; a ochi/tinti; zielen. 1810: mikor a' Tehenét fejné a' kapunak kívülről eső sorka irányából eg kövel bé aranyozvan a' vagy gorontsal éppen a' Fejét találta [Dés; DLt 96/1811].

bearatath learathat, aratással betakaríthat; a putea secera; (ein)ernten können. 1600: Im ezert az helert megh peörlettünk az feiedele(m) előtt az Telekfaluiakkal megh niertwk, siwegh wetwe allottak eleötteünk, hogy meg engedgywnk nekik arathassak be buzaioakat, vgy kapdostak egy mas előtt, még wasarnapis arattak [Lokod U; UszT 15/58].

beáru 1. feljelent, bevádol; a piri; anzeigen. 1696: az nemet Peteren 2 zlotat s tiz font szalan-nat vont de ki arulta be nem tudam [Mánya SzD; Ks 9. XXXI. 4 Boros Jenei Szabo János (47) vall.]. 1764: A mostoha Piamtol ... hallottam hogy a nevezett Jnas egy Sákba vivén valamit ... immár rá haragszik az Jnas hogy eo árulta volna bé az udvarba de bizony fel pofozza mert eo bé nem árulta azt sem látta hová vitte bé amit vitt a Sákba [Bögöz U; IB].

2. bead/süg; a denunța; angeben. 1631 mondgy igazat edes Gieörgy Ura(m) ha arultame en be felesedet neked [Mv; MvLt 290. 231b]. 1804: Johannessel öszve veszttem azt mindennek el mon-dottam mellyért bé arult és Kis Mama meg hara-gudott bé nem eresztett házába [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 37]. 1806: Johannes bé arult N. Papának [Dés; Ks 175]. 1807: Katit bé arultam Mamának hamissan [Dés; Ks 369].

beás 1. ásással bemélyeszt; a sápa, a adinci sápinđ; eingraben. 1734: Vagyon .. egj uj fabol rakott boros pincze földben bé ásva [Datk NK; JHbB D.1]. 1788: Egy hammas kád az eresz alatt a földbe bé ásva [Mv; MvLev.].

2. gödröt ásva betemet (vmely tárgyat); a ingropa ceva; vergraben. 1807: az Határ járaskor ... harmas Határ Dombokat tsináltanak, .. örök emlékezetül ottan palinkasztanak, es at (!) a Palinkas Űvegeket a Földhöz vervén, Darabjait a Határ Domba bé ásták [Körösfő K; KmU Lev. 3].

3. vmit földbe ásva (felállítva) rögzít; a fixa ceva plantindu-l în pământ; in die Erde gestell't befestigen. 1756: vagjon ... 10 Cserefa ágasokra

épített Sajto szín A Sajto színnyel által ellenben vagjon hat ágas a földben bé ásva [Branyicska H; JHb LXX/2. 31. — L. a teljesebb szöveget befogatik al.].

beásás 1. ásóval földbe mélyesztés; ingropare; Eingrabung. 1821 egy Pintzét magam nagyítottam 5. öllel melynek tsak az hegy alá valo bé ásásának öliért fizettem 30 Rh. forintot [Celna AF; Ks 79. 11].

2. aláásás; sápare; Untergrabung. 1749: midőn meg jöttem volna az Lakatot minden defectus nélkül fel vetve tanáltam, az hatulso ajtot is bé zárva jól meg czövekelve és Támasztva tanáltam Se ablak rontás vagj nyitás vagj Talp alatt valo bé ásás nem volt, de mind azon által két Szalonna el vezett [Kövesd NK; Ap. 1 Sükösd István vall.].

beásott 1. földbe vájt; sápat in pámint; eingegraben. 1756: Keresztül által ellenben 3 öll, és egj fertallynéra Vagyon a Kut Földbe bé ásott, köből ki rakott melynek dicseretes bő jo itu vize vagjon [Branyicska H; JHb LXX/2. 25].

2. ásással földbe rögzített; plantat in pámint prin sápare; durch Eingrabung in die Erde befestigt. 1756: a Csürös kert . Szekérrel be járo kapuja két Cserefa földben bé ásott Támaszok között Faragot Létzből rostélyoson Csinálva fa Sarkokon [uo.; i.h. 33].

beástat ásással betemett; a dispune sã fie ingropat, a ingropa; einscharren lassen. 1610: az magyar vczaj kws Ayton kiüül egj szabad Arok megien ... melyet Marto(n) vra(m) elteben be astata volt. annak valo helyet az Kapitánokal kel keresnie es vyalak (!) meg asúa(n), Annak vthana megh oztúa(n) azt az Mayor heljtt [Kv; RDL I. 6].

beasszentáltatik besoroztatik; a fi recrutat; assentieren lassen. 1828 k.: a' Frantzia háboru alkalmatosságával az akkori nagy Tyrozás ideje alatt az akkori rendelés szerént hogy a' holot három 's több fiak találtnak az égyiket, a' ki katonának alkalmatosabb Numerus szerént katonának bé assentaltassék [Dob.; Bet. 2].

beavatja magát 1. beavatkozik/lép; a se amesteca; sich (ein)mischen. 1586: ez peter ez varos zeoleyet Iarta lopta zanzandekkel koborlotta, egieb orsagokbanis tapasztaltatot egieb sok Aprolek lopasokis bizonyultatnak rea, Azert holot a' karos ember Molnar Ambr(us) ez perbe be Awatta magat teczik teorweny zerent hogy eskeggiek Rea, Az vta(n) Akazzak fel [Kv; TJK 4/1. 568].

2. beiktattatja magát; a se inregistra; sich aufnehmen lassen. 1672 Valamelly Kovacz Mester legeny a Betsülletes Czehben bé akar allani, és a rendtartás szerent magát be akaria avatni, tehát . leg elsőben a' becsülletes Varos közze be esküdjek ... alioquin ha az Varos közze be

nem esküszik es a' Varos könyvbe(en) es Prothocolumab(an) neuet be nem irattya, a' becsülletes Czehben be nem vetetődik [Kv; KövCLev.].

3. kb. bemesterkedi magát vminek birtokába; a intra in proprietatea unui lucru prin viclesug; sich (hin)einstehlen. 1716: Gállya Péter és Pap Mihály erőszakosan avatta bé magát abba a' Peátraszáka nevű Bányában, ilyen mesterséggel hogj Kurucz Hadnagy lévén Pap Mihály . egj Matajsza nevű Német katonája volt ., és Matajszával ketten mivelen akkor az üdöb(en) a Bányát, ugy Csuszott belé Pap Mihály, es ilyen uton birja mostis [Nagyalmás H; BK ad nro 184].

beavatkozik belép; a intra; eintreten. 1826: Semmi titkos társaságba, valamint eddig nem voltam, ugy ez utánis bé nem avatkozom [UszLt III. 48 a „dullók esküformájá”-nak záradékában].

beavatott beiktatott, birtokba iktatott; introduced; eingetragen/gesetzt. 1840: A' tull irt Eg(g)yeződsében ki nevezett Javaiban Fülep András Uramnak Bosla Ferentz Uram Hitesek jelenletekben általunk a maga módja és rendi szerént Introducedáltott — be avatott — legyen arról ezennel tészünk Tanubizonyyságot [Torockó; NyIrK XII, 116. — *Ez az alak lehet elírás is beavattatott h.; ez esetben ez az adalék a beavattatik címszó alá tartozik].

beavattatik befogadtatik/vétetik; a fi inregistrat; aufgenommen werden. 1807: Rébelli Borbára Virág Vaszi özvegye 5 Gyermekeivel a'mi Vallásunkra^a állatt s abban bé avattatott a' Domesticum Consistorium előtt [Gyalu K; RAK 100. — *Ti. a ref. vallásra].

beázott beáztatott; muiat in apă; (ein)wässern. 1584: Ersebet Zakal Georgne vallia egzer az Zamosba be Azot kenderemet ewenek fogta vala es mikor neky nem egettem (!) volna, meg feniegete vala hogy meg bannam [Kv TJK 4/1. 250].

beballag lassan, óvatosan bevonul; a intra încet, prudent; hineinschlendern. 1603/1614: Ráduly vajda igen megveré Székely Mózes ... Az mely harc után az Ráduly vajda hada kiszélede az országba a Marosig, és Básta György is beballaga túl Szakmár felől [BTN 51].

bebarázdál 1. beborozdol

bebaszik dtv befütyül/fűt vkinek; a-i juca cuiva o farsă urită; jm ein Süppchen einbrocken. 1820: én is el fuhatom hogy ugyan bé baszott a Németh [M.zsombor K; SL].

be-behív behívogat; a invita stăruitor înăuntră; öfters hereinrufen. 1820: Drégáné . bé bé hívta más házba az Ifi aszszonyhaz az hol cancellista Urakis valának [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 18].

bebeszél (kívről) befelé beszél; stünd afarä a vorbi cu cel dinăuntru; (von außen) hineinreden. 1585: Latam hogy Im Nem Reghen Az Zekely ferencz Ablakan be but Vala Nagy Gergely es ot bezel vala be [Kv; T]k 4/1. 503].

bebír más faluból/jószágból (mint birtokköz-pontból) valamely más falu határában földet/rész-jószágot birtokol; a poseda pämint sau parte de pämint din alt sat sau dintr-o moşie (socotită ca dintr-un centru de moşie) în hotarul unui alt sat; besitzten (ein Stück Feld od. Teilgut eines Gutes od. Dorfes (als Zentralgut) aus einer anderen Dorfmark. 1736: A melly poss(ess)or Kók-
ra bé bír, ambár tsak egy antiqua Sessioja van is, mind az által pasitra annyi Jobbágyot Szállíthat, és Sellért a' mennyit akar [Kók TA; CU XIII/1. 299]. 1760: a' miolta . . . Mósa László Uram bé kezdett birni Árpásto nevű Faluba, vagyon cir(citer) 15 vagy 16 esztendeje zálog képpén ment bé az utrizált Árpástó nevű Faluba [Dés; BK]. 1777 itten a hol most vagyunk irtogatni kezdett volt egy Konkolyfalvi Bohókás Ember Csatlós Pintye . . . ő kigyelme értéreis bé birtak oda a konkolyfalviak [Resztolcsa; JHbK LVIII/28. — *Később: Hosszúrév SzD]. 1791 az mint Zállagos jószág a Léány ággalis köz levén a Szabo Mihály Posteritási . . . az után ugj erdőltének bé, de mint egj 20. esztendeje ki váltattván azon jószág az utánn egjgik Léány ágis bé nem bir Sakodra, ha lopva mentenek is a Sákodiak, meg zálogolták, ha meg találtattak, és nem engedték bé birni tovább [Usz; Borb. II]. 1792: Tudom azt bizonyoson hogj a megnevezett es vicinált jószágra ide M Sákodra a léány ág bé nem birt . . . , melj jószág, vicináltatik a Kedei Györgj és Béres István jószágok között, ez előtt Tudom hogj a Léány ágis bé birt, de a Kedei János házánál lett Limitatiokor ki estek innét az után nem birnak bé [Usz; i.h.].

E címszóbeli szó és alább következő névszói származékaik esetében nemegyszer nem lehet kétségtelen bizonyossággal eldönteni, hogy vajon a szó valóban az itt, ill. alább megadott (1.) jelentésre vagy pedig egyszerűen a szóban forgó falu-, ill. városbeli (falunk/városunkbeli) birtoklásra vonatkozik-e.

bebírá (más faluban való) részjószág-birtoklás; posedare de parte de pämint in hotarul unui alt sat; Teilgutbesitz (in einer anderen Feldmark). 1748: Tudgjae a Tanu hogj Nehai üdvezült Bonczidai Banffi György Gubernator ur, itten Bözöd ujjaluban be birasnak okaert ben valo Joszagot vótt volna? [Hsz; JHb XVIII/20 vk]. 1803: a mi nézi a Zsákodi Jószág dolgát, tudom azt hogj az öregebb Moses János Zsákodon mind örökös mind Zállagos Jószágot bírt, melyből a Vöjinek Tordai Mihálynakis valamit oda eresztet volt bé bírásért, de hogj a zállagost ki Váltották Moses Jánostol ottan Sákodon a Tordai Mihály bé bírásnak mindjárt vége leve [Szent-erzsébet U; Borb. II]. 1810: a' Lunkai szolgáló emberek semmit nem bírnak Rákoson, Sem az itt valók Lunkán, Sőt a Birtokosoknak sints semmi bebírárok [Rákos Sz; Ks 76 Conscri. 271].

bebíró I. mn 1. más jószágból (mint birtokköz-pontból) vmely más falu határában részjószágot birtokló; cel care posedă pämint sau parte de moşie dintr-un alt sat sau dintr-o altă moşie (socotită ca centru de bunuri funciare) în hotarul unui alt sat; Teilgutbesitzer (von einem Gut od. Dorf — als Zentralgut — aus einer anderen Dorfmark). 1715: be biro adozo s oeconomizalo szemellyek Szent Peteri Jakab Mihály, Szent Pali Nagj Gyorgj és Ferencz Déák [Recsenyéd U; UszLt III. 44]. 1741 Abosfalvi Szilagyi Uramék(na)k itten Szent Benedeken haidon ben biro jószágok lótt volna [Koronka MT; Told. 22]. 1767 a fel adott Sessiók után földek és Kaszálók nem irattathattanak, mert az határban nincsenek juxta Numerum Sessionum táblák a bír biro Possessorok között kötelekkel repartí-áltattak [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 30]. 1797: Lakossai a Bébiro s ott lako Possessorokon kívüül Ujjaluban^a Olahok; akik nyakasak [CU IX 2/138. ^aM.újfalu K]. 1800: Kelentze felől tudok egj nehány Malmokat, melyeket rész szerént a' Kelentzei Lakosok, rész szerént pedig a' Kelentzére bé bíró Possessorok birtanak [Benedekfva Sz; BfR II. R. 58/21]. 1801 bé bíró oláh Esperest [Nagynyulas K; D. 5]. 1814: a Sinfalvi Határban bé Biro Nemes Rákosi és Várfalvi Közönség, Possessorak, meg kerestetének bennünket, Törvényes Exmissionkn^{ül} fogva avégre hogj egy bizonyos Executiot tennének meg, a Vizes völgyből a Sinfalvi közönség ugya (!) Rákosi és Várfalvi, Sinfalvi határban bé Birok ellen [Asz; Borb. II].

2. ~ *birtokossági jog* kb. (más faluból be-birtokló) társbirtokosi juss; drept de coproprietar (al unui bun din hotarul unui alt sat); Gutsteilhaberrecht. 1852: Lásnyofalu Uzonfalvával csaknem egytestvér falu lévén, 's határai egybefügvén, ezen okból a' bé bíró birtokossági jogot magunknak fentartjuk [Uzon Hsz; Kp V. 386].

3. ~ *possessor* más jószágból (mint birtokköz-pontból) valamely más faluban részjószággal rendelkező birtokos; proprietar de parte de bunuri funciare; Anteillandbesitzer. 1757: Szabados minden bé biro Possessor Uraknak a Korcsomállás [Budatelke K; LLt Fasc. 129] | erdő a bé biro kisebb Possessorokkal közös vagyon a Bikkfőben [Dányán KK; i.h.]. 1758: Az . . . urfi bé biro Possessor Karátsonfalván^a egy ház helyet bir hasonlóképpen a' Toldalagi Familiais actu bir kettőt s egj darab szakadék örökséget [Berz. 15 Fasc. XXXII. No. 11. — *Nyárádkarácsonyfva MT]. 1776: Azon hatalmaskodók igaz é hogj eleitől fogva miolta ide^a származotanak, s itt meg nyomultanak, a' magok kitsin alkalmatosságokat ház helyeket Szántó földeket, Réteket, az ide bé biro Possessorokeból augealták [Ms; MkG 36. 5/4. — *Marossztygyörgy MT]. 1815/1817: vagynak ezen Falunak Erdejé, melyekbe valamint minden bé bíró Possessor Urnak, úgy a Mgs Exp(one)ns Gróff Urak eő Ex(cellentia)jok(na)k és eő Nságának szabad bé Erdőlések vagyon [Márfva U; TSb 47].

II. fn 1. más jöszágból (mint birtokközpontból) vmely más falu határában részjöszággal rendelkező birtokos; moşier/proprietar care posedă o parte din bunuri funciare situate pe hotarul unei alte comune; Anteillandbesitzer aus einer anderen Gemeinde. 1814: Sinfalvi közönség Falus Birája kezében lévő faja felemelésével Repellált azt mondván cum protestatione: A Falu nevében és képében Repellálok ide senki bé ne lépjek mivel most nagy karunkal esnék meg, az Árok kinyittatása, mivel a Török buzát még a közönség meg nem szedte, ha pedig meg szedi a közönség ezenn Hellyett, készek lészünk az Árkot ki nyittani, s a Patakat abban menni a bé Birokkal edgyütt [Asz; Borb. II].

2. társbirtokos; coproprietar; Mitbesitzer, Gutsteilhaber. 1785: A' Jobbágy Familia Jobbágy Jussan soha sem a' Szarkadi Praediumban, sem annak határán nem birt az én értemre s másoktól sem hallattam hogy oda bé birok lettek volna [Pusztægres kör. TA; BLt 12].

3. falunk/városunkbeli birtokos; proprietar din satul/oraşul nostru, proprietar localnic; einheimischer Besitzer. 1868: Az Elöljáróság legyen köteles minden tavasszal a' sessiók szerinti marha illetékeket rendbe szedni, 's azokon kívül sem bé bironak sem idegennek semmi szin alatt semminemű marhája be ne fogattassék szoros büntetés terhe alatt [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

bébirós I. mn más jöszágból (mint birtokközpontból) vmely más falu határában részjöszágot birtokló; cel care posedă pămînt sau parte de moşie dintr-un alt sat sau dintr-o altă moşie (socoţită ca centru de bunuri funciare); Anteillandbesitzend (von einem Gut od. Dorf — als Zentralgut — aus einer anderen Dorfmark). Szk: ~ *poszesszor* bebró birtokos. 1801: Esmerie a Tanu Etfalvi Baktsi Sigmond Vramot, ha igen, Tudgyae hogy Zalány Fálvábá bé biros Possessor volna [Hsz; Borb. II vk] | En Baktsi Sigmond Vrat Etfalvan jól esmérem Tudom aztis hogy Baktsi Sigmond Vram bé biros Possessor volt Zalányba s mais az [Zalán Hsz; i.h. Pál Sándor (80) j.b. vall.].

II. fn bebró birtokos; moşier/proprietar de parte de bunuri funciare; Anteillandbesitzer. 1820: azon colonusok pedig kiknek Földes Urak a' tizen két Faluk Havassára bé Birosok, Földes urak czédolájok mellett mind épületekre mind pedig tűzre való fakot hozhatnak [Magyaros U; MvAlt Cziráky-összeírás 6]. 1826: Mü Sepsi Szent Iványi B Henter Jo'sef, Sárdi Simény György, ugy a' Kelementelki több bébirósok, birtokosok és Szabad Székely közönség, magunk és embereink nevekben és képekben a' Gyalakuta és Kelementelke határán le folyó viz árok egyenes vitele ellen Gyalakuti Grof Lázár István Urnak az Oculatoria Commissiohoz adott protestatiojára ezt reflectaljuk és ez ellen reprotestalunk [Msz; GyL]. A jelentésre nézve I. bebró és bebró *poszesszor* al.

bébirtokos más jöszágból (mint birtokközpontból) vmely más település határában részjöszágot

birtokoló; cel care posedă pămînt sau parte de moşie dintr-un alt sat sau dintr-o altă moşie (socoţită ca centru de bunuri funciare) în hotarul unui alt sat; Anteillandbesitzend (von einem Gut od. Dorf als Zentralgut — aus einer anderen Dorfmark). 1802: kirendeltetvén a végre: hogy ... Topa Szt Király Falunak*, benne található, és Meg álitott Törvényes Antiqua Sessiojokat minden bé Birtokos Incl. Possessor Uraknak található Nova sessiojokkal egyetemben Conscribálnok [JHb LXXI/2. 3. — *K].

bebizonýt beigazol; a dovedi; nachweisen. 1821 a kérelmes praetendált ártatlanságát a ki rendelőő Investigatoria Commissio előtt egykezzeék bebizonýtítani [Szászrégen; TLt Praes. ir. 65/827-hez gr. Bethlen Imre főispán aláírásával].

bebizonýtandó de dovedit; was zu beweisen ist. 1849: Szolga Biro Somogyi Joseff Ur egy maga mellé felveendő Biztos társával a benni fel adások kinyomozására Ki rendeltetnek: hogy a bé bizonyítando, gyilkosokat és Rablokat ide küldje fel. Sz: Udvar(hely) ápr. 3. 849 Kormány Biztos Horváth János [Héjjasfva NK; CsZ].

bebizonýtás I. igazolás; dovedire; Nachweis. 1840: a káros panaszlo ... útasittasson — állatásainak hűtelesen való bé bizonyítására [Dés; DLt 370].

2. bizonyság; márturie; Beweis. 1849 mindezeknek* bebizonýtásaul szolgált az, mi szerint az ő lakta szoba kulcsával az én szobám zárját ... felnyitotta [Kv. Végr. Vall. 7. — *Ti. a lopási cselekménynek].

bebizonýtíthat beigazolhat; a putea dovedi; nachweisen können. 1838: Panaszkozó Jo András — az panaszas Levelébe foglaltakat leg kisebb részbenis bé nem bizanyíthatván ... ezen vád aloli Márton Pálnak menté tétetésit jonak 's igasságosnak látjuk [Dés; DLt 8].

bebizonýtíthatólag bebizonýtíthatóan; demonstrabil, care poate fi dovedit; nachweisbar. 1840: városi eskütt atyamfia előtt bébizonyíthatólag beszéltette [Dés; DLt 330].

bebizonýtítatik beigazoltatik; a fi dovedit; bewiesen werden. 1841: bebizonýtítatva találtatván a' Zálag Summa misége, és mennyisége, — az a' 30 vonás forintoknak, 's a' lehető Melioratiók és deterioratiók feltudasok melletti lételevel ezennel a' Fel peresnek ki ítéltetik [T; NyIrK XII, 309 hiv.].

bebizonýtódik bebizonýtul; a se dovedi; sich bestätigen. 1838: a fel adásai Joh Andrásnak nem igazak, 's merőbe tagadam — mint valotalant, 's ha bé bizanyasadik ugy bányanak a' mint tétzik [Dés; DLt 8]. 1842: Biroi teljes meg győződésig bélevén bizonyosodva az Alperes férj nős paráznaága a Felperest az Alperestől örökösön elválaszto Ítélet minden czikkeken helyben hagyatik megerősítetik [Kv; Borb.].

bebizonyul bebizonyosodik; a se dovedi; sich erweisen. 1871 Elnök jelenti, hogy neki ez a botrányos eset jelentetett föl. * Felszólítja a consistoriumot, hogy ha e tény csakugyan bebizonyul, határozzon a botrányoztatóra, tettehez méltó büntetést [M.bikal K; RAK 289. — *Köv. az eset előadása].

beboesát 1. beenged/ereszt; a läsa sä intre; (her/hin)einlassen. 1570: azt Montha Zabo Janosne Trombitasnak a kert aytayan Bochatom beh az esseh kurwa fyat | Zeoch Demeter ... a Thymar Gergel paytainak Aytayan Bochatia be az leant es utanna be zarlotta az aytot | az Jakab Molnar legen, Azkor az Malom aytayat megh Nytotta, es az Rengeo Anna hata Meget al voldt, es be Bochatia az Malomba [Kv; Tjk III/2. 26, 79–80, 105]. 1572: myt chelekettek Nem latta, Mert Eotet beh Nem bochata oda [Kv; Tjk III/13. 3]. 1573: Ieo az ablakra Paisos Ianos Mond hogy Nisd meg az aytot gazdazzon Bochas Be, Eok az Zot halwan Mondanak Ne bochiasd mert Ninchen It semy Iaroya Inmar Ideo vtan vagion [Kv; i.h. 137]. 1574: egy kewes vartattwa az Aytton kezdenek zérgetny Be bochatia [Kv; i.h. 401]. 1585: Egkor estwe fekete leorincz deak Ieowe oda az hazhoz estwe kesen, Nem bochatat be [Kv; Tjk 4/1. 492]. 1592: Martha Dabo Demeter zolgaloia vallia (Lukach, az inas) eccer oda ment volt az vra haza Ablaka ala, es be kereccik volt teole, es azt mongia volt, hagi ha be ne(m) bochatana az ablakonnis be hagna reia [Kv; Tjk V/1. 200–1]. 1599: mikor pal vramnak zolgay es Jobbágy egj nihanian oda giulekeztek kikteol mikoron kerocchiattunk (!) volna hogj az vdarhoz be bochiassanak Azt mondak ... eok vrok hire nekul be nem bochiatnak hane(m) az my executionknak elle ne mondanak, az mint hogj elleneis mondanak es be sem bochiatanak [Pocsfva KK; JHbK XIV/37]. 1606: be ieowe Albert, Dienes Gieorgiet ky rekezttek, azon az aytot dergetni kezdeh Dienes Georgy s mondanak hogy bochassuk be mert be teori az aytot [UszT 20/111]. 1610: mondek neki Janos Vra(m) ne bochiassa be kgd az rezegh legenyekeket [i.h. 49]. 1629: kialtam nekiek, hogy bocsassak be az Czitkot mert megh ieött [Mv; MvLt 290. 164a]. 1639 Eö Naga töb Jambor szolgálival: armatis manibus elünkben alvan, Jubilialanak Contradicalanak es ugian az Porgolat kapun belöl be sem boczatanak [H; JHbK XLV/32]. 1649: az Twz mia kár uallot embereket ki bocziattia az teörueny hogy allegatiojok szerent ad octanu(m) bizonciak megh hogy az tűz tammadot Bosi Gasparne(na)k hazatol ... es hogy az tűz tammadua(n), hagi az kik oda mentenek latni es oltani nem akarta volna be bocziattani [Kv; Tjk VIII/4. 401]. 1653: Isten az tavaszy szántásnak uetésnek idejét elő hozván, Jóságomból két ekéket boczyássanak jo készüllettel, jo nyolcz nyolcz eökreökkal bé az tavaszi szántásra vetésre egy hétre, annuatim [Cege SzD; Wass 18]. 1742: bé nem akarták bocsatani [K; LLt Fasc. 93]. 1744: Gecse István ... protestált, hogy által ne Jöj-

jenek a Connumeratoria, mert elő nem állanak, s bé Sem bocsatyák a Connumeratorokat [Barót Hsz; INyR 48]. 1746: az Istallyosokat az Dongosiak az felseo bányából ki ne tilthassak ..., es az Istallyosok is az Dongosiakat, az Dongosiak is az Istallyosokat bé bocsatani tartozzanak [Torockó; NyIrK XII, 116]. 1749: a' kaput bé zárták volt, és meg hagyta András vram a' Darabont(na)k hogy vigyázzon reá mikor vissza megyünk és bocssáson bé [Szentbenedek SzD; Ks]. 1755: ki jöve és be botsata munkött [Udvarfva MT; Berz. 11. 85/5]. 1761: a' Ház ajto is bé lévén zárva bé nem mehetett, a' Léányom sem bocsatotta bé | iffiabb Ferentz Lórintz a' Molnár Jánosné ablakát bé rontotta északának idejin, azért hogy bé nem akarta Molnár Jánosné bocsatani a Házba [Szászsztván KK; BK]. 1765: hát bé bocsatotta é, vagy most is ebben lakik a Pap ? [K; BfR Fasc. A. No. XXI vk]. 1769: Mint hogy Isten Itiletből a Marha dög el kezdett Nagyon terjedni,

Committallyuk kegyelmeteknek ..., hogy ide Ns Udvarhely székbe szarvas Marhát bé botsattani akár ki passussávalis nem szabad [UszLt XIII. 97]. 1802: Ezen tentált Executiót ilyen moddal bé botsattom [T; BLt 12]. 1804: a' rolla maradandó Jóságokba bé ne botsattanak [Told. 41/71]. 1808: Székely Márton ö Kegyelme a Divisiót önként admittálván, Házához bé bocsatott, bé botsátván ... mind két Felek magok Praetensiojokat, és Reflexiojokat fel adták és meg tették [Asz; Borb. II]. — L. még NyIrK XII, 116.

Szk: rekonciliációra ~. 1641 addegh az Eccle(s)ia be nem bocziattia az reconciliatoria meddegh az Deliberatu(m) szerent megh nem büntetik. Mivel nem nőtelen koraban volt az factu(m) mint exponáltak hanem hazas koraban [SzJk 56].

2. 1844: Ezen pitvara bocsat bé, egy fenyő deszkából készült fél bérlet festetlen ajto ... el látva vagyon jo Frantzia borított Zárral koltsal, éjeli Zárral Ütközővel [Km; KmULev. 2].

3. bevet (hálót); a arunca/Intinde (plasa); (Netz) auswerfen. 1768: a melly Possessor számára a Tonak valami részin véket vágottanak, azon vékeket ugyan annak számára valamig meg nem vonták, addig másnak nem volt szabad azon helyen hálóját bé botsátani, de ha egyszer az megvonatta, a ki a véket vágotta, annak vtánná szabadon halásztatott akár mellyik is a ... Possessorok közül [Tóhát TA; JHb XI/21. 5].

bebocsátás beengedés/eresztés; admiterea (sä intre); Einlaß. 1575: Biro vram ... Emlkezze meg az feyedelemnek, hogy az eo N. Io akaratia lenne az Eyely kapw Nitas neh lenne es az postaknak Be Bochatasara eyel kapw Neh Nitassek, Mert Ez Igen Terhes felelmesis az varosnak [Kv; TanJk V/3. 122a].

bebocsáthat ereszteth; a putea läsa; lassen können. 1816: A' jövö Periodusban, megint continuálom a' Processust, és azon leszek; hogy Itélet

alá bé bocsáthassam [Mv; Borb. II. Mátyás Sámuel ügyvéd Mihálc Antalhoz].

bebocsátott beengedett/eresztett; admis/lásat sá intre; (her/hin)eingelassen. 1835: a bé bocsátott Executionnak jeleül az említett részire az Udvarnak tsóvát úttettünk [Marosgombás AF; TSb 49].

bebocsátatik beengedtetik/eresztetik; a fi admis/lásat sá intre; (her/hin)eingelassen werden. 1769: Parancsolja a Mígos K Gubernium hogy valakik vagy Szekerességre mennek, vagy pedig kereskedésre Marhákat hajtanak a Banatus felé, kiki jo Passussal indulyon arra, és minden Statioban Passussát Vidimáztassa, külön(en) oda bé senki sem bocsátatik [USzLT XIII/97]. 1826: így a' Co(mmi)ssio bebocsátatván megnézi és megjárja a' Gyalakuta és Kelemenfelke között lévő határ fekvését [Ms; GyL].

beboltol beboltoz; a bolti; zuwölben. 1596: Hogi az Bokos Caspar bolttiat meg kelle boltoztatnunk hogy be boltoltak 3 tezen f d 36 [Kv Szám. 7/II. 27].

beboltoz boltozattal ellát; a bolti; überwölben. 1724: ma már el kellett kezdeni az gerendazast, az kapu hatuljat, mar tegnap bé boltoztak volt [Nyujtód Hsz; Ap. 2 Apor Péter lev. feleségéhez]. 1779: a Pintze torkát és hijúba menő graditsát bé boltozza [Déva; Ks 78. 20/11].

bebonyolít betapaszt; a lipi/murui; zu-stopfen. 1846: az egész épület rosz lévén s oldalain csak gazzal, lévén bebonyolítva [Dés; DLt 1040].

beborít 1. beföd/takar; a acoperi; bedecken. 1597: a zeginy giermek mind verbe fogiot ... az karyais egy keotellel oli ige(n) megh uala keoteozue hogy telliesseggel az husaba vagodot wala az keotel seot az husa vgia(n) be boritota wala az keotelet hogi egy chepnere sem laczot az keotel [Kv; TJK VI/1. 39]. 1652: A Vár közepin a Tömlöcz elöt, arczul a kapu felé fordítva egy Sorjába hat öreg czifrázott Ágyu Csúje, kereke, agya mind Zendellyel bé boritva végig [Görgény MT; Törzs]. 1838/1845: Süvegalakú kőbura, melyet kimelegítvén, beborítják vele a hevenyében tűzhelyen sütendő kenyeret [MNYTK 107 papik al.].

2. be/leterít; a inveli; zu/bedecken. 1625: Isten ez vilagból azon Leany Aszont ki szolitwan ... temetese solemnitasara vasaroltattunk ... Fekete Bakacint az zeker be boritanj nyolczad fel veget 15/[Kv; Szám. XXVII. 9]. 1656: Vagyon az szeker színben ... egy Uy fel hinto forma szór ponyuanal be buritua [Doboka; Mk Inv. 7].

3. dív befödöz; a voala; verhüllen. 1796: De én talám nem ok nélkül tartok attól, hogy eltekerik fatsarják e' dolgot; a' világosságot homállyal bé borítják, az igazságot elpalástolják

[Gernyeszeg MT; TL Málnási László ref. főkonzistoriumi pap gr. Teleki Józsefhez].

4. bevon/csinál; a imbráca/inveli; überziehen. 1725: (Az) Ablakok papirossal vad(na)k bé borítva, ketteje fiokjai pedig onb(a) foglalt evegb(en) [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv. 4].

beborított 1. behúzott/vont; imbrácat, invelt; überzogen. 1714: Magjar Nyereg, kék és Vörös seljemma be burított, aranj s ezüst Skofium Viragokkal ki varrot [Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. lelt.]. 1802: Nyolcz egészzen bé borított ülő töltött Székek [Mv; TGSz 52].

2. borított; acoperit; gedeckt. 1817: Ezen két felé nyillo kapu mellett vagyon egy fenyő deszkából készült bé nyillo ajtó, bé borított vas zárjával, kolts, és fordító nélkül [Ördöngösfűzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 1]. 1820 k. (Az ajtó) áll a Kő Falba bé tsinálva deszkával bé borított Ajtó feleken és vas pantos Sarkokon [Dés; RLt].

3. leborított/takart; invelt; überzogen. 1786: A' Tornáztban van Egy zöld posztóval bé borított Árnyékszek [Nagyalmás K; JHBK XXI/36].

beborittatik leteríttetik; a fi acoperit; überzogen werden. XVIII. sz. v. Valahol marhadögi hallatik Szükséges hogy minden nap a' Marhának, égetett so adassék, és meg nem betegednek, Varas béka Cseber fenekere szegeztessek s felyül Vászonnal a béka bé borittassék és a marhát arról itassák [USzLT X. 80]. 1806: Koporsom Bakatsinnal boritassék bé, belőlis semmi Selyem vagy Fátyol ne aplicátassék [Dés; Ks 14. XLIIIfb gr. Teleki Károly végr.].

beborittatott beborított; acoperit; überzogen. 1732: találtunk .. egj ugyan fenjö deszkából csinalt, fekete viaszkos vászonnal bé borittatott asztalt [Kóród KK; Ks 12. I].

beboronál elboronál; a grăpa; mit der Egge verebnen, eggen. 1801 Ezen buza földeket az Ekklesia szokta meg ugarolni, mag alá meg Szántani, a Pap magvából bévetni, be boronálni, és a Termést bé is hordani [Szava K; SzConscr. mell.].

beboronáltat megboronáltat; a grăpa; eggen lassen. 1724: az melj ósz földeket tavasz buzaval be boronaltatot, azok valasztot jok, ellenben az tavasz hatarban mind tavasz buza, mind egyeb tavasz (így!) rettentő gyir [Nyujtód Hsz; Ap. 2 Apor Péter feleségéhez].

beborozdol barázdával behatárol, határbarázdával be/körülkerít; a mărġini cu brazdă; mit einer Grenzfurche umackern. 1694: azo(n) nagy Völgy ... határa mindenütt az Velkéri határ szil, Mehes felől az nagy élen bé borozdolv a Rétre [Mezőméhes K; Wass 24].

beborozdolás határbarázdavonás; tragerea unei brazde de hotar; Grenzfurcheziehen. 1843: Ez-

előtt 16 v. 17. Esztendőekkel Néhai Béldi László Ur a kérdés alatt lévő porondos Helyet, minthogy az szabad Hely volt, bé borozdoltatta a' maga számára azért, hogy más ne fogja fel, de a' bé borozdolás utánis egy darabig pusztán állott, a Falu Marhái legeltek rajta [Bodola Hsz; BLt 12].

beborozdolt határbarázdával be/körülkerített; márginit prin brazdă de hotar; mit einer Grenzfurche umackert. 1843: ezen körül borozdolás alkalmával oda volt borozdolvá az Ambrus Feri Törökbuza Földjeis s akkor bé borozdolt porondos Helynek felső részén a Deresztés egy darabot felszántott s használta mind az ideig békességesen [Bodola Hsz; BLt 12].

beborozdoltat barázdával határoltat, határbarázdával be/körülkerített; a pune să se tragă brazdă de hotar; Grenzfurche ziehen lassen. 1843: Ezelőtt 16 v. 17. Esztendőekkel Néhai Béldi László Ur a kérdés alatt lévő porondos Helyet, minthogy az szabad Hely volt, bé borozdoltatta a' maga számára „de a' bé borozdolás utánis egy darabig pusztán állott, „azután ezelőtt mint egy 7. esztendővel a' kérdés alatti Helyet újra beborozdoltatta, s egy részén szántotta fel a' Deresztés maga számára [Bodola Hsz; BLt 12].

beborsol borssal meghint, megborsol; a pipera; pfeffern. 1852: jól bé kel borsolni és kötni a zsírokata [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez. „Értsd: zsírosbödönöket].

beborul belepődik/borítódik; a se acoperi; be-deckt werden. 1757: ezen Kornyéltelki határ az mű üdönkb(en) bokorb(an) és tövisben vala be borulva tsak nem régen kezdték irtogatni, ki szántó földnek, ki kaszálonak [Lacod KK; Ks 66. 45. 17g].

bebortorkázk be/lebukdácsol; a cădea în; hineinstolpern. 1733: a' Harang kötélét . En bizony azért vettem le mert tsak egy ága volt a' kötél(ne)k, feltem ne hogy valamely gyermek Vonni kezdje s el szakadván bé botorkázzék a' Toronyb(a) s ott hallyon meg [Hévíz NK; JHbT].

bebög (kívről vmi felé v. vmin át) bebödülni; a mugi în fața de ceva (căt-re o încăpere trecind prin fața ei) (hinein)blöken. 1584: Io harom tehenem valanak feyeőseók Mikor a' chordabol haza Ieót (így!) ez Zeles Miklosne hazara ment, es vgia(n) mind az Aytaiara kapúyara be beögeöt, seöt megh az Ablakanakis neky ment, es ot beögeöt [Kv Tjk 4/1. 248].

? **bebújdoklik** bebujkál; a se strecura (în), a se furia (în); (her/hinein)kriechen. 1596: Hogy eo kegmeek tanachwl meg hattak wala hog' az ablakot a'ki az templu(m)bol be zolgal, az deakok ot be s ki ne búdognanak(!) Rostelliosson be chinalnuk hogy keowet ahöz faragtattunk attunk keomywes Peternek f—d 75 [Kv Szám. 7/II. 19].

bebújdosik 1. bujdosóként bejön/származik; a veni ca băjenar; land(es)flüchtig (herum)wandern. 1682: Petrityevith Horvat Miklos Ur(am) eo kglme ... egy Orosz Martzi nevü ... szolgaja nyolcz esztendővel ez elöt idegen Orszagból az dragha es szük üdöknek miatta ez mű Orszagunkb(a) be bujdosvan . Horvath Miklos Ur(am) eo kglme udvarab(a) keze alat erdeme felet tartotta taplalta es ruhazta [Széplak KK; SLt AU. 28].

2. bemenekül; a fugi în; hineinflüchten. 1602/1614: az színe és elei az város népének befutánk-búdosánk Brassóba, az hol — Isten jót adjon az brassaiaknak — nagy böcsülettel fogadtak és kedveztek [BTN 50].

bebújdosott I. mn bujdosóként bejött/származott; venit ca băjenar; land(es)flüchtig (herum)gewandert. 1671 Jött ide egy német követ, ki a Magyarországból hozzánk bebújdosott urakat kézben kérte tollünk [AMN 150].

II. fn bujdosó; băjenar, pribeag; Flüchtling. 1599: Forgott eo kgmek eleott az Jdegen helyekreol poganisagh eleott be budosottaknak, es be futottaknak dolgok kik keozzeol sokan. immar eztendeyenel teob vagyon, awagy penigh ketteouel awagy harommalis teob vagion hogy ez varoson laknak [Kv; TanJk I/1. 338].

bebújhatik (ablakon, résen átbújva) átférkőzhet, behatolhat; a se putea strecura/furia/băga; (her/hin)einkriechen können. 1600: veottwnk ket keozepsw vasat az Trombitas haza ablakara hogi be ne buhassanak d 32 [Kv; Szám. 9/IX. 27]. 1694: a' belső Pinczére is nyílik egj pusztá Ajtó nyíló Ajtaja nélkül való Ennek oldala(n) a' kutja, ha egjekezik be buhatik [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. 1771 a viz az Silip Szellyit éri nem hogy még be buhatnám az silip alá [Ádámok KK; JHb XX/26. 12]. 1823: Csernátoni Samuel uram ... minek utanna ki kergettem volna, s az ajtomat zárba ütöttem az ablakon akart bé buni, akkor az Uram tsákányával állottam eleibe, és mind vertem hozzá hogy bé ne buhassék az ablakon [Radnót-fája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez].

bebújik 1. (ablakon, résen átférkőzve) behatol; a se strecura/furia (în); hineinschlüpfen. 1584: Mikor Tehene(m) a' chordabol meg Ieót ez Azzony hazara Menth es meg az Ablakonnis be but volna Nagy giakorta megh az orratib be dugta Ablakon vgy ordított be [Kv; Tjk 4/1. 249]. 1585: Ersebet Varga Antalne Vallia, Latam hogy Im Nem Reghen Az Zekely ferencz Ablakan be but Vala Nagy Gergely es ot bezel vala be [Kv; i.h. 503]. 1597: Mikoron Gúba Jmreh be bútt wolt az dai-kához az Bakos Gaspar ablakan, wolt tiz orakor tajban ieowe hogi el menniek wellek s fogiam megh az latrot az kúrwal | zemewel latta mikor az ablakon be but az legeny [Kv; Tjk V/1. 117]. 1631: Bőruene . reggel ugia(n) megh kerkedek reggel (így!) vele, hogi az eő szolgálja

ez eyelis be but eő hoza az ablakon [Mv; MvLt 290, 48a]. 1637 az Aszonj Padocz Istuanne ... be buuek az ablakon az eggett massatis be adak az legeniek az ablakon [Mv; i.h. 291. 107a]. 1752: Marjucza az Dib Gligoria házába az Ablakon bé butt [Abrudbánya; Ks]. 1755: (Az) ablak rostélyát ki feszítette ki helyéből, — s be buván az ablakon, ki mit praedalt, és Lopott el? [Déva; Ks 101]. 1758: a' malaczok ... el késértének éppen a' kapúig, ott hármát a' malaczoknak viszsza tsapván, a' negyedik erővel a' kapu alatt bé búvék [Betlensztmiklós KK; BK]. 1761 Én hozzám Kultsár Sophiához Uram othan nem léti-ben egy etzaka be akart jönni a' pitvar ajtó bé zárva lévén a Ház végén lévő Sövényen bútt bé a' hijjuba | etzaka iffiab Ferentz Lörintz a' Ház veginel lévő Sövényen bé but a' hijjuba [Szászsztiván KK; BK. — *Ti. Ferentz Lörinc]. 1771: en itten valo Molnárságom idejekor elég-szer bé bujtom az Silip alá [Ádámos KK; JHb XX/26. 10]. 1806: én magam buttám bé a Szalma jukba [Kalotasztkirály K; KLev.]. 1823: N(e)m(e)s Szilágyi Istvánné aszszony ... különben meg nem menekedhetvén a keziben lévő süttö lapáttal verte ki^a, bé zárván az ajtott, az ablakon akart bé buni [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez. — *Ti. a kakaskodó Csernátóni Sámuel uramat]. 2. be-~ kb. be-belopózik; a se tot furişa; sich hineinschleichen. 1823: Farkas Lupuj nagyon szokásos bé bé bujni a Tilalmasokba [KLev. 9].

3. elbújik; a se ascunde; sich verstecken. 1762: Téglás bé búvék a Fogadoba a Pad alá [Hagymásbodon MT; Told. 48].

4. befúrja magát; a se băga/viri; sich (hin)-eindrängen. 1634: lattam azt hogy. az Meszaros tenene feligh be buyt az Aztatga [Mv; MvLt 291. 8a].

bebújtat (ablakon, résen átférköztetve) behaltoltat; a pune să se strecoare/furişeze; (hinein)-schlüpfen lassen. 1600: az ablakon egy gjermeke butatwan be, annak vthanna az Ajtott az gyermek megh Nytwan hogy be menteonk vgy talaltuk egygeott Zabo Martont az daykawal egy Ágyban eoze eolelkezwe, es az labok eoze kolchylodva [Kv TJk VI/1. 490].

bebüntet (állatbehajtás v más kihágás miatt) megbüntet; a pedepsi; bestrafen (wegen Vieheintreibung oder anderen Vergehens). 1680: Zoltani Andr(as) . fate(tur) az erdőlés dolgabol ut Primus testis hoc addito Mihelt le hozok bizony mingyárt be büntetyük vala 12 forintigh [Étva Hsz; KaLt Apor István ir.]. 1769: midőn meg értették volna az emberek tölle hogy nem kárbol hajtották be^a m(e)g egyezének hogy ne büntessék bé s minden ellenkezés nélkül ki eresztették onnan | az egész Falu ökreit bé hajtották s midőn kerdtük volna a Határ pásztorokat hogy ha kárbol hajtották volté bé vagy honnan, azt mondták hogy nem voltak kárban arra valo nézve az emberek azon egyezének meg hogy nem lehet

bé büntetni mert logo marhais elég jár ott s az ökröt nem lehet onnan el fogni s egyenlő akarattal el eresztik az ököröket [Bögöz U; IB. — *Az állatokat]. 1774: az Irimias Zaharia Flát Vaszi-liát, ottan^a találtam két ökrrel Szekérrel, meg rakodva nyers Nyirfával, meg is Zálogoltam, s egy kupa borig bé büntettem [O.léta TA; JHbB 375. — *Ti. a tilalmas erdőben].

becitál (sürgősen) behívat/rendel; a cita (urgent); (dringend her/hinein)bestellen. 1788: G Bethlen László holmi Szorgos objectumok miatt bé citála [Mv; IB]. 1794: a' szolgál Birákat Károlyba^a sietve be citálták [Kővárhosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez. — *Nagykárolyba].

becitáltatik bevétetik; a fi introdus; eingetragen werden. 1826: Specificatio 1825re Az Elegyes rendkívül valo költségekről mellj a rendkívül valo költségek után a Tizenegyedik Nrus alat Citáltatik bé a Számadásban [Szkr; Borb. I].

becővekel cővekeléssel rögzít/elrekeszt; a fi fixat cu ţăruşi; mit Pflock festigen, versperren. 1600: az kapu be tewe wala erossen be cziweklették wala, be ne(m) mehetenk kwleömbe(n) hanc(m) az kapu sarkan hagtak be s ugy nitottak nagy neheze(n) az kaput [UszT 15/121]. 1749: az hatulso kis ajtot bé zártam a mellett bé is Czővekeltem es egy vastag fával meg is támasztottam, és midőn meg jöttem volna ... az hatulso ajtot is .. bé zárva jol meg czővekelve és Támasztva tanáltam [Kövesd NK; Ap. 1 Sükösd István vall.].

bees l. becsű

becságot cságotással betérít/terel; a mîna spre cea (spre dreapta); nach hott antreiben. 1792: ā kapunál becságotatták^a az Ovárba^b [Méra K; Aggm. C. 12. — *Ti. a szekereket. ^bA kv-i Óvárba].

becsal becsábít/édesget; a ademeni (în); locken. 1772: az Apámot Oláh Imrét bé csalta ide Anjámrá Kopias Dorottjára nemes Leányra, es nemes Joszagba Csomafalvabol már a' nemes Joszágis velünk edgyütt az udvar kezibe esett [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152].

becsap 1. (ajtot, ablakot) bevág/dördít; a trinti; zuschlagen. 1585: Latam hogy Az Siteo hazban be chapak az Aytot, az Siteone el bwwek eleottek. Oztán az katonak el terenek [Kv; TJk 4/1. 525]. 1599 ky ioue leanyom es be czapa az Aytot [Kv TJk VI/1. 384]. 1631 hogj az pitvar ajta-hoz jutank megh szolitok miczoda ember, mind-gjart be czapa az Azzony az aytot, my penigh Ismet visza taszitok be menenk az aiton [Mv; MvLt 290. 239b]. 1633: az legeni megh tere, es az kaput az Aszoni Czizmadia Martonne be cziapa, mivel kin all vala [Mv; i.h. 131a]. 1644: nagj Janost az felesége be vona az ajton s az ajtot be cziapa [Mv; i.h. 291. 410a].

2. összecsap; a închide brusc; zuschlagen. 1629: be chyapa nyireo Ferencz az keonyuet s azt monda nem volt semmi penzed az mez gyütesben nem adok semmit teoruen nélkül [Kv; TjK VII/3. 106].

3. betol; a impinge; einschieben. 1631 Valasz utj Istua(n) (pallos uolte, hegyes teore vagy szablya:) nem tudom, egy kiczinyegh kivona ismet be czipa, kezeuel mint ha vagdalkoznek, vgy czelekeszik vala [Abrudbánya; Törzs].

4. behajt/kerget; a goni/mína inăuntru; ein-treiben. 1761: az utrizált Strásaiak, a magok Marhájokat Tsoportoson csapják bé a' magok határokba [O.herepe AF; BK Herepei lev.]. 1762: hajnalb(an) az ökreimet ki hajtván az Vajai Erdőre bé Csapám aval vissza fordulék [Kóródsztárn KK; Ks 17/LXXXI. 21]. 1790: az Balai^a Lakosok egybe tsoportazva lévén mikor az Csordájukat bé csapták volt ben az Réten enni [LLt 10/2.

^aBala MT]. 1799/1816: azon őszön ugyanazon kertben lévő Sarjut .. együtt tettük ... s oda a Marhákat bé tsaptuk ... sokszor oda bizony akkor marhájokat bé csapták másokis [Dálnok Hsz; Kp IV. 317]. 1831 Virág Lászlótól a Lovat azért kértem hogy a Gujából ki tsapan-gatt Marhak vissza térítésekre mennek; azután hogy a megtérített három darab Marhakat a Gujába be tsaptam, leg ottan Virág Laszlonak a Lovát által adtam | a Mészáros Legények, vagy Inasak, minden hírem nélkül a Marhakat a Gujába késő estve be tsapván, ott nem haltak, s azokat alkunk szerént nem őrizték [Dés; DLt 332. 2, 18].

5. beüt/tör; a se năpusti; eindringen/fallen. 1725: mikor Telben a Tatar Kolos Vár felé bé csapot volt akkor a Falusiak magok oltalmának okáért ide szállattak volt [Ugróc K; JHb III/78]. 1739 Negyven ezer Tatar Lengyel országban be csapott de azokatis az Muszka visza verte [Ks 99 gr. Kornis Antal lev.].

6. beárad/üt; a se revărsa; (her/hinein)strömen. 1781 Lup Togyer örökségében az irt Gát fele-melése miatt tsak kitsiny árjais a' viznek el anyira bé tsap veteményes kertiben, hogy ennek már hat Esztendőktől fogva semmi hasznát nem veheti [Kisalmás H; JHb XXXII/22]. 1785: a Sajo vize aradása Sok Földeket Szagatott s mosott el ha nem gondolkak véle és igazítást nem tésznek bizonyos dolog Hogy nem Sokára a Faluba bé csap és teméntelen károkat téssen [Sajóke-resztúr SzD; JHbK XXX/7].

7. (karddal) befelé vagdos; a lovi întruna (inăuntru); (mit dem Schwert) öfters hineinschla-gen. 1632 azt lata(m) hogi be czapanak az aiton, s latamis zabo Janos kezebe(n) mezitele(n) kardot, megl en hozzam is hozza(m) akar uala czapni az kardal [Mv; MvLt 290. 67b].

8. kb. beféltér, oldalt vag; a se abate din drum întrînd in (vom Wege) abweichen. 1769 meg esett mikor az ország uttyán nagj Sár lévén, az rétre bé tsaptak az utazok | a nagy sár miatt az ország uttyát kerülven az utazok, a' rétre bé tsaptanak [Apahida K; JHbK XLII/24].

becsapdos (kívíülről) be-becsap, becsapkod/vag-dos; a tot lovi întruna inăuntru; öfters hineinschla-gen. 1582: Az Neg' legények keozzwl az egyik ... Es az Sipos Deakne zolgaya, zábliat rantha hozza a' theobyes rea indulanak es alegh zalad-hata be a hazba, ott(is) chapdostanak be Az Ayton Danchak Janoshoz [Kv; TjK 4/1. 10-1].

becsaphat (az eső rézsútosan) beeshet/verhet; a putea ploua; (schräg) hineinregnen können. 1832: egy sűrű zápor eső könnyen be tsaphat^a [Csapó KK; Berz. 20. ^aTi. a csűrbe].

becsapkod (kívíülről) be-becsap, becsapdos/vag-dos; a lovi întruna inăuntru; öfters hineinschla-gen. 1603: Az Nemet oztan mihelt fel ragadhata az zabliat vgy vaga be az ablakot, chapkodot be rayta [Kv TjK VI/1. 707].

beesapong kb. vhová behatolva kóborol; a intra rătăcînd; irgendwohin eindringend herum-laufen. 1831 azon éjszaka a Meszarosok Gujá-jába lévő marhák a' Kis Egetőbéli szőlőbe több rendbe bé tsapangván, nyugtat énnékem nem hagytak szüntelen hajhásznom, — ki verni kel-legett a' marhakat [Dés; DLt 332. 3].

becsár 1. becsúár

becsatló becsatoló szerkezet; dispozitiv de închidere; Anschließvorrichtung. 1807: égyik féle a Nyíló kapu Sorkanak, vas kavával tartozkodik, a más ugy mint az Udvar ház felől valo kőtel Altal kaptsolodik, a be Csatloja a mikor be lehet tenni vás perecz és reteszfével ván [Dés; Bet. 6 „GyUjFalvi Nagy Ferencz mpr."].

becsepegtet (vkinek lelkébe) ültet, plántál; a însufla; jm etw. einflößen. 1792: A mi nezi a' Synodusi dolgokba . a Papi Tisztre és vallásra s annak tisztán valo megtartásra tartozó dolgok, az Ecclai Törvények Canonok Constitutiok es az Ecclanok igazgatására valok sat. szoktak follytatni mellyeket a Professorok(na)k (így!) nem tsak magoknak (így!) tudni hanem Tanítványaik-nak szivekbe bé tsepegtetni kötelesek [M.bikal K; RAK 11].

becserél elcserél; a schimba; eintauschen. 1831 Ezen meg nevezett Helly agyagos és porondo lévén sován és csak inkább Zabnak valo Hely igen de a Téglá vetésre nagyon jó és alkalmas Helly lehetne a Tkts Magistratus meg teheti hogy az irt Gazdától bé cseréllye és azok-nak másutt adjon erettek nyilat [Dés; DLt 904 mell.].

becserepez cseréppel beföd; a acoperi cu țigle; mit Ziegeln decken. 1755 Dészka az kapu felett valo Házakat midőn bé cserepezték akkor vagdaltak el az acsok holmi aprolékokra [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

becsérték-mennyiség becsléssel megállapított mennyiségbeli érték; *valoarea cantitativă stabilită prin evaluare, cantitate estimată*; Schätzungswert (nach Quantität). 1858: a tulajdonos Grof Urtol át vett gazdasági eszközök, marhák és vetések vissza adása hasonló betsérték mennyiség és minőség szerint kikötve van [Kendilóna SzD; TKhf 15 a Kővár vidéki uradalomra von.].

becsérték-minőség becsléssel megállapított minőségbeli érték; *valoarea calitativă stabilită prin evaluare, calitate estimativă/de evaluare*; Schätzungswert (nach Qualität). 1858: a tulajdonos Grof Urtol át vett gazdasági eszközök, marhák és vetések vissza adása hasonló betsérték mennyiség és minőség szerint kikötve van [Kendilóna SzD; TKhf 15 a Kővár vidéki uradalomra von.].

becses 1. értékes; valoros; wertvoll. 1715: Az Aszszu szilva betsesebb lévén az Almánál s körtvelynél, hogy azon Gyümöls jobban adaequaltathassek az szilvánál, mindenütt két vekat edgy vékáért irtunk [UszLt III. 44]. 1827 el lopatott betses portékák [Kv; DLt 464]. 1831 A közelebb mult 1830ik Esztendő 8ber Holdnapja 5kén ... a 6kára virado ejtzakán Ferenczi Karoly Urnak pej szorú két betses hámas Lovai a Gyertyanasrol el lopattattak [Dés; DLt 332. 2]. 1841 hogy azon betsesebb fanemibe is a' Mlgos Udvar szükségét ne szenvedjen, meg kívántatik az, hogy a' Nyilak le vágatásakor ... a meg hagyando mag fák ha lehet mindég cserefa 's tsak annak nem léteben sugár бүкк vagy gyertyán fa légyen [Gyalakuta MT; EHA]. 1847: Ezek igen böcses sajátságok, melyek az Altalom eddig anyira méltatott Járdványban es annak fájában a Gyöngyszőlőben hiányoznak [KCsI 13].

2. udv kb. kedves; binevenit; lieb. 1853: Az estve kesőn küldik meg az udvarból betses leveledet [Kv; Pk 6 feleség a férjnek].

bécsi Bécsből való; din Viena; Wiener. Szk: ~ *abrosz*. 1746 Egy vég Bécsi Abrasznak való [Nsz; Told. 19] * ~ *acél*. 1687 adtunk Bécsi aczéla f 2 [UtI]. 1790: Betsi Atzél font 1 [Sv; Ks] * ~ *almárium*. 1758: Bécsi terpe Almarium mellyb(en) köntöst szoktak tartani mellyek(ne)k 3 szakasz(an) réz fogantyukkal ki vono részei vadnak [Déva; Ks 76. IX. 8 Néhai gr. Haller János főkörmányzó szobájában]. 1779: Egy Nagy Bécsi Armarium [Nsz; CsS] * ~ *ásó*. 1599: Széőcz Istuanto! Sar hanni ueóttm egy becsi asot keőzep kapuhoz d 40 [Kv; Szám. 8/XIII. 6] * ~ *asztalkeskenő*. 1713 Két végben 33 Asztal keskenő Item 12 Bétsi Asztal keskenő [Wass 27 id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy. lelt.]. 1746 Egy vég Bétsi Asztalkeskenőnek való [Nsz; Told. 19] * ~ *allaszsellyem*. 1711 5 1/2 Lott Bétsi elegyes Sellyem .. 4//12 1/2. 13 Lott Szőr sellyem 9//36. 10 3/4 Lott karmazin Atlasz sellyem 12//90. 20 Lott elegyes Bétsi Atlasz sellyem 15. — 17 1/2 Lott fekete Portai Sellyem ... 6//51. 15 1/2 Lott

Velenczei sodrott sellyem . 6//51 4 Vég Lysiai Sellyem Sinor 3//60 [Ap. 5 Apor Péter lelt.] * ~ *bankó*. 1812: (A malom) Gerendelljei korongján valo vascapok és karikák betsültettek Bétsi Bánkoba 100 Rf válto czédulába 20 Rf [Nagykapus K; RAk 2] * ~ *bárd*. 1737: Egj pár uy Bétsi bárd. Egj csont vágő öreg bárd [Brassó; Ap. 5 Apor Péter lelt.] * ~ *bokálykancsó*. 1753: Ūrnes bornak valo Betsi Bokaly kantsok N 4 Hasonlo kissebb Gömbölyeg bokalyok N 1 [Marossztkirály AF; Told. 18] * ~ *cérna*. 1576: Wagion walamy Bechy czyrna es egy kys feyer ketys talan megh Iry d 2 [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 14]. 1628/1635: Eleo ruhak es fodrok: Egi kek tafota theoreok hym(m)el varrot eleo ruha, aranj chipke az kornjeke . Beczy czernaual varrot czipkes gallos gjolcz eleo ruha [Bodola Hsz; BLt 5 Béli Kelemen hagy. lelt.]. 1676: Vásároltunk Fejér bécsi czérnát f. =//90 [UtI]. 1722: Beczi czérnát vastag Siritet Czérnát [Ap. 2 Apor Péterné lelt.] * ~ *családpatyolat*. 1726: Bétsi Csilány patjolat ing [Kv; Pk 6] * ~ *csapfűrő*. 1796: Betsi Tsap Furu Nro 1 Kalán Furu Nro 1 [Kóród KK; Ks 72. 54 gr. Kornis István hagy. lelt.] * ~ *csésze*. 1611 Ferkeőnek iutott egy bechj mazos chieze [Kv; RDL I. 88] * ~ *csipke*. 1692: Egy gyenge patyolat előkőtt bécsi csipkével három rendel és körülette valoval készítve [Bilak BN; JHbK L. 36]. 1799: keskenő Fáin Bétsi csipkével gárnérozva [Kelementelke MT; LLt] * ~ *dinyenyemag*. 1817: ebe a más levelembé Bétsi Dinye magott kuldok szarasa meg [Kv; IB gr. Korda Anna lev.] * ~ *enyv*. 1711: 7 3/4 Font Bécsi Enyv 6//98 [Ap. 5 Apor Péter lelt.] * ~ *ezüstprém* bécsi ezüstszegegy. 1611 Egj uőrs czimazin zoknia háromzor hantot. az alja zeold barson premel: az vala(n) bechy ezwst pre(m) f 18 d. — [Kv; RDL I. 88] * ~ *fáklya*. 1800: 1 fáin Bécsi fáklya [Mv; Told. 74] * ~ *fátyol*. 1687 vőttünk Bétsi vekony viragos Fátyolt három singet . f 7//50 [UtI] * ~ *fedél* bécsi (női) fejkendő. 1615: Feyer Ruhazatból vagyón Duruttya Aszszonnal. Egy Beczi Fedel io, Becsülték f 3 d. — Egy io Barassai Selyem fedel f 2 d. — Egy Uyon Uy potyolat f — d 80 [Kv; RDL I. 96b] * ~ *flanel*. 1797: 3 1/2 sing becsi Flanel [Mv; Berz. 7 Fasc. 69] * ~ *flinta*. 1757: Egy Betsi flintám(na)k egész agyastol valo meg igazítására Rflr. 01 xr 59 [TL gr. Teleki Ádám költség-naplója] * ~ *forma zár*. 1625: az ui aitora czinaltanak egy ui Bétsi forma io Zart minden ezkeozuel, es egy bokor pantot rea három Aitora czinaltanak magok vasokkal három parazt Zárt pantokkal edgyút felis szegezve f 6/ — [Kv; Szám. XXVII. 23] * ~ *fűrő*. 1737: Kő fűrő fűrő 2. becsi fűrő 2 [Brassó; Ap. 5 Apor Péter lelt.]. 1754: Egy Bétsi fűrő 1 [Roskány H; Ks 76. IX. 3]. 1775: Bétsi nagy fűrő [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153]. 1817: 3. kis Bétsi Furu 15 xr [Varsolc Sz; Born. IV. 41] * ~ *fűtőjű*. 1761 (Az udvarházban) a Felső contignatiob(an) Napkelet felől egy formájú

két stukaturás onb(a) foglalt négy szegeletű nagy Űveg ablaku Bétsi fűttőjű drága ajtoju házak [Szászvevessződ NK; JHbK LXVIII/1. 211] * ~ *gesztenye*. 1585: 7 feb. B. Vram es Kiraly B. Vramek Menenek Lonara Kendy Sandorhoz, waros wegezesebol wettek Aiandeko(n) Neki 12 Naranchot . d. 96. 3 font beczy gezeniet . . d. 45 [Kv; Szám. 3/XVIII. 19]. 1595 Ez harmad napy harom Ebredre hozottam o km(e)k eleiben 2. pfont Beczy Gezenyet p(er) d 40 [Kv; i.h. XVIIa/6. 15 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * ~ *gombostű*. 1684: Ezer becsi apro Gombos tot* . f 1/20 [UtI. — *A címszó második tagja az idézetben — az ékezetbeli hiány lehetősége miatt — gömböstő alakban is olvasható; a régiségben különben gyakoribb is ez az utóbbi alak] * ~ *gúnár*. 1722: Eő Nsga Ebesfalvi majorja . . adott el szárnyas majorságot e szerint Bétsi gunárt nrő 6, Erdélyi közönséges gunárt és ludat elegy adott el nrő 14 | Lud Erdélyi Gunár . . nrő 12. Erdélyi Tojo Lud husz nrő 20. Bécsi Gunár kilencz Nrő 9. Bécsi Lud Tizen ött nrő 15 [UtI] * ~ *gyümölcstál*. 1651 Beczi Labas Gyümölcz Tall Arannas szelyű Harom. Apro festet Gyümölcz Talaczka Nedgy. Festet Gyümölcz Tangyer Eött [Wass 27 Wass Judit kel.] * ~ *házi vászon*. 1734: Bécsi házi vászon viola Szin Selyemmel ezüst fonallal elegy varatt ugyan fejer Selyemmel az metelese edgy Pár lepedő hasanlo három vankos hajával edgyüt [Born. XXXVIII. 3 Kornis Krisztina lelt.]. 1748: Háló Ingnek való Bétsi házi vásznót 11 Singet [Koronka MT; Told. 11/92]. 1771 Egy vég Bétsi házi vászon [Nagyida K; i.h. 19] * ~ *házi vászon-előruha*. 1761 Szép vékony Bétsi házi vászon előruha [Koronka MT; i.h. 8] * ~ *hegedű*. 1792: Egy Bétsi Hegedű tokostul [CsS] * ~ *héhely*. 1685 e.: az két üveg ablakos cseled hazba . . . Becsi héhely Nro 1. Czigány csinalta héhely Nrő 1. [Borberek AF; MvRK Urb. 6] * ~ *héjazóság*. 1599: vettünk az egihaz zűksegere Bechy hiazo zeget 1400 fl. 1. d — [Kv; Szám. 8/XVI. 35] * ~ *horgos mérték*. 1758: Egy 30. fontot tarto becsi horgos mérték Nro 1 [Déva; Ks 76. IX. 8] * ~ *idő*. 1838/1845 becsi idő, midőn száraz szél fú, porfelhőket hozva szárnyain [MNYTK 107 lakély szk] * ~ *kalamárisláda*. 1768: Veress Lakírral lakírozott rezes Betsi kalamaris Láda [Császári SzD; Wass 12] * ~ *kályha* becsi csempe. 1756: Bástyába Bétsi nagy kályhák kemenczére valók [Déva; Ks I. 32 a dévai kúriában] * ~ *kamukaabrosz* becsi damasztabrosz. 1648 Asztalra valo vekony becsi kamoka abroszok Nr 22 [Mk Kapi Kata kel. 3] * ~ *kannácska*. 1596: Két egygaranyw Bechy kannachkak drettelesek [Kv; RDL I. 65] * ~ *kárpit*. 1589: Ket Darab Io Bechy karpit Es Eot hitwa(n) zakadozott hitwa(n) (így!) [Kv KvLt Vegyes I/2. 37]. 1596: Tiz sing Bechy karpit . . . f 4. vagon hat Bechi karpit es egy nyredekes — f 5 [Kv; RDL I. 65]. 1627 Harom uiselt Beczi Karpit . . . Ket norimbergai Karpit aesti-

maltuk tt. f. 1. d. — [Kv i.h. 132]. 1629 Egy szep Beczi Karpit aestimáltuk tt. f. 12 d . . . Harom viselt Beczi Karpit tt. f. 2. d. — [Kv; i.h. 131]. 1637/1639: vagon az Első ablakolt foguant az bolt aitoigh egy louas Bechy karpit. Ittem az Bolt aitolot foguant az kemencze megeigh más zöld Bechy karpit. Item az kemencze megett az aitolal egy tarka Bechy karpit. Item az Aitol fogua az masodik ablakig kett Darabban Egy fele Kiralyos Veres Poztos Bechy karpit, az teob ablakok közt szeonyegek vadnak | Az Hatso hazban Az füst haztol fogua az ablakig vagon egy hoszu Bechy karpit, Ittem az harom ablak kozott ugyan azonfele Bechy karpit, kett darabban. Ittem az kett aito közt, es az aito felen vagon ket Bechy marha takarnj valo szeor karpit, Az Kemencze meget azon fele takaro Bechy karpit es egy zeold festekes tál tarto [Kv; i.h. 111]. 1651 Vagon harom Bechi karpit kettei Lovas, edgik oszlopos [Wass 27 Wass Judit kel.] * ~ *kefe*. 1782: Egy fain Bétsi köntös tisztito Kefe [CsS] * ~ *kemence*. 1758 Két nagy Ferslagba bék rakott becsi kemenczék accomodáltatta(na)k pro conservatione [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1828 Bétsi kementze hat nagyobb, és kisebb vas ajtojival [Szentdemeter U; Told. 39] * ~ *kés*. 1753: ha neky megh Monta volna Nekey egy wy bechy kest adot volna kezebe kywel teobe Mechete volna ely* [Kv; Tjk III/3. 67. — *Ti. egy lator-kodó férfi szeméremtestét]. 1597 egy berbenec Bechy kes [Kv Tjk V/1. 115]. 1678: 12 Maj Szebenbül Ezeket az vásárlásokat hoszta Szabo Mátyás . . Becsi kest hetet f 1/5. Gyöngy Port f 1/1 [UtI] * ~ *kötés*. 1686: Hetedik elő ruha potjolat harom rend besi (!) kötes benne keskeny csipke körülötte [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1692: gyenge patyolat elő kötf, igen szép dufla becsi széles kötéssel és körüllette valo csipkével készítve [Bilak BN; JHbK L. 36]. 1713: Vas Judith Asz(zonyei) ezek . . Két előruhára valo becsi kötés. Egy ingre valo becsi kötés. Egy féjér becsi kötéses Ing [Wass 27 id. Wass Györgyné Nemes Mária hagy. lelt.]. 1725: Egy virágos Patyolat Ing edgy sor becsi kötes rajta [Told. 19]. 1744 k./1770 k. Mlgos L. Báró Lázár János Ur hites Felesége Mlgos Grof Teleki Kata Aszszony Isten Dicsőségéhez való buzgóságából adott a' Mihályfalvi kitsiny Eklésziáb(an) valo Ur Asztalára egy három szél vékony gyólt Abroszt körül és közepin két rendel becsi kötéssel [Csicsómihályfva SzD; SzConscr.]. 1766: Egy szép buja vászon előruha hozzá valo két buja vászon ing ajjal hozza valo belső Slajer becsi kötéssel [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva lelt.]. 1770: Elő ruha Bétsi Fejer kötéssel [Kisesküllő K; RLT O. 4] * ~ *kötéses*. 1713: Egy féjér becsi kötéses Ing [Wass 27 id. Wass Györgyné Nemes Mária hagy. lelt.] * ~ *lábasi brik*. 1849: Három szép betsi lábos Ibrik [Széplak KK; SLT] * ~ *láda*. 1773 Nagy Öreg Veres Becsi Ládában 5. Lengyel Országi onos iratos Bokájok, egy hojagos meczet üveg pohár Srofos | Veres bőres Bécsi Ládában . . . Urvacsorájához valok

| Egy kis Bécsi Ládáb(an) bőrső Egy darab
búja vászon gyölcs [Wass 27 id. Wass György-
né Nemes Mária hagy. lelt.] * ~ *ládcska*. 1733:
Edgj kis aranyos Bétsi ladatskab(an) [Marossztki-
rály AF; Told. 2] * ~ *lakat*. 1649: vettem az
varos Maioriarra Egy Betsi Lakatott f 2 [Kv;
Szám. 26/VI. 487]. 1677 Egy jó öreg Bétsi lakat
v(a)l(e)t f 1/50 [Kv RDL I. 155b]. 1685 e.
vagyon egy fenyő deszkából fel rott sendelyes
deszkas tornaczu új gabonás ház, parkanyos
ajtaja, jo becsi lakat rajta kolcsostol [Borberek
AF; MvRK Urb. 11–2]. 1687: Adtunk . . . Két
Bétsi vagj Lengjel lakatot nagjubbat f 2// [UtI].
1695: edgy Vas sorkokon Pántokon forgo Aj-
tocskán . . . retesz, reteszfő és edgy bétsi lakat
kolcsostol rajta [O.csesztve AF; LLt]. 1699
egi jo becsi lakat egy jo Betsi lakat kolcsos-
tol [Szentdemeter U; LLt]. 1726: edgy pohár
szék edgy kisdéd Bétsi lakat rajta [Gör-
gény MT; Born. G. VII. 23]. 1736: Boros pintzen
állo nagy Bétsi lakat 1. Aprobb Lakatotskák 4
[Mikefva KK; CU XIII/1. 171]. 1770 Egy roz
betsi Lakat [Uz; Pf] * ~ *lámpás*. 1781: Bétsi
Lámpás meg romolva [Mv; Told. 9a] * ~ *lánc*
? 1723: Vagyon két vég bétsi Lántz, vagyon
vállra valo ezüst kapots nro 12 [Koronka MT;
i.h. 29/2] * ~ *laska*. 1801 3 font bétsi Laska
1 Rf 6 font Mágároni 2 Rf [Déva; Ks 120.
III. 7] * ~ *lemonya* bétsi citrom. 1585: vöt-
tem Daroczhy Paltol becchy zaraz lemonyat,
Naranchyot, Zaraz lemonya volt 17 tezen f. 2 d.
72 Nyolcz naranchy Egygyk 14 tezen f.
1 d. 12. Beczhy Geztenyet vöttem vgyan tölle
12 fontot tezen f 1 d. 92 [Kv; Szám. 3/
XXII. 65] * ~ *lencsevetés*. 1692: Köz és Bétsi
Lencse vetés egy kevés [Mezőbodon TA; BK Inv.
28] * ~ *mag*. 1844: a' meleg ágyat ha meg
tsinálták is el ne vessék, meg ne földeljek, en
bé vetem az bétsi magakat meg vettem, a'
magakhoz ne nyuljanak nállam nélkül nehogy
el dividálják [Kv; Pk 6 Pékei Krisztina férjéhez]
* ~ *marha* bétsi árucikk/portéka. 1595: ez el
mult eztendeokban adott wolt nehay wiczey
Gaspar vram, viczey Mathe vramnak Eot
ezer forintot Erre az eot ezer forintra adott viczey
Mate Sara azzonnak lucrümül Bechj es teoreok
marhat, harom ezer es eottwen ket forintarat (!)
[Kv; RDL I. 132a]. 1599: 13. January. Chany
János, Hozot Bechy Marhatt. 11 Hordoban 12000.
Jglay Siueget 60//–25. Múrway gereznat . .
5//– Vas kapsokat – //7 [Kv; Szám. 8/XIV. 2
hj] * ~ *mázos csésze*. 1671 Ferkőnek iútót
egj bechj mazos chieze [Kv; RDL I. 88] * ~
mérték bétsi mérleg. 1822: Egy Bétsi mérték,
melynek ött mérő pondussai vagynak vasbol
[Nyárádsztanna MT; MvLev. 8] * ~ *moldon*
bétsi kelmefajta. 1833: 11 sing Szederjes bétsi
moldon 13 Rf 45 xr [Kv; Born. O. Ia] * ~
muszuj bétsi kelmefajta. 1807/1813: 8 1/2
Sing Bétsi muszuj [Mv; Told.] * ~ *narancs*.
1585: vöttem Daroczhy Paltol becchy zaraz le-
monyat, Naranchyot, zaraz lemonya volt 17 tezen
f. 2 d 72 . . . Nyolcz naranchy Egygyk 14 tezen

f. 1 d. 12. Beczhy Geztenyet vöttem vgyan
tölle 12 fontot Tezen f 1 d. 92 [Kv. Szám.
3/XXII. 65] * ~ *olló*. 1685: egy Bétsi hosszú
ollót d. 60 [UtI] * ~ *öngyertyatartó*. 1627 Ha-
rom Beczi on giorgia Tarto, Ket hammu veuéo
[BLt Béldi Kelemen lelt.] * ~ *óntál*. 1679:
Becsi egyben járo szelyes szelü onn Tál nro 4
[Szentmargita SzD; KGy]. 1699: Bétsi közep-
szerű On talak Nro 20 Erdelyi Ontalak hitvan
tokkal Nrö 20 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László
lelt.] * ~ *óntányér*. 1611 Egj keozep bechy
tal io . . . Haro(m) ohn tanyr bechy, es ket Angliaj
Tanyr. Egj roz erdelj tanyr [Kv; RDL I. 88]
* ~ *papiros*. 1597 Veres Thamas es Zegedi
Gaspar Vramek Mikor az f 2400 feier Vara vit-
tek Varadi Lukachy Deaknak Jgyrtek volt
eo kgmek Egy keotes Bechy papiroost melliet megis
Vittek f 2 d – [Kv; Szám. 7/XII. 37–8]. 1683:
Egy Egész kötes Betsi papyros . . . Item Tiz
koncz papyros [UtI] * ~ *penna* bétsi tollszár.
1807/1818: 1 kötés Bétsi penna [Mv; Told.].
1808: 3 Kötés Bétsi penna [Mv; UtI 22] * ~
plánta. 1804: Natsád a' Veteményes Kertbe
lévő Plántákról és gyükekről lévő (így!) Paranc-
solatyát vettem, itten Semmi féle Bétsi Plán-
tákat, vagy gyükeket nem találtom, egyebbet
egy Táblába egy néhány Articsokánál, Másba
pedig Spárgánál [Benedek AF; SLev. I E. Ujj-
vári Imreh tt lev.] * ~ *pléh*. 1628: Egy tarka
szar nelkwl valo ladaban Tizen eöt svuegh Nad
Mesz. Harom Beczi ple [Gyalu/Kv; JHBK XII/44.
7] * ~ *porcelán*. 1837: Rosas Betsi Portzellan
Két leveses váza aljával édgűt 2 [Szentbenedek
SzD; Ks 88 Oszt. 9]. 1849 Kávés fin'sia. bétsi
porcelán . . . 30 Rft . . . 24. személyre valo bétsi
porcellán 250 Rft [Görgénysztimre MT; Born.
G. XXIVd] * ~ *porceláncsésze*. 1782: Egy bétsi
porcszelán(!) aranyas Csészsze [Nalác H; CsS] * ~
porcelánedény. 1839: Bétsi Portzellán edények . .
Egy zöldségnek valo fedeles Catro [Kv; Ks 73.
55. – A felsorolásban 23 tételben 78 db edény]
* ~ *porcelánfindzsa*. 1760: Hat Pár aranjas
fekete festékes Bétsi pórtzellán fintsiák [Mv;
TGSz 2]. 1790: Bétsi Portzellán Fintsa [Sv;
Ks] * ~ *porcelánbrik*. 1790: Bétsi Porzellán
Herbatejes Ibrik 1 [Királyhalma NK; Ks
67. 46. 24c] * ~ *porcelán-nádmértartó* bétsi
porcelán-cukortartó. 1790! Bétsi Porzellán Nád-
méz tarto Fedeles 1 [Sv; Ks] * ~ *puskapor*.
1805: 1/8 Font Bétsi Puska por 2 Font selét
[Mv; Told. 74]. 1808: adattattanak 1 lb
Bétsi Puska Port 1 f. 48 xr. 4 lb Selét 2 f
48 [Déva; Ks 120. 4/117] * ~ *rézfont*. 1735:
Kóródon Bétsi Réz font Serpenyöstől [Kv;
Ks 40 Varia XXVIIIc] * ~ *rostáló-malom* bétsi
(gépi) gabonarosta. 1752: Edgy Bétsi rostáló
Malom [Szászvevsszód NK; JHB XXIII/27] * ~
rostély. 1737: Egj bétsi rostély [Brassó; Ap.
5 Apor lelt.] * ~ *sáfrány*. 1585: 11 Ja(nuarii)
B. Vram Jndula el feierwarra az wyezetndw
Aiandokaual wittem az vtra 1/4 font bechy
safrant, f 2 d. – [Kv; Szám. 3/XVIII]. 1586:
Fw zezsam költ mind ezekre . . . 4 Lott beczy

safrany f 1 d. — 8 Lott Gionber ... d. 16. 2 Lott Zerecen dio wirag d. 16 [Kv; i.h. 3/XXVII. 10a]. 1589: hozattam Negi lot Beczi safrant f. 1 [Kv; i.h. 4/X. 27–9]. 1592: 1 Lott Terök Saffrant d. 20 . 1 Lott bechy Saffrant d. 40 [Kv; i.h. XIV/5. 368]. 1595: keolteotte(m) .. ennie fw zerzamoto Egi font Bechy saphrant p(er) f 12 d — [Kv; i.h. XVI/6. 101]. 1599: Tempe Michlos Hozot Bechj Marhatt .. 6 Fonnt Bechj Saffrant 1/20 [Kv. i.h. 8/XIV. 25 hj]. 1620: Feü (!) szerszamlul Egi font Beczi Saffrantul f — /20 Egi font Erdeli Saffrantul f — /8 .. Egy Masa fa hejtul 1/50 [Kv; KvLt II. 69 VectTr 12]. 1629: Egj kis Beczy Safrani [Gysz; LLt Fasc. 155]. 1630: Sandor Miklos. Hozot Beczibeöl . 2. font Beczy safrant . d. 40 [Kv; Szám. 18b/IV 65]. 1632: Beczybeöl az minemw marhakat Sandor Miklos hozott . 1 Font Beczy safrant [Kv; KvLt II. 69 VectTr]. 1670: Az török safrány helyet adtam, husz lot Bécsi safrant az török safrány is anyi volt | Adtam Borsolo Mathenak az ő Nagok konyhaya szüksegere fü szerszamlomokat Egy font Becsi Safrant.. Egy Süveg nád mézet [Uti]. 1676: Sáfány Libr. 1. Bécsi Safrant Libr. 1. Konyha szükségere attam(m) Bécsi Sáfánt Libr. 1/ [Uti]. 1681 Bécsi safrant Libr. 3 szekfüvet Libr. 3 [Uti] * ~ selyem bécsi selyemfonal. 1697: Egy Csomo fekete vékony Bécsi selyem [KGy]. 1711 5 1/2 Lott Bécsi elegyes Sellyem 4/12 1/2 ... 20. Lott elegyes Bécsi Atlacz sellyem .. 15/— [Ap. 5 Apór Péter lelt. — L. még bécsi atlaszszelyem al. is]. 1788: Két tsomotska karmasin szín és fekete Bécsi Selyem [Mv; TSb 47] * ~ szappan. 1599: Vacey Antal Hozot Bechy Marhatt .. 2 Masa Bechy Zapant — //50 [Kv; Szám. 8/XIV. 38 hj]. 1620: Egi Masa Beczi Sappantul f — 25/ Egy Masa Erdely szappantul f—/16 [Kv; KvLt II. 69 VectTr 14—5]. 1688: Egy Mása Bécsi szapantol f— //32 1/2 Egy Mása Erdelyi szapantol f— //10 [BfR Vect.] * ~ szekfű ? bécsi szekfűszeg. 1675: Kato zamara . Az fekete barsony partaja Csinaltatasaert flo 2. Becsi szekfüért de 18 [Beszt.; Törzs] * ~ székfiumvarrás. 1713: Edgy Tetszin Angliai poszto Mente Becsi szeles arany s ezüst szkoffium varas rajta, rokamállal bellet ez Vass Judith Asz(szonyé) [Wass 27 id Wass Györgyné Nemes Mária hagy. lelt.] * ~ szőr ? bécsi gyapjúszinór. 1758: Kék, veres, Sárga betsi szőrrre adtam R. f. 1 xr. 40 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 164b] * ~ szőrsujtás bécsi gyapjúszinór. 1757: Berkeszi be men-vén Kolozsvarra Latzko számára Bétsi sárga szőr Sujtásra adtam xr 17 [TLt] * ~ tal. 1596: Két egygaranyw Bechy kannachkak drettelesek . Negy eoregh wy Bechy thal Hat wy keozep zerw Bechy thal Tizenket files apro talachkak. Hat czifras Bechy talachkak [Kv; RDL I. 65]. 1611: Ket eoregh bechy talok, Egj keozep bechy tal. Egj keozep kolosuarj tal [Kv; i.h. 88]. 1615: kett io Bechy talok keozep zereok iok [Kv; i.h. 97]. 1627: Egy rosz Beczy tal [Kv;

i.h. 132]. 1629: Eöt Beczi tal [Kv; i.h.]. 1634: Egy keozep szerű Beczi Tal [Kv; i.h. 105]. 1749: Bétsi Tál Nro 12 Hasonlo Tangyér Nro 12 [Told. 19] * ~ talacska. 1596: Hat czifras Bechy talachkak [Kv; RDL I. 65. — L. még bécsi tal al.]. 1615/1628: Het Beczi talaczikak Cifrasok mustarnak ualo .. Haro(m) ige apro. Ciffras talaczikak [Kv; i.h. 96c] * ~ tányér. 1749: Bétsi Tál Nro 12 Hasonlo Tángyér Nro 12 [Told. 19] * ~ tojóld. 1722: Bécsi Gunár kilencz nrő 9 Bécsi Tojo Lud Tizen ött nrő 15 [Uti] * ~ tubák bécsi burnot. 1718: Bécsi Tubákatis el hozták, de nem érdemelte eppen aszt az Vecturát [Fog.; KJMiss. Rétyi Péter lev.] * ~ tű. 1678: vöttem .. Ezer apro becsi töt f 80/== Három öreg leuel tot f// 51/== [Uti] * ~ vagdálókés. 1768: Bétsi Vagdalo Kés 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb] * ~ varrás. 1715/1720: Edgy tettzin Sálja mente Bécsi varrás rajta, tisztességes rókával bérlett [Cege SzD; Wass 24 Wass György hagy. lelt.] * ~ vászon. 1599 Garay Andras. Hozot Crakay Marhatt 2 1/2 Veg. Keoz Londist .. 3/75. 3 Veg. Sarga Barazlaytt —//36. 1 Veg Bichy Vaznott —//10 | Kadas Meinhardt Hozot Crakay Marhatt. 8 Veg. Bichy Vaznott —//80 [Kv; Szám. 8/XIV. 3, 20 hj]. 1768: Iratos bétsi vásznak széknak valo 7 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb] * ~ viola. 1717: (A pincében) 7 edényben Bécsi viola [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 3] * ~ zár. 1585: Egy Bechy zár f 4 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 4]. 1589: Egy Bëchy zar [Kv; i.h. 40]. 1591: Az feyedelem zamara attam egy wy bechy zarth zepett f 4 d — [Kv; Szám. X/5. 24]. 1596: Egy Bechy zar aythora walo pantol sarkal egygyewt [Kv; RDL I. 65]. 1629: Az ebeldő hazban ... egj gjontaros berlet aito ... Beczi zaar rajta [Szentdemeter U; LLt]. 1646: egj Giontaros Bellet Ajto sarkostol Beczi szarostol [M.bükkös AF; KCsl 2]. 1672: Tophaeus Ur(amna)k adta(m) . Tiz Zárat; nyolcza paraszt kettei egész öreg bécsi Zarak [Uti]. 1700: Ajtora valo Becsi Onas zár nrő 4. cum appertinen(tiis) [Ebesfva; Uti]. 1741: Az edgyik ház ajtoján Bécsi zár [M.nádas K; RLt Csekelaki Varsányi Benedekné Beszprenyi Orsollya lelt.] * ~ záracská. 1692: vagyon ... ket szakaszokban allo füresz deszkával bellet almarium. ennek két felé nyilo parkanyos, vas sarkokon pantokon járó Aitócská, az egyiken Bécsi kis zárocskája [Mezőbodon TA; BK Inv. 19] * ~ záros. 1636: Ezen Tornaczbol bal kez felöl nylik az Ur hazara egy festet Czifrazott, Uy, bellet beczy Zaros, vas sakas (!), pautos, be uonos ayto, kinek fa mellyeke [Siménfva U; JHb Inv.]. 1679: Az ház hijján vagyon egy gjantáros, beczy zaros vas pantos ajto [MNY XXXVIII. 54]. 1685 e.: Becsi záros bellet ajto kolcsostol [Borberek AF; MvRK Urb. 3—4]. 1688: aytaja ... Bétsi záros [Kv; BLt] * ~ závd. 1658: Vagyon egy igen io Beczi závar husz forinton vöttem volt [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.] * ~ zsinór bécsi sujtás. 1699: 3 Végh fekete Bëczy Sinor [MNY XXXVIII. 54].

bécsi becs osztrák érték; valoarea vieneză; Wiener Wert. 1829/1830: Késpénzben a' Licitalt fel kelhetőkbl vett kezéhez 2000 ~ két ezer Rforintokat Bétsi Betsben [Zabola Hsz/M. régen MT; TLt Köz. ir. ad. 196/830].

bécsi font 1. osztrák mértékegység; funt vienez; Wiener Pfund. 1709: Ugy informáltunk hogj ... az hus(na)k Bétsi fontjá(t) klték három pénzen és nem kettőn vágottya az Mészák (!) székbén [Nsz; KvLt I. 199a a gub. a kv-i mészárosokhoz]. 1825: A' vékony Gyolcs és Asztalmü közé olyan számlátatodik a' mellyből 12 darab mindenik 50 singnyi és mint 16 asztalra valo tsak 100 bétsi fontakat nyomnak [INyR 8754 kv-i nyomt.].

2. osztrák mértékegység; greutatea de un funt vienez; Wiener Pfund-Gewicht. 1688: az sokadalmi alkalmatossággal, megengedettik az Meszarosak(na)k három napok alatt hogy az Tehen husnak fontját negy negy penzen arullyak, az utanis Bécsi fontal ha mérik megh engedtetik, Mely Bécsi fontokat Hadnagy Vram csinaltasson ujjulagh, az regi fontokat el szedven töllek. Az Bécsi fontra fel legyen belyegezve a font szám különben az ide valo fontal negy penzen arulni megh nem engedtetik [Dés; Jk 26b]. 1788: Egj Bétsi font Tok nélkül [Mv; TSb 47]. 1827: Egj vas Bétsi Font [Backamadaras MT; CsS].

bécsi fű 1. ? valamilyen illatos fű; un soi de plantă mirositoare; eine duftende Grasart. 1589: veottem Bechy fywet Mye hogy az Tanachy hazban zagos volt az wy Kemenczetol d. 8 [Kv; Szám. 4/VI. 48].

2. ? fűszerszám-fajta, fűszer neve; un fel de coloniale; Gewürzplanze. 1590: veottem Zabo Martontol Bechy fywet d. 48. fenyeo magot ... d. 20 | Zabo Martonnetol vasarlotta(m) Vrunck Cohnyaiara 7 font zeoleot f — d — 2 font Malos zeoleot f — d — Bechy fywet f. — d. 48. fenyeo magot f. — d. 20 [Kv; i.h. 4/XXI. 20, 53].

3. külföldi (bécsi) eredetű fűfajta; iarbă de origine străină (vieneză); Grasart ausländischer (Wiener) Herkunft. 1802: Néhai ifiabb Rettegi Sigmond Ur azon gódröket sok szekér tövisekkel, földdel, ganéjjal, esztendőnként bé töl-tette, meg egyenesítette ezen .. egyenesítés után meg szántatván hogy jo Szénának valo füvet is teremjen esztendőnként jo féle fű magokkal vetette volt bé — mellyet Bétsi fűnek hívnak [Apahida K; RLt O. 2].

A címszó a NySz az egykorú forrásokból vett idézetekben 'római nardus; nardus Celtica saluina', illetőleg 'Nardus Celtica sive Alpina' jelentéssel értelmezi. — Hogy a fennebbi 1–2. jelentés alatt idézett adalékok valóban két és nem egy jelentés alá tartoznak, azt teljes határozottsággal nem állíthatni.

bécsi kő bécsi állatvásár; tîrgul de vite din Viena; Wiener Viehmart. 1591: Thordai Mihali vallia ... veott vala Moczi Albert ket eok-reott az Tiza mellet, igi, hogi ha Zeredben^a el adhattia megh aggia az arratt. De miertthog ott

el nem adhatta, az Beczy keore kellett vinnie. Kerys vala azon Moczi Albert hogi mennenek az Beczy keore, es ha ott el adhatta kez volna megh fizetni neki [Kv; Tjk V/1. 129. — *Szered Pozsony m.]. 1674: iffiabik Rakoczi Györgj apronkent egyszeris mászor is más fél ezer forintot deponált ..., egjkor marhákat hajtván fel a' Bécsi köre, a Kolosmonostori és Kállai Harminczadon, azoknak harmiczadgjából tudta ki egj néhány száz forintját [Gyf; JHbK XI/22].

bécsi lat osztrák súlymérték (a fontnak 1/32 része, kb 1,75 dkg); lot vienez (unitate de măsură vieneză: 1/32 parte a funtului); Wiener Lot (1/32 Pfund). 1735: Egy Ezüst Aranyas Trebeles Kanna 34 1/2 Betsi lot [Kv kör.; RLt]. 1745: Czehünk ezüstből ada által öt becsi latt és másfel kónti(n)g ezüstöt [Kv; ÖJk]. 1752 k.: Egy gombos nyelvű és egy óz láb forma kalán 7 Bécsi lot 1 kónting [Kv; RLt].

bécsi mázsza osztrák súlymérték; chintal vienez; Wiener Doppelzentner. 1691: kelletvén egj Bétsi vagj egj Nemet masa husért fl 4// Egj egj német fontt husért penigh den 4 fizetni [Kv; Told. 20a].

bécsi mérő osztrák űrmérték; măsură de capacitate austriacă; Wiener Metze. 1820: A Bétsi mérőt nem esmérjük [Monora AF; KvAKT Mss hung. 12]. 1825: Egy nagy vasas, és jo moddal készült 20 kupás Bétsi mérő vas keresztyivel és a' közepin oszloppal, és két vas fogonytuval [Dés; DLt 595].

becsinál 1. megigazít/javít; a repara; ausbessern. 1638: Ura(m) a kast czenallia be kgd [Mv; MvLt 291. 147a]. 1797: ednehány Szál gyertyát egy kevése meg repedezve hozott ide az ember, de be tsináltam jól reménylem hogy nem romlik [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1810: Pávai Josef Tehene bé rontván a' Kert Ajtomat, mellyet már egyszer bé tsináltam vala bé jött a' Kertbe [Dés; DLt 144/1811].

2. meg/visszaigazít; a indrepta; zurechtrichten. 1639: immar akkor megh éset volt az karlatok hogi fel bontottak az szekeret az keőtelet megh ottak az ispeltis ki vontak szepen s ugi vettek ki a poztot, megh esmet szepen be czenaltak [Mv; MvLt 291. 186b].

3. megmunkál; a fasona; bearbeiten. 1680: Ezen kamarának ket fala köteses oszlopokra gyalult fenyő deszkákkal vagyon parkanyosson be csinálva [A.porumbák F; ALt Inv. 16]. 1697: Ezen ház(na)k vagyon két két táblákra tsinált ablakja ... fenyő Deszkával meg borítva, erős hasogatot Csere fákbul be tsinálva [O.brettje H; Born. XXIXa. 2 néh. Bodoni Balázs lelt.]. 1737: Az Ajtó megett egy pohár szék fejr festetlen a Felső része hat szakaszban körüdes körül deszkával bé csinálva az említett Pohárszék [Királyhalma KK; Ks 23. XXIIb].

4. behelyez; a pune/așeza (în); hineinlegen, einsetzen. 1595: Az ablakba vasat chinaltattani,

kowachinak Zilagi Janosnak fizettem hog be chinaltak f 0 d 40 [Kv; Szám. XV/6. 31] | Az arkosokat hogy be chinaltak ket ember hordot keowet es keo port ala es az arkosokat segitetek be chinalny attunk f 0 d. 16 [Kv; i.h. 3/XIV. 31]. 1597: Az korchioliasnak hogy ketzer az Varos Toahoz ala ment es dezakakat be chinalt attam(m) f d 12 [Kv; i.h. 7/XII. 12]. 1625: Veottem ... Egi Torozkaj vasat f 1 d 50 melj vasat niuttattam(m) meg Feiuarj lakatos Ianossal, chinalt belolle 3 kemenchebe valo vasat melj vasakat be chinaltak az kemenczekben [Kv; i.h. 16/XXX. 24]. 1674: Szegodtem megh Orosz Vaszillyal hogy Malomra valo Valukat, es fenek Czap valukat maga jo modgyával emberül ugy be Czinalya hogy az viz az valuk mellet mindenüt se alol az czap valuk se az molomra szolgalo valuk mellet el ne furja magat a viz [A. szovát K; Törzs]. 1820 k.: Ezen ... Telekre az Uttza felöl bé menet van egy bérelett deszka, Fejes vas szegekkel meg vert ajto borított Zárral ..., mely áll a Kő Falba bé tsinálva deszkával bé borított Ajto feleken [Dés; RLt]. 1824: Mig Sülelmeden voltam három szép hartsákok fogatván, azokat egy ferschlogba jég közze jól bé csinálván, 's meg sozván küldjük [Perecsen Sz; IB. Tamás József lev.].

5. felkészít; a face/confectiona; fertigen. 1774: 'a szekér bé volt csinálva, az edgyik Láda kisebb volt, és keresztül volt téve 'a szekeren [O.zsákok KK; LLt Vall. 196].

6. beépít; a construi (in); einbauen. 1687: Az also végib(en) az udvarház(na)k ott valo füves kertbe vagyon bé csinálva edgy maior ház pitvarastol kamarástól [Mocs K; JHbK LVI/6].

7. berak; a pune la loc, a reface; einlegen. 1585: Az keomiwesnek hogy egy keömenynek az oldala által teoret volt, be chinalta, attunk neky f 0. d 40 | Mikor a' templumokba temetnek, a' padimentumot a' harangozo chinallia zep Egienesen be, melliet az Syr Asok fel bontottak volt [Kv; Szám. 3/XIX. 6, 32]. 1604: Mikoron az Templumba temetnenek az padimentumot az harangozo chinalta zep igenesen be, es attol fizettenek d 25 [Kv RDL I. 77]. 1625: Bartos András es Zeold Janos az Hid kapu felet az Rostelios Ablakot be Czinaltak [Kv; Szám. 16/XXV 172].

8. berekeszt; a inchide/ingrădi; einschließen/sperren. 1597: mikor az zenat el vitték ..., Akkor be chinaltak az kertet [UszT 12/89]. 1614/1616: Mikor penig Jeghet rakattam, hogy az Jegh vermet meg töltettek jeggel, es szepen be cinaltak, ugyan az Jegh veremtől az Aknara^a hittam az Birakat [Kv; RDL I. 100 Mich. Kapussi de Zeek kezével. ^aSzékre (SzD)].

9. elrekeszt/zár; a inchide; versperren. 1583: vagion eg kis Darab Zeóleochkem Az en Atthiam tizen három eztendeig birta, Az a' hely volt be Iaro heliwnk, akit most Paloczky Ianos be chinalt [Kv; TJk 4/1. 179]. 1596: Hogy eo kegmek tanachwl meg hattak wala hog' az Calefokhoz walo ablakot a' ki az templo(m)bol be

zolgal, az deakok ot be és ki ne búdognanak (!) Rostelliosson be chinálnuk hogy keowet ahöz faragtattunk attunk keomywes Peternek f — d 75 [Kv; Szám. 7/II. 19]. 1647: Onnat az Vár előt valo kapura jutvan melj ket fele nylo hejazatos, körül az hid veghe fel allo palankal be czinalva [Marosilye H; VLt 55/5415]. 1786: a' felső fordulo mikor tilalmasban volt olyankor a' közt bé tsinálva tartatták [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76].

10. eltorlaszol; a baricada; versperren. 1586: hywasson Biro vram Minde(n) fertálybely Capitanokat megh hogy Minden Vczakat azon vczabeliek vagy Seowennel vagy theowissel Menel hamareb lehet be chinallia(na)k, es Borizzekis minde(n) nap ket ember hywsegesen senkyt, deogeos helyreol leoweat, be ne bochassanak [Kv; TanJk I/1. 33].

11. bekerít; a ingrădi; einzäumen. 1602: En az tanalj Eztendeobe czienker Istuan Engedelmebeol birtam a tanorokot, Ez Jdennis Eo akarratiabol czinaltam bę [UszT 17/38]. 1680: által menvén az Csüres kert mellet valo kaposztás kertre ..., ennek sövénye az Csüres kert felől Tövis fel szer kertil (!) vagyon becsinálva [A. porumbák F; ÁLt Inv. 31].

12. betesz; a pune; einlegen. 1592: Kadar Janosnak hogy az Malombe (!) Az nagy tonnat meg keotette es feneket be chinalta Attam f — /20 [Kv; Szám. XIV/5. 62]. 1624: az mely zoloje vagio(n) Zabo Davidnenak, annak az gypujat magam czinaltam be mert igen nagy res vala rajta [Mv; MvLt 291. 24b]. 1625: teolchyres András newü teolchyres foldozta megh az Ablakokat czienalt be 38 tanyert f. 1/50 [Kv; Szám. XXVII. 23]. 1637: mondam neki hagi Istua(n) Uram ezt a liukat be czenallia kgd it mert en nem szeretem, s monda a felesége hogj be vagio(n) az Czenelua s en mondam hagi be vagio(n) czenaluan mert most vonad be teöuissel [Mv; MvLt 291.112b].

13. betöm; a astupa; ein/zustopfen. 1696: bizonyos szüksegem esven ... azon penzhez kellett nyulni, ésmet be csináltam^a be sikállott(am), és az ház földvel egyenlővé Csináltam [Dés; Jk. — ^aTi. a ház földjében elrejtett pénz kivétele céljából ásott lyukat]. 1770: a Riskulitzai^a Lakassak egy Réset a' Tilalmas kertyeiken bé tsinálni nem akarják (így!) ... Instalunk aláza-tossan . hogy az Riskuliczai Lakassak(na)k azon Résnek bé kertelése iránt parantsalni méltotzasanak [H; Ks 111 Vegyes ir. ^aRiskulica H].

14. betölt/töm; a umple; zuschütten. 1768: az Deszmériket ki hajtván azon Nagy ország uttyát el fogo, és bonto Arkot tsinályák bé [Szamosfva K; JHbK LI ad 24].

15. beköt; a lega; zubinden. 1793: küldök Nagyságod számára . sákba bé tsinálva 8 Kartífiolát [Hadad Sz; JFLvK 286 Benkó Elek lev.].

16. beszegez; a bate in cuie; zunageln. 1688: az hátulsó Cseléd hazban ... két ablaka rámák

nelkül ablakai fakkal vadnak bé csinálva [Kozmás Cs; Törzs]. 1699: onban foglalt hat fiokos üveg ablakai mindenkinek ötödfel öreg tangyér héján, egiknek fiokjai dezakával van (így!) bé csinálva [Szentdemeter U; LLt]. 1763: ablakotskái dészakával bé tsinálva vadnak [Hortobágyfa Szb; Born. XXIXa 19 néh. Hortobágyi Gergely conscr. 27].

17. becsomagol; a impacheta; einpacken. 1685: Egy Cseberb(en) be csinálva holmi [Gyf; UtI]. 1730: mondtam mikor az Savanyo vizzel meg indultak az Emberek(ne)k ha Tokaigh (!) mennek is velle Csak mindenütt jól be legyen Csinálva Semmi gongya nem lesz [Abosfva KK; 83 Bakó József lev.]. 1787 (Az órát) egy kerek skatulyában gyapot köze jól bé csinálva Pecsét alatt küldöm [Sáromerke MT; TSb 13 gr. Teleki Sámuelné Bethlen Zsuzsánna lev.].

18. zár; a inchiide; schließen. 1618 Az én kegyelmes uramnak az elmúlt este egy postája jutott, azki énnekem hozott egy levelet, az mely én levelembe vagyon becsinálván egymás levéllel [BTN 109]. 1815: En a Contractust bé tsinálva küldöm Consultalodjek Batyam Uram Nagy Mihály nem volna é jo a mellett egy Processust a mi nevünk alatt kezdeni az Örményekkel [M. köblös SzD; RLt O. 1 Rettegi Miklós lev.].

19. elfed/függönyöz; a acoperi; verhüllen. 1570: Makay Benedekne Erzebet, hythy Zerent azt valya, Mikor az Monosthor kapuban lakyk volt az eo vrawal Zeoch Demeter, gyakorta mykor az vra hon nem volt, Rea Be ment chipte harapta es Intete hogy engedne Neky, Gereznát es eleg keolcheget adna neky, Aztis Monta Neky Mynem sokara lezen chynallywk be az Ablakot hagi szeotet legien Ezennel megh lezen De eo Nem Engedet neky [Kv; Tjk III/2. 81]. 1723: edgj marhamat el lopták az nimetek s most bontják eszt gondolám magamb(an) majd bizo(n) oda megyek Talam bé latthatok hozzájuk az ajto hasadékjan vagj edgj Lyukan, de Semmikeppen ne(m) lathadtam bé mind ajtot mind ablakokat becsináltak belől köpenyeggel Pokroczal [Kisdevecser SzD; Ks 39. XXXIII. 1].

20. bevon/fed; a acoperi/inveli; überziehen. 1692: Mentünk ... kis házacsára, ennek ablakai pusztak, haloval vagyon be-csinálva [Mezőbodon MT; BK Inv. 11].

21. beföd/fedez; a pune acoperiş; überdachen. 1755: Dészka midon az kőmivesek az cserepező végeinél két felől az Házak végein becsinálták és körül párkányozták állásokra romladozott el [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

22. berő; a cresta, a face creştăuri; einkerben. 1600: Kádár Janos hordokra tett szaz Niolez Abronczokat, Es eggik hordonak be csinálta az aknajath f 6 d 34 [Kv; Szám. 9/XII. 71].

23. beszerez/juttat/tesz; a lăsa/băga undeva; jm (eine Stelle)verschaffen. 1811 Tamás János nagyon munkás volt abban, hogy a' fiát valami uton modon oda Béresnek bé tsinállya [Szentlászló TA; KLev. 8].

24. begyűjt; a aprinde focul; einzünden. 1807: Ma^a egész nap esett az eső, és hideg volt úgy hogy sokan elé szedték a Bundat, és sok héjt bé tsinálták a tüzet [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 260. — *Okt. 4-én].

25. bebonyál; a infofoli/infășura; umhüllen. 1736: Mikor valamely ur .. meg holt azt szép gyors lepedővel becsinálták vagy bevarrották ... a koporsóban úgy tették bé osztán az testet [Apor, MetTr 400–1].

26. ~ja magát bebonyálkodik, bebonyálja magát; a se infășura; sich (ein)hüllen. 1817: a' leg nagyobb öröm(m)el várlak mivel igazán ohajlak (!) látni tsak jól tsinálj (!) bé magadot ne hogy ez a' rossz tavaszi áér ártson néked [Gerendkeresztúr TA; IB. Székely József Bethlen Sámuelhez].

becsinálás 1. behelyezés/rakás; aşezare; Einlegung. 1590: Aito pantnak hewedeknek es sarknak vettünk Raszman Jstúantol 5 torozkay syn vassot tezen f. 1 d 30. Az chinalassatol atunk Peter kowachnak f. 1 d — Az sarkok be chinalassara tikmonyat p(ro) d. 1. Az sarkok befurdolassatol es be chinalassatol attünk Lakatos Albertnek d. 35 [Kv; Szám. XIV/4. 15 fogház-szám.]. 1599: Veottem egy sing vasat aprót czinaltattam az Keőzep kapuban egy Retezfeot beleole ... d 16 Az keomiesnek Szilági Janosnak az be czinalasatol attam(m) d 8 [Kv; i.h. 8/XIII. 15].

2. beszegezés; inchiidere prin batere in cuie; Zunagelung. 1820: 'A vizás Csebrek becsinálására, és egy Csigás Ládára 4 Fenjő Deszka [Déva; Ks 105. 176].

becsinált betömöget; a astupa; zumachen/stopfen. 1752: egyebüttis a' hol kert volt rések voltanak noha mi bé csináltgattuk; de éttzaka ismét ki hányták [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29].

becsináló kb. elkészítő, megdolgozó; care finisează/prelucurează; verfertigend. 1755: midőn a kapu felett valo Házakat fel szarvazták cserepezték akkor az szaru fák végeit bé csináló kőmiveseknek .. fizettem 84 Dr. [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

becsinált I. mn 1. behelyezett; pus/aszat (in); (hinein)gelegt/gesetzt. 1643: Az hazhoz hattunk az kemenczeben be csinált resz fazakat, es egy vas macskat [Kv; RDL I. 131].

2. beszegezett; bătut in cuie; zugenagelt. 1788: a' káposztás ház fával bé tsinált ablaka vagyon [Déva; Ks 76. IX. 8].

3. nádmézben ~ cukrozott, kandírozott; zaharisit; in Zucker kandiert. 1758: kívántam Ngdn(a)k kedveskedni nádmézben bé csinált egj néhány darab narancs és citrom hajjal [Zsibó Sz; WLt Árva Daniel Polixéna lev.]. 1788: adott ... bé csinált mondulat [Berz. 8 Fasc. 72].

4. ~ som sombefőtt/kompót; compot de coarne; Kornellenkompott. 1809: a feleségem egy kis bé tsinált somot, és medgyet instál [Mv; SLt Vegyes perir. Z. Batz József P. Horváth Miklós-hoz].

II. fn befőtt; compot; Dunstobst. 1793: Bé tsinálnak valo aranyas szelü csipkezett csesze tálastol [TL Conscr.]. 1801 Négy bé tsinálnak való edények fedelestől edgyütt [LLt 106/1]. 1816 Bé=tsinálnak valo Tál 3 Rhf 21 xr [Kv; Born. IV/41]. 1824: Egy virágos, bétsinálnak valo Cserép Tál [Fugad AF; HG Mara lev.]. 1840: bé tsinálthoz valo kalának [Nyáradszthenedek MT; Told. 19].

Az itt felsorakozó adalékok szűkszavúsága miatt némi valószínűséggel – némely itteni, vagy más régiségbeli szöveg címszóbeli szava esetében – számolhatni a 'becsinált (leves)' címről a potroace; Eingemachte' jel-sel is.

becsináltat 1. igazított, megjavított; a dispune sã se repare; richten lassen. 1592: A masa haznak Aytayanak az eggik sarka hog' ki eszet volt, be chynaltattuk Attünk Lakatos Jstuanak f – d 4 [Kv; Szám. XIV/5. 28]. 1625: Filstich leorinc Vr(am) boltianak az Ajto mellieke Igen meg mozdult vala, es azt be chinaltattuk es egeieb heliekennis az hol meg bontakozot volt, még chinaltattuk es meg vakoltattuk [Kv; i.h. 16/XXX. 20].

2. behelyezett/rakat; a dispune sã se punã (in/la); (hinein)legen lassen. 1587: 27 Junj az Nadas fele valo forrasbanis az zanto feoldek keozót Czinaltattam egi vj bodom fat be az Negi legennek attam – 48 [Kv; i.h. 18]. 1589: az Segestie aytalanak wtkezeoyet be chinaltattuk az aito mellieke attünk ezektol Lakatos Balitnak f. d. 46 [Kv; i.h. 4/IX. 15]. 1596: Az varos towa zugoia elejbe chinaltattam 2. dezkat be, fizettem az Achnak d 12 [Kv; i.h. XXIX/6. 68]. 1597: Monostor kapu emelchie chigaia mellet az meli vasat be chinaltattam volt, ki eset az Nemet keomiessel vizontak bechinaltattam fizettem f – d 9 [Kv; i.h. 7/XII. 24].

3. berakat; a dispune sã se punã la loc; zumauern lassen. 1593: Mikor az Darw (?) Peterne kamarayat eiel fel teortek volt, Ahol az Cinterem kapwya felet fel hagtanak volt, ot be chinaltattuk es az kamaranak az padlassat wyolag be dezkatattuk [Kv; i.h. XX/5. 122]. 1767: Ertem hallom én az ki bontot kó falat bé tsenáltatom [Kv; Ks 11. XLVI. 46].

4. berekeszt; a închide; einsperren. 1597: Hogi az Scolaba(n) az heiazat aloi egi gyermek ala esset volt hogi oda ne haggianak es az gradichakat be chinaltattuk hozatattunk egi zeker twisset d 25 Hogi be raktak fizetünk egi embernek f – d. 5 [Kv; Szám. 7/III. 27] | Az my kertinet en chinaltata(m) be mikor a szenat el wiweok [UszT 12/89].

5. bekerített; a dispune sã se îngrădească; einzäunen lassen. 1804: A Gyümölsös kertet bé tsináltatta tövissel [Ádamos KK; Pk 5].

6. beszegezett; a dispune sã fie bătut cu cuie; zunageln lassen. 1570: Zigarto gérgh, Azt vallyia

hogy, Az Sala Imre felesége hytta eotet latny hogi Balasy Lazlo fely Bontatta volt az eo Jgenes gebelyet eo hyrenelkwl es akarattya nelkwl ... Jgh zolt Balasy lazlo Jo azzonyom ha myth ely bontottha(m), az tyedbe Esmet beh chinaltatom vy zendelliel [Kv; TjK III/2. 60a]. 1597: 1700. onnos zegett chynaltattam az Ciganokkal fedyelem zamara Egy Berbencett veottem hozza f – d 14. Chynaltattam be azt f d 4 [Kv Szám. X/5. 48]. 1625: Az scolaba(n) valo kapura, szegezetttem Janos mesterrel ket dezkat. es ugian azon kapu baluanj (!) az keoz dezkat ki bomlottak vala, es azt be chinaltatta(m), az chinalasatol adta(m) d 25 [Kv i.h. 16/XXX. 22].

7. befenekeltet; a dispune sã se punã fund (unui butoi); bodmen lassen. 1721 azon Hordo bort jól csináltassa be es ugy adgya ezen Bfro elejben [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. 1796: Itten Kopándon két Hordonál jo több nintsen akiben Bort lehessen Szüretezni de meg aztis hogi bé fenekelye a Jozságunkba ember nints ha pénzél bé nem tsináltatom [Koppánd TA; GyL. Csia Mózes lev.].

becsináltattat megigazított/javított; a pune sã repare; richten/ausbessern lassen. 1595: 22 Augusti Hogi az nagi templumnak az heiazattiat ismet az zel ket hellen is felhanta vala, hogi ismeg be czinaltattattuk, fogattunk az Achok melle 24. Septembris Eot embert fizetünk azoknak f – 50 [Kv; i.h. XIII/6. 41].

becsináltos befőttes-, kompótos-; de compot; Kompott-. Szk: ~ *kanál*. 1827: égy Betsináltas kalán [CsS]. 1828: 6 ezüst kávés kalán, egy bétsináltos ezüst kalán [Bet. 3]. 1842: Egi nagy Leveses két bétsináltos kalán [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy. lelt.]. 1844: Ezüst: miues Erdődi Sándor Urral alku szerént csináltatván egy becsináltas kalánt [Kv; Pk 6]. 1849: Egy nagy bétsináltos kanal. . . Tizenkét kaves kanal [Dés; RDL] * ~ *tdl*. 1830: Becsináltos Tál négy szegletü [LLt]. 1832: Két Kerek bé csináltas portzelán Tál [LLt]. 1833: bétsináltos fejer Tál [Nagylóna SzD; LLt Csáky-per 386. L. 50]. 1836: bétsináltos kerek Tál [Majos MT; Told. 35]. 1849: Egy Batizi portzelan leves tál, – két bétsináltos tál [Wass 5]. 1852: Két leveses, két sültés és két bétsináltas porzellán tál [Kv; HG]. 1865: Egy becsináltos tál [Szarhegy Cs; LLt].

A *becsinált* 'ragu'; Ragout' szónak az erdélyi régiségben gyakori, sőt ma – köznyelvi szinten is – közkeletű volta miatt némely régiségbeli előfordulás alkalmával a címszóbeli szónak számolhatni '(becsinált)leveshez való' jel-ével is.

becsmóll 1. becsmérel.

becsmérel, **becsméll** gyaláz; a defăima/ocări; schmähen. 1780: Hoszszu László a Grofot-is betsmélte és koldusozta [Búza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20]. 1814: Csipkés Albert Ur velem szembe viszá fordult és engemet kezdett Schelmázni, Huntzfutazni és szamarazni, s ezt

folytatta míg a Kapu eleibe ki érkeztünk . . ; ott pedig meg állapadt s nagyobb lármával kezdette személyemet az irt módon oltsárolni . . minnyájon a tisztelt Urak tulajdon füleikkel jól hallották, hogy milyen kiméltetlenül betsmérelt engemet tsak azonn Helyenn is Csipkés Albert Ur [Torda; TLt Praes. ir. ad 136 Fodor Mihály ügyvéd panasza Csipkés Albert ellen].

becsókol (ablakban kívülről) megcsókol; a da o säutare (prin fereastră); (durch das Fenster von draußen) küssen. 1637: monda Nagi Miklosné Teóreök Janosnenak, hogi te bestie híres kurua nem csokoltanak engemet ugi be az ablakon mint tegedet az Borbely legienek [Mv; MvLt 291. 88b].

becsorog csordogálva befolyik; a curge înăuntru; hineinrinnen. 1652: Az Lisztes ház mellett . . vagyon egy kovacs műhely Padlása régi, zendelyeziseis rosz, az eső bé csorogh [Görgény MT; Törzs].

becstelen, bestelen 1. gyalázatos, ocsmány; murdar, spurcat; niederträchtig, schmachvoll. 1663/1728: Ha valakit Falu gűleseben vagj Birot, vagj Esküttjeit meg hamisgatna vagj pedig valami bestelen szot szollana avagy tamadast tenne három forint legjen az poenaja [Szentmihály U; Törzs]. 1666: Böcstelen Apa^a az az mely egi ejtel bort megh nem erdemel szolgálattira [Kv; SzCLEv. — *Főcéhmester]. 1670/1740: Végezék azt is hogy Törvény napján vagy Zalog költésnek idején valaki vagy Peresivel vagy akárkivel, akár Esküttekkel, akár egyeb Emberrel, . . embertelenkednék, Valami gyalázatos es bestelen szoval illetne valakit, az olyan Embert a Falu büntesse Ötven penzre de mindazonáltal Törvény Szerént kell el láttatni hogy ha Bestelen sz(o)kot szolot é vagy nem [Homoródsztpál U; WLt]. 1679: estve későn sok becstelen szitkokkal illetett es mocskolt [Dés; Jk]. 1680: nyilván valo Kurva(na)k szidott, egyeb becstelen szokkalis illetvén [Dés; Jk] | minek utanna a' dologh egeszle(n) vegbe(n) ment volna ő kglk között, mind a két reszről, annakutanna requiralták ő kglmek a Széki Uramek pengig igen böcstelen levéllel [SzJk 143]. 1683: Bartos Janos az szo fogadatlansagert es becstelen beszédert . . masok példajara megpálczattassék [Dés; Jk]. 1689: Szilagi Gergely mind a sz: házasságot s mind a' sz Ministeriumot megh mocskolo bestelen szavaival magát méltatlanná tőtte a' sz: Szek előtt valo törvénykezésre [SzJk 242]. 1691 böcstelen szokkal illette [Dés; Jk]. 1693: emberséges emberhez nem illendő böcstelen szokkal eo illett engemet [Dés; Jk]. 1695: Mivel az legény erővel el vette ajándékát az leánytul, mind peng böcstelen hirben névb(en) költötte hogy viselő volna, es hogy meg hulvén edgy más közt az szeretet tették minekűnk hogy az leány absolvaltassék az legény penglen az leány ellen vivum homagiumon convincaltassék, es addig ligában tartassék [SzJk 288]. 1698: Causa Noszolyien(sis)

Szöke István feleségétől Birtalan Ersiktől divortiumot kíván mert . . diffámálta hol mi bestelen szokkal hogy kurvát tartana [i.h. 307]. 1699: ő kegyelme is okat nem ad semmib(en) is feleségnek besztelen eletere, atkozodasara avagy tolle valo el szakadására [i.h. 316]. 1705: míg mikor Valter János az Remekjét csinalta Virag mecző tőkejét Szakal Ferencz Uramet elvitte s annak utánna ne(m) hogj Uissza attá volna han(em) inkab rut bestelen szokkal illette az eo kigy(elm)e követit, sot meg magatis eo kigy(elm)et . . rut fusver(ne)k (!), es egyeb ocmánj szokkal itte (!)^a eo kigjelmét [Kv; AsztCJk 59. — *Tollhiba illette helyett]. 1710: suhul bestelen sokkal bennunket nem illetnek [Homoródsztpál U; Sf] | Gyerefi Istva(n) Ur(am), hogy csak egy böcstelen szot is szollott volna ne(m) hallotta(m) [Marossztkirály MT; Told. III. C. 24]. 1710 h. Sz: Anna J Uram Zabolará szármozván, mitől-lünk el fogta az harangoztatást, a felet holmi böstelen hűtűnket Tangalo terminusokkal is illett bennűnket [Zabola Hsz; Ap. 3]. 1711 Gegő Peter semmi bestelen Szokkal nem illett [Szent-tamás Cs; Born. XXXIX. 50] | Hidi Istvänné és Eles Andrasne, egymást rut bestelen szitkokkal szidalmazták, egy nihány izben nyelveskedtenek [Dés; Jk]. 1715: Miklos Deak Kata Huszti Mihally ur(am) elle(n) bestelen ocsmány szokkal élt nyelveskedet [Kv; Tjk XV/1. 141]. 1720: Dioszeghi Kata besztelen (!) szokat szolot az A ellen [Kv; Tjk XV/2. 59]. 1723 Kondort mártón Ur(am) bestelen szokkal illetté Bő-lőny János Ura(ma)t [AsztJk 128]. 1724: Ha valaki falu közönséges gyűlekezetiben bestelen szoval illette alkatlanlankodnék asztalt verne riaszkodnék szitkozodnék toties quoties 33 Pénz az büntetésre [Kishorosnyó Haz; SzékPft 32] | Bányai Ilona . . azon tisztátalan Szemelyt Házánál tartotta, és Férijét bestelen hirbe névb keverte [Kv; Tjk XV/4. 127]. 1726: ellenem mondott bestelen szavait a város közönséges piactá(n) Kádra álván recántállyá és elebbeni tisztességemet restituálván közönséges helyen meg kövessen [Dés; Jk] | egjben háborodván velem Molnár Mihályné illy bestelen szokat vetett szememre mondván te is olly két Istenű Papista kutya vagy mint Urad [Ne; Ks 90]. 1732: szolgálokatis ollyakat tarcsón hogj leg kisbebb bestelen szok ne ferjenek hozzájuk [Dés; Jk]. 1735: micsoda bestelen szokkal diffámálta mocskolta ? [Dés; i.h.]. 1739: minémű bestelen szókkal illette 's kurvasággal vádolta az A Feleségét [Ne; Ks 90]. 1745: Sárvári Bota Mária Captiva Meretrix elsőbben a Plengeren (!); Mint afféle Szokasos Bestelen Kurva Kemenyen meg vesszűzöttessék, azon tul fel koszoruztatva, in Exemplum aliorum . . a Piaczot a hoher háromszor kerültesse meg véle, az után ki kisirtetvén az Varosrol . . soha többé ezen Hellysegen Ne láttasson [Kv; Tjk XVI/5. 4–5]. 1751 látván Vandornak^a rendetlen dolgait kiáltozást, szűntelen intették bestelen szavairol feddették [Balázstelke KK; IB. — *Vandor Juon]. 1753: szidni otsmányítani kezdé

minden fele rut szokkal mondván kurvásnak, gyilkosnak, tolvajnak, bestelennek, és küldvén vagy butatván (Salva venia :) az Anyja valagaba [Abrudfva AF; Ks]. 1757: egy Pál Ersok nevű bestelen személy már sok versben találtatván kurvaságban, es azon gonosz tselekedetért megis korbátsoltatván, 's a' városbol ki igazitátván végeztetett felöle, hogy ha többször a' Városban redealna, Hohér által elimináltassék [Kv; Tjk XVI/8. 350]. 1763: igen rut, motskos, bestelen feleletett iratott [Gálfva KK; Sár.] | nem tutta . . a Felesége felöl valo bestelen hireket [Nyárádsztlászól MT; i.h.] | az A(ctor-na)k tyukjai, majorsági és sertései által menvén, ottan az II(o)k öszve vagdaltak, az A(ctri)x Aszsz(onyna)k jóságára által hánták . Curvának, és egjéb bestellennek mondották és szidták [Torda; Tjk V 167]. 1765: illetve eö kgylmét vala mely böstelen szokkal? [Dob.; Eszt-Mk Vall. 8 vk] | Varga György . . hogy valamely bestelen szokkal ugyan akkor illette volna? nem hallottam [Szépkényerüsztmárton SzD; i.h. Vall. 12] | míg nem igirtünk valamit addig tolvaj volt a neviünk, s egyéb betstelen szokkalis illettünk [Szecsor H; i.h. 257]. 1778: Egyébb bestelen szokatt nem hallotam Germántól, hanem azt; hogy ez az Ur nékiek nem parantsol [Pósa SzD; Ks 34. VI/1]. 1783: a Feleségitis a Falu utzáján meg tamadván rut bestelen szokkal Annyát Lelkit szidta káromolta volna [Udvarfva; Told. 44/54]. 1796: meg mondtam hogy többbe azt az bestelen Szolgálóat az márhákhoz ne küldje [Déva; Ks 101]. 1803: Komjattzezi Mihajne Fodor Anna meg tamadta bestelen szokkal illette [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1816: Te Szitásné, te bestelen kurva mit tanácskozol most, kurva vagj; mert Kolosvárt ötször baszattad meg magadat [Dés; DLt 99]. 1847 Aniko asszony mortificumait dőgségét, becstelen száját, makrantzosságát nem vala képes tovább ki állanunk (!), mult héten el csaptam [Kv; Pk 7].

A címszóra és származékaira 1. Nyr LXXXVI, 443–7, SzE 278–84.

2. csúf, ronda; urít; häßlich. 1790: A' gyermek . . alig tud több szot ki mondani, hanem azt bestelen, kakás, papa [Kv; TKMiss. Bodoki József prof. lev.]. 1794: Muntyán Gligort jól esmérem mint Tő szomszédomat, . . Ami ki vetőség vagon benne, arra az ő bestelen szájjú Felesége szoktatta [Déva; Ks].

3. hitvány, silány; ordinár, slab; schundig, wertlos. 1769: epitetett ő Nga Jobbágy Kováts Tzigányának edj jó fa Házat, igaz, nem Köből valo, de nem is olly bestelen mint Ngd declarálja [Mv; Told. 19/45].

4. kb. becstelenségre szolgáló; dezonorant; ehrwidrig. 1735: Mivel a Méltosagos Gubernium Commissioja is érkezett, hogy minden Rationista adgyon szamot, es haladoztatni magam sem kivonom, mivel nekem mind káros, mind bestelen a halogatása [Sszgy; Ap. 2 Daczo Ferenc Apór Péternéhez].

5. ~ *kirdly* sintér, gyepmester; hingher; Schinder. 1723: (Georgius Bara de Szemeria) Vr napján reggel maga Piaczi Házánál valo kis Bóltýába . magát fel akasztva találtatik veres Kontös-sébe kiis a' Bestelen Király szekerén ki vitetvén szekér által el temettetett Sélye nélkül a' Farkas utza végén levő Akasztó fához [Kv; Tjk XV/4. 52]. 1730: A bestelen királynak 13 ebek le veréséért Den. 78 | Bestelen Király(na)k a strázsa ház szükség szekiből 12 szeri emésztet viteléért a dr 18 Hfl 2 Den. 16 [Kv; Szám. 56/XIX. 20–1]. 1737: A bestelen királynak 8. rendbeli dögök ki hozasaert fizetett Den. 48 [Mny XXXV, 262].

becstelenít gyaláz; a injura/ocári; schmähen, schimpfen. 1668: Rutul szidot böcztelenitit én-gém [Szu; Born. XXXIX. 5]. 1670: Soha Szol-gabírot illyent nem értünk ebb(en) a' jóságban(a) a' ki bennünket így huzzon vonnyon s böstele-nitsen [Bodok Hsz; BLt]. 1672: ugy viselljék egy mas elle(n) magokat, hogy ha mellyik com-perialtatik másikat minden igaz ok nélkül beoczteleníteni severa animadversio nélkül mellőle el ne(m) mennek [Kv; Tjk VIII/11. 194]. 1680: I(ste)n ellen Karomkodo szitkokkal szidta böcstelenitven az Nemes varost is [Dés; Jk]. 1683: kiváltképpe(n) enghemet Tizedessét böstelenitit, hanem szemtől szembe aszt mondta: Te paraszt fasszal tsinált Jobbagi kutya hűtő lelek, esse fia(na)k mondott szidott másokatis kit orosz-(na)k s kit minek szidott [Kv; Tjk 130]. 1684/XVIII. sz. Ha valamely mester ember az céh házánál kapná magát, az céhet ott hagy(ná) az cé<hnek> becstelenségére korcsomára men-ne az czéhet bestelenite<né>, el marad az <do>logért méltan az olly mesterember fél mes-tersegen [Dés; DFaz. 12]. 1685: kőte arra magat hogy ennek utanna nyelvet vesztegh tartya^a, nem becsteleniti [Dés; Jk. — *Az asszony]. 1688: Commissarius Uramekkel rutul bännak, bestelenitit [Kv; UtI. — A vk-ek között ez olvasható az élés bé szolgáltató embereket a Magyar Commissariusok közzül, kicsoda becste-lenitette, rend kívül kicsoda varakoztatta?]. 1690: magokat az utozo Nemes és egjéb Rende-ket hurittyak becstelenitit, rut szokkal illetik, és az falukból ki verik [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuelnek adott fej-i instr.]. 1698: (Az asszony) Urat éktelenül rut szitkokkal egész házasságok-ba(n) szidalmazta, átkozta, böstelenitette sokszor sok izben ördögh szulötté(ne)k, kutya lelkűnek beleadnak^a, eb lelkűnek [SzJk 310. — *Kétes olvasat: talán inkább: *belialnak*, hiszen a bibliai Belial, a rossz megszemélyesítője, a szitkozódásba jól beleillik]. 1702: ha valamelyik Mester Ember a Czeh Mester ellen támadna és rutul besteleni-teni . . | ha peniglen a meg mondott mesterek egjmas ellen vetemednének egjmas rutul bes-telenitenek azok büntetessenek minden konyörü-letesseg nélkül egy egy Forinttal [Dés; Jk]. 1705: mindenütt . . ördögáttával, teremttével, ebszű-lettével Deés várossa hivatalos magyar Papját

Tiszteletes Almási István Uramat szidalmazta bestelenítette [Dés; Jk]. 1709: Sandor Martonne

ha többre nyelvevel mocskolodnék és masokat becstelenítene meg kalodaztassek és megpalczaztassek [SzJk 361]. 1711 hallatta(m) hogj szoval vetekedtek eő Nga és Orba(n) ura(m) de hogj besteleni(te)tte volna valaki Orba(n) urt nem hallottam vetekedest hallattam [Vadverem AF; JHb XXIX/20]. 1717 az kitől érte(m) hogj költ az az hir, éppen csak ram valo haragjából hallom hogj besteleníteni akarna, de annak hamiskodása semmit ér [Kv; Ks 96 Biró Mojzes lev.]. 1720: Gyerefi Istva(n) Ur(am) pedig senkit sem Patert, sem mast ne(m) böcstelenítene [Marossztkirály MT; Told. 2]. 1723: az feleségemet rut ektelen Sztikkokkal Szidta bestelenítette [Kőrispatak U; Pf]. 1726: együttis, masuttis azzal bestelenített és diffamalt, hogj én ... 33 fő káposztáját el loptam volna [Dés; Jk]. 1732: rutul bestelenítette loponak mondotta diffamalta [Dés; Jk]. 1733: rut bestelen szokkal bestelenítette, rut hirben nevben költötte [Dés; Jk]. 1734: engemet bestelenített és gyalázott [Dés; Jk]. 1735: dokumentumokból világosan Constal, hogj egymást fertelmes rut szokkal mocskolták, bestelenítettek s kurvázták, Csapottnak, Malmosnak és hogj Hohér Csapja megis kiáltották [Dés; Jk]. 1740: az I. rutul bestelenítette, vargázta, Lelkezte attazta az A. ő kglmét [Dés; Jk] | azon deliquens ott a N(e)m(e)s V(á)r(me)gye Tisztei előtt potentiariuskodott, szidta, bestelenítette mind a Kornétást, mind a katonát [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. 1741 az Exponenseket ... mind titkon mind nyilván Na(gysa)god diffamalta és diffamallia sok mocskos és igaz Nemesi szabadságokat meg Sértő inquisitiókkal besteleníti s ... Jobbagyinak lenni praetendallia [Somlyó Sz; TKI] | Bajnai Györgj Ur(am) Szidta s bestelenítette | mennjen el ne bestelenítse annaj mert nekünk atyánk fia [M. fráta K; BLt 1]. 1744: azokat még addig besteleníteni igjekezett [Szászsztkab SzD; Told. 11/81]. 1745: Bartha Anna edoceálta sufficienter hogj ... az I(ncta)k bestelenítették [Kv; Tjk XVI/5. 29]. 1748: engemet Személyemben ... hűritottak bestelenítettek, gúnyoltanak, tsufoltanak [Ákosfva MT; Told. 8]. 1750: hány izben szidalmazta bestelenítette Nztz Kővendi Joseph Urot ... ? [Vadad MT; VK]. 1751 Vándor Juon az németeket káromolta bestelenítette s eginéhány izben Tolvajozta | (A németet) rutul meg rázta, szidta rongjoszta bestelenítette [Balázstelke KK; IB]. 1752: Bratyila Péter ellenem fenyegetőzött, bestelenített [Vályebrád H; Ks 62. 22]. 1755 rutul le szidta bestelenítette [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1757 Sombori Györgj Uramat Senkiis nem Szidta nem bestelenítette [Csüdötélke KK; Ks 66. 45. 17g] | Gyuri Czigánné Nyisztor Andrásné szidta bestelenítette sok izben [Nánánfva MT; Berz. 13 Fasc. IV. No 36]. 1760: mitsoda szokkal bestelenítette azon ember ... Sarosi Györgj Uramm Cseledjit ? [Szentgerice MT; Sár.]. 1762: minémű motskos szokkal gyalázta,

bestelenítette? [Szentháromság MT; Berz. 1 Fasc. 10/40]. 1763: Toldalagi László Ur eő Nagát Rosnyai Joseff Uram eő kglme motskos szavaival illetlenül bestelenítette [Koronka MT; Told. 33/27]. 1764: nem hallottam ... hogj valakit hírbén nevében mocskolt bestelenített volna [Tarcsafva U; Pf]. 1765: Azon szavaival nem tudom, hogj Semmit is vétett volna Varga György Szabaszlai István Uramnak, Sem hogj szolgálja Biroi hivatalyában turbálta volna, sem hogj bestelenítette volna [Szépkenyerűsztmarton SzD; Eszt-Mk Vall. 16] | Palffi Ferecz Uramot Controversias földgyök borozdaja véget erőssen Czáfóla besteleníté | éppen az Palffi Ferecz kapujáigh bestelenítötte, hamisgatta Palffi Ferenczet [Tarcsafva U; Pf] | hogj nagyobb bestelenséget tegyen Vénségemen rangot, hurczalt, hogj az Uczára vigyen ki Táncozni de montam neki, hogj készebb vagyok halált szenvedni, hogj sem arra az bestelenségre ki menni, akkor jokatt ütött réám, eleget Szidat, bestelenítet [Marosbogát TA; Mk V. V/97]. 1769: Stephan Uramhoz megyen s engemet bé arulya (!) hogj én bestelenítettem volna ő Kielmet [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1771: hallottuk, ... egy mást szidni s besteleníteni [Bukured H; Ks 114. 61. 139]. 1774: Juon az Annyát szidta s egyéb motskos paraszti beszédekkel bestelenítette [Bábahalma KK; Ks 19. VII]. 1775: Lakatos Josziv engem ok nélkül bestelenített [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1783: potentiose rája ment s ottan szidta káromolta bestelenítette magát Feleségit Tolvajnak orr Gazdának kiáltotta volna [Udvarfva MT; Told. 44/54]. 1784: ki mondhatatlannul mindenféleképpen bestelenítet [Kőrispatak U; Pf]. 1794: az én adott Leveletem rutul szidalmazták, és betstelenítették [Gyula K; SLev.]. 1803: annyifelével bestelenítette hogj mind eszemben sem tarthattam iszonyúság voltis tsak halgatni [Aranyosrákos TA; Borb.]. XIX. sz. eleje: s:v: rut motskos szokkal bestelenítettek minden igaz ok nélkült [M.zsombor K; SLev.].

bestelenítés gyalázás; injurare, ocárire; Schmähung. 1671 (Az asszonyt) ha férje meltatlan verekedesevel, bocztelenítesevel szitkaval ennek utanna terhelne, gyilkoskodo szandeknak talatassék illendő bizonyságokkal comprobalt(ik) es a' Magistratusnak érdemelt censuráját viseli [SzJk 115]. 1692 az Vizi Györgj Uram Fiát Vizi Jánost marasztott(a) az B Ceh az Pasztor Istvánnal valo egy mást Böstelenítésekért ket forintal [Kv MészCLEv.]. 1693: a' Nemes Város böcstelenítéseért pedig in Emenda Linguae Convincaltassek [Dés; Jk]. 1711 feleselést hallatta(m), de hogj egyéb bestelenites löt volna nem [Vadverem AF JHb XXIX/20]. 1726: Minthogy Zilahi Eke Janos méltatlanul bestelenítette meg Göntz Janosné inassával valo törventlyelen össze fekvéseket asservalan, mely(en) voltakeppen hazudot, mind az al(ta) az bestelenites meg volt ... arra nézve mint illy szokásos nyelveskedő személy az szék ház előtt keményen

meg veretessék | Szilágyi Lászlone Szász Kis Anna Ca(us)ajab(an) Dálnoki István ellen becstelenség dolgában [Kv; Tjk XV/6. 52. 91]. 1737: már arra jutottunk hogj nintsen olyan Confluxusa Szekünk(ne)k s e Ne(me)s Három Szek(ne)k hogj mindenk a sok altercatio ne legyen és a sok egjmást bestelenítés [Szentiván Hsz; Ap. 4 Henter János Apor Péterhez]. 1741 Nemzetes Szilágyi alias Lakatos Mihály, András és János Uraimék ... tovább az Nagod diffamatioját magok Nemesei szabadságok(na)k meg bantodasával s kisebbitésével már nem halgathatják el, hanem . Nagoddal modo quo Supra Törvényben szallanak a magok bestelenítését diffamatioját mint A(ctor)ok meg keresik es erette Nagodat jure prosequvallyak, legyen hireuel es tudtara Nagodnak et protestatur [Somlyó Sz; TKI]. 1746: nem Constal hogj Gávra Vonul egész okot adott Volna arra, hogj Farkas Lupné bestelen és mocskos Szokkal illesse, Szidgya és bestelenittse Gávra Vonult azért amit Vonult kapott maradgyan Vélle. Vonulis .. maradgyon az maga bestelenítésével [Dés; Lib. Inv.]. 1749: Communis Inquisitio peragáltassék . káromkdás, Nyelveskedés, bestelenítés és egjebek iránt [Dés; Jk].

bestelenítő I. mn gyalázó; injurátor, ocáritor; schmähend. 1685 az felljeb valo Esztendőben Csizsár György Ura(m) illetlen Czehünk betstelenítő szovajjal megh bantotta [Kv; ÖJk]. 1702: a Czeh Mester bestelen avagy illetlen szovel ne illesse, ha peniglen a Czeh Mesteris valamelyik Mester Embert igaz ok nélkül pirongato szoval vagy helytelen bestelenítő dolgokkal illetve, tehát a Czeh előtt tartozzék annak idejében fel követni [Dés; Jk]. 1706 böcstelenítő szavaival Szamarazat bennünket [Dés; Jk]. 1733: soha is semmi bestelenítő szokkal ed kglmeket nem besteleníti [Dés; Jk]. 1734 rut bestelenítő szokkal bestelenítette volna [Dés; Jk]. 1745: Karosnak tapasztaltatott eddig is az egymást bestelenítő Szóknak bünteteséről valo Articulusnak el mulatatása [Kv; Jakab, Kvtört. Okl. II, 456 az 1701-i art-hoz utóiratként]. 1758: ki az a' Személy, a ki Udvar Istvanra, és Feleségére Tolvaj hirt, latorsagot, és kurvasagot, és egyéb bestelenítő Szókat kiáltott, 's kiált? és mitsoda bestelenítő Szókkal hallotta a' Tanú, hogj Udvar Istvánt 's Feleségét bestelenítette azon Személy [Betlensztmiklós KK; BK]. 1763 azon injuriose bestelenítő huntz futozásival sem adhatta ki maga egész mérgét [Nsz; Told. 33/22]. 1772: (Széplaki Lajosné) nagy nyelvű, másokat is minden haszonlanságért le gazlo, bestelenítő egy Szoval gaz Száju nyelvess Asszony [K; Cs. Vajda lev.]. 1775 a quaelrans Szemely boszusagbol egy-szer kurvának mondotta ha többször ezen bestelenítő Szót (!) tselekszi, a Városrol ki tsapattassék itiltetett [H; Ks Vegyes ir.]. 1798: Müller ártatlanul illeti bestelenítő szokkal publice betsületében Sértvén [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

II. fn gyalázó (személy); cel care injurā, defāimātor; Lästernaul. 1746: Rusz Mihály, nem hogj maga homagialis obligatioja mellett az Bironak adsistalt volna, sőt bestelenséggel illette, mocskolta s fenyegette Azert Orosz Mihály az Bironak Farkas Vaszilynak, mint az Dominus Terrestrisek Personalisának bestelenítője, mocskolója és Invasora cum fl. hung. 12 büntetessek [Dés; Lib. Inv.].

bestelenítettés gyalázkodás; injurare, ocárire; Schmähung. 1723: Bestelenittetes(e)ketis Ng-t(o)k Kgt(e)k tegye Istenes itileiben [Kórispatak U; Pf].

bestelenítettik gyaláztatik; a fi injurat/ocárit; gelästert werden. 1701 valahol kigyelmed bestelenségit kívannám ot bestelenitetnem magam is [Gyeke K; Ks 96 Kozmás István Gyerőfi Borbárához]. 1704: Pater Györgyi Peter Vram mig pedig alkalmas lesz az szolgálatra megyeben is ne böstelenitessék imide amoda valo változodással [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 71].

bestelenkedik gyalázatoskodik, ocsmánykodik; a injura; sich schändlich/schmachvoll benehmen. 1694/1767 hogj azért divortióltatások után edgyütt életekben házasságok alatt quoquomodo acquirált Javok és Jóságok iránt Controversiák és vizálkodások ne támadgyanak egy más között s továbbra ne bestelenkedgyenek szabad jo akarattyok szerént alkuvának meg e szerént^a [Hr 8/16. — ^aKöv. az alkuvás részletezése]. 1703: nem akarjuk, édes Asszonyom Annyám hideg teteme ott lévén bestelenkedni | én bizony, ugy tudgya meg Kgd, az magam részét nem hadgyom, job kg(dne)k tyúkal, kalácsal forgolódni, ne bestelenkednék tovább, s magát ne híresétene [Kv; Eszt. Serédi Zsófia Serédi Gáspárhoz]. 1708: volt nagy bajom Nagy Miklósnéval sokat alkalmatlankodott, bestelenkedett ellenem az rosz asszony [TT 189. 504 SzZsN] | (A szolgabírák) szot nem akarnak fogadni, s én böstelenkedem [Veresegyháza AF; Ks 95 Borsai N. Pál lev.]. 1752: En Ribiczei Albert Uram ellen, és Molnára ellen nem szitkozodtam, nem is bestelenkedtem, anális inkább nem fenyegetőzzettem (!) [Vályeb-rád H; Ks 62. 22]. 1787 Instáló Levelet ír még is bestelenkedik a fogatlan Toratzkai [Szászalmás NK; IB gr. Toldi Zsigmond gúnyolódó levele gr. I. Bethlen Sámuelhez].

bestelenkedtető becstelentő, gyalázó; injurátor, ocáritor; schmähend. 1732: Méltotassék az Vr a Mgs Asszony(na)k az iránt az minden gonosságal dorbézolo csácsogo, fecsegő, az Vrak házátt ottan ottan becstelenedtető hamis lelki ismeretű Selyma hiremben nevémben engemet meg ölt, maga becsületet más jamborok bestelenítésevel nevelő hunczfut Ferkőrol irt Levelemet meg olvasni [TKI Cseh Benjámin Teleki Ádámhoz].

bestelenség I. gyalázat; ocará, rušine, infamie; Schmach, Infamie. 1648: Benkeo Balint

... illien tisztetlen szokat diffamatot az B. haza(na)k becztile(n)seghere mondot, hogi eő kglme mind haza nepestől hamis volna ez hallatlan diffamatioert az Inctus(na)k nyelve ki vonattassek es annak utanna feje vetettessek [Kv; T]jk VIII/4. 322]. 1678/1688: ez világ böcs-telenséggel fizetet [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1679: talam Kglmedis meg hallotta az Enyedi pap dolgot Béstelenségnekis tartom hogy olyan Béstelenül (!) bant hitvan Gyermekeimel [Ajton K; Wass 15 Ebeni Éva lev.]. 1683: Ennyi, s -teőb sok alkalmatlansági conflualvan továbbba valo betstelenségére es serelmere Sz Tarsaságunk(na)k tettet hogy Dobai Mihály Atyankfiat kötözte tovab ne patiallyia hanem medio temporis relegallyia, keresse kenyeret az hun talallyia [SzJk 194]. 1684: boszszussal, es becstelenséggel illete az A az Iket [Dés; Jk]. 1685: Császár Görgy Atjánkfia .. iffiu legény állapotjában jutásra illetlenül felelven eo kegl(ne)k azt monta, az Mentejetis rolla ugyan le akarja vonni a Che ugy láttja, melj szává egész Czehünk betstelenségére esett [Kv; Öjk]. 1696: szegény Néném Asszonj bestelenség(em)re el tékozolt jóságokat [Monostorszeg SzD; Ks 11. XLVI. 12 Budai Zsigmond lev.]. 1698: Vezetetett hogy valaki a hus árulásban Vala mely emberséges embert vagy czelédit illeten szoval vagj hus nem adással alkalmatlanul illetvén céhünk böstelenségére, ezért maradjon 3 forinttygh [Kv; Mész-CLev.]. 1699: Sogor Aszszony .. eddig is a miatt az Inas miatt forgott kegyelmed bestelenségben [Hr]. 1700: P: Szemeriai Ur(am) .. reszegege miat az Ecclának nagy scandalumára, és a' sz: Partialisnakis ne(m) kicsiny bestelenségére a' cultust gyakorta el mulatta [SzJk 324]. 1702: el untam a sok becstelenséget, mivel mindenek előtt csak rág és rágalmaz hogj semmit sem adtam [M.solyinos AF; Told. 22]. 1707: az német bejött az Kajánon minden bántódás nélkül, közön-séges nagy bestelenségünkre [TT 1890. 324 SzZsN]. 1710: Bagyoni János Ur(a)m vakmerőképpen az egész Céh Becstelenségére azt kiáltá ki az egész Céh előtt hogy erőszakoson vőtte el az Céh eo kegyelmetől az Legényt [Kv; AsztCJk 77]. 1722: Ván már ittis nagy hire, Publice is beszéllek sőt gloriolodikis edgyikünk rajta tudom edgj emberséges ember(ne)kis bestelensege nélkül ne(m) lész(ne), kivált annak á ki szereti becsületit [Fog.; KJMiss. Rétyi Péter lev.]. 1723: bizony meg keresem törvennyel eő kglmet az magam bestelenséggemert karomert [Darlac KK; Ap. 1 Apor Zsuzsánna anyjához]. 1724: Némely Paterek, a'mikben elegyitik magokat bizony nem szép dolog; Látom az okossa, értelmesse valoba busul rajta, gyanakodnak á mostani iffiu Paterekre, igyekeznékis meg tudgyák ki dolga ez a sok bestelenség: Az való hogy Pater Cseh Ur(am) valoba busul ... nagy bestelenségnek tartja, hogy most á Paterek menni földet, szena fővet s egyebeket vettenek [Altörja Hsz; Ap. 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. 1727: ménni sok bestelenséget kellet Ng(toknak) hallani [Törja Hsz;

Ap. Kálnoki Mihály lev.] | Ngod nem kevanvan se karomert se böstelenséggemert ugy igyekezte ezen Adossagot mind eddig procuralni, hogy magam is karol (!) es gyalazattal eddig nem felhettem [Albis Hsz; Ap. 2 Bakori (!) István Apor Péternéhez]. 1729: Csak gjanukeppen szollott volna az I az A bestelenségére [Dés; Jk]. 1730: Györki uram meg Csalatot reménségiben; á mint veszem eszembe obsittya adatik bestelenségre [Noszoly SzD; Ap. 4 Só János deák Apor Péternéhez]. 1733: hogj magát resolvalja es declarálja azt absolute nem cselekszi maga holtig valo bestelenségre [Szentdemeter U; Ks 99 Nagy Boldisar lev.] | minnyájunk(na)k nagy bestelenséggel Causalna hogy egy valaki oda hajson bennünköt az hova akarja [Illyefva Hsz; Ap. 4 Bialis Ferenc Apor Péternéhez]. 1736: az Asszonyok peniglen maguk Férjükkel edgjüt esküdjenek meg (: hogj miert nem vették volna fel azt a bestelenséggel hurtzoltatást:) az hol illik [Szentegyed SzD; Wass 25]. 1737: orczám nagy pirulásával és bestelenséggemmel is engedelmeskedém a Nats(ág)od porontsolattyának, a mely nekem el felelyhetetlen meg bántodásomra eset méltotassék porontsolni Székely Elek Vr(amna)k hogj minden nemű panasziit ellenem valamelyek vadnak adgja ki Nacs(ág)odnak, ugj azokotis a mellyekel Ne-(me)s Három szék szinim meg bestelenitet [Szent-iván Hsz; Ap. Henter János Apor Péternéhez] | Pater Csato wram reménkedik Exl(á)d(na)k per omnia sacra hogy ki nem menjen a neve, mert nagy böstelenségben esnék [Abosfva KK; Ks 99 Bálintit György lev.]. 1748: magam bestelenséggel s kárommal esik az dolog [Tövis AF; Ap. 1 Bartos József lev.]. 1749: Maros székben van annyi Jóságom hogy abból Lehet vala Contentumot venni, ha illy nagy bestelenség nem esik valais, rajtan [Mocs K; Ks 83 Dávid Péter lev.]. 1752: Ngdnakis jobb volna azon fertelmes asz-(szon)t pokolnak á fenekéb(e) avagy addig a Tatárok hermetiszijjára amandalni (!) hogy sem maga ki mondhatatlan nagy kárára bestelenségére veszedelmére .. manuteneálni [Törja Hsz Ap. 5 Apor István Apor Józsefhez] | ha én utána hadtam volna magamat, Sok bestelenség ért volna [Kv; Szám. 69. XXVII. 6]. 1763: tartozik .. ha hol káramra, vagy bestelenségemre tölöző állapot észre venne hírré tenni [Nagyercse MT; Told. 22] | félek a jövőendőbeli kártól s bestelenségtől [Koronka MT; i.h. 33/27]. 1764: nekem igen keves hasznam az Tavai szolgálatamban egjib hanem az bestelenség rangyaság [Kóród KK; Ks CII. 18]. 1765: hogy nagyobb bestelenséget tegyen Vénsegemen rangatot, hurczolt, hogy az Uczára vigyen ki Tanczolni de montam neki hogy készeb vagyok halált szenvedni hogy sem arra az bestelenségre ki menni, akkor jokat ütött reám, elget Szidot, bestelenitet [Marosbogát TA; Mk V. V/97] | Iffiab Petrucz János az irt kurvának egy Arannyat igyirt, hogy terhit fogja, Petrucz Györgyre, es Docz Tuont (:aki Petrucz Jánosnak veje:) oly bestelenségbe ne keverje [Grohot H; Ks 40. 9]. 1767: azt is kedvetlenül hallom sőt

bestelenségemnek is tartom olyan hazugságokat beszéllettek felöllem hogy én az meleg völgyben az Uraknak földjéből edgj jo darabot ell szántottam volna az ilyen beszédeknek Urat kívánom tudni, mert én soha senkiért hamissan ell nem vettem nem is kívántam [Kv; Ks 11. XLVI. 46]. 1769: a Fattyu Gyermekek vagy egyéb bestelenségbe lévőek azonnal mihelyt ezen Házba bététődnek egészen meg igazulnak és Legitimaltatnak [Uzslt XIII. 97]. 1776: Simon Vaszily

annakelőtteis fertelmes tselekedetivel mind Istent, mind embereket meg bántott volt, még is meg nem Szünt, hanem ismét azon bestelenséget kívánván követni, ... Szakáts Budai Márkuly Házát meg bestelenítette [Koronka MT; Told. 23/8]. 1779: az Exponens Asszonyo eő Nga* ... bosszonzkodva panaszt ... hogy ők akarják az én Gyermekeimnek bestelenségit, nem nézik meg hogy tele az ország rollak valo hirrel, hogy edgyikkett Székely Ferentz, a másikat pedig edgy Déák tsinálta volna [Szászssombor SzD; KS Geor. Cs. Aj'ai de Vajasd (55) bon. insp. vall. - *Bethlen Ágnes]. 1790: (Azt cselekedte) a' Kolos Monostori Chatolica Ecclesiának nagy bestelenségére [Km; RKA].

2. gyalázkodó szó/szidalom; cuvint de ocară; Schmahwort. 1648: Panazt teven Czeh Mester Uramek Tsenadj Gyorgyre hogj ... az Czeh Mestert böstelenséggel illette. [Kv; MészCLev.]. 1669: Ha valaki az Hadnagy elle(n) vakmerőkepen fel tamadna böcstelenséggel illetne ... Toties quoties f. 6 exequatathasson [Dés; Jk 4b]. 1672: ha edgyik az masikot jaczottatná bosszszantana és bestelenséggel illetne ... tehát Calumnian maradgyanak [Mezősámsond MT; Berz. 5. 41. S. 16]. 1693: az I az Actort Diffamaltvan böcstelenséggel illette [Dés; Jk]. 1697: Ha melyik Meszaros, emberseges ember cselegyet böcstelenséggel illeti azt az Ceh Mester erdme szerent büntesse megh | estve későn sok besstelen szitkokkal illetett es mocskolt [Dés; Jk]. 1700: Nemes Csengeri Boriczat ... Inczedi Christina Asz(szony) edgyüitis masutis köz helyeken illetlen es paraznasagott importalo böcstelenségekkel diffamalta [Dés; Jk]. 1710: nem láttam hogy Szalavesztra valami okot és alkalmatosságot szolgáltatott volna a verekedésre, es veszekedésre, nem is illette semmi bestelenséggel Betski uramot [Szászárma SzD; SLt 29. Y. 24]. 1711: nem hallottam hogj valaki bestelenséggel illette volna Orb(an) urt vagy mást [Vadverem AF; JHb XXIX/20].

becstelenül 1. becület-vesztetten; fără onoare necinstit; ehrlös. 1698: a' Piazcon megveszszöztetven a' Varosrol böcstelenül ki kellett volna mennem [Dés; Jk].

2. gyalázattal; ruşinos, infam; schmachvoll. 1661: elebbi Fejedelem Bartsai Akos Vr(am) nemw nemw idegen indulattal uiseltet(uen), fiunkat Kemeny Simont azo(n) feő Kapitansaghnak Tiztiteöl priualuan ... fiunknak abbeli Tiztiteöl beöcstelenül leött priualtatasa [Uzslt IX. 75. 35 Kemény János rend.]. 1690: az uton jaro

magunk es híveink Szolgait, sőt magokat az utozo Nemes és egjeb Rendeke hurittyak becstelenitik, rut szokkal illetik, és az falukból ki verik ... Magunk neve és személyünk felölis becstelenül emlekezven [Törzs. Bethlen Sámuel fej-i instr-ja]. 1750: (Tudta) azt Dávid Péter hogy Balog János is hasonloképpen mégyen ki az Udvarból, mint ő hogy jövendőben ne Vethessék aztot^a hogy tsak ő ment ki innét bestelenül [Mocs K; Ks 83 Csegezi T. Gergely lev. *Tollban maradt: szemére].

3. gyalázkodón, gyalázkodva; injurios, ocáritör; schmähend. 1671 nem szabad . becstelenül szollani az peresek között az edgyik az masik(na)k [Kv; Tjk VIII/11. 103]. 1757: mind két Fél egymást elég rútlul, és bestelenül le motskolta [Kv; Tjk XVI/8. 201].

4. gyalázatosan; ruşinos; schmachvoll. 1679: talam Kglmedis meg hallotta az Enyedi pap dolgat azt bizony valob(an) szegyenle(m) s Böstelensigneis tartom hogy olyan Besztelenül (!) bant hitvan Gyermekeimel [Ajton K; Wass 15 Ebeni Éva lev.].

5. ocsmányan, ocsmányul; mirşav, infam; schändlich. 1683: engemet tisztességes híru nevü nemes embert ... böcstelenül diffamalt, hamis hitűnek szidot és mocskolt [Dés; Jk]. 1696: böcstelenül és rend kívül kiáltozna [Dés; DLt 19]. 1703: Az eő Felsege Szeki előtt nyilva(n) lévően az I. Perecseni István bestelenül valo Lelkezödése; tetzett az eő Felsege Székinek hogy in f. 3// convincaltassek Hac addito: hogy a kik ez utan bestelenül szolla(na)k Lelkezödnek es inconsiderate hirtelenségből meg esküsznek az eő Felsege Széki előtt hasonlo poenaba(n) incurrallyanak [Dés; Jk]. 1705: Békési János Kováts Vr(am) Felesége Gulácsi Kata .. senkinek is bestelenül veszekedésre okot nem ád; sőt ha mások arra ingerelnék is azokat is bestelenséggel nem illeti [Dés; Jk]. 1728: Szénási Bálintné mind maga mind a fia Szénási Sigmond igen rutul bestelenül, Isten, s, Emberséges Emberekhez illetlen Szitkokkal átkokkal és mindenféle mocskolodasokkal illették az Szomszédgyokat [Kv; Tjk XV/10. 8]. 1783: mind magát mind feleségét bestelenítette Tolvajnak Gyilkosnak kiáltotta Annyát Lelkit bestelenül Szitta [Udvarfa MT; Told. 44/54].

6. szégyentelenül; neobrázat; schamlos. 1730: Szász Kata bestelenül mondta Hogj az paraznakodásb(an) minemu telhetetlen legjen Németh János [Szásznyfres/Szentbenedek SzD; Ks 27/XVI].

becsuk bezár; a închide; einsperren. 1774: Bordoson lako Szász Mihály névü Jobbágyanak ... volt ... egy féjjszéje, két Furuja, asztalos egész szerszána a Mivellyestől edgyütt ezek az kastelyban vannak egy bółthan bé csukva [Szentdemeter U; LLt Vall. 29–30].

becsúszik 1. (észrevétlenül) bekap vhová; a se furisa/strecura; (hinein)schleichen. 1776: Mataysza nevü Ember az én házamban lakott abban az üdőben mikor az ő árnyéka alatt bé csusza Pap Mihály az feljebb meg irt Bányába [Nagyalmás

H; BK ad nro 184]. 1753/1781 ezen Pojána régen a Kun Uraké volt ..., ma pedig találtatnak ezen faluban 12. Possessor, melyek nagyobbára mind a Csiszár részen tsusztak bé [Erdőfva H; JHb LXXI/3. 297]. 1777: Tudom hogj a Konkojfalvi Lakosok közzül egy Néhányon birnak a Kődmönösi határon hat vagy hét darab Rétet ..., de mitsoda jusson tsusztak oda bé Nem tudom [Resztolcsa; JHbK LVIII/28. — *Hosszúrév SzD]. 1800: (A kódiek) látom hogy a' Szamos felé néző végivel bé tsusztak a' szántással a' Kelentzei Határba [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Bősházi Szilágyi Mihály (50) jb vall.].

2. becsempésződik; a se strecura; sich einschleichen. 1815: ezen rendtelenségek, melyek az Haza világos Törvénye ellen imit amott bé tsusztanak jövődöre nézve el távoztassanak ... ennek utánna a' Marhák bé hajtásáért, többet mint a' Haza Törvényében meg vagyón határozva az azon Törvényben ki szabott büntetés alatt kérni, és venni senki se mérészyen [Kv; DLt 316 nyomt. gub-i rend.].

becsúztatik belopatik/csempésztetik; a fi strecurat; (hinein)gestohlen werden. 1830: mind a' csupa szabad tettések szerént procedalo exequutorok (!) mind pedig a' dolgok érdemét vagy igen fel vagy igen alá bétűllő bétűsők által külömb féle, és a' perlekedő Feleknek kárt okozó rendtelenségek csusztattak bé [Kv; Borb. II gub.].

becsű, bees *fn* 1. becslés; evaluare; Schätzung. 1568: ez zeber^a görg le akarya volt penzwl bwchyw zerent az hazbol az aruak rezet tenny | toruen zerent vgy leltok volt hogy az Kalmar Lazlo Iozagaba se ozlas se bywchyw adgy ne legyen, meg nem az adossag ky tellesedik [Kv; TjK 186. — *Mátsutt: Zeybert] | az Bamffy Gabriel reze, egyenleo keppen Bamffy Pal wramra es Menyhart uramra zaloth wgyan azon Beochw zerent az mynt megh Beochwltek wolt az Eleobhely oztoszakor [Gyf; JHbK XII/8]. 1570: Az mely vrain voltak thawaly Eztendeobe Az Santas Latashoz Mezey toreksegeknek Beochwiehez Eo K. varosul helien hagiak, de Azt akariak hogi Biro vra(m) meg hiteztesse coket az tyztre [Kv; TanJk V/3. 12a]. 1573: Jer el es Im meg fizetek Beochel (!) az adossagrol [Kv; TjK III/3. 208]. 1584: azt a' Regestumot kit Irt volt veres Thamas az olaios Georgynek Adot marhak beochwlesereol arrarol kit Adot volt beochw zere(n)t Hozzu Marton, Azt Vinneok Veres Thamasnak [Kv; TjK 4/1. 292] | Frathay gabriel Ada otwen foryont, Frathay myklosnak Az eo Attya haza hely Rezerth mellyet Bwchw szerent, talaltak az kolosvary Cze Mesterek [Fráta K; SLt U. 38]. 1590: Thudom hogy kett Juhat hagianak az keseobby beoczwkor az aruaknak tartassara es ket forintot az ket eokreotis heft forintra beocziulek [UszT]. 1592: tudom hogi megh leon az bechw de nem tudom mire bechwllwk, mert megh feletkeztem rolla [Kv; TjK V/1. 234]. 1596: Egy yo

pallos er beochyew zerent — f 8 | Egy veres egez Skarlat dolmany zeold dúpla tafota alatta, er beochiew zerent ... f. 33/50 [Kv; RDL I. 65] | Az el vett hat eokret bechyedl kenau(n) meg [UszT 11/31–2]. 1598: mikor az beochjeo megh leot volna ... leowe hozzam Keozegy Janos [Kv; TjK V/1. 229]. 1603: ha adossok löttü(n)k wolna bwcziwet kellett wolna kered es beczw zerint meg Elegítőttelek wolna rezem zerint, de azt nem czieleketed, az Törwin hatalma hagfa az buzanak beczwien [UszT 17/64]. 1606: Az palfi wramnak walo adossagbol pedig mjert bwcziwuel walo satisfactiot Jgiert Jgier mostis az J el kel wönnj az Anak [i.h. 20/83]. 1611 ha ualamit epitenenek rajta tartozanak az epetnekis beöcziö szerent le tenny az arrat [Harangláb KK; SLt AU. 25]. 1612: Biro W. Adassa meg azoknak az lakosoknak az böczü szerent, hazoknak az Arat [Kv; PLPr 1612–15. I/3]. 1613: az ... haz ... melljet ennek eleötte ualo Ezte(n)-deökbe(n) Beöczü zerint Radnothy Jstua(n) wramnak adot volt Nyolczfian forinton [Kv; RDL I. 92]. 1617: az minemü Stomp vasak es egieb eközök vadnak Arbitereket ala viuen igaz böcz szerent vgi kel oztani hogi mindenik(ne)k egie(n)lo igassaga legien | Az meli keöhaz Attioktol marat Abrugbanian az piaczon, kertiucl eggiüt ket fele oztatik, igi azert hogi megh bwczülien igaz büczw szerent More Boldisar az battiat ki teheti [Abrudbánya; Törzs]. 1620: (Az) Jngo Bingo marhakbol beöchw zerint zeölösi Jstuanenak így fizetet ... [Kv; RDL I. 97]. 1621: chieresnie fa az keorteli fa, Dyo fa köös boros (?) szilua, es bezterczy szilua fa legien beöcziwre valo [Burjánosbuda K; JHb XXII/29]. 1653: Vet magához — böczü szerent ket Tulkot p(er) flor 13 [Ilencfva Hsz; D. I. IIB. 12]. 1669: Egy Veres Bársonias Ezüstös Kardnak az árából ... böcsü szerent jutot negyed része kilencz forint [Fog.; Szád.]. 1671: ha mas azon helyhez praetendalna, azon beöchyw szerent excontentalhassa, az mire beöchywllöttek volt [Dés; Borb. I egy-i bizottság jelentéséből]. 1672: kellett Thot Mihaly wram(na)k böczülltetni, az hetven eot tallerokigh böczü szerint Tisztek altal, elis foglaltatot [Jobbágyfva MT; Bál. 50]. 1683: böcsü szerent valo araval legyen Contentus [Dés; Jk]. 1689: megh bötsülven bötsü szerent valo arrat tartozok ki potolni [Gálfva MT; Pf]. 1723: tartoznak ki bocsátani^a csak hogi becsű szerint [Koronka MT; Told 26. *Ti. a zálogot]. 1724: a' kárt rend szerint a' vagy böcsü szerint meg lattyrák [Szentiván SzD; Ks 32. XXXII]. 1727: Tudgya é a Tanú hogi ... Szuka István Uram azon Parlagot meg becsültette, s kik woltanak jelen azon becsüben(en) és mennyire becsültetett? [Kv; Borb. II]. 1734: Ketelenitetet ... ket darab szanto földet becsü szerent el foglaltatni [Kilyén Hsz; LLt]. 1735: tartozék böcsü szerent valo arrát le tenni [uo.; LLt]. 1742: az Betsüben jelen nem voltam ... hallom hogj negj forintra ment az épületek becsüje [Backamadaras MT; Born. XIV. 10]. 1763: ha penig valaki kart tenne az erdőben, meg limitál-

van Exponens ő kegyelmek a' kárt, annak betség
szerent masut a' falu tartozik ki potolni azon
kárt annyi hasznu 's valoru erdővel vagj fával
[Torockó/Gyertyános; Bosla]. 1782: Antalfi Fe-
rentz Uram eő kigyelme általam . offerala
azon Sertessin(e)k betség szerint valo arrát [Mező-
bodon MT; IB]. 1785: mondják hogy kár ki
kereső s betség co(m)missáriusok jönnek, de
a millyeneket mondanak hogy fognak jöni
azoknak betségüket ki hiszi meg? [Szászváros;
BK. Bara Ferenc lev.]. 1789: El végezvén ezen
irt Irtásheli betség, le jöttünk a faluba [Kód Sz;
Végr.]. 1806: Én 'a Basa Dániel Sertéssei betség-
jén jelen nem voltam [Dés; DLt 82/1810]. 1818:
(A) károsítás kétszáz Rforintot meg ért, jó
Lelkiesmérettel — igaz betség szerint [T; TLt
Adm. ir. 1527/818-hoz]. 1832: mi azoknak, a
mellyeket a Néhai édes Atyánk ... halála előtt
és halála után osztaíyon kívül el vitt, — ...
Testvérem . fele részt nékem betség szerint
meg fizettetni, vagy meg-fordíttatni határozta-
sanak [M.köblös SzD; RLt]. 1856: hogy ha
valamely Erdőbe kár történne azt betség szerint
tartozam megfizetni [Kakasd MT; DE 2].

Szk: ~ alá megy becslésre kerül. 1794: A'
Sendelyek teljességgel haszonvehetetlenek lévén
betség alá nem mentenek [Szentmargita SzD;
Ks 68. 49. 41] * ~jén marad vminek. 1568/
1585: Jo eoehyem Mikola Pal, valamikor az
te Rezed Jozagot Meg ne(m) Akarnam engednj
Az Sommat le tewan, az Jozagnak Beochwyen
Maraggiak, Ennek felette az Jozagot pinzednelkw
Megh bochassam [Gyerőmonostor K; JHbK
XXVIII/29] * ~t ejtett becslést végbevitt. 1830:
a' hibás betség ejtett betségök ellen is a' meg
sértett Fél panaszos fel adására s a' concernens
Tiszviselők a Törvények világos rendszabása
szerént procedálni köteleztetnek [Kv; Borb.
II gub.].

2. becsösszeg; valore evaluatá; Schätzungswert. 1562: Az földwari vdwar haz bochiolenek
Az Az zaz hetwen forintnak harmadarol
minketh meg Elegytettek az kozarwary kas-
thelnak böchöienek ... Az neged rezéből ...
nekónk megh Engettek ... othwen het forintot
[Kozárvár SzD; SLt AB. 5]. 1570: Chinek ger-
gelne erzebet azzon Buchwiet kouety vala
raytam az zolonek es az hatalmassagnak terhet
[Kv; Tjk III/2. 166b]. 1585: Arany es ezwt
zalagok ki keth az zamueweo vrami kesk penz
erw beochw zerent attak [Kv; Szám. 3/XIX. 1].
1591 az el vitette buzat beczen keuanom meg
tölle [UszT]. 1592: az nagy hatalomnak terhet
mondom hozzá az szenat beoczywewel kiwano(m)
megh [i.h.]. Az eőrekssegeről negy zeker zenat
vitt el annak az fele enge(m) illetett volna, Annak
bechyen zollok hosza myert el vitte [i.h. 10/79].
1593: Az zab penigh kit ell vitettek vgy hizem
hogy volt 32 kalongia azt beoczywewel kivanom
viza [UszT]. Az eőkre bechyedül keuanom mégh
[i.h. 13/73]. 1595: Azert azoknak mint hogy
bechy volt, Az menesnek f. 22 haro(m) eőregh
eőkre bechyet, es az yneő tehene bechyet tette

le, Az menes bechyen en nallam volt [Szu; i.h.
10/9]. 1596: Az hazat engettek volt Barat
Sebestiennek f 2000 mostanis ennek bechyewyet
fellyeb nem vihettewek [Kv; RDL I. 65] | bö-
chyueuel keuanom(m) megy az teht [UszT
11/103]. 1597: Ha mit pedigh epített raita ha
az tedrüeni itelj le tezem az bechyet, ha pedigh
bechyre ne(m) bochiattia, hordgia el rulla epí-
tést [i.h. 12/9] | mikor az bechw keozeonsesges
hazy ezkeoz marhabol ki nem teolt volna, menek
Bornemizza Thamas hazához [Kv; T]k VI/1. 3].
1599: el wztek wytték Juhomot, kétt kechykemmet
... Az morhat bwchywyewel kywanom meg |
Palfi Isthwan ... az feöldet beőcheőiwel kewanta
[UszT 14/23, 15/193]. 1600: az kapita(n) izenitire
sem attak ki az tizen nioicz marhanak beő-
chwt ... az Actoroknak actioiok zerenth az tize(n)
nioicz marhakuak beőcheőin, az engedetiensighnek
terhin in f. 12/50 conuincaltatnak | Tibald Ger-
gely . az Zenath beőcheőiwel tartozik megh
adni | az egy megh ytett marhanak bechyen
mjert azt meg ne(m) attak Annakis bechyen
vadnak | az orzag el wegezte hogy azt kitt
zeore(n) meg talalnak nemes ember Marhajaban
aszt Bwchjewel kel meg adnj | (A juhokat) zürin
megh kewanniuk es minde(n) zaporodasiwal es
barmaiwal, affelet beőcheőiwel [i.h. 15/41, 45,
53, 71, 88]. 1602: az el vitt marhakat mind
bwcziwieuel keuanom meg | becziultesse meg azo(n)
eokreket legien bechiien [i.h. 16/89, 17/19]. 1603:
Az 19 diznot pedig megh bechillette mostis bechyen
vaygon | az oltatol fogua ualo haznayt ... bö-
cziueuel keuanom meg magamnak | az okret az
melliet el wittel, beocziueuel meg kiwanom tölled
[i.h. 17/2, 5, 65] | En ... Asztalos Miklos ...
hazamat adtam Radnoti Istuan deak vra(m)nak
kez penzen nioiczuan forinton, ugi hogi azt
auagi uizza keuanna(m), auagi uizza uenni akar-
na(m), megh ne(m) haborito(m), melliet hogi ha
ne(m) praestalne, auagi praestalni ne(m) akar-
nek tehát az felliw megh nuezet hazamnak
beczwen maradgiak [Kv; RDL I. 74]. 1606: ha
úgezesek vagio(n) adgiak elé s megh adgiak az
bechiet | (A) buzat bechiueuel keuanok meg |
az 4 zeker zenat böczyueuel kiuanom(m) meg |
az haznak bechyet megls attak az A az Menedek-
nek | Az haz bechiet eő Adatta megh az Actor-
ral | Kouacz Antal az haz becziwet megh attak
Maténak | az Koro(n)di Árúak zamokra adgia
eő megh az haz becziwet [UszT 20/19. 76, 79,
191—3, 317]. 1608: Egy palastra valo Bertus
kapoczy ... Az Beochwe f 3 d — [Kv; RDL
I. 83]. 1618: eoreokseginék bwczwien maradgio(n)
[Mv; DLt 340]. 1620: f 50 nagi Karátson
napiera kesk penzwl meg fizessen irt Beoczywuel
[Kovászna Hsz; Borb. I]. 1624: Vagion Egi
szeleő Keomalba(n) ... Veotte volt tizen eott
forinto(n) mys azon bechuben hadtuk mert Ige(n)
puztas [Kv; RDL I. 123]. 1625: megh allotta
utamot ... Ergo si Iuris azt mondom hogy
hatalmon vagio(n) erette es az ket eke eleott
valo 12 Eokreőknek bwczwien [UszT 107a].
1628: Mostan ... az wtolszori Diuisiokor, vgian

azon beocziwbe hagiua(n) az házat Teszen f 342. d — [Kv; RDL I. 139]. 1634: az hazat .. eppen az becziüben az leannak hattak [Kv; i.h. 105]. 1638: Vagion egy Haz .. Az melliet veottek uolt Negiuen két forinto(n) myis vgian azon becziwbe hadtuk [Kv; i.h. 144]. 1658: kertűk közönsege(n) engedné azt az pusztá hazat böczű szerint Kapitany Uram(na)k [Alvinc AF; D. 3. XXX/A. 9]. 1669: az Lo Istallo böczűje flo 2 [Bencéd U; Pf]. 1670: böcsűt tartozzek deponalni illendő fizetaset es böcsűletit látván eő kmecktől [Szárhegy Cs; LLt 13 Litt. A]. 1677: Vagyon egy öreg üst Annoké, fizesse ki a többit belőle, az mint böczűje az divisionalisba(n) extal [Kv; RDL I. 155b]. 1693: Edgy Fakó szeker Böczűje flo 2 [Tarcsafva U; Pf]. 1694: Az marhak és mindennemű bonumoknak böczűje facit 148/60 [Kilyén Hsz; BLt]. 1701: megh kívánom minor potentian, azon földem(ne)k bötsűjen convicaltatni [Sinfva TA; Borb.]. 1705: a' mostani becsűt az akkori becsű felül haladgya .. 85 pinzel [Szilágycseh; BfR Fasc. 104 Nro 88]. 1723: az tehetetlen vagj az konok személyeknek az ő része szerint valo böcsűt adgyák meg [Sóvárád MT; Sóváradi Bíró lev.]. 1726: a' Specificált summa pénz az szőlő bötsűjével edgyüt levályák [Déva; Ks 73. IV. 56a]. 1742: az Betsűben jelen nem voltam .. hallom hogj negy forintra ment az épületek becsűje [Backamadaras MT; Born. XIV. 10]. 1760: hoghya valamelyik fél meg másolná Szőlő betsűjén maradjon [Mv; D. 5. XVII. 2 — *Ti. az egyezséget]. 1811: az Épületek Betsűjek fel jegyeztetett [Spring AF; KvAKt Mss hung. 6]. 1832: a Szőlő meg Betsűtetet Hét ~ 7 váltó Rfkra, tehát a Melioratiokra nézve, az Szőlőt az Kiváltáskor hasonló betsűvel vehesseim vagy vehessük viszzá [Újlak Sz; Végr.].

Szk: ~jét leteszi. 1595: Azert p(ro)testaltam affelől melljeknek bechyet le tette hogy Itillje az teórueny megh ha helyen lezen az a' bechye (l) le tetel mint hogy keőzbeól tette le [Ust 10/10]. 1679: az epwletet megh bwczwluen az palaggal eggwrt tartozzek az epwletnek bwczwit le tenni [Petek U; Hr 1/2]. 1749: az raia epitetet épületek meg böcsűtletődven azok(na)k böcsűit tartozik Le tenni azon Ver [Csekefva U; Hr 12/46].

3. érték; valoare; Wert. 1550: Az Massodyk hassonj felet kedygh Az folyo Bechert zalagol Addygh tartom az Migh az nemes Eztrygy Myhaly kez penzewl En Nekem hwy foryntot le nem tezen [Berend K; BfN II. VI. 28/2]. 1816: A Pénznek ugy nevezni szokott Cursussa és ennél fogva a mostani Pappiros Pénznek nagyon alá szállott betse a' Mlgs Birtokos Urakot-is méltán figyelmetessé tévén, kívánnya magát az iránt bátorságossá tenni hogy ha mostani Pappiros Pénznek mostani betse változást szenvedne ... az egész betsű Ujra meg tétetessék [H; Ks 91. C. 8]. 1836: Egy pár hámos lo betse 200 Rh fl [Kv; Pk 3]. 1842: nem volt drágaság és a pénz betse is meg változott [Szászrégen; DE 2].

1843: ezen árok ásás által a hely becse is jövendőre nézt nagyon Csökkent, mert már egy szeker szénát sem fog teremni [A. Jára TA; BLt 12]. 1859: fizessen ... Tamás Istvánnak 105 ~ száz öt frot osztrák becsben [Kv; Végr.].

4. becsület; cinste, onoare; Ehre. 1718: Szabo István uram is Tékazlasamert nem fizet, bizany uram egy lovasznak job becsűje vagyan mint nekem [Mezőbodon MT; KJMiss. Fogarasi János lev.]. 1833: nékünk Tordai Sütőnekül azis a' fatumunk, hogy mű könnyű kényeret szoktunk sütni, mű vizes nehéz kényeret nemis tudunk, nemis kívánunk a' Publicum tsalására 's nehezségére sütni. Mű azt a könnyű kényeret ha fontolyuk, soha ki nem kapjuk a' mit belé süttünk kár is volna, hogy oda kénytelenitessünk, hogy a' kenyérnek nehezségére igyekezőleg a' Tordai Szép és jo kenyérnek, melynek a' ditséretét az hol tsak esméretes, mindenütt meg adgyák a' Világon, betsét s jo emlékezetét meg homályosítsuk [Torda; TLt Praes. ir. 1534/833].

Noha a 4. jelentésre e két kifejezésen kívül más nincs, a címszó e jelentésének XVIII. sz. eleji erdélyi köznyelvi meglétére PP 'dignitas' jelentése elég bizonyított. — A becs és a becsű alakváltozatnak kétségtelen etimológiai egybetartozása (EtSz, SzófSz, TzSz) miatt e két alakváltozatnak régiségbeli adalékait nem látszott ajánlatosnak két külön címszóban, hanem csak itt együttesen bemutatni, habár pl. a fennebb 3. 'érték; valoare; Wert' jel-sel felsorakozó adalékok kizárólag becs alakúak, és a többi adalékok bizonyossága szerint csak az 1–2., valamint a 4. jel-ben keveredik az egykorú szövegírdetekben szeszélyesen a két forma.

becsű mn értékű; de valoare; wert. 1854: nem akarom, hogy szeretett kedves és jó feleségemnek az egyébaránt is felette haszon-talan páradás el temettetesemre tett költségeknek kénytelenített meg fizetése által is könnyeket facsarjak ki szemeiből, A rothadásnak egyformán jo a leg drágább mint a leg oltsobb porteka, mindenikből egyforma betsű hamu lesz [Kv; Végr.].

becsűár becsérték, becslési ár; valoare estimativă; Schätzungswert. 1793: Betsű arrokot mindenik után jegyzettük [TL, Conscr.]. 1801 Argya Eva az Ötsivel Sandor Jantsival a Tiszt. Groffné Aszszony eő Nga Erdejét meg gyujtották és rajtok annak betsű árra praetendáltatot [Erdősztyörgy MT; WH]. 1806: (A) Bornyumál alatt ... a' Szamos ki-tsapongása által nagy részint elszagattot Város Földjét, betsű árrán adgya nekem [Kv; Pk 3]. 1808: megkívánom, hogy a betsű árra azon elkárosodott ökörnek, azaz, a' 100 Mforint megíteltessék [F. rákos U; Falujk 34]. 1829: Melyhez hozzá adván a' Szegények által készített és a' Boltban találtató munka mivek, és más elado portékák betsű árrát .. 5182 Rf. 26 3/4 xr [Kv; RLt 12 a kv-i dologház nyomt. szám.]. 1850: egy darab pálnika próba betsű ára 2 f 30 xr [Algyógy H; Born. F. II]. 1864: ács munkáinak, hiteles becsű ára előre is assignáltatik [Mv; D. 5].

becsűbíró becsűs; evaluator; Schätzer. 1773: nem tudok kik voltak az idegen betsű Bírák [M. léta TA; JHb II/13].

becsülbiztos kárbecslő; evaluator de pagube; Schadenabschätzer. 1872: a gondnok ... a becsű levelet bemutatja, mely helység bírása: Szabo István, becsülbiztosok: Kozma Mátvás és Kúpa János által van aláírva [M.bikal K; RAK 298].

becsübor becsüs-borjárandóság; vinul ce revine evaluatorilor; Abschätzerwein. 1757: reggel látok hogj bé hajtyák ökröinket az Josika Úr Udvaráb(a), mik az Buzát megbetsöltettük, betsű Bort és hojto (!) pénzt meg fizettünk [Pagocsa TA; Ks 8. XXI. 13]. 1796: a' Falus Birák Betsű bort iván az Házb(an) ... küen a' Czigányok ... a' Béresek között egynek a' Kezét Gyakával elis törték [Mocs K; Eszt-Mk].

becsül 1. felértékel, fel/megbecsül; a evalua/estima; abschätzen. 1568: eok bwchyltek szöch Balasnak eot lowat, Nyolcad fel fntert [Kv; Tjk 229]. 1570: Azkor hytta volt eoket Kwpa Janosne az hazbely Marhanak megh oztasara, Az egeb érekseget Annak eleotte Megh Jnteztek Beochwltek volt Jamborok | Eok nem latthak Thoroczky Gergelt Mykor az haz Beochwlly hyttak eoket | azt Monta Az annyok hogi az eo hazat senky nem Beochwlly hanem az 7 flot mykeppen az vnokayanakis adot volt ha fely akaryak venny megh aggya eonekyekes [Kv; Tjk III/2. 84, 139–40] | az Bereztelky wdar hazath Alch Mesterekkel Meg Beochwllytek weleonek Eghetemben 600 forintra Beochwltek [Bh; Eszt-Mk Mogyoró cs.]. 1574: Az Istrangnak valo fonalt vay geplwt 15 ftra Beochwllytek volna [Kv; Tjk III/3. 339]. 1577: Meg Ertettek eo kgmek az Kolb Miklos hazaba valo fogiatkozastis hogj a' mint beczwllytek volna, azt ne(m) Erneye meg [Kv; TanJk V/3. 146b]. 1582: Az vtan a' teorweny rea erezte peter deakot hog az Adosagert kiwel Neki eotweós Miklos tartozot volna, haz Rezt beochwllyenek [Kv; Tjk IV/1. 13–4]. 1585 Ezek (!) a' Saitoknak hatat bechwllytek 96d [Kv; Szám. 3/XVI. 44]. 1586: Im az kertet . zaz frton Attam el Zep Martonnak, ha penig fellieb beochwllyk az eo Io zerencheie legyen [Kv; Tjk IV/1. 581]. 1590: veottunk esmeg 3 Eokrot Beochyoluen f. 18 d. 18 [Kv; Szám. 4/XX. 19] | az ket eokreotis kett forintra beoczwllylek [UszT]. 1591 Az Tuzok malj ket zeoleot ... 24 fnta bechwllytek vala [Kv; Tjk V/1. 105]. 1592: ne(m) tudom mire bechwllyk, mert megh feletkeztem rolla [Kv; i.h. 234]. 1592 k.: Az chybrnen valo zenat zalmat ket forintra bechylleók [UszT]. 1593: hiúnak minket Kis Mester vczaba az eo hazok bechwllyeni, kit mi megis bechwllyenk | Bizonioson ne(m) emlékezem rea, de ammint ezembe iut vagi kilencz fel, vagi kilencz zaz forintra bechwllyk az Eotues Orban hazat [Kv; 348, 388]. 1595: en maga(m) attam 12 diznot, mellyeket haro(m) forintra bechyltek úala [UszT 10/9]. 1596: Vagion egy vas lada kit 18 ftra beochyewltewnk | az Mayor kertet beochywllytekw f 150 [Kv; RDL I. 65]. 1598: Az búzaban kj vonatank bechylleók eótdfél kalangiajaua

egy egy forintra [UszT 13/41]. 1599: Az mely marha nekem iutoth wolt, az (!) summa zerent tizen haro(m) forintra beöcheöltek wolt [i.h. 15/188] | Egy papplan keozepjwelis ados valamgy gypottal eggyeott aztis negywen forintra beochyeolleottek vala [Kv; Tjk VI/1. 356]. 1600: Megh merettem Eleo veolgiben az szenat, talaltak 20 eolnek, beoczwllytek f 60 [Kv; Szám. 9/XII. 63]. 1602: Azt az darab zeoleot ... my bewcheolleottewk megh Negiuen forintra beochewlleotteok ugimint Attiafiak keozeot [Kv; Tjk VI/1. 590]. 1614: az hazat .. az Tizedesek iele(n) lettebe(n) beöchwllyk in f 70 [Kv; RDL I. 96a]. 1617: azt az púzza hazat ... beöczywleők szaz eótwen forintra (az keöwrle éppéte-teth sóvént megh nem beöchywleők:) [Gyf; Berz. 17] | bercz alat ualo, darab puzta oldalt .. megh Beczjuluin az falu, Betsvllyette harom forinban [Szászfenes K; KemLev. VIII. 448]. 1623: Fogarasban az pattantiusok hazatt bwchiul-tesse megh gyw<i>)tesen varosbely Eoregh Embereket mind Nemes varosy Rendet, keomyueseket Acziokot hiuasso(n) hytek zerent Lassa myre beöchiülük [Udv/Fog.; Törzs, Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1627: Az meli hazat beczwllyottwnk az hwteós Tizedesekkel Egiwtt Ket száz huszoneöt forintra [Kv; RDL I. 133]. 1637/1639: vagion ... Eótt hordo bor nem is dragara bechül-tük Eóket [Kv; i.h. 111]. 1640: Beczüllöttük az Attyafiak keözót az hazat szaz magari forintra [Kv; i.h. 151]. 1653: Az Kóver Diznokát Tiz forintra búczwllytek [Ilencfva Hsz; D. I. IIB. 12]. 1673: most mindenestül fogva sem betsülük eszt az hazat töbre még tala(m) anyra sem betsülük [Kv; KvLt I. 182]. 1680: Két darab pusza szőlőjét Böcsültük és inteztük f. 50 ~ ötven forintokban [Dés; Hr 3/41]. 1684: mü velünk még búcsultetvén .. bútsültük ötödfél forintra (!) [Szentimre Cs; Hr]. 1694: (A búzatermést) böczüllöttük az tavaly üdödhöz kepest ad flor 3 [Kilyén Hsz; BLt]. 1698: Az belső jóságot böcsüllöttük . pro flor. 120 [Kászonimpérva; LLt Fasc. 71]. 1707: Azon Falu vegin valo fundusotskat böcsüllyenek, és böcsüllyenk teöb esküt-tekkel tiz magari forintokra [Szárhegy Cs; i.h. 151]. 1713: Az megh romlott okrot bötsültük ad f. 14 [Tarcsafva Ú; Pf]. 1721: Jóság böcsüllyni vün [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. 1724: ugyan tsak megh tartoztattak béressit mig a' kart megh nézték böcsüllötték mire megyen [Szentiván SzD; Ks 32. XXXII]. 1756: egy sertésinek hátulso derekát le törték, melly mián megis döglött, megh betsultetvén; öt márvásokra betsü-lötték, az idén más Sertesit hasonló képpen meg rontván, négy forintokra böcsülték [Vályebrád H; Ks 62. 22]. 1757: meg is becsültettem négy Szekér Szénára betsüllötték a kárt | Fazakas Ferencz onnan hiva bennünköt ide betsüllyeni mert Gáborffi uram a füvet el gazoltatta völt, és betsü-lök 24. Szekér Szénára [Gyszm; DE 3]. 1758: mindenkor szabad volt az Erdőallyi Biráknak kár látni, betsüllyeni [Erdőallyi KK; Ks 66. 45/7f]. 1774: egyebütt nem betsültük az erdőhélyi vágá.

sokat [Vaja MT; Told. 46/14] | Hogy mennyire való fát írtottak és pusztítottak ki ... becsüllettük le tett hitünk szerint [O.léta TA; JHbB]. 1778: Uj trágyás föld eztet böcsüllöttük ad flo Hg. tizenöt [Kozmás Cs; Hr 12/7]. 1781: becsüllötték az el vitetett Erdőt 40 Szekér fára [Eszmény SzD; Told. 6]. 1782: eő Nga Praefectussa az ő Nga Also Suki Tisztartájával együtt ... igen rutul káromkodtak s verték ā becsülleni ki ment bírakat [Kötelenđ K; SLt K. XLII. 5. 89]. 1784: hány forintot érő fát vágtanak le nem tudom, akkor a töveikről, s ág bogaikrol meg lehetett volna becsülleni [Kosztésd H; BK sub nro 310]. 1808: mások találták meg az őket döglölve meg becsülltettem, becsüllték 100 ~ száz Mforintokra [Frások U; Falujk 33—4 Sebe János pap-not. kezével]. 1825: 6 Rfra becsüllők [Dés; DLt 1578/1841].

2. (vmilyen vagyontárgyat adósság, kár fedezése céljából) elbecsül; a evalua/aprecia; bewerten. 1573: hittak volt ky Zentgyergy hegiere az Mwr-sal ferencne zeoleyebe, hogy Jaray Matenenak az tyz forintra Beochwllenenek az zeolebeol (!), eok egy fertalt Boechwlték 9 forintra [Kv; TJK III/3. 73]. 1582: a' teorweny rea erezte peter deakot hog az Adossagert kiwel Neki eotheoős Miklos tartozot volna, haz Rezt beochwllenenek

Az pinczet(is) Neki bechwleothwk az vcza alat mind vegigh az Estalloigh [Kv; TJK 4/1. 13—4]. 1584: az eoregbik Tot es ket kerteth Az Daroczy Ianos Adossagaert beochwlték | beochwltettek Tot es egiebeketis Adossagba ., Mert Noha Enis zegeny Azzony wagiok de ... Attam keolcheon penzt nekiek [Kv; i.h. 308—9]. 1585: Daroczy Peternek egy Arany gywreoyetis Nekem beochwlték [Kv; i.h. 395]. 1596: Hozzw Istwannetol beochywleottek egy zantho feoldet f 18. d — | Hozzw Istvantol beochiwleottentek 18 forintert adossagban Zentgyergy hegye felet egy feoldet [Kv; RDL I. 65]. 1597: En neke(m) az bechews vrain semmit az en adossagomban ne(m) bechwleottek az Cantor Pal marhaiabol [Kv; TJK VI/1. 4]. 1615: az .. ezwt, es Aranj marhakot mind adossagba(n) kellett bechwlnj s fizetnj [Kv; RDL I. 97]. 1633: Szanto Marton pistolat en nekem bwczwllottek vala [Mv; MvLt 290. 114a]. 1634: Ennekem azt a peres örökeghnek egy darabjat Buar Georgyne Frusin(a) Azzony adossagaert buczullottek uala .. f 8 [Mv; i.h. 291. 1b]. 1681 ezen fen megh irt örökseget megh neuzet resz epületekkel erdőuel es szanto földel edgiütt Biro Istuan Urunknak, es maradekinak hattuk es böczüllöttük az Articulus szerint ezen hetuen negy forint es nyolczuan nyolcz penz adossagigh [Homoródsztmárton U; Borb. II].

Szk: becsültön ~ 1584: Anna Daroczy Balinthne ... vallia Mynekeonk az eoregbik Toth es kerteket Az Daroczy Ianos Adossagaert beochwlték ... mikor Adossagert meg fogtak volna Daroczy petert, vra(m) váltotta vala ky ... Adossagaert beochwltette vala nekewnk... az felesegenek... zokniyat partha eoweth fedeleket es gywreóket ...

amit talaltak Az Adossok Az utannis beochwltéon beochwlték therweny zerent [Kv; TJK 4/1. 309].

3. nagyra becsül; a stima mult; (hoch)achten. 1570: chaky vra(m) Terekedeset Beochwlyk Mykeppen hogy Ennekeleoteis Beochwleotek [Kv; TanJK V/3. 24a]. 1582: Böchölöm az ő nagysaga poroncholatat mjnt kegelmes uramet [Tamásfva K; ETA V/2. 17 Chefey János tiltó-leveléből]. 1583/XVII. sz. eleje: az Isteni tiztelet az ollian emberek közéot viragzik, a' kik egymast szeretik es beöczullik [Kv; MéczCLev.]. 1584: az so wagok filik tisztelik beotswllik az varos biraiath [Torda; DLt 212]. 1585: tizstelem beochwleom es elys megiek [Dés; DLt 215.]. 1592: tizstelem es bwchylem Az eo Naga poronchiolattiat de en a' teoruenyre tamazom dolgomot a' teoruenyteol warok [UszT] | Azert beochwleom tizteoleom Capita(n) vram pechettit de en az mitt ebben tudok, Jsten ugy segellien igaza(n) megh mondo(m) [i.h. 10/106]. 1653: vagyon Vér hozza az kit illet az Joszag ő kegyelmen kivülis es ha akartuk volna idejen meg bolygattuk volna, de emberseg volt bennünk s böcsültük tiszteltük mint Nagybik Atyankfiat s nem kellett volna abutalni az mi Atyafisagunkkal es patientiankal [Sófva BN; Ks 41. E. 31].

4. megbecsül; a cinsti/onora; in Ehre halten. 1597: Chizar Peterne feleol azt mondhatom hogi lattam azt hogi egi Chizar legenyi kenegeti fogdossa wala glortia wilagnal, egieb legenyeketis elein lattam hogi hozza iartanak seot eggiet mellette fekwe es az hasannis lattam, azt veottem ezembe hogi az ew legenyt akit kedwelt keozzewleok az vranal inkab bechwleotte mind etelbeol s mind eglebarant, az legeniek penigh zinte vgi zidogattak kurwaztak neha az Azzont mint eomaga az vra wagi megh inkabis [Kv; TJK VI/1. 72]. 1631 eotetis csak ugi böczülem mint téged [Mv; MvLt 290. 52b]. 1646: Pál Gasparis Szabo Janos Uramot es az ő keglne feleséget ugy Tarczia, beöczwlye mint Edes Attiat, Annayat ugy zolgallia minden fele Nyavaliaiaban, Mind hadi Expeditiokban, mint Jambor Isten felő zokta Edes Attiat Anniat zolgalni [Búrjánosóbuda K; JHbK XXII/29]. 1701: Jenei Balint Ur(am) ... mint tizsteseges ferj szokta házós társat tartani, becsüllni, akkeppen becsüllli, rendeletlenül házos társával ne(m) ell, a' melly miat aborcialna, hanem magatis feleségével valo társolkodasb(an) mérsékli, ugy mind azon altal hogi az Aszszonyi allatis a' melly jo akarattal ferjenek tartozik maga romlasa nélkül meg adgya, illendo keppen ferjet becsüllli, és minden tizsteseges jo dolgokba(n) nekie engedelmeskedik [SzJK 330]. 1742: a szegények(ne)k^a portiojokat el huzták, azokat szidták, és nem becsüllték [Kv; Aggm. C. 12. — *Az ispotálybeli szegényekre von.]. 1779: Láttya láttya kityed (!)^a engemet Márton Ur(am) meg becsüllhetne ..., de engemet nem becsüll, hej jobban érdemelnéd de el hagyott, már számba se vészen [O.zsakod KK; Llt Vall. 194—5. — *Elírás v. valóban ejtett alakváltozat kegyed (kegyelmed) h. ?].

5. tisztel; a stima; ehren. 1572: eo k. varoswl ky adot regula az Safar vrainnak, hogy eo k. Byro vramhoz vgi halgassanak es vgi Beochwlliek hogy az eo k. paranczolatyara kessek es engedelmessek legyenek minden Ideoben [Kv; TanJk V/3. 54b]. 1605: Ez az zegeny uaras penigh nem olyan, ky ereyewel valamelly Feyedelem ereyet elemegeteleben megh késelleye ..., hanem az kinek Jsten aggia az orzagnak birodal(ma)t azt fely, vrallya, es hywseges engedelmeuel beochwilly [Kv; i.h. I/1. 504]. 1626: szolgálaiuk minden szulogolodasnelkül, kialtasnelkül mint jambor jobbaji szokta jambor Vrat szolgálni es beochiwlenni, felni, rettegni [Csekefva Cs; BLt]. 1683: kiváltképpe(n) enghemet Tizedessét bötstelenitet, es salvo honore sit dict(um) enghemet Tizedessét nem betsüllött, hanem szemtől szembe aszt mondtá: Te paraszt fasszal tsinalt Jobbaji kutya hűtű lelek, esse fia(na)k mondott [Kv; TjK 13. 130]. 1772: mit gondolók hogy az ő Felsége kegyelmes parantsolattyának imediate nem obedialok s elébb kívánom betsülleni az Uram ő Nsga Parantsolattyát mint a királyomét [Drág K; TSb 21]. 1835: apját annyát jobban becsüllü [Zsibó Sz; WLt].

6. becsmél, gyaláz; a ocári/defáima; schmäh-en. 1600: az aztalos Gjeorgy vram zolgaloia Jllien galazatos zonal Beochwolte Gazdaitt az azoniatt soksor megh hazuttolta igh azt Monta hogi nem igazat Zolaz aba az mit mondaz [Kv; TjK VI/1. 391a].

becsülés 1. becslés; evaluare, estimare; Abschätzung. 1570: .. ha penigh Az fely peres azzonnak hyrenelkul es akarattya ellen leot volna az zeoleo ky Meresse es beochwlesse, Mind jarast Myhelt megh tutta Byraya eleot ellenzeny kellet volna 15 Napigh [Kv; TjK III/2. 166c]. 1573: Bestercey georgy, Varga lazlo, Syweges gergel azt valliak hogy voltak eok hywatwan Mynd ket felytwl Beochwlesre es oztotzasra (!), az myg Inteztek es Beochwltek oztottak mind velek volt az Cristamus felesége, es Mindenbe Rezt veot [Kv; TjK III/3. 108]. 1584: Kere minket Olaios Georgh ezen hogy azt a' Regestumot kit Irt volt veres Thamas az olaios Gergynek Adot marhak beochwlesereol arrarol kit Adot volt beochw zere(n)t Hozzw Marton, Azt Vinneok Veres Thamasnak [Kv; TjK 4/1. 292]. 1713 k.: Szederjesi Márton velünk volt bötstülésben^a [Tarcsafva U; Pf. — ^aÖkör-becsüvel kapcsolatban]. 1769: az ökrök .. mikor az Ur E(x)cel(lentia)ja buza-jában kárt tettek volt én is ott voltam betsüllésében s öt kalongjára betsültuk volt [Bögöz U; BI].

2. tisztelés; stimare; Achtung. 1594: Birsag zedessel vgj eltek pecheth ne(m) beochylles fl i, kek mutatas d. 40 [Mákó K; GyU 27].

becsület cinste, onoare; Ehre. 1653: Intem Gondviselőimet, Biráimat, kenézeimet^a, hogy Jobbágyamat illetlen exactioval, birságlással ne báncsák, se földemről s birodalmom aloll azzal

el ne kergessék idegenitcsék, valamint beöczülleteket s tisztességeket szeretik [Cege SzD; Wass. — ^aLápos vidékére von.]. 1655: nem oly ember attá az én böczültelemet mint eö el nem veheti soha sok ragalmazó nyelve is [Kv; CartTr II, 898 Thom. Ozdi Barcsai Ákoshoz]. 1722: Van már ittis nagy hire Publiceis beszellik, sött glorialodikis edgyikünk rajta . tudom edgj emberséges ember(ne)kis bestelensége nélkül ne(m) lésze(n) kivált annak á ki szereti becsületit [Fog.; KJMiss. Rétyi Péter lev.]. 1749: Lakatos Mihály, András, és János ... fenyegetnek Protestatio-jokban, hogy azon rajtok esett gyalázatot, ugyanint Repetítot^a, nem hagyják, abban, hanem fejek fenn állásaig tisztességeket, és betsületeket meg keresik annak rendes uttyán [TKI gr. Teleki Ádám tiltakozása Kraszna m. előtt. — ^aA protestálóknak jb-ként való „felkérés”-ét, azaz földesurukhoz jb-ként való visszavitelének igénylését]. 1768: Triff Isztratyi . eö kigyelmeket szolgaltá fizetésért, jo betsületeye lévén Felszegi uramek előtt meg hazasudat és az eö Kigyelmek Földire telepedet meg [Melegföldvár SzD; Born. XL. 80]. 1799: mindenkinek betsülettét adja viszsza [Dés; DLt]. 1814: Személyem és Betsültelem Securizáltatása addig is meg eshessék míg Törvény uttyán személyem és Betsültelem meg sértésit megkereshetem [Torda; TLt Praes. ir. ad 136/1914 Fodor Mihály ügyvédnek Csipkés Albert ügyvéd elleni keresete]. 1816: az Expo-nensek Szoszoljoja ezen Instructiobannis valamint a Tiszttséghez irt Instantiajab(an) nem átolja prostitualni Betsültelemet; meljbe még eddig piszok nem esett [Asz; Borb. II]. 1837: Kűldők itten egy kis kötelező írást nagyobb securitással — hanem leg nagyobb kötelező írás az én betsültelem és annak megis felelek [Ótorda; TLt Praes. ir. 38/844 Kassai F. Mihály ügyvéd kezével].

Szk: ~ben jár? becsületébe gázol. 1687: mentést vétecs az falukon husz lovat de ne legyenek aprók vegyenek ugyan jokat mert mind becsültelemben jár s, nagy kárombannis [Ap. Kálnoki Sámuel feleségéhez] * ~e forog fenn. 1817 k. minthogy betsültelem forog fenn ennek meg oltalmazásában, még az utolso pontra is ki merek álloni [Héderfája KK; IB] * ~ére fogad. 1711 Dadai Jósef . . egy nehányszor becsülteire fogatta hogy egy szán szénát ad, — de mint egyéb dolgokban, így ebben is tökéletlenül hazudott, mivel egy nyaláb korós izék-szénánál többet nem adott [TT 1891. 291 SzZsN] * ~et szerezhet. 1796: a' mértékletlen Bor-itala ő kegyelmének Betsületet nem szerezhetett [Récse Sz; KemLev. 1265] * ~ét elveszti. 1654: en aszt tudtam mikor hozza mentem feleségül, hogy papi beczőletit mellyet Puztakamarasi partiali van ... elvesztett volt, viszsza allatta [SzJk 74 5] * ~ét visszaállatja → ~ét elveszti * ~re ta lt. 1761: Hallottam ily szokot ... eö Nglt ho ide jö s á kapum elöt jár, s innen el megy eötsém, és csak egy jo nap mondásra, sem muatoztatik be jönni, de valahol lesz meg rakom, becsületre tanitom [Branyicska

H; JHb XXXV/45. 15] * (nem) visz vmire a ~. 1763: engemet nem vit volna arra a becsület. [Korona MT; Told. 33/27].

Sz. 1845: a részeg és korhelnel nincsen pénz, sem becsület [Dés; DLt 92].

2. tisztesség; respect, consideratie; Ansehen. 1571 Megis keryk biro vramat kiral byro vramatis Es az Tanachbely vraimat, hogy az Eskola Mester zerzesere visellienek eo k. oly gondot hogi az ky lezen Ne legien gyermek, hane(m) legien Ember zamba es Beochwletbe ky az varasnak gyermekinek Thanitasara Egiebb eskolaba valo deakoknak Byrasara elegh legien [Kv; TanJk V/3. 52a]. 1591 Eordeogh Farkas kwideote vala az birohoz Varga Gergelt hogy teorwent kerne az birotul az biro monda bizony hogy nem tartozna(m) adnj mielhogy engemet beochiwletbe(n) nem tart [Szk; UszT]. 1599: hallottam Zakal Benedekteol hogy mongya vala, Im en ezt mind amaz bestieteol erdemlem hogy anny beochyeoletem sem leon hogi el bochyasson [Kv; TJk VI/1. 337]. 1602/1614: az szine es elei az város népének befutánk — búdosánk Brassóba, azhol — Isten jót adjon az brassaiaknak — nagy böcsülettel fogadtak és kedveztek [BTN 50]. 1608: Mi azert a Ngod mandatumat nagy böchyülettel ueuen, talalok meg Antal Imrehet in oppido Chyik Zereda [Bál. 41]. 1628 után: Nagi Mihaly Vram sem maga boczióletet es hozzam hittel keóteles allapattiat nem tekintven; Az mint ... Dios Anna neű zolgalo Leaniof fateallia, es fatealia, velle tiztatalanól elt [SzJk 30]. 1629: az varga mesterek az Czizmaizakat, mint szintén magokat ... immunitással, prerogativauál, .. és illendő beöczülettel éltessek [KvLt Céhir. I fejj.]. 1642: ennekem mind Urak, Fő Emberek es minden rendek előtt, oly böcsületem volt, hogy sohult semmi törött Fazakam nem volt [Fog.; Told. I]. 1648: Kegyelmedet Uram böcsülettel követem, mint Uramat megh botsasso(n) hogy semmi emberseggel ne(m) lehettem az uj esztendőben [Alvinc AF; Szád. Casp. Bodo lev.]. 1659: az en Edes Uram Mihalcz Mihaly Ur(am) egy nihany időtol fogván valo sullios betegsegeben, mint igaz házasa Társa embernek böcsülettel gondomot viselte [Altörja Hsz; Borb. I]. 1669: Kapikia Bóer Sigmond Az Keresztien más országbeli ottbe(n) leű Oratorokatis, Társalkodva(n) vélek, s bescületek megh adásával tegje io akarojnka [Törzs fej-i instr.]. 1671 nemely Nyughatatlan elmek iteratis vicibus conuenticulumokat czynalua(n) magok keözött Hadnagy hire nelkwl, Az melljekben mind az Nemes varme(gye)teol rendelt, hadnagy(na)k beochywleti periclitált s mind az mi Kglis Urunk Kgles dispositioia caedaltatik [Dés; Borb. I ogy-i bizottság jelentéséből]. 1671 Édes Veres Samuel Uramnak ajánlyom böcsülettel valo solgalatomot [Baca SzD; RLt O. 5 Bánffi Sára lev. (csak az aláírás az övé)]. 1683: Salarium à parte Patronorum et Caeteror(um) nobilium. Nemes Uraim az Patronus Urak kivaltkeppe(n) az magok meltoisagok s böcsületek szerent adnak [Perecsen Sz;

SzVJk 69]. 1690: Az Szász Natiobol állo hiveink irant tett ő kglme Resolutiojat becsülettel es Kedvesen vesszűk [Törzs fej-i instr. Bethlen Sámuelnek]. 1699: Kgltek leuelet Vetem böcsülettel [Wass 18 Apor István lev.]. 1711: ha az neveletlen Fiak legitima aetast érnek, és édes Anyyokot illendő böcsületben nem tartanák, kesergetnek, illendő ház az lakásra, és az épületekből is illendő keppen excindáltassék, az jószággal edgyütt [Altörja Hsz; Borb. I]. 1714: melyről kglmedet attyafisagossan s nagy böcsülettel kövöttyűk [Marossztyörgy MT; LLt Fasc. 140]. 1724: azt írja az Generalis, hogy ki atta már az ordert az militianak, hogy az embereket addig verjek, az mig el unyak, bizony ugy hiszem V. Tiszt Uramek(na)k nem szolgál böcsületire [Nyújtód Hsz; Ap. 2 Apor Péter feleségéhez]. 1746: Sokszor volt töllem szenvedése az Csesztvei Gondviselőnek, a' Levelek után restül valo küldese miá, most se maradt 'a nélkült, de ha bescületeket nem félltyik, lapát alá nem foghatom [Gagy U; Ks 83 Péterffy Sándor lev.]. 1752: az őt való N. Várme(gye) szekenis igen meg bescületek tsak etzer sem volt bescületelem ő Excel(lentiaja) tekintetiért ebegyekre, vagy vatsorára marasztottak volna [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1758: (Udvar István és felesége, Csuka Panna) magok bescületeket mindenkör magok előtt viselven, tisztességbeli házassagokat meg tartó, jámbor, igaz emberek(ne)k lenni ésmérjük, s tudgyuk lenni [Betlensztmiklós KK; BK]. 1780: jollehet edes Aszszony Anyam azt mondja most is hogy rövid köntösben is lehet ugy tanolni mint a togaba sokkal több bescületeye vagy az dijaknak mint a tanulónak [Kp III. 203 Újfalvi Sámuel anyjához]. 1785: minden alávalo nemzetek nagyobb bescületben tartatnak az igaz Tös Törzsökös igaz Haza fiunál, meg holt Mátyás király! [Szászváros; BK Bara Ferenc tt lev.]. 1792: Sem Péter Anyának sem az Anya Péternek leg kisseb böcsületeit nem adnak, hanem egy mást Szidgyák [F. lapugy H; Ks XLVIII. 7. 6]. 1837: Nékem az Utrizált aszszony maga azt beszélette és panasolta, hogy nem szeretetből lakik az Exp(onen)s urral mostis hanem bescületből, hogy a leány Testvérenek bescülete ne romolloyon érette [Doboka; BLt I].

Szk: ~ét megadja. 1756: minden gyanómat Németi Istvánrol le tészem, és egész becsületit meg adom [Kv; Mk IX. Vall. 55] * ~et tess vkinek tiszteletet megad. 1724: az Mlgős Gyenerális s Gyenerálisné nagy böcsületet tettenek velem s más böcsületes emberek is örültek hogj már egjszer be mentem volt [Illyefva Hsz; Ap. 2 Apor Péterné férjéhez] * ~e van vkinek vki előtt. 1776: Magunk tapasztaltuk nagy tsudálkozással Groff Kornisnéál lett látogatásainkal, hogy M. B. Henter Antal Urffinak igen Csekely becsülete lévén a M. Groffné, és Anniko Kis Aszszony ő Ngok előtt, mégis oly hosszszason mulatozni nem áttallya [Szentdemeter U; GyL] * ~e van vkinek vkiől. 1585: ez Racz Jacobne foglalta vala eleb Az helt es az Alperesek ... Mikor tazigalnak

helyereol mondot Az Actrix, Ne tazigalj engemet el az en heliemreol Minem Az Uradat talaltad Akinek kewes bechwllety vagyon teolled [Kv; Tjk IV/1. 385] * ~e veszett. 1731 k.: (A tanú) tisztesség eseti vagy pedig becsülete veszet személy ? [Born. XXXIX. 16] * ~tel van vkinek. 1628: az en fiamis ... minden engedel-mességgel, io akarattal, becswllettel legyen az en Ura(mna)k es az en dispositio(m) kweol semiben megh haborittany ne mereszellje, neis haboricza [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei lev. Bánfi Mária végr.].

3. ~tel a. becsületesen; cinstit, onest; ehrlich. 1782: a mézárás be hozta a legalis interest hat forintat betsülettel [Kv; Pk 2]. 1810: el-kerülhetetlen szükségéitől kényszerítvén kért költsön ... hat vforintokat esztendő ilyenkorig ... igérvén egyszersmind hogy azon pénzt esztendő el-telve betsülettel bé-fizeti [Marosvécs MT; DE 2]. — b. istenesen; strasnic; tüchtig. 1805: nem tudtam azért a Rector meg szentelte az alfelelet, betsülettel [Dés; Ks 87 Kornis M. naplója 94]. — c. tisztességesen; cuviincios; anständig. 1765: Imre György Pálinkával kénálta^a, betsülettel ra köszönte | midőn Murvai á Házban bé ment ezek ottan betsülettel mulatván, maga boszuságában és illetlen kevelységéből külfömben be köszönni nem tudott, hanem illy büszke s vérengzésre másokat ingerlő beszédekkel Jo szerentsével Legények, mi szándékkal vadtok? [Torda; Tjk V. 253—4. ^aMurvai Jánost]. 1842: (A városszolgá) a Házba bé jővén levett kalappal betsülettel köszönt s mondotta, hogy a' Tekintetes Hadnagy Ur Amberboi Josefne Aszszonyt kevésbé hivattya le [Dés; DLt 1452a. 2].

4. tisztelet; stimä, respect; Ehrfurcht, Ehre. Szk: ~ét megadja. 1672: Az Incta cora(m) Sedria(m) az A. elle(n) mondott szavait recantallya, és az At meg követve(n) annak utanna beczületit adgya meg [Kv; Tjk VIII/11. 257]. 1719: Szilagi Mihaly Vr(am) a' becsületes Ceh egyben gyüluen kövesse meg a' B Céhet, es adgya meg kinek kinek becsületit [Kv; ASztCjk 110]. 1850 k. En N. N. a' ki Curátornak választot-tam. Tiszteletes Elöljáróimnak és Tiszt Papomnak illendő betsületeket megadom [Vista K; RAk 237 hiv. eskü-szövegből].

5. becsülés; cinstire; Achtung. 1602: semmj gonoz eteket se eggyknek se másiknak Nem tudgya valamioita az eo hazoknal laknak hanem Jamborul, es egymashoz beochywlettel voltanak [Kv; Tjk VI/1. 619]. 1736: Méltóságos Groff uram Levelit becsületel vettem Méltó(sá-gos) Groff uramnak becsülettel valo szolgálója Groff Esterházi Kata [Csesztve (melyik?) AF; Ks 99].

6. becsületérzés; sentimentul onoarei; Ehrge-fühl. 1778/1779: aztat bizom az Arendásnak maga betsületire [Kv; Ks 65. 44. 13].

becsületecske kics becsület; cinste; Ehre. 1730: az ország tellyes vala az Aszszony ream valo nehézséggel s engemet kissebített, s csak nem

átokra fokado Szavaival, de én mind azokat hitetlenséggel, és jora valo magyarázáss s türe-sel palastoltam, sőt azon kész affectiomot tartom fenn az Aszszonyhoz (kivált ha becsü-letecskemet tapasztalhatom :) mellyel ennek előtte viseltettem [Fehéregyháza NK; Ap. 2 gr. Haller István br. Apor Péterhez] | (Az Isten) engemet az igen terhes Hivatallal^a nem tsak szeretett, hanem magha Dűtsőséghere, édes Városom Tisz-tességhire, 's magamnakis kicsin Betsületetském-nek nevedekésére, annak végb(e) viteleb(en) jo Lelke által vezérlett [Kv; Tjk XV/7. 134. — ^aA városi notáriusság]. 1793: Ngod parantso-lattya ellen kezem alatt lévén Az Apámnak sem kedveznék, mennyivel inkább ennek a' valóságos Akasztófára valonak, aki betsületecském Nsgod altal valo nagy Sérelmére okott szolgáltatott mikoron cselekedném [Kályán K; JF 36 LevK Vég Mihály pref. lev.].

becsületes 1. cinstit; ehrlich, ehrenhaft. 1655: el osztván arra deputalando jo lelki ismeretű böczületes emberek által in duas rectas et Coequa-les partes . melly ekképpen valo osztozás effectualtassék hová hamarébb [Brassó; BLt]. 1813: Nemes Háromszéki Körösi Csoma Sándor tanítványunk eleitől fogva . egy volt minden-kor a' leg jobbak közül. Hozzá járul ehez szelid és jambor természete, becsületes maga viselete, és szép erkölcsi karaktere [Ne; NyIrK XII. 137]. 1817: Egy Molnár kinálkozik a' mint látom betsü-letes Ember [Héderfája KK; IB]. 1846: én eddig elé Imre Mihályt betsületes embernek esmertem [Kakasd MT; DE 2].

2. Állandó, szokványos díszítő jelzői használat-ban pontosan meg nem határozható jelentéstarta-lommal kb. derék, tisztetletreméltó, tisztességes stb.; cumsecade, brav; anständig, geehrt. a. személyre von. haszn-ban 1590: (A szék) beczületes Capitania volnek [UstT]. 1596: Ez azért bechwlletes Vraim az en Safarsagomnak Reges-tuma [Kv; Szám. XXIX. 6. 182]. 1605: kóuetem a' tw kgltek böczwletes szemeliet ondok bestye-nek zida [UstT 16/63]. 1608: beoczeolletes vrain^a [Dés; DLt 306. — ^aA városi tanácsdagokra von.]. Zolgalathomat jrom Kgteteknek mint böczwletes szék wleó Vrainnak [BSz; SLt CD. 3] | Jeöue-nek my eleönkbe, Egy feleöl az my Bechiwletes Vrunk Colosuari Ghellyen Imreh [Kv; RDL I. 85]. 1609: beocziulletes vrain^a [Dés; DLt 312. — ^aA városi tanácsdagokra von.]. 1670: beoczeóletes Eskeot Vraink [Dés; DLt 320]. 1672: Az mi beoczwletes hiwwnket, az Nemzetes Zentlazlaj Kamuthj Balas vramat bocziattottuk Kegielmetekhez [KvLt PLPr 40a fej.]. 1674: Tisztelendő és Böczületes Birak Uraim cum Protestatione szolok Kgmtetek előtt [Kv; RDL I. 8]. 1675: adom ezt az en peczetes leuelemet, illien Beöczwletes zemeliek eleott . [Kv; i.h. 9] | böczywletes fő emberek ielen leuen intek ökök hogy özze bekellenenek [Csz; BLt 4]. 1679: Megh tekintven azért Boyer Peter ezen beöczwletes zemelieknek intercessiojat egy

nagy es szép szanto feoldet ... ajandekoza [Fog.; Szád.]. 1628: mas uttal böczületes ember által megh fogatua(n) az keze, oltalmaztattam megh hogi kesivel által ne(m) vert [SzJk 31]. 1629: Teszek Testamentumot Beöczwletes es emberseges emberek előtt [Uzon Hsz; BLt]. 1631: Ez fassiomat töttem ilyen böczyolletes io akaro Uraim s kedves atyafiai előtt [Szentmargita SzD; Told. 26]. 1636: Böczwletes Vraink^a [Dés; DLt 396. — ^aA városi tanácstagokra von.]. 1637: Szemwnk Eleiben uiuen . Becziwletes Diuisor vrainknak Irásit ... [Kv; KvLt IV. 28]. 1640: István házán lako Sothi Istuán neuw böcsületes nemes szemeli [Ne; Told. 27]. 1642: bizonyos transactioni becziolletes Arbitrer Uraim eleött ő kegyeivel leven ... [SzJk 58]. 1645: Szolgalatomat ayanlo(n) Kegldnek mint böczületes io akaro Uramnak [Kisbuda BN; BesztLtMiss. Retteghj István lev.]. 1650: Ezek Beöczületes Vraink az Bizonsagok valasok [Uszt 8/64, 64b]. 1655: bütsületes emberseges Fő emberek [Marossztyörgy MT; LLt Csáki-per 297. L. 1]. 1658: Nemzetes Gyerő Monostori Ebeni Laszlo U(ramna)k böczületes fő ember szolgank(na)k Soldos allotasat minden nemű jóságairol ... megh engettük [Wass 28 fej.]. 1662: Vagion Egy haz ... estimaltuk teób becsületes Ucza Capitanival Tizedesivel, es szomszedsagokkal edgiüt in ... f 100 d — [Kv; RDL I. 146]. | Böcsületes Hivünköt Nemzetes Suki Ferenczet ő Kglmet bocsáttottuk ki Vármegyejébe ... [SLt A. 50 fej.]. 1663: Jeüenek mű eleönk(ben) illien bücsületes szemeliek [Kozmás Cs; BLt]. 1664: parancsolyuk ... ad primum Marty proximi sequen(te), okvetetl(en) Radnothon lehessen, ... hogy több arra rendeltetett buczületes hiveinkel együtt indulhasunk onnet Colosvár felé [Wass 16 fej.]. 1666: Beldj Pálné Asz(szonyo)m holtom uta(n) ezen böcsületes embereknel keresse^a [Kv; BLt. — ^aA végrendeletet]. 1676: Országos el mulhatatlan dolgaink levén, melyeket töb becsületes hiveink között hűseggel is közleni akarunk: kglsen, es ige(n) serio parancsolyuk, ad diem 15. proximi mensis octobr(is) Fejérvári városunkban jelen lenni semmi keppen el ne mulassa [Gyf; RLt O. 5 fej.]. 1678: bücsületes személyek [Csicsó Cs; LLt 126 Litt. C]. 1680: bücsületes szabad személy [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151] | mas böcsületes kereszteny Emberek Eczaka(na)k idejen magok hazokb(an) csendesen nyugosznak s alusznak [Dés; Jk]. 1681 oda feles szamu böczülletes embereketis Conuocaluan azon öröksegen leüd ők hazat ... Biro Istuan Urunknak szamara böczüllöttünk (!) [Homoród-sztmárton U; Borb. II] | varosunkbeli bötsületes Biro [Kv; Pk 6]. 1683 k.: böcsületes hűtös ember Öregi Szabo Mihály [SzV 61]. 1688: becsületes jo akaro Vram [Dés; Jk]. 1690: Császár eő Felsege ... bücsületes Kapitannya Lázár Ferencz Vr(am) [Szárhegy Cs; BLt]. 1693: az fen meg irt bücsületes személyek evictiot is fogadanak [Újfalu Cs; LLt]. 1696: Kolosvarat lako Nemzetes Jenei Mihály kolosvary Reformata Ecclesianak Curatora több bütsületes Curator Tarsaival edgyüt

[SLt O. 39, „Legheni Nemai Istvan” viceszb. sk] ezen Also járásbéli böczületes Fő Biro Szász Czegőj Balog János [Dob.; Wass 25]. 1699: (Feleségét) hiti mellé böcsületes emberek által hivatta [SzJk 323]. 1710: a mely böcsületes emberek érettem kezesek lesznek, az kezesésgbe belé nem hagyom [Szereda Cs; SzO VII, 151]. 1711: Találtunk egj böcsületes ember giermekit is szolgának [Mindszent Cs; Born. XXXIX. 50 Cziko Ferenc Kászoni János főkirálybíróhoz]. 1720: Az Falunkb(an) vagjon egj bötsületes Lejtmány [Szökefva KK; TKl Zolyomi János Teleki Pálhoz]. 1730: Thordai Györgj Uram . Rakosi Unitaria (Igy!)^a betsületes Praedicatora [Aranyosrákos TA; Borb. II. — ^aTollban maradt: Ecclesia]. 1735: hivata . egy néhány Böcsületes Embereket [Altörja Hsz; i.h.]. 1760: jövének elő(n)kbe két részről valo böcsületes személyek [Szentsimon Cs; Hr 10/53]. 1778: ket betsületes Kantzalistákott hoztanak volt a Possessor Urak [Jobbágyfva MT; LLt]. 1813: betsületes személyek [Dés; DLt 162]. — b. közösségre, testületre, elvont dolgokra von. haszn-ban: 1603/1618: az kolosvari Beczwletes Tanacz [Kv; AsztJk 16a]. 1616: Protestalok solemniter az böczületes Tanacz előtt [Kv; KvLt Vegyes III]. 1651 My Kozma Andrass es Simandj Marton Az Beczuletess Tanaczull, kj Boczattatuan ez Dolognak Jgazjtasara, ... el Jgazitottuk, Istenesen [Kv; RDL I. 134]. 1653: (Mészáros Péter) ennek az böczületes Var(me)gienek Vice Ispannya volt [Ne; KemLev. 1394]. 1657: Vybeli mártó(n) Elek Janos vramat rutul szitta melyet . el ne szénüedgyen az Beczülletes Chae [Kv; Öjk]. 1694: Az Böcsületes Czehnek Solemnis Congregatioja lévén nemzetes Tolvaj István az Császár György vrainmek tének Instantiat Szólósi Gabor Deák mellett hogy a Böczülletes Czeh a szokot Remeket neki kiadgya mellyet a Böcsületes Cze kys adott annak modgya szerént [Kv; i.h.]. 1700: az Erdélyi Reformata Religio nevével, kérnök Atyafiságoson és intenők ... az Catholica Religion lévő becsületes Rendeket, hogy ... azt az Szándékokat ő Kglmek tegyék le [Törzs]. 1776: Aniko Kis Asz-szony ő Nga beszéllette, s panasolta, hogy ... Groff Lázár betsületes Conversiot nem tart, hanem imez amaz Személyekkel conversalodik [Kóród KK; GyL]. 1808: Közönséges gyűlése lévén a Betsületes Czéhnak egyenlő akarathal végézte, hogy az ott Jfjak tartoznak a sir ásással [Kv; KCJk 21a]. 1811: Bé állat a Betsületes Nemes Czehban Nagy György [Kv; i.h. 109a]. 1834: a Kolosvári Betsületes Czeh Consensusából az Apród esztendeit ki töltvén Simon Jo'sef szabadnak mondatott [Kv; FésüsCJk 33].

3. tisztas; onorabil, respectabil; ehrbar, ehrwürdig. 1607: Az Vrak semmi egieb haddal ninczenek, hanem cziak magok zolgaiual, a' mint illik ollian rendbeli Vraknak iarni, keserik az eő Felge beczwletes testet [Lompért Sz; Törzs]. 1621: Nemzetes hiuwnk Kornis Ferencz Vduarhely szeki kiraly biranknak, meg tekintuén mind magara es nemzetére nezue az hazában beöchületes

allapottiat es ertuen az vduarhelyi uarunk(na)k megh építésere ualo io inclinatioiat . . azon uarunkott . . neki inscribaltuk [i.h. fej.]. 1750: betsületősebbnek ítéltém az egy pár Atalag finum Aszu szőlő bórával kedveskedni [Gagy U; Ks 83 Péterfi Sándor lev.].

4. beccses; scump, prețios; wert, wertvoll. 1620: az eő felge Nagiob meltosagha valo menetelihez* kepest, sokkal beccziwleteseb, es nagiob ajandek kevantatnek, az megh latogatasra es salutalasra hogj nem mint eleőtte valo Jdeőkben vy eztendeő ajandekkel zoktak eő kglmek latogatnj eő Felget es mellette leweő feő rendeket [Kv; TanJk II/1. 289–90. *Bethlen Gábor királlyá választására von.].

5. rendes, tisztességes; așezat, cumsecade; ordentlich. 1782: Tudom hogy volt Réz, on fa edénnye, méser főző üstye, 's minden Házi Portékája, mely egj betsületesebb Házhöz kívántatik [Mv; D. 4. XXXVI]. 1806: ma betsületesebb voltam mint eddig [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 333]. 1807: Letzkét tanultam a Mathesist elől kezdettem harmadszor, de sovány Letzkét mondtam belőlle . . . dél előtt szintén ebédig tanultam még sem tudtam egy betsületes Letzkét mondani [Dés; i.h. 222]. 1840: bátorságosabbnak láttam betsületes helyen hálni [Dés; DLt 277].

6. kb. derekas, istenes; puternic; tüchtig. 1805: a Letzkét elmondottam de nem tudtam jól mellvertis 4 betsületes veszsöztskét kaptam az alfelemre | Károlyért atyafiság jussán tartottam a Sárga bugyogomra 4 betsületes veszsöztsket pro apetit, nékie 8 volt, s felét el vettem mert nekem egy sem volt [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója].

7. súlyos; greu, grea; schwer. 1725: En ezen becsületes nyavalyából csak nehezen épülhetek, már ugyan fenn járok, meg unván az kinyeztetést de bizony gyakrabban pálcza nélkül nem igen járhatok [Darlac KK; Ap. 2 Haller János Apor Péterhez].

becsületesben tisztességesebben; mai cinstit; ehrlicher. 1644: ügjekezzenek . . az kiczin neueletlen fiackkamot az edes kűs Mihokomot menteől becczületesben nevelni es scholaban iartatni [Nyárádtő MT; Sár. végr.].

becsületesen 1. cinstit, onest; ehrlich. 1815: Krétz Kretsun . . ezen igirt gabonát minden Esztendő végével becsületesen bé fizetni tartozik [Benedek AF; SLev. 2]. 1837: Jo szivű barátságánál fogva küldöm Szekeren az igért törőkbuza után én is annak árrát betsületesen meg adom de jól tévőségét megis szolgálom [Ótorda; TLt Praes. ir. 380/844 Kassai F. Mihály ügvpéd lev.].

2. tisztességesen; cuviincios; anständig. 1598: az A Vaida Janos zidott enge(m) rűt zitkokkal, megh bochassa kegtek, . . kűrafianak, Kerte(m) hogj bechilletese(n) zolljo(n) ne rűtollyon [UszT 13/21]. 1640: Hajdu Lászlóné Kecskeméti Kata asszony fassa est: Az mikor innét Erdélyből kijöve ez az Báthori Anna, oda Váradra jöve, s

az uramnak vagyon egy házas leánya, ahhoz igen tartott, mert jó varró volt, de ott bizony igen böcsületesen viselte magát. Soha semmi gonozt hozzá nem hallottam [Mv; MvLt 291. 233a kk. átirásban !]. 1662: azokbul szegény Anyámnak elteig böcsületesen prouideallyon [Hsz; Bál. I]. 1765: Günther Ferencz Uram . . Ezen háznak minden munkáját böcsületesen el végzi . . , apro miveseket kő miveseket maga fizeti [Kv; Ks 11. XLVI. 44]. 1767: a Magyar Legények vendégségében oda jöve Telegucza Juon, kit is ott az Legények becsületesen acceptálvány (!) borral, annyit ivutt a mennyi neki tetszet [Betlensztmiklós KK; BK]. 1783: becsületesen viseli magát [Drasó AF; TSb 24]. 1798: (Müllerné) sokszori Susogására Müllers az ablaknál akkor betsületesen veszteget Delucio Legényt szoval meg támadta, le Huntzfutolta [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1816: itt s más meszse levő terhes Határokon feles jo Szénákat tsináltattam, és azon kitsiny erővel égybe hordattam, és betsületesen be is kerteltetem [Hidalmás K; JBMiss. Tankó József gr. Korda Annához] | Zanda Ignázt Mester (így !) ki töltvén Inasi aprod Esztendejét Betsületesen azért a Betsületes Chis (!) Szabadnak mondtotta Mere (!) az Isten Segelye [Kv; FCLev.] | Bodonbol tizen egy font tsépűtt vittek ha a szolgáló azt akarja hogy czifra kosokja legyen úgy fonnya meg betsületesen bé veroinek Jo lesz Saknak [Kv; IB Korda Anna lev.]. 1847: ott mulattak betsületesen [Dés; DLt 1135].

3. (nagy) tisztességgel; cu mare cinsté; in allen Ehren. 1607: semmi egieb wgiekezetwnk, az eő Felge becczwletesen ualo temetesenel ninczen minékwnk [Lompért Sz; Törzs]. 1662: parantsoljuk hwseghteknek abban a feő Capitanysaghnak tisztiben eő kegyelmet, ighen beőtswletesen vigye be [KJ fej.]. 1669: Kapikia Bőer Sigmond Instructioia eő kglme az Vaidát eő kgmet szonkal keoszöncze becczületesse(n) [Törzs fej.].

4. derekasan, istenesen, veszekedetten; tare, strășnic; tüchtig, toll. 1805: mivel tegnap estve jól ettem volt a Malatz husbol, ma hántam betsületesen [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója].

becsületétel beccsar-lehelyezés/lefizetés; depunerea/achitarea prețului de evaluare; Erlegung der Schätzungsgebühr. 1595: Azert p(ro)testaltam affelől melljeknek bechyęt letette hogy Itillje az teorueny megh ha helyęn lezen az a' bechyę (!) le tetel mint hogy keőzbeől tette le [UszT 10/10].

becsületlen megbecsületlenül; fără evaluare/estimare; ohne Abschätzung. 1592 k.: en az coweket mostan nem keresem hane(m) cziak az en rezemett mely mindenestwl teot volna beochwlwe hwzon eott penz hia(n) huzon niolczy forintott az kiwul maradott beocziwletenis egy wneo, egy gyermeklo valami diznokis marattanak volt beochiw nelkwl [UszT].

becsületlenség becstelenség; mirșăvie, necinste; Unehrlichkeit. 1581: Az zolgakat penigh eo kegme

Biro vra(m) olj disciplinaba visellie hogy az varossy nepe(n) erőzakot bechwlletlenseget zidalmazast ne chyelekeggienek, Mert eo kegmek Nehez keppe(n) veottek mostis à my essët es essyk Naponkent, kit ennek vtanna ugya(n) ne(m) Akarnak semmy vto(n) elis twrny [Kv; Tan Jk V/3. 244a]. 1600: az aztalos Gjeorgy vram zolgaloia Jllien galazatos zoual Beocheolte Gazdait az azoniatt soksor megh hazuttolta . nem giozuen megh zamlalny az meny Beocheolletlenseget tett az leani az Gazdain Kit soha Zolgalotul nem hallottam ennél teobtül amitt Atteol (!) [Kv; Tjk VI/1. 391a].

becsületsértés injurie; Ehrenbeleidigung. 1868: Imre Korpos Kata be panasolja Ignác Ferit mint a ki őt becsület sértéssel illette leanyi szemermét illetvén [M.gyerőmonostor K; RHAk 34].

becsületszó adott szó; cuvint de onoare, cuvint dat; Ehrenwort. 1859: miért igerjek olyat a' mit meg nem tehetek, mert akkor becsület szavam lenne compromittálva [Szu; Pf].

becsülettétel tiszteletadás; onoare, cinste; Ehrenerweisung. 1722: azon Városnak* holmi punctumokból allo dolgai lévén az Cancellarian, az egész Gyűlés alatt az oda valo Biro edgjszer sem jöve hozzám nem becsület tételére, hanem maga kötelessége szerint a Város dolgainak procurálásáért, nem volt emberség, sem kötelességének végben vitele [Búza SzD; Ks 8 Bornemisza János lev. *Kv].

becsülevél kárbecslő irat; act de evaluare/estimare; Schadensschätzungsschrift. 1696: az arrul valo Betsü Levelből az mint kitettségik akkori allapatyáb(an) becsültettek öttven magyar forintokra [Dés; Hr 3/43]. 1819/1831 A' Kolosvári határon az elő völgyben lévő Hunyadi Sámuel successorinak elfoglalt Kaszállojakról szollo betsü Levél Hegedűs Sámuel, Szathmári János, és Baritz Josef subscriptiojak és petséttyek alatt 19a May 1801 [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1831 a' Déés Aknai Birákok által megis becsültettem erről az Birákok által készített Becsü levél világosabban is meg mutathattya [Dés; DLt 332]. 1844: Alabb irtak, adjuk ezen hiteles Öszveiro és Becsü Levél Rendjében jövődöbéli bizonysgul tudtára minden illetőknek azt; hogy ... Grof Vass Adam Ur kére bennünket ara; hogy ... Szent Egyeden Fekvő rész örökös Jozsagából 20000 az: az: Husz ezer váltó Rhforint értékig irnánk össze [Wass 13]. 1849: A Malom beli károk betsü Levele a' becsüsők nevek alá irások alatt [Héjjasfva NK; CsZ]. 1872: az erdőben kár tétetett Bálint (:Kongó:) János által, ki egy vas horroggal az ágakat tördelte, a horog, Mint bünjel el is vétetett tőle . a gondnok a becsü levelet bemutatja, mely helység birája Szabo István, becsübiztosok; Kozma Mátyás és Kúpa János által van aláírva [M.bikal K; RAK 298].

becsülhet felbecsülhet; a putea evalua/estima; abschätzen können. 1582: My azért akkoron ely Mentyunk vala Coloswarra Es az szamos falwy hatarra my nem mehetenk oda az nagy vyzteol, Az mennyiere lathattúk, azt lattuk hogy Isten Beochywlhetette volna meg az kart, Mynemyw nagy karokra vala, az Gatt Myatt valo Torlas [KvLt VII/4 a km-i konvent okl.].

becsülhetetlen fel/megbecsülhetetlen; inestimabil; unschätzbar. 1762: a viz igen sok károkat teszen . 40 kalongja buzájok el károsodik . Szenajok, török buzájok s egjéb gabonájok becsülhetetlen vagyis mondhatatlan károkkal, ugj a falu között veteményekben dohányokb(an) igen sok károkat teszen [Marossztygyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. 1771: Eő Excellentiájának az időtől fogva miolta az Kiralyfalvi malmat Epitettek ... becsülhetetlen kára vagyon [Ádamos KK; JHb XX/26. 10].

becslő I. mn 1. tisztelő; care cinstește; ehrend. 1774: Szüleiket becsüllő Gyermekek [Kozár-vár SzD; Told. 22].

2. értékelő; evaluator, estimator; abschätzend. 1830: mind a' csupa szabad tettzések szerént procedalo exequutorok (!), mind pedig a' dolgok érdemét vagy igen fel, vagy igen alá becsüllő becsüsők által külömb féle, és a' perlekedő Feleknek, kárt okozo rendtelenségek csusztattak bé [Kv; Borb. II gub.].

3. ~ bíró becsüs; estimator; Schätzmeister. 1803: Faragói* becsüllő bírak [LLt 16/26. — *Faragó K]. 1843: A Betsüllő Birákok és Assesornak fizettem 11 Rf [Görgény MT; Born. F. Vc].

4. ~ bizottmány (vagyon) felértékelő bizottság; comisie de evaluare; Schätzungskommission. 1868: A vén asszony a mint mondja „Uram végett” mindenitt el akarják venni, már a Becsüllő bizottmány ki is van nevezve majd a föld alá buvik [Kv; Pf Barabás Sándor jogász lev. — *Ti. szegyenletében].

II. fn becsüs; estimator; Schätzmeister. 1570: az Beochwleoknek sem fizethet megh hane(m) palochy attha Megh [Kv; Tjk III/a 167a]. 1745: Ezen meg irt szőlők(ne)k Bútsüllői volta(na)k [Told. 3].

becsülődik becsültetik; a fi evaluat/estimati; abgeschätzt werden. 1816: amik Jelen voltak külön becsültük ami kár volt ismét külön becsülődöt

A Gabonás becsülődöt meg a kár külön Rf. 25 kár Rf 2 [Szamosfva K; Born. III. 23].

becsült felértékelt, megbecsült; evaluat, estimati; abgeschätzt. 1596: Damokos Leorincz beocziwlt pozto ruha arraba(n) f — 35 [Kv; RDL I. 65]. 17680: ezen 50 forintb(an) böcsült szőlőket bocsatottuk ezeknek az Desi emberseges emberek(ne)k kezekb(en) [Dés; Hr 3/41]. 1812: ha az all peres tud másoktis, a' kik vágtak volna adgya fel, és légyen társa az is a' meg fizetésib(en) az Praetendált és becsült kárnak [Petrilla H; JF 36 Prot. 14].

becsültet 1. felértékeltet, fel/megbecsültet; a dispune să evalueze/estimeze; abschätzen/aufwerten lassen. 1573: Immar az Eleot Regen meg volt Beochwwe az haz, Eo meg zolt hogi ha ely akart adny myert Beochwltettek Ilen draga (így!) Tijes ugi Iartok ezzel mynt lepeo Mate az eo draga hazawal [Kv; Tjk III/3. 136]. 1592 k. Előzőr chak zep zoúl hy uala Sandor Lúkachne bechyltetny, de nem menek hane(m) veghre pechettel hyúa my bechyllenk megh az eözze [UszT]. 1814: Mikor betsültetni hivattunk akkor már az edgyuk (!) Sertésnek tsak egy darabb börtit találtuk [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. elbecsültet; a evalua; abschätzen lassen. 1582: Az vthan a' teorweny rea erezte peter deakot hog az Adossagert kiwel neki eothweós Miklos tartozot volna, haz Rezt beochwllenenek | Mikor az beochwseokkal ot volnank, Azt monda Peter Deak: Zeretheo vraym Ne vellietek valamyre ezt hog en ez arwaket beochwltetem, Mert Nem Akarom hog Zabo Simonnak Jusson [Kv; Tjk 4/1. 13–4]. 1584: Vrbanus Bothweós. fatetur... tuggia hog Daroczy Peter Ados volt f. 275, Daroczy Balintnak es Az Tot es az Mayort ezert bechwltete Daroczy Péter Balintnak [Kv; i.h. 214]. 1585: Daroczy Peter ... Mind ruhayat es feleségnek meeg fedeletis Neke(m) beochwltete egy Arany gywreoyetis Nekem beochwllek [Kv; i.h. 395]. 1637: Tudom aztis mikor Czeglédi Demeterne becsültete az leanira valo keöltseget, kit ennek az Nagi Janosnenak adott volt, s egy darab kertet becsültete erette [Mv; MvLt 291. 93b]. 1672: kellett Thot Mihaly vram(na)k böcsültetni ... az hetven eot tallerokigh böcsz szerint Tisztek által, elis foglaltatot [Jobbágyfa MT; Bál. 50].

3. (kárt) rábecsültet; a evalua paguba ce trebuie să plătească cuiva; (Schaden) abschätzen. 1751: Vándorék(na)k ... ha ez efféle vigjazo Határ Pásztorok valami kárból néha be kaphatták is be hajtott megh kötözött Marhájokat ... ha valami kárt marhájokra becsültetnek azt számban sem vészik a' reájok becsültetett kárt megh nem fizetik az Becsűseknek ítéletek Szerent, hanem csak a' mit akarnak [Balázstelke KK; IB]. 1782: a Szovatiakra a Nevezett Rétből Szénátis betsültettek De mennyit meg mondani (így!)^a [Mocs K; JHbK LI. — *Tollban maradt: nem tudom]. 1831: A Guja beli Marhak által tett széna, Sarju, és törökbuza kárra nézvé Dregan Vonutz azt reflectálja: hogy a Marhákat meg kell vala kötni, és en reám ugy betsültetni [Dés; DLt 332. 5].

becsültetés 1. becslés; evaluare, estimatie; Abschätzung. 1594: Asz Herczegh Pal Vram Marhayat talaltak asz keolessen es aszra Bechwltetesyre (!), Pan Janos az Deesy Byrakat es Polgarokat kwlte ky es aszok bechiolleetek megh az keolessen Valo karth Vgyminth Tiszenhath forintra. az Herczeg Pal Marhayara [Dés; DLt 246]. 1596: Biro vram kwide ala Apahidara hogi az Jobbagi Istwan iobbagyot elfoglalliam, es bele iktassa(m) az hazbais magamat, es megh bechwltessem, az

Biraknak, polgaroknak, bechwltetesert ... attam egi vider bort d 24 [Kv; Szám. XXIX/6. 72]. 1601: Zeoleomereoket valasztottanak eo kgmek varosul az ket Nemzetbeol^a ... eskettessenek megh rea, es az beochyeoltetesben az tanach autoritassa nekeol semmi keppen ne merezelyenek procedalni [Kv; TanJk I/1. 383. — *Ti. a magyarból és a százból]. 1789: requirala minket Prelukai László Ur ... B. Jenő Mihály Uramtol vásárlott Telekre és azon Telek után valo appertinentziás Irtásra eddig tett Meliórátióinak betsültetése végett [Kód Sz; Végr.].

2. elbecslés/becsültetés; evaluare; Einschätzung. 1570: Filstich Leorincz ... eo Biroságaban Erthe eleg Adossagat Kalmar Janos Torozkay gergelien tervwen zerent ... Az Theorweny azt Mwtatta Kalmar Janosnak hogj Marhaiabol vegyen Jgazat ... Kalmar Janos vgy Bochatta oztan az haznak Beochwltetesere varos Theorwenye zerent [Kv; Tjk III/2. 144b].

becsültetett felértékelt/becsült; evaluat, estimat; abgeschätzt. 1751: Vándorék(na)k ... ha valami kárt marhájokra becsültetnek azt számban sem vészik a' reájok betsültetett kárt megh nem fizetik az Becsűseknek ítéletek Szerent, hanem csak a' mit akarnak [Balázstelke KK; IB].

becsültetik felértékeltetik/becsültetik; a fi evaluat/estimat; eingeschätzt werden. 1585: Vagion eg' Rez chath parta Eow hitwan es eg hitwan visselt keosseonthiw ... beochwlteteöt ad f 8 [Kv; Szám. 3/XIX]. 1697: Az Czicz hegyen levő szőlők böcsültettek | böcsültetett Nagy Pál számára [Dés; Hr 3/38]. 1727: Tudgyaé a Tanú hogy a meg zálogosítás után, említett Szuka István Uram azon Parlagot meg becsültette, skik volta(nak) jelen azon becsűb(en) és mennyire becsültetett? [Kr; Borb. II vk].

becsűmarha felértékelt/becsült (szarvas)marha; vitá evaluatá/estimatá; eingeschätztes Vieh. 1670: az mely eoreokseget az I. ot bir kit veot megh ... Fekethe Tamastol beochy marhaua, vgy mint ket tulyokkal [UszT 45a]. 1625: ha penzt adot, enis penzt adok, ha pedig Bwczw marhat adot, enis Bwczw marhaua akarom meg elegittenj, mert nem tagodhattia az en batiam, hogi nem egi uolnek uelle [i.h. 18a]. 1658: böcsű marhak [Tarcasfva U; Pf].

becsűpénz (az okozott kárért megállapított) becsösszeg; suma stabilită prin evaluare; (Schaden) Abschätzungsgeld. 1767: Btyikán Toma nevű alah (!) ember fizessen egy Köből buzát eo Nagysagank az becsű pénzt hajto penzel együt Le tévin [Kv; Ks 11. XLVI. 49]. 1774: Tisztarto Bálint Ferentz Uram a Szép kenyerű Sz Mártoniaknak adot volt egy Bikát, melyis hogy megh döglöt a meg irt Falusiaknál 18. forintra betsülték meg, de megh fizették az Udvarnak azon betsű pénzt vagy Sem mi nem tudgyuk [Mocs K; Ks Consr. 54].

becsűpohár a becsűsöknek járó ital; băutura ce se dă estimatorilor; Schatzmeistertrank. 1760.

a becsü Pohárral meg kínálván a Falus birot és eskütyeit a Károsok, hogy a Kárt ki mondanák, Semmi képpen ki nem akarván mondani. Kén-telenítették a szomszárdi Falu Eskütyeihez . O. Csesztvére (!) recurrálni [Mihálcfa AF; Eszt-Mk]. 1809: Az Betsü Pohár Négy Fertály Pálinka [Vécke U; Told. 40a]. 1815: meg hivata múnkdöt... Henter Antal Ur ónagysága ..., holmi el károsodott Buzának . meg Betsülesire, ... Betsü pohárt adot fel Ejtél palinkat [uo.; Told. 37]. 1825: A' Legeni^a Betsüs és hites Birák Ezeknek másfél napra Diurnum egynek egynek per 15 xr ..., Betsü pohár fél kupa pálinka a' xr 32 [KCsí 4. — ^aM.légen K].

becsüs I. mn 1. becses, értékes; valoros, prețios; wertvoll. 1665/1753: Mivel az Erdő itt a' Dálnoki Határon szük s bütsüs is, azt fel nem osztottuk, hogy közönséges erővel inkább oltalmazassuk [Dálnok Hsz; Told. Fasc. 30]. 1675: a belső örök-seg az külsőnel bucsüsebnak itilítet ada ... a szanto föld melle ... in paratis pecunys ... negyven niolez magjar forintokat [Szentimre Cs; Hr 5/1]. 1748: a Mezőségen szük, és igen becsüs, az erdő [Nagyercse MT; Told. 79]. 1756: Olyan nagj, és jo erdő az, hogy azon kívül a' melly köz erdők vadnak, azoknál tiszser is bötsüsön azon erdő ...? [Kük.; Ks 15. LXXVII. 17 vk. — Ugyanezen vk-nek egy másik másolatában (i.h. 3) az itt idézett szövegben *becsüseb* forma áll]. 1766: Arany, ezüst, gyöngy Köntös, s egyéb böcsüseb Portékai [Szár-hegy Cs; LLt Fasc. 96]. 1774: a negy ökrök közül az két betsüsebbet adgyak Aniskának [Betlenfa U; Ks 14. XLIIIb özv. Geréb Józsefné Szeredai Anna végr.].

2. ~ bíró becslö; estimator, expert in evaluări; Schätzmeister. 1815: két Kantzalista Déjákat és mint egy 50. Számból álló Idetsi lakos Szászakat Betsüs Birák(na)k az Helynek Színére átalís hozván, a' minden azon részen volt ujjításakat, építményeket meg Betsültettünk ... in Summa 350, Renes Forintakra [Orsova MT; Born. G. XV. 13].

II. fn 1. becslö; estimator, expert in evaluări; Abschätzer. 1582: Az uthan a' teorweny rea ezezte peter deakot hog az Adossagert kiwel Neki eothe-weös Miklos tartozot volna, haz Rezt beochwilenenek | Miklor az beochwseókkal ot volnank, Azt monda Peter Deak: Ne vellietek valamyre ezt hog en ez arwaket beochwltetem [Kv; Tjk 4/1. 13—4]. 1597: Joannes Rosas fassus est, En neke(m) az bechews vram semmit az en adossagomban ne(m) bechewlleottek a Cantor Pal marhaiabol [Kv; Tjk VI/1. 4]. 1598: hallo(m) az Nagd szaiat, en kez vagyok vagy elseobben vagy kesebben hogy fogiunk bechist, Az bechysek el menenek velünk oda az hul en nekem buzam vala az Kis Antochy (?) Mihaly hazahoz, fel haghanak megh latak az búzat Joúa hagiak, hogy Jo búza megh bechillek, egy egy forinton hagiak eóted fel kalongyaiara | Elezer az foga bechist ..., Az búzaban kj vontank bechilleók eótedfel kalangiajaual egy egy forintra ... eleget

vetelkete<k> hogy ne(m) vezi uala de ozton neki alla s ugy foga bechist előzer [UszT 13/38, 41]. 1603: ha adossok löttwnk volna, bechiwst kellett volna kernerd es beczw zerint meg Elegitötelek uolna rezem zerint [i.h. 17/68]. 1629: az Beöcsüsekkel enis ot valem s az mi holmi egjet mas leön el Beöcsüleők [Mv; MvLt 290.170a]. 1692: ez megh irt Szölő földnek böczüssi [Kövend TA; KW]. 1728: egyik becuss maga volt Konya Mihál Ur(am) [Szacsva Hsz; SVJk]. 1751 Vándorék. a' reájok betsültetett kárt megh nem fizetik az Becsüseknek itélete Szerent hanem csak a' mit akarnak [Balázstelke KK; IB]. 1782: Ezen miránk betsüsekre jött Praefectus vram rutul meg szidván bennünket [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 9]. 1792: a meg hitelt 7. betsüsek a betsülest folytatni kezdettek [Mezőcsávás MT; Kp II. 31]. 1793: Betsüsek Neve^a [Mv; MvLev. 2. ^aKöv. a nevek fels.]] A Betsüsek voltanok^a ... mind három Adámosi Lakosok [Ádámos KK; JHb XIX/52. — ^aua.]. 1802: A' Betsüseknek Phung 1. Dr. 68 A Betsüsek ezek voltak^a [T; BLt 12. — ^aua.]. 1814: a Tutajos el bocsaátott oly feltétel alatt, hogy Tutajja mind addig az én birtokomban légyen, míg ahaz értő Becsüsekhez hozván károm meg becsültetése végett, engemet plenarie nem excontentál [Hadrév TA; TLt Köz. ir. 1527/814]. 1821: Elő hivatván a' törvén Szék ezen betsü-seket meg kérdezte hogy azan kert micsa állapotban volt, továbbá a' kárnak mennyisége felöl [H; JF 36] | Ezen .. helyeket a' nevezett betsüsek ... hitek után 55 M Forintokra, és 8 Drokra betsülék [Fintaháza MT; D. I. VIB. 3]. 1823: Dobai Uram nem engedte, hogy a' betsüsek oda vigyem, nem vihetvén ki a' betsüsek Dobai Uramért megis a betsüsek(ne)k fáradságokat meg jutalmaztattuk [Dés; DLt] | Betsüsek végig jelen voltanak [Kakasd MT; D. I. IIIA. 1]. 1830: a' hibás betsüt ejtett betsüsők ellen is a' meg sértett fél panaszos fel adására... a' concernens Tisztviselők ... procedalni köteleztetnek [Kv; Borb. II gub.]. 1844: Grof Vass Ádám Ur kére bennünket ara; hogy ... Szent Egyeden^a Fekvő, rész örökös Jozságából 20000 az: az: Husz ezer válto Rhforint értékéig irnánk össze, és azon bizonyos részt-fölveendő Hütös becsüsök által becsültetnők meg [Wass 13. — ^aSzD] | mely táblát . . meg is betsültetvén az ide alább leirt betsüsek által . . [Meggyesfa MT; LLt]. 1849: Az also udvarb(an) ugyan a' nevezett Betsüsök által az épület beli károk betsültettek 631 pfr. 50 xr [Héjjasfa NK; CsZ].

Ha. 1697: Böcsüsök [Dés; Hr 3/38]. 1849: Becsüsök^a [Magyaró MT; DE 2. — ^aKöv. a nevek fels.].

2. becsár/érték; preț de evaluare; valoarea stabilită prin estimatie; Abschätzungswert. 1572: az eleby Malom fayt Beocwsse zerent aggyak nekyk [Kv; TanJk V/3. 65b].

becsüsít becsessé/értékessé tesz; a face de preț; a face să fie valoros; wertvoll machen. 1741: Betsüstitik ezen Szölő hejjet ... a Baratzk.

Bisalma s vad alma fák [Mezőbánd MT LLt 146. B].

becsűsumma becslési összeg, becs-összeg; sumă/preț de evaluare; Schätzpreis. 1853: a' külső monostor uczai . ház és telek mennyen Borbára leányom Birtokába azon terűvel, hogy a' meg lévő és most a' pénzügyi igazgatóságához beadva lévő betsű Summa fele részét Maria leányomnak kész pénzben fordítsa meg [Kv; Végr.].

becsüvetetlen számadatlanul; fără darea socotellor; ohne Rechnungslegung. 1600: Az el múlt eözlet esmegh az vtan hogy el hatta Peter vramat az legeny hiwatta Peter Vramath teörwenyhez, ... minthogy eggiet mas weze el: waygon (így!), ieöien ele, uessenek zamot egy massal, minthogy beöcheö wetetle(n) ment el az legeny es adgion zamoth neki, De az mely napot en rendeltem hogi ele ieöienek, az legeny ki kere kezembol, es nem ieöwe az zamadasra [Szentkirály U; UszT 15/40].

becsvesztés értéksökkentés; scăderea valorii; Wertverminderung. 1845: Miotla az 1811ben egész állodalmunknak nagy szorongást okozott pappiros pénzbeli becsvesztés (:devalvatio:) megegett [Aranyosgerend TA; DE 2].

bedellői I. mn a Bedellő (TA) tn -i képzős alakja; din Bedellő/Izvoarele; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Bedellő: Bedellőer. 1572: Santha gawryla beodeoley torozkay ferencz Iobbagya es kenezze [Torockósztyörgy; Thor. XII/7]. 1624: egy Manylla Demeter nevű tős és örökös bedellője Torda vármegye beli jobbágya... bűdosóban volt [uo.; SzO VI, 76]. 1808: Bedelei Vésza Juon [TVLt Közig. ir. (rtlen) Vásári jk].

II. fn bedellői lakos; locuitor din Bedellő/Izvoarele; Bedellőer(in). 1784: Azt hallottam, hogy a gyertyánosiak buniak, bedelleiek, szolcsaiaik adtak magokat praedálásra [T; EMLt Vall.].

beden 1. bölény

bederget lődörget; a mișca încolo și-ncoace; hin und her bewegen. 1631: Czizmadia Lörinczne Orsolia Aszony fassa est: Enteölemis kert Szabo Giörgj benne: Eleget igirtis ennekem, Egyszer az keozbenis utana(m) jöue erőssen bedergeti vala az szerszamat s mondgja vala hogj fogja(m) meg (:en monda(m) hogj ne(m) fogom en utaltos ember :) [Mv; MvLt 290. 252a]. 1844: a faszát bedergeti a pitsádba mereszti [Dés; DLt 1247].

A jelentésre nézve 1. MTsz.

bedeszkáz deszkával beszegez/von; a căptuși cu scinduri; mit Brettern verkleiden/verschlagen. 1597: az gradich mellieket el wegig be dezskaztak [Kv; Szám. 7/XIII. 12 fogházépítési szám.]. 1699: Az folyosónak penig kőtései Csere fákbol valok gjalult fenyő rovazott (!) deszkákbol az oldalai be deszkázva [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László

lő lelt.] | ezen filegoria .. fenyő deszkával párkanyoson bé deszkazva [Szentdemeter U; LLt]. 1729: A szinnek arulo Tablája a Piacz fele légyen, az hatullya be legyen Deszkázva [Dés; Jk]. 1757 (A ház) Kéménnye kívül bé Doszkázva [Nagyercse MT; Told. 18].

bedeszkázta deszkával beszegeztet; a dispune să fie închis cu scinduri; mit Brettern verschlagen lassen. 1585: Az Trombitas hazanal kezdetuk el az arniek zeket fel rakatny be dezskaztatuk es ülesekert chinaltatunk, es kernyl (!) dezskawal be zegeztetuk [Kv; Szám. 3/XIX. 41]. 1593: Mikor az Darw (?) Peterne kamarayat eiel fel teortek volt, Ahol az Cinterem kapwya felet fel hagtanak volt, ot be chinaltatútk, es az kamaranak az padlasat wyolog be dezskaztatuk | Mikor az plebanos hazat az sok gazbol ky tiztitattak az Cloaca a' hol be zakadot volt, hogi be dezskaztatam, vettem lecz zeget ... d 7 [Kv; i.h. XX/5 122, 132]. 1598: hogi az fa kamaranak padlassit fel teortek wolt hogy azokat ismeg be dezskaztatuk, Attunk ahoz 150 lecz zeget tezen az arra f — [12 [Kv; i.h. 7/XVI. 30—1]. 1678/1718: az kő Istálló mellett valo Arnyék szeket közönségesen eö kglmek tisztcsák meg, az rucsságot hordassák ki igen szépen fel rotatván es be deszkáztatván [Kv; Wass 15].

bedirigál beirányít; a indrepta/dirija; hineinleiten. 1738: ha szükségesnek fog mind azon által íftltettnei, lehet azon vállaszt innen oda bé dirigálni [Darlac KK; Ap. 2 Haller János Apor Péterhez].

bedobban betoppan; a intra pe neașteptate; hereinplatzen. 1637: az legeny csak be dobban oda közinkbe az hazba(n) mereő meztelen, s ot setala feliel [Mv; MvLt 291. 117b].

bedőföd bedőfödös/dőfköd; a înfige în repetate rinduri; wiederholt (ein)stoßen. 1744: az edgyik Soron majd minden Táblat meg vertek a hol pedig Tábla nem volt az ablakon be Dőfödtek [Mv; Told. 27].

bedőfől bedőfödös/dőfköd; a înfige în repetate rinduri; wiederholt (hinein)stoßen. 1762: Téglás a Pitvarba bé szókék de odais utanna intenek s dőfoltének bé hozzája [Hagymásbodon MT; Told. 48].

bedőházi a Bedőháza hn -i képzős alakja; din Bedőháza; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Bedőháza: aus Bedőháza. 1728: Bődőházi ut alatt [Angyalos Hsz; EHA]. 1818: A' Bedeházi Utnál [uo.; EHA].

bedőjt befordít/dűt; a răsturna; hineinstürzen. 1814: kéntelen lesznek szekeremet a .. patak árkába bedőjtenem [Mezőbánd MT; Hr 3/40].

bedőjtet bedöntet/dűttet; a dispune să fie răsturnat; hineinstürzen lassen. 1757: a belső kaput

bé dőjtetvén bé jötenek az Udvarban [Csicsókeresztúr SzD; LLt 49/1277].

bedől 1. befordul/dől; a se răsturna; hineinstürzen. 1773: mykor Segeswarrol Ieouenek Meggies fele, hatwi erte Baly gergy kochiat ... mikor az Togatnal Ieouenek haylany kezd az Baly gergy kochia Baly gergy Mongia volt az zolgaianak hogi az kochy hayol volt ho ho, De azomba Be deol az Thoba felesége germeky Rayta voltak [Kv; TjK III/3. 270]. 1716: (A malmot) él kely bon-tanunk, mivel magától is bé dolj az Küküllőbe [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

2. beomlik; a se surpa; einstürzen. 1744: Töb resze ezen Udvarház(na)k pusztájában áll. Az nagyobbik palotának az fél oldala bé dől [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12].

3. beesik; a cădea în; hinein/hereinfallen. 1626: Boczkor Janos ... kezdé ütnj az molnart ..., es az molnar altal futa a hidon s az nagy palo ueginel meg erek, az molnart, latam hogi ereossen uerenek az molnarhoz ... az molnar az Zegetj Janos kapuan deolt be ot fegzik (!) halua [Szentgyörgy Cs; BLt 3].

4. átfordul/dől; a se intoarce, a coti; einschwenken. 1604: mikor nekwnk Jromos Lukacz meg monda hogy ot wadnak az raczok Sakodon^a latokis hogy weczkere^b Jödögelnek, hat egi felől meg keritöttek, kettem walank el futamodank, en Be dölek egy giepwn, gaspar az Erdő fele foga hat öttet el Ertek [ÚszT 18/139. — ^aM.zsákod U. ^bVécke U].

5. (meglődulva) befelé dől; a cădea înăuntru; (sich lockern) nach innen fallen. 1776: két fogai bé dült (így!) Huruban Stephannak [Szentbenedek MT; Told. 28].

6. kb. benyúlik/lejt; a se întinde; hineinreichen. 1718: A Rövid Dombnál a Nyarasra dülnek be, a Szamosra Kőd fele (sz) [Széplak Sz; EHA].

bedőlt 1. bedőjt

bedőltöget bedütöget; a răsturna; wiederholt einstürzen. 1667: Csiepregi Mihály Ur(am) egykor alá hiva az mesgyén valami szeoleo teoket be deolteogete az mesgyébeol az Szeots Mihály szeoleje felé, monda ezeket mind ki vághatnám, mert mind a mesdgyeh(en) vadnak^a monda Csiepregi Ur(am) (:külyb lévén egy néhány szeoleo teo:) ezt bizony külyb rakták, de bé deolteogeté osztan kglme [Kv; RDL I. 148e. — ^aMartinus Kováts békáspataki szőlőpásztor vall.].

? **bedömöcköl** begyömöszöl/dömöcköl; a viri în, a indesa; hineinstopfen. 1597: zolgaiath . megh kőtezte es fwstelte, es hogy Kegteket köuete(m), eperyet dőmeklet (?) volna be az zolgaia zajaba [ÚszT 12/88].

bedug 1. a băga; hineinstecken. 1584: Mikor Tehene(m) a' chordabol meg Ieót ez Azzony hazara Menth es meg az Ablakonnis be but volna Nagy

giakorta megh az orratis be dugta Ablakan vg orditot be [Kv; TjK 4/1. 249]. 1774: meg álván 'a szekér, én 'a kezeimmel tapogattam Lajtorjájk között bé dugván kezemet [O.zsákod KK; LLt Vall. 196]. 1781: Lattam hogy SZ martoni Szabo Sandor egy nagy reves de elő ágas bogos Cserefában be dugta a' fejét, [Csóka MT; Ks].

2. betöm; a astupa; zustopfen. 1573: az Santa azzonjt kerdette mynt leot volna dolgok keresztwrywal, Azt Monta hogi Mint leot, az Neste kurwafy háromzor Ieot Rea(m) Mezitelen Megh az samatis be dugta vala [Kv; TjK III/3. 64]. 1582: eomagatol Az Azzontol Mas Nap hallottam, hog az zayatis be dugtak volt hog Ne kialthasson [Kv; TjK 4/1. 5]. 1590: az pwskahoz fwta s be dwga az giermeknek az két filel hogy ell ne jeggie(n) [ÚszT]. 1678–1683: ha mikor el júneki az czalard vilag tengere szirenesi (!), vezedelmetekre, kedves, hallasra gionjörűseges sovák ki bocsatasaval őstökélvén benneteket, mas iambor emberek megh rontasara, ... fületeket be dugiatok [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1724: panaszkodott az a Leány, h(ogy) ötet az házba rekesztette s ott tartotta Pekri, minden nap háromszor is kurválkodott véle, ötet el nyomorgatta, a Szájatis bé dugta, h(ogy) ne kiálthasson [Hídvég MT; BK Ludvégi Ferentzné (48) ns vall.] | a mostan karátsonba el ment Szolgálója is mondotta, h(ogy) Pekri U(ram) bé dugta az ő száját, h(ogy) ne kiáltson, és h(ogy) ötet megis rontotta [M.királyfa KK; BK]. 1729: az ki az hordokat bé petsételte ne(m) dugta bé az csökök az aknájába az hordoknák hane(m) csak vg maradtak [Abosíva KK; Ks 99 Némaj István lev.]. 1814: a juk ... valami borza fa ággal bé volt dugva [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: ~a száját betömi a száját, elhallgattat. 1832: Mind Tavaj a Törökbuzára — mind az idén minden gabonabéli Termesztésre nézve szerentsetlen voltam — mert az ellenkező esetben — az irigye, és alaton rágolmozok száját jo rendileg bedugtam volna [Torda; KB Demény János udvtiszt lev.] * ~ja a szemét elhallgattat. 1821: a Roskáni Dominium Krájkijka Pálfi Imre ... Reskányba főzött Pálínkának nagy részét magának tartya, és azt a Dominiumnak Kakutsi által jó drágán el adja, mert két hordoval a másik szemét bé dugta [Déva; Ks Igazfi álneves aláírású feljelentésből].

3. elfed/takar; a acoperi; verhüllen. 1600: egyzer honn nem lewen Aztalos Jstwan az Zomzedsagban kezdek mondany hogy Aztalos Jstwannak Tablaya be vagyton tewe es ablakat az vra honn nem leteben palastal dugtak be ez napal vala be nitek az hazban tehat az Nyreo Mathyas fiawal eolnek az azzalnál Aztalos Jmrehneis ottlewen, kyreol feddemys [Kv; TjK VI/1. 394].

4. berejt; a ascunde; verstecken. 1774: (A) Lakatok(na)k költsait a kapu között lévő Vak ablakban bé dugtam [O.zsákod KK; LLt Vall. 195].

5. bezár/dutyiz; a închide; einsperren. 1780: ha el nem mész, mindgyárt a' Dubába bé dugnak

[Km; KLev.]. 1787 A Fog Ház Vagyon az irt kapu között az hova régentén a foglyokat vagy Rabokat szokták volt bé dugni [Pálos NK; Hr].

bedugacsol betömök; a astupa/umple; zu/verstopfen. 1826: halván a Nagyságod Hajós Malmának pusztulását, el mentem szemeimmel körül Nézem.. az also köve .. nints egy ujnyi vastagságu, és . az also kő bé van Dugatsolva Sok helyt kaptzakkal, hogy a Liszt a Bantoba ne huljon [Klic SzD; JHbBál.].

bedugás kb. beföldás; astupare; Ausbesserung (des Schindeldaches). 1858: az uraság ki szolgáltatya a Zsendellyes fedelek bé dugására szükséges Zsendellyeket [Kendilóna SzD; TKlfi 15 a Kővár vidéki uradalomra von.].

bedugott betömött; astupat; zugestopft. 1801 vagyon a Kamorának bé dugott ablakja [Nagy-nyulas K; D. 5].

bedugul eldugul; a se infunda; verstopft sein. 1797: azon patak(na)k egyenesen folyo árka ennek előtte bé dugulva lévén, a Magyarorságiak meg tisztították [T; JHb Hesdái cs.].

bedugulás eldugulás; infundare, astupare; Verstopfung. 1805: éjtszaka a kürtő bedugulása mián az házban nagy füst támodván ki vittek a Nagy Mama házába [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója].

bedugult eldugult; infundat, astupat; verstopft. 1805: A Gyümölsős és veteményes kertben is igen sok kár sok pusztulás van valami bé dugult sántz van körülötte [Csekélaka AF; KCsl 16].

beéget 1. megéget; a arde; verbrennen. 1573: mykor az Azzon Bele Bochata az hazba^a, Azkor Jo ep volt Mind fedele fala paytay, De most Mind ely pwzwtlt karokat (így!), Be egetet Agas fat, Talpfat [Kv; Tjk III/3. 273. — *Ti. bérlejtét, Molnár Mátét].

2. el/feltüzelt; a arde; verbrennen. 1618: az külső perváta széket, ki szép deszkával vala csinálva, az szolgál egy darabig bé égették volt, az belső istállónak az ajtaját letörték és beégették [BTN 100].

beéjtheti magát kb. befurakodhatik, bejuthat; a se putea víri; sich hineindrängen können. 1714: valamig az Varosi emberek(ne)k buzajok vagjon az malomban addig az Falusi emberek nem örölhetnek, de a kik valami nehezen bé ejthetik magokat az vásárhelyi^a malmokban örölni (:kivált amikor szorgos!) a' vám(on) kívül discretiot kell adni az monarnak és ugj ha valami nagj nehezen örölhet [Berz. 13. II/33. — *Mv-i].

beépít 1. hegyoldalba ásva épít; a zidi în coastă; am Berghang (grabend) bauen. 1875 k.: Van ...

a' kántori telken egy kő, bolthajtásos pincze, egészen az oldalba bé építve, fejl bé földelve [Szucság K; RAK 107].

2. beültet; a planta/sădi; bepflanzen. 1816: Tartozik a' pusztás helyeket szálló tökkel késő fákkaal bé építeni koroznis (!)^a még a télen megtrágyázni [DE 3. — *Értsd: karózní s ...]. 1846: köteles lészen az üres pusztá helyeket szálló tökkel későfákkaal bé építeni [i.h.].

beér 1. benyúlik, ér (valameddig); a se întinde; hineinreichen. 1843: Vagyon egy Préluka nevű hely . a' Sárdi szomszédos Erdőig bé érvén [Kisfalud AF; EHA].

2. (derékon) körülér; a cuprinde; umfängen. 1634: en mondek neki; Te leany nem egiedul vagy te; kjre monda az Leany: Jay Istenem mirol ismered hogy nem egiedul uagiok; En mondek neki; Arrol mert latod hogy ne(m) ér be az felseo ingh, es elol rouideb az felseo inged. Es mingiarast rini kezdé [Mv; MvLt 291. 31b]. 1761: Egy Szép Gyöngyel, Pésma Kláriszal, Boglárokkal bőven köziben gazdagon Gyöngyel öszve fűzett öv, kiis vékony Eimbert három rendel bé ér [Nsz; Ks 73. 55].

3. utolér; a ajunge din urmă; einholen. 1714: Nyisztor Miklos az mint futott . az kanca lora ult Bajor Uram, ugj üzte hogj be érje, de nem érte be [Berekszó H; Szer.]. 1758: midőn az Erdő-allyai Falus Biro a Falu Tagjaival bé érte a Titt Sombori György Uram ekéit, az Erdő-allyiak kezdettek-é elsőbben ... Szitkozodni ? [Kük; Ks 66. 45. 17f vk] Fel indulék... utánna... és bé is érem [Ecsellő Szb; KvAKt Mss hung. 11]. 1768: az uton bé éré Veress András Ur(amo)t [Szentlélek Cs; BLt 7] az uton bé érték ökö, megis tartoztattak [Martonos U; Pf]. 1769: Tyu György . bé érvén reménkedet nékem, hogy kalapját adnám vissza [Bukuresd H; Ks]. 1780: Nagy Sigmond el szalada, mi is futottunk utánna de bé nem érték [Bere MT; Bet. 6]. 1794: En Istokat ... Szempalig el küldöttem vala de Natsagodat ottan bé nem érvén ... vissza jött [Szilágy-cseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1802: egy Karomnyi Fát vévén kezébe, a Báro Bánfi kotsissa meg szaladt haza^a felé, de bé érvén Porro Lajos a kotsist meg ütötte kétzer [Mv; Born. XXXIX. 53].

4. felér; a echivala; etw. aufwiegen. 1570: Sala Balintnak Minden Erékséget Marhaiat, az feleségeit, peter deak Beochwltette Ely adossagert, Es megh az felet azt Monta peter deak hogi be nem erthe az eo adossagaert vele [Kv; Tjk III/2. 86]. 1579: ha valamj fogiatkozas esnek, es az it be(n) hyzlalt belegezet barommal az varas zwkseget be ne(m) ernek tartozzanak^a az tósersegre be hozot barmot is le vagatnatny [Kv; Tjk V/3. 192a. — *A vágómarhával kereskedő mészárosok].

5. átv is elég vmi vkinek; a-i ajunge cuiva; genug sein, sich begnügen. 1585: Miert hogy a sendelel az massahazat be nem érték, vettunk Zok Petertol ket ezert, ezerewel egi forinton, Az arra tezen ... f 2 d — [Kv; Szám. 3/XIX. 39].

1598 ha az Erdely aros ember el indul mindenwt bekewel iar, it penigh mikoron zinte honnyaban volna az ember effele harminczadosok jstentelensege miatt nagj keoltseggel mas vtra kel kerewniek noha it keweseb keoltseggel is be ernek [Kv; Tjk V/1. 180]. 1614: Az Jozzagban Disznokat neüelleyen Annye tönkelt vetessen penig el azok számára, hogy be erje vele [Kv; Aggm. A. 83]. 1665/1754: Társaságnak mulatságába ha ki a bort elönti, s érette fel-panaszoltatik büntetése egy heti bér, Ha pedig ugyan ott meg békélik a B. Társasággal, egy kupa borral bé éri [Kv; AsztCart. 16–7]. 1736: bővségesen bé érik velle szükségeket, sőt nem is bírnak velle [CU]. 1745: hidat kelletik az országu tyában rajta tartani, melynek padlását tiz szál fávalis alig erik bé [Tordátva U; EHA]. 1754: Hozzá fogvan az Zabvetéshez, latván hogy az Zabbal bé nem érem, tehát az meg ígért jo akaratodért el küldettem két szekeret [Szászmáté SzD; Ks 18. CII RácZ Demeter lev.]. 1813: amít most kevés-sel bé lehetne érni, majd nagyobb költséggel, és több fáradsággal kel ki potolni [Dés; DLt 652].

beerdöl (engedéllyel) éli az erdőt; a táia lemne in pădure (folosindu-se de permisul altuia); (mit Erlaubnis anderer) Holz fällen. 1766: Sz György felé valo erdőkbe(e), az Exponens Ur eő Nga levén nagyobb Poss(ess)or eő Nga Czedolaja mellett lehetett be erdölni [Hídveg Hsz; Eszt-Mk]. 1791: Azon jozságnak a vicinitassában birtanak egy darabotska jozságot Zállagára ez mint Zállagos jozság a Léány ággalis köz levén a Szabo Mihály Posteritási az után ugy erdöltenek bé [Usz; Borb. II].

beerdölés erdölés/használat; exploatarea pădurii; Holznutzung. 1784: lévén igen nagy szükség a Killyeni két Migos Háznak az Nemes Miklosvárszéki Bölöni erdőre valo bé erdölésre [Hsz; LLt B/33]. 1815/1817: vagynak ezen Falunak Erdej, melyekbe valamint minden bé bíró Possessor Úrnak, úgy a Mgs Exp(one)ns Gróff Urak eő Ex(cellentia)jok(na)k és eő Nságának szabad bé Erdölések vagyon [Máréftva U; TSb 47].

beereszkedik 1. bebocsátkozik; a se lása in-untru; sich hineinbegeben. 1725: Az Haznak az Ablakán az hunaljaig bé ereszkedett de a karjaitol nem mehetett bé [Abosftva KK; Ks S. Misc. 33].

2. leereszkedik, (lejtőn, meredeken) lefelé megy; a cobori; hinab/herabsteigen. 1690: Azon oldalon bé ereszkedvén egy vén Cserefának a' tövén hányattunk harmitz hetedik halmot [Hidegkút NK; Ks 67. 46. 23]. 1757: az Atyák Pásztorával Keményes élire elé jöttünk és bé ereszkettünk ide az eszacos felibe a' bükbe [Gyszm; DE 3]. 1805: megyen a Ductus A Dimbu Médriről egyenesen a ki tethető torkon bé ereszkedvén az ugy nevezett Válye Sztringa Potingáról le folyo Patakba [Brád H; Ks 116 Vegyes ir.].

beereszkedő (hegyoldalon meredeken) leereszkedő; care coboară; (steil) absteigend. 1741 egj Vass Györgj nevű Ur szántasnak idejen ezen oldalra bé ereszkedő bérce alá Sátort vonatot volna és ugj oltalmazta ezen helyet, hogj az Sájii más Urak emberei inkább ne szancsanak ott [Velkér TA; Ks].

beereszt 1. beenged/bocsát; a admite, a da voie să intre; herein/hineinlassen. 1571 panazolkodnak eo K. hogy az kapuban valo zolgak kufarra leottek, Az myt vidékreol hoznak Thykot Nywlat Es egiebet, Beh nem eretzty az kapun, hane(m) Eok veszik Megh es eok arwlatyak [Kv; TanJk V/3. 29b]. 1572: Istwan vayda fia keretzty volt hogi be Ereztene Mert megh hal hidegel [Kv; Tjk III/3. 7]. 1573: aztis kiwanom hog' az anyam meg mondia, mikor az hazban <me>ntem Lakni, mint atkozta zembem az anyamat erette, hogy <engem> Eőczyem hirenelkül be eretzett [Kv; i.h. 198e]. 1582: ot az vdwaromon but el Danchak Janos, kertis azt Istennek zent halalaert hog be eretze(m) zabamba mert megh eolik [Kv; Tjk 4/1. 9]. 1584: Ne(m) eretzettewk oda be, es igen haragut reank [Kv; i.h. 275]. 1585: lat-tam hogy eyel Nappal Iartak hozza es eyelis be eretzet benne* [Kv i.h. 492. *Ti. Mezaros Martonne a legények közül]. 1590: az azonember. . iciei wdeoben az aiton deoreombeozven, vgj eretzettek be [Kv; Tjk V/1. 43]. 1606: Dienes Georgiet ketszeris uetek ki oztan az aitos le teof uala ha be ne erettek, fogada azt hogy chak erettek be semmi haborusagot ne(m) szerez, s ugy erettek be [Dálya U; UszT 20/111]. 1629: mikor Enyedj Mihalyek az aiton Zeorgettenek, ki neze az hatulso haz aitanjan Zeoczi Perenczne ..., be erettek eoket [Kv; Tjk VII/3. 116]. 1630: mi nem eretzteok be Zalaj Giergjeott mert be megien vala az hazba(n) az eőtueőre [Mv; MvLt 290. 204a]. 1632: Erdeli Mihokis be zörgete hozzank ugia(n) az szallonk erete beis | az Nierges Thamas Vra(m) szolgaja eleiben alla es az louakot ne(m) erete be, hanem az louak el szaguldanak az Vczaba [Mv; i.h. 76b, 107a]. 1640: (Az asszony) az Andras Kovaczi fiat estue be eretzette, s reggel megh ki eretzette [Mv; i.h. 291. 246a]. 1765: bé nem mérte ereszteni [Zentelke K; BfN Zentelki cs.]. 1767: Midőn az említett kerek erdőbe bé indultunk volna viszontag . Patakj János nevű Udvar Birája protestálván Solemniter, az erdőben bé nem akara ereszteni [Vajdasztiván MT; JHb IX/49]. 1823: Csernátóni Samuel Uram ... keredzet be, amint Nékem Vészi Mária panasolta, de nem eresztette bé [Radnótfája MT; TLt Praesir. 65/827]. 1826: ha szép szerént az Oculatoria Co(mmi)ssiot bé nem ereszti, Szék ereje fog rendeltetni az akadályoztató költségére [Mszt; GyL].

2. leereszt/enged; a lása in jos, a cobori; herunter/hinunterlassen. 1585: vottünk wolt 7 hordo Borokat Korchiolysnak hogy azon 7 hordo Borokat ky wonta es pinzekbe esmeg be eretzette fiztettem nekye f 4 d. 74 [Kv; Szám. 4/III. 39]. 1593: Wrunk zamara hoztak 4 hordo bort

fizetem az korczioliasnak, hogy az pinczebe be ereztete egytul d 40 f 1 d 60 [Kv; i.h. XXI/5. 64].

3. beültet/fásít; a planta, a sădi puieti; bepflanzen. 1738: Hát a Cseresnyés helljek régi vagy új irtasé az, és aztis magok irtottaké ki? magok ültetteké bé Cseresnye fákkal, vagy pedig még az Attyok vagy Nagy Attyok irtotta s eresztette volt bé Cseresnye fákkal ? [Msz; Bet. 6 vk].

4. (hálót) bevet; a arunca (năvodul); (Netz durch das ins Eis geschlagene Loch) werfen. 1768: szabad volt akár mellyik(ne)k is azon* hálóját bé eresztteni [Tóhát TA; JHb XI/22. 8. *Ti. a tó jégén vágott léken].

beeresztés leeresztés; coborire; Ablassung. 1587 az mely bort az Bek Leorincz pinceyebeol az zegynyek zamara adanak annak az ky vonassatol az be eresztseteol attam az korchyolasnak d. 50 [Kv; Szám. 3/XXXIV 12].

beeresztet behocsáttat; a dispune să fie lăsat să intre; (her-/hin)einlassen. 1586: ky kwlde, be sem ereztetet Adeghe, Amegh megh verek zolgamat [Kv Tjk 4/1. 557].

beéretik rajtakapatik; a fi prins asupra faptului; jm bei etw. überrascht werden. 1803: Az udvari Bőro fiaí igen hatalmas és erőszakos Emberek a tilalmasokot Sokszor étetik, midőn üdőt Látnak bēnne — és ha meg találtnak az Határ paszorokkal kotzodnak, mind azon által, midőn egészen bé erētnék a kart meg fizetik [F.kőhēr MT; Born. G. XIX. 3].

beérhet kb. betakarhat/fedhet; a putea acoperi; decken können. 1585: Ighen veressen hozak Eyel Grusz petert. Izonyw veresek valanak raita, hogj az ket Teneremmel be nem erhettem volna Az Vekanian valo kekeket [Kv; Tjk 4/1. 482].

beérkezés beérés/jövetel; sosire; Eintreffen. 1761 En pedig alazatosan Instalok Excelle(nu)ciadnak Méltotzassek Kolosvárra valo bé érkezése(ne)k bizonyos Terminussát megjelenteni [Pata K; IB Nábrádj István lev.].

beérkezhet beérhet; a putea ajunge undeva; eintreffen können. 1659: az utnak nehez volta miat nem keues bayal érkezhetűnk be ide az Portara [Borb. I. konstantinápolyi követjelentésből]. 1746: én az terminusnak eppen elein nem hiszem bé érkezhessem Sz. Demeteren valo bajoskodásim miá [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.].

beérkezik 1. beér vhova; a ajunge undeva; eintreffen. 1595: Erkezek be Cornis Gaspar az Waradj Capitan 6 küczfűal [Kv; Szám. XVIIa/6. 166 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1597: mikoron az leankatis ... bevim az toroniba, hogi be erke-

zem welle, monda Sardine [Kv Tjk VI/1. 95]. 1599: Jobbagiom ellen gonoz indulatbul szant szandekkel fel fegyuerkezet, megh leste, szabad vtiaban, es mikor be irkezet volna az faluban Jobbagiomat, chapkotta, uerte, taglotta [Alparét/Szinye SzD; Ks]. 1603: Darabos Balasis vgy kezdé vagydalmi az katonahoz, Hogy ha Kossa Miklos es Erdelj Balint be ne(m) erkeoznek vala meg eole vala [Kv; Tjk VI/1. 666]. 1625: Az Gubernator eő naga be erkezw(e)n, attam Ebedre az konihara Sos Tarkont d 6. Wrmeős Bort Eytt 6 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 124]. 1637 az sebes legeny is . hogi az sarampon be erkezek, mindgiart le esek [Mv; MvLt 291. 102b]. 1704: Urunk eo Naga Fogaras varába bé erkezett [Fog; Törzs. 1747: az lo szekér ha bé erkezik ókór szekereket ki kell indittani [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1752: mint hogy én igen jól laktam volt a pinczéb(en),* hogy bé érkeztem a házba(a), fel döltem egy padra [Algyógy H; BK]. *Ti. a borral]. 1756: mihent bé érkezék a házba monda minnyájunk(na)k [Kv; Mk IX Vall. 59]. 1765: az mig az Koltsár Nyisztor két vékányi gabonáját járta az Malom bé érkezék a Malomba ó Naga Udvari birájais [Mezőzáh TA; Mk V. VII/17] | (Murvai János) ki köszörült kardal fel fegyverkezvén, . nagy káromkodással ment az Actionált fogadoban. Az hováis Be érkezvén, nem kerestényi emberhez illő, sőt egész verekedésre inditto szókkal köszönt Murvai János [Torda; Tjk V. 259]. 1767 Enis az Több legényekkel edgyütt jelen voltom az Csenteri Miháj házában ., hanem onnon a korszomára Udvar Máthoz kerekedvén, oda jöve reánk Kis Todoris . . s mihely (!) bé érkezék Kis Todor azonnal a Hegedűs Czigányunkat el akará vinni de mük nem engedvén Korpás Gyurival meg tépelődenek [Betlensztmiklós KK; BK Musnai Márton (22) szolga vall.] | En Karcsonáros Léven bé jövének az En Házomban az Egészsz Falusi Magyar Legények Hegedűssel s ott mihelyt bé érkezének ., akkor oda jöve . . Kis Vaszília [uo.; BK]. 1812: Meghagyta vala . . a Kovátsnak a Groffné, hogy ha bé erkezik Vászárhellyt szállyon a Testvére szállására [Héderfája KK; IB]. 1823: Csernátomi Sámuel Uram a szegény boldogtalan léánt lenyomta az ágyba, s . ha bé nem érkeztem volna meg is eset volna a dolog [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez].

2. megérkezik; a veni/sosi; ankommen. 1571 lengyel kyalyl embere ollyan rwuid napra nem erkeznék Be [BesztLtMiss. 42 „Paulus Banfi lossonchy de mogjoro” a beszt-i tanácsshoz]. 1601/1614: Báthori Zsigmond meghallá azt is, hogy Dévához beérkezett az török segítség, ki miatt kényszerítették, hogy visszaszáll(n)a minden hadával Nyárádtőhöz az Maros mellé [BTN 48]. 1663: mikor az Pogansag be erkezek, az Gauay miklos, Naduduari Janos Szakacz Peter Uarimek marhaiokat, es Menesseket az Pogansagh alá szoriták [Szászfellak SzD; Born. XXXIX. 4]. 1669: Isten hfrelvel edgjút menven

Mikes Keleme(n) vr(r)al, be érkezve(n) az Portara, mindeneből várjon feo keövetünkteol [Törzs fej.]. 1749: ha az köntösöm árra bé nem érkezik rövid idő alatt én bizony Szebent ide hagyom [Nsz; Ap. 1 Apor László apjához, Apor Péterhez].

3. eljön; a sosi; ankommen. 1763: Mivel már a Tavaszi munka be érkezett én az időt otan sokaig nem tölthetem [Koronka MT; Told. 33/27].

beesés beleesés; cādere in; Hineinstürzen. 1582: Catalin Moldovas Mathene . vallia en vontam ki leantommal Az gyermeketh, semmit Az be esesben mint es hog teorte(n)t Nem tudok [Kv Tjk 4/1. 83].

beesett 1. horpadt; supt, surpat, infundat; eingefallen/gedrückt. Szk: ~ *dbrázatú* horpadt arcú. 1803: Abel Demeter . 25 Esztendő egy keveset bé-esett ábrázatu [DLt nyomt. kl] * ~ *szügyű*. 1675: Nemzetes Klobusichki Pál Ur(am) egy barna pej, be esett szügyü, fel hajlott akasztó fa béllyegü Lovát meg lelvén Vy falusi Samuelnél, annak rendi szerint Nemes személyekkel reá esküvén magáévá tette [Kv; Tjk VIII/12. 59].

2. ~ *forma* kb. csapottszerű; cam infundat; wie eingefallen. 1784: Sárpatakrol^a el szökött Jobbágy Sütőnek le írása . . a Szeme körülete Szederjes bé esett forma kitsin homlokuk, két bogra kötött fekete tömött haju . hívják Nagy Sigmondnak [Msz; TKI. — *Marossárpataktak MT].

3. ~ *szemű* bennülő szemű; cu ochii infundati; mit tiefliegenden Augen. 1819: Kretsun Josziv ezen esztendőben inkább beteges, színtelen, bé esett szemű, és kedvetlen tekintetű ember volt, tsak a' szűnet nélkül valo részegség mutatott benne elevenséget [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1837 Bretye Juon, kék bé-esett szemű [DLt 389 nyomt. kl].

beesik 1. behull; a cādea; einfallen. 1590: hogy reaioi swte az puskat feiek felibe(n) az mi hazunko(n) egy sendely be esett vala [Szu; UszT]. 1810: bé hajtotta a követ bé esik a kő [Dés; DLt 96/1811].

2. *átv* is beleesik; a cādea in; hinein/verfallen. 1637: mondotta aztis az Aszony hogj hatalmas Isten im az mitől engemet felte Uram szinten be^a esem [Mv; MvLt 291. 79a. — *Előtte a félbehagyott *abban* szó leírt három első betűje kihúzáva]. 1748: Azon éjszaka Szöcs Andre hozzám jött és azt mondja, a Szekere bé esett a hid alá, segiljek ki emelésib(en) [Szentgyed SzD; Wass 6 Labontz Gábor (40) zs vall.]. 1794: az Áltán le szakadván Cir. 4. őlni helyről a Sántzba négyen bé esetnek [Bolya NK; IB].

3. becsepeg/hull; a picura/cādea, a intra; hin/hereintropfen. 1742: (A) Kamara széknek . fedele Sorvatt lévén, az eső bé és rajta [Bh; Told. 25]. 1756: nallunk pedig egy Malma lévén az Uraságnak hogy fedetlen majt el pusztul Garagyaban bé esik az esső [Drágavilma SzD; TKI].

1807: Pallér Lederer ā Háznál semmit sem igazított, sem ā ház, és az Istálok fedelein, ugy a szekér szin fedelin sem, melly miatt bé esik az eső [Kv; WLTMiss. Pap Sámuel lev.].

4. beszakad/ömlik; a se vārša; minden. 1598: alá menvén . onnat ahon az Fekete Pálné pataka be esik Hideg aszszóba [Derzs U; Barabás, SzO 342]. 1600: Az Korimos wize hol be esik az Farkas mezeo patakaban . . tudom hogy almasi hatar [UszT 15/12]. 1606: mikor Benedek Gerebbel megh perlettek volt az Korondiak, Az Kws aghba az hül be esik az nagy mezeo pataka, az az patak maratott volt Koro(n)di hatarnak [i.h. 20/70]. 1625: (Egy föld) vicinussa azon alol bikolcz pataka, migh telesagh patakaba(n) be esik [i.h. 137a]. 1650: az pörös aroknak az vjeze nem az Damokos petör eleteken Esöt az derek vyzbe hanem az myklos Ferencz Eöröksegen mönt . . onnat az ferencz lörincz kertjben azon Esot be az Derek vyzbe [Gagy U i.h. 58a] J . . . bizonsagra keredznek, hogy az viz foliassa ne(m) az eo eöröksegen volt elein, nem ot eset be az derek patakban, az hol most bele esik [i.h. 8/64. 59]. 1651/1653: az Veres Er feyn eset be az Tatrangh [Bikfva Hsz; BLt].

5. beomlik/szakad; a se surpa; einstürzen. 1756 k. Történhetik az is hogy az Hontárnak (így), és gondviseletlensége miat bé esnek 'a Bánya, . . olyankor tartozik mind az Hontár, mind a Bányász a hetet vagy restantiat ki potalni [Abrudbánya; Born. XXXVIII. 8 a bányászok törv.].

6. bedől/hanyatlík; a cādea prăbuşindu-se; hineinsinken. 1573: Zaygast hal által ellenbe fel tekint es chiak az hatwiliat lathatta Zabo Gerginek hogi az Ambrus kowach Aitayan be esett [Kv; Tjk III/3. 209]. 1594: Hogj Kazta Jstwan, Az hatalmaskodik elle(n) be esek aytonkon, es en megh fogham ereossen tartom vala [Kv; Tjk V/1. 469].

beesket 1. esküt letétet; a dispune să depună jurământul; einen Eid ablegen lassen. 1725: Az napokban Mlgs Püspök Vr(a)m(o)t az Urat Kornis István Vr(a)m(o)t, s Balintth Vramot be esketék a Mlgs Gubernium közé, már I(ste)nn(e)k hálá többenn vannak Pápiaták benn, mint más valásuak [Kv; Ap. 2 gr. Haller János anyósához]. 1733: eo kglmet be eskettük mint Catholicust Assessornak [Dés; Jk]. 1740: mikor Endes Peter Vram bé eskette előnkbe atta jelen voltam, Számado Udvarbírának eskütt bé eo kglme [Szásznyíres SzD; Ks 54. 72]. 1795: Extraordinarius Assessorokat is fognak bé esketni [M.bikal K; Rak 20]. 1796: A Laufert az Ngd parantsolatja szerint bé eskedtem az Pomégyán(a)k őrizésére [Banyica K; IB]. 1813: a Gáspár fiát be hoztam koltsárnak s . . be is eskettem [Perecsen Sz; Szentk.]. 1842: Kakasdi Tövissi Imre eo Klmét Erdő Pásztornak be eskettük, oly Hite le tétele mellett hogy mind ezen . . . Erdőket . . . pásztorollya, mindenikről számol . . . ily Hitével kötelezését meg erősítvén, mi is . . . a' nevezett

Erdő-Pásztornak ezen .. Erdőket gondviselése és számadása alá ezennel által adtuk [Kakasdi MT; DE 2].

2. megesket; a pune pe cineva să jure; veridigen. 1842: el mentünk . Kakasdi Határon .. lévő Közös Erdeik helyének színére, az holott is a nevezett Commetaneusokat előnkben adatott utasítás szerént a' Kakasdi Határon lévő minden Erdeik kimutatására, azok mekkoróságainak kimérésére, minemüségének 's mitsoda állapotban való lételleinek meg intézésére bé eskettük [Msz; DE 2].

beesketés felesketés; luarea jurământului; Veridigung. 1825: A Hajduk Be-Esketése formája [UzslT III. 48].

beeskettetik feleskettetik; a lua jurământul; veridigt werden. 1724: Határ Pásztoroknak be eskettének Hintz Márton, es Balog Mihály [Kv; TjK XV/4. 85].

beesküdt esküt tett; care a jurat; geschworen. 1732: Mind ezeket a mostan be esküdt megje Biraja(na)k Barabas Mihálnak es Adjunctus tarsainak . curajok alatt hagjtuk [Árapatak Hsz; SVJk].

beesküdtet beesket; a pune pe cineva să jure (ca iobag); (zum Leibeigenen) veridigen. 1696: Cserei Mihály Uram ... hatalmasul meg foga Apankot, és magunk közül Jánost és bé eskutotte jobbagisagra erőszakkal [Rákos Cs; Eszt-Mk].

beesküszik 1. (hivatalba, szolgálatba, városi polgárok közé állásuk, vallásváltoztatáskor) esküt letesz; a depune jurământul (la intrare în serviciu, letesz; a depune jurământul (la intrare în serviciu, cu prilejul primirii în rândul orăşenilor, cu ocazia trecerii de la o religie la alta); Eid (auf ein Amt) leisten. 1589/XVII. sz. eleje: Ha penigh ez Legeny nem az Varasi tãgh volna, tartozzek az Varas könyuebeis magát be iratni es be eskünni; Es ezek uta(n), ugi mint edgik az teob mesterek kezowl, ez Varosnak es Cehnak minde(n) szabad-sagaul élhessen es eöruendezhessen [Kv; KvLt Cehir. II KömCART. 12]. 1655/1754 k.: a Mester fiának esztendeigh dolgozni meg engedtetik házasság nélkül, ugy mindazonáltal hogy a' Város közé bé eskegyék. Az idegen pedig míg meg nem házasodik és a Város közé bé nem esküszik, a' Czéh nem acceptállja [Kv; AsztCJk I]. 1672: Valamely Kovacz Mester legeny az Becsülletes Czehben bé akar allani, és az rendtartas szerent magát be akaria avatni, tehát leg elsőben a' becsülletes Varos köze be esküdygek, az hazanak igassaganak meg tartasara alioquin ha az Varos köze be nem esküszik, és a' Varos könyveb(en) es Protocolumab(an) neuet be nem irattyja, a becsülletes Czehben be nem vetetődik [Kv; KovCLev.]. 1740: mikor Endes Péter Vram bé eskette .. jelen voltam Számado Vdvarbirának eskütt bé eö kglme [Szásznyíres SzD; Ks 54. 72]. 1785: Örömmel olvastam hogy már bé esküdt.

adgyon az Ur Isten erőt és kegyelmet azon terhes hivatalnak el viselesire [Nsz; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. 1793: (Két legény) mind(en) kényszerítés nélkül Reformálodott, mind kettő a Templomb(an) a' Gyülekezet előtt bé esküvén erre a Vallasra [Gyalu K; RAK 87]. 1844: Senkit addig míg nem hitelesitti hogy bé esküdt, a Czéhba bé ne vegyenek [Kv; AsztCSzám. 148].

2. ~ vkinek a jura credință cuiva; schwören. 1635 Matthe Istuant megh Kalodaztak vala s be Eskwuek Lazar Istuan Vramnak* [Kászon-felsőfalu; LLt Fasc. 1. *Ti. örökös jobbagyságra].

3. (katonának, határőrnek) felesküszik; a depune jurământul ca soldat; den Soldateneid ablegen. 1795: egy Konya György nevű Pestesi szolgalo Limitaneus Katona mondotta volna hogy a Pestesiek közül . az Oberster ur parantso-lattyára Hátszegre indultak volna bé eskünni* [Pestes H; Told. 76. — *Ez az adalék e címszó alá vagy talán inkább a beindul címszó alá tartozik-e?].

beesküvés hűségeskü-letétel; depunerea jurământului de credință; Treueidleistung. 1740: Ne(me)s Ar(a)n(ya)s Székben Rakoson lako Borbély Samuel és István vr(aimé)k requirálván kérenek engemet hogy abban N(em)es szék Uy könyvében ... holott vad(na)k bé irván azon Collustratorol valo irásis, melyet irtanak a néhai Rákoczi György Fejedelem hűségére valo bé Esküvésről in anno 1642 keresnem fel mitsoda Conditioju és korbéli ember(ne)k irattatta(na)k volt az eo Kgek elejek [Asz; Borb. I].

beesteledik estére fordul az idő; a se insera; Abend werden. 1755: midőn már jól bé estvéledet volna, az úton előnkbe jó Lázár János szolgája [Ribice H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1767: az En hazomnál ittonak az Falusi Legények s hogy bé östvéledett el akarván menni töllem ki kerekedenk az Utszára [Betlensztmiki Ks; BK]. 1797: az egyik Lo nem ivut ... mikor be esteledet meg dőglött [Banyica K; IB]. 1808: azza-latt (!) míg én azokat jegyezgetném bé estveledik Setétedik [Déva; Ks 119b]. 1839: mikor már bé estveledett 8 ora tájba benn lévén a házamba [Dés; DLt 20].

beexpediál beküld; a trimite în; schicken, senden. 1697: Veterani general Havasalföldiben Sovire, Szent Crois vicecolonellusa comendoja alatt expediált bé ezer lovast, utánna subsequaltatta Pace uramat 1000, ezer lovassal [IIAMN 327].

befagy jégkéreggel bevonódik; a îngheța; einfrieren. 1582: az vysz az koloswary feoldeon zellel, mynd ky Torlott es Arat vala ... Az Plebanos Molnays az Gerendelyeyg mynd be fagyot vala tellyessegel [Kv; KvLt VII/42]. 1672: soha télben sem fagyott bé a To, télbenis ugy jádczodoztanak az halak benne mert az vize meleg volt [Méra K; EHA]. 1735: az Nagy

halot most el nem küldhetem mivel a To be Fogyt és nincsen mivel ki Fogni (Igy!) [Pálos NK; Ks 99 Gézi László lev.]. 1768: azon vékek ujra bé is fagytak a vékek^a s az eő Nga emberei vágták ki ujra [Tóhát TA; JHb XI/22. 11. — ^aAz alany így kétszer!]. 1772: Itt olly sebess vólt a' Viz, hogy dérek Télbenis bé nem fagyatt [Ádámos KK; JHb XX/27. 14]. 1836: A nap számokat a rovás szerént számba kell venni hogy a Halász .. a mint a To bé fagy azonnal minden tehetségét arra fordította hogy Csikot fogján (!) . mihent elfagy a tó azonnal a Nád vágáshaz lehessen fogni [Csapó KK; Berz. 21].

befagyhat a putea îngheța; zufrieren können. 1771 ezen Malman alol az Viznek szélyes és Nagy oblőssége volt, és egész oddig még az Kú-küllőbe belé szakod oly Sebességgel folyt a Malman alol, hogy a Sebesség miá még jo darabig Le akár mely kemény Téli hideg időkbennis bé nem fogyhatatt [Dombó KK; JHb XX/26. 4].

befakad 1. felfakad/tör; a izbucni, a tişni; (ent)springen. 1736: az Boros Pintzéb(en) is gya-korta esős időben, bé fokad a' viz [CU].

2. beszakad/törik; a se sparge; einreißen. 1722: Pap Péter ... sokan lévén rajtam, ugy meg út főb(e) hogj á fejem bé fakad, egj kupa Vér folyt az Fejemből [Kecsed SzD; TL].

befakadt felfakadt/tört; izbucnit, tişnit; entspringen. 1768: oly nagy bővséggel volt esős üdők(en) mind udvaron, mind pinczében az viz, hogy Sok napokat kellett nekem is a pinczében bé fokadot nagy viznek ki merésib(en) a Stabalis háznál el töltenem [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

befal 1. mohón megesz, bekap; a înfuleca; verschlingen. 1776: egy darabotskát a pereczből M. Annikó Kis Aszszony bé fala [Msz; GyL]. 1805: Károly egy Zuzzából kért egy keveset de bé faltam [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 116].

2. dív ? kb. megkapja a magáét; a-si primi cele cuvenite; seinen Teil kriegen. 1736: egy betsületes páter megyen volt által Maros-Vásárhelyen, egy ifju kufárné kérdi az pater-től Barát, van-e gatyád? az szerzetes megszegyenli magát, s azt feleli: Nekem vagyon gatyám, de néked, mint az bestye híres kurvának nincsen orcadé. Bezzeg befalá az lotyó is [Apor, MetTr 438].

befaló befalni való, ennivaló; de-ale guri; zum Essen. 1742: három hétig semmit sem adott egy bé falo falatot is, ugy meg eheztem hogy szikrazott a szemem, koldulasomal á mit kaphattam, ettem [Kv; Aggm. C. 12].

befarad (rendszerint hiába) fáradozva bejön/megy; a merge undeva (degeaba); sich (hinein)-bemühen. 1632: az szabljajatis ki vonta, hogj

megh vagja a lakatost ma ha az puskaját megh nem czenalta mert sokszor faradot imnar be erette [Mv; MvLt 290. 79a].

befáraszt kisebb-nagyobb fáradságot okozva bemeneszt; a trimite pe cineva undeva ostenindu-l; (mit Bemühung) abschicken, hineingehen lassen. 1734: a Hásongárdi gjümölcses kertben én is (mint hogj jo kedvek volt :) Czigány praedicatit mondomtam, bé is sokszor fárosztottak az Hazhoz borért [Kv; TKI]. 1742: En arra érdemetlen voltam Édes Ngos Aszszonyom, hogy Ngöd érettem be farasztá (!) emberit s lovát [Brassó; Ap. 4 Apor Anna Apor Péternéhez].

befecskendez be/telefröcsköl; a stropi; bespritzen. 1802: Delucio Müller Ferenczet mind tsak szemmel tartotta a' Kantsot ugy ütötte a' Fejébe, hogy a' Kantsó mind szélyel törött, a Szattlert pedig a' Vér el lepte és más körülötte valokat is bé fecskendezett, nevezetesen az én lajbimra is ugrott [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

befed 1. betakar; a înveli/acoperi; zudecken. 1590: mys ky menenk, hat talalok az Santa Tamasnet, fekuwen haniatta egj kadan, es az zemerem testi mind latzik vala, menek oda ez (!)^a fedem be azt [Kv; TJk V/1. 48. ^aTollbotlásból en vagy es h.]. 1767 Az nevezett Czigányoknak bordélyában ... akadunk az ajtó megett egj gödörre mely fákkal ganéjjal s földel bé volt fedve, azt kibontván tanaltunk benne egj Sákot tele aprolék búzhótt hussal [Kosest H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1839: 12^a A sendellyeket fedték be [Libánfva MT; Born. G. XXIVb. — ^aTi. 12 jb].

2. (főző edényre) fedőt tesz; a pune capacul; den Deckel aufsetzen. 1614: az Pad ala tekintuen hát egy fazakat lát s az fedeőt le uéuén rolla mellyel be volt fedve gyorsan kezdek mondani hogy Gabor, Gabor, Gabor [Nsz; VLT 53/5267 G. Keórtuelyesi (21) Báthory Gáborra von. vall-a]. **3.** elfed; a acoperi; eindecken/hauen. 1787: A szőlőket már alkalmasint mind el fedettük, a mi hátra vagyonis, le vagyon fektetve s a karóval nyomtatva, ha szívalkodnék a föld valamit aztatis bé fednök [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.].

4. befedelez, tetővel/fedéllel ellát; a pune acoperiş; überdachen. 1588: ennekem negy eoreg fiam vala hazas annak az kettei akarnak kwleon kwleon egy egy hazat czinalny Megis czinaltak vala Jol wgy annyra hogj csak be kel wala fedni [Zsákfva Sz; WLT]. 1728: vagjon edgj Pajta Ágasokra csinálva ..., szalmából való jó fedéllel bé fedve [M.dellő TA; IB VI. 225/14]. 1758: Ezen Virág háznak á fedeleis feletébb alacson Léven, hogy ha Sendellyel bé nem fedik, félő hogy egészen ruínálódik [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1779: jo modgyával az egész épületett Cseréppel béis fedí [uo.; Ks 78. 20/11]. 1794: Vagyon edgy fedél alatt Sendellyel bé fedve ket Istálo, a mellyek közül az egyik bé van

deszkával Padolva [Backamadaras MT; CsS]. 1817: A Kis Malom. Agasok közé font, tapaszos oldalu Szarvazattyá ujj, és szalmával jo moddal bé vagyon fedve [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 9]. 1856: A Csűr avatég deszka oldalakkal ... bé van fedve náddal [Mezőbánd MT; TSB 39].

5. elfedez/kendőz, elpalástol; a cocoloși, a ascunde; verbergen, bemänteln. 1593: Eotweos Andras . vadoltatik hogy Criminalis caussakat Zarwas bwneokert Jnditottak ellene, de eo az vetkeket compositio Altal sopialta volna fedte volna be de az bwn vgia(n) fel Allana az eo zeme- lien [Kv; TanJk 1/1. 211].

befedezés befedés, tetővel ellátás; acoperire (a unei case); Bedachung. 1810: Ezen Háznak bé fedezésén Cserép hordo Rab napszámosok voltak Huszan négyen [Szu; UszLt XII. 88].

befedezettetés befedetés, tetővel ellátás; acoperire (a unei case); Bedachung. 1810: Az Ujjonnan építettő Archivumnak bé fedezettetésére meg kívántatott Létz Szegeknek meg Sirozására olaj vétetett 30 xr [Szu; UszLt XII. 88].

befedés 1. befedezés, tetővel/fedéllel ellátás; acoperire (a unei case, a unei construcții); Bedachung. 1784: a Kéméndi Reformátia Ecclesia innét . vágatott Nádat a Parochiális háznak bé fedésre [Bánpatoka H; JHb XXXI/51. 11]. 1796: Az Ujjadon Uj Pajtanak bé fedésére ment fel szalma 438 kalangya [Doboka; MkG]. 1817: vagyon az Ujj Malom ... Szalma fedele haszon vehetetlen lévén ujra valo bé fedést kíván [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 8–9]. 1821: 'A vámi Kortsoma Színnnek bé fedésére 200 Létz Szeg 4000 Praestyila Szeg [Déva; Ks 105. 136]. 2. betakarás; invelire, acoperire; Zudeckung. 1849: vagynak egy nyihány rámaék közzé foglalt — nagy üveg táblákis ... most a' meleg ágyok bé fedésre használtattik (így!) [Szentbenedek SzD; Ks 73. 75].

befedet befedezett, tetővel/fedéllel ellátat; a dispune să fie acoperit, să fie prevăzut cu acoperiș; bedachen lassen. 1791: A Ludesdi házakat Isten jovoltából már bé fedettem [Bencenc H; BK, Bara Ferenc lev.]. 1793: A buzából szükség, hogy jo asztagokat rakasson ... s jo moddal bé fedesse [JF 36 LevK 189–90]. 1850: a Csűr és többi szalmás épületek mind merőbe uj fedést kívánnak, sem(m)i szin alatt nem tudom bé fedetni [Branyicska H; JHb XXV. 68-hoz]. 1853: nekünk kellett ezen kőházat is befedetni [Lécfa Hsz; Kp V. 387].

befedetett befedezett; acoperit; bedacht, überdeckt. 1791: egy boronafából készítettett és Naddal bé fedetett alkalmasotska Tselédház [T; CU].

befedett 1. elfedett; acoperit; eingedeckt. 1675: Szent Péter hegye(n) vagion egy be földöt szőlő

az Cic hegien vagion egj szőlő az mely meczetlen es földetle(n), maradot [Dés; Borb. II].

2. befedezett; prevăzut cu acoperiș; zudeckt. 1768: Sövényből tsinál támaszos néhol fedél nélkül, többire pedig szalmával bé fedett avadék kert [O.kocsárd KK; Ks 74. 56]. 1824: Szalmával bé fedett jo Lészás kert [Mezőbodon TA; Ks 89].

befedetett betakartat; a dispune să fie acoperit; zudecken lassen. 1814: Barabás Mihály Uram a' pap a' Gabonát maga idejiben bé takarítottatta s jo moddal bé szokta Fedettetni [Banyica K; BfR 117/1].

befedetettett befedezettett; acoperit, prevăzut cu acoperiș; überdacht. 1791: Édgý Boronafából levő Sövényből készítettett és náddal bé fedettetett igen jo és ép Tsűr [T; CU].

befedez 1. fed, borít; a inveli/acoperi; überdachen. 1756: az Okör Istáló . . Alkalmas jo Szarvazattyát Létzeivel fedezi bé ujjítást váro Szalma fedél [Branyicska H; JHb LXX/2. 28]. 1757: az Udvarház . . Szarvazattyát Nád fedezi bé [Budatelke K; LLt Fasc. 129].

2. elfedez/kendőz, elpalástol; a ascunde, a cocoloși; bemänteln. 1723: Sok Sima szavaival s informatioival fedezték bé magok insolentiajokat, Io Tétünket illyennekkel hálálván [Hátszeg; Ks 83 Csulay Imre lev.].

befedezett befedett; acoperit; überdacht. 1757: a Jég verem ... a Föld szinyitől fogva fel Szarvazott Szalmával be fedezett [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129].

befedező ? függöny; perdea; Vorhang. 1714: Két ovét Ablakra valo Fődel, kék s vörös Atlas Materiabul arany Prímmel körös körül fl. Hung. 4 Alabvalo Atlas Materiabul Béfedező 20. réfből álló fl. Hung. 12 [Nsz/Fog. REkLt II. Apafi Mihály hagy. lelt.].

befedezettetés befedetés, tetővel/fedéllel ellátás; acoperire, punere sub acoperiș; Überdachung. 1809: Az ujjonnan építettő Archivum, és konyhának télire valo bé fedezettetésire, két Szál koszoru fa, hat hat őlesek vétettek 2 Rfor 12 xr [Szu; UszLt XII. 88].

befedhet be/el/letakarhat; a putea acoperi; bedecken können. 1665/1754: Társaságnak mulatóságába ha ki a' bort el-önti annyéra hogy a' tenyerivel bé nem fedheti, s érette fel-panaszoltatik, büntetése egy heti bér [Kv; AsztCart. 16–7].

befedődik tetővel/fedéllel ellátatik; a fi prevăzut cu acoperiș; überdacht werden. 1804: a fenn irt kerteknek epítésire ugy készüllyenek az emberek, hogy a Pünköső Napja előtt esendő Heten egyszeribe fel tetetődgyön és be is fedődgyek [Zágon Hsz; Szentk.]. 1842: A' Toronynak

alapja meg vetődött 1792e Tökéletességre ment 1797e a mikor osztán bé is fedődött a' Torony [Szucság K; RAK 96].

befejetik kb. a juhok tejhozama megállapíttatik, beméretik; a se stabili cantitate de lapte la o mulsoare a oilor; Milchertrag feststellen. 1844: egy nappal minden év kezdetén előbb bé fejetvén a juhok, azon fejésén a' Bátsok 5 válto Rénus forintokat fizessenek az Esztenák számaihoz képest [Usz; UszLt XI. 85/6. 20].

befejez a termina; abschließen. 1814: így fejezte bé Barátosine az én beszédemet: Hogy ha mondotta volna is az Uram azt hogy Dobai Uramnak a' felesége kurva, nem sokat hibázott volna véle, mivel a' volt [Dés; DLt 56. 24].

befelé inäuntru, spre inäuntru; hinein, nach innen. 1688: Havasalföldéb(en) ... őszön mikor az juhokat befelé hajtották, az Utb(an) Run-kornál az Farkas ött meg 1687béli nösténj bánt no 1 [Bucsum F; MvRK]. 1760: (A határ) ottan meg fordul bé felé egy élen az Tatár kut végéig [Novoly K; BLt]. 1770: most indulok a szeke-rekkel befele [Somlyó Sz; Borb. II Szathmári János lev.]. 1772: az első téslás ökör Csával bé fele tére az uy szőlőbe [Szentháromság MT; Sár.]. 1823: én is éppen akkor tanáltam ki menni mikor Vas Susánna jött bé felé a Házba [Radnót-fája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez]. 1831: Pista ... akkor hajtotta befelé a Guja mellől négy ökreit [Dés; DLt 332. 8].

befenekel 1. (hordót) fenékdongával ellát; a pune fund unui butoi; bodmen. 1768: a hordot meg mérték le fektetve s bé fenekelték viz mértékkel is [Eszmény SzD; Told. 5a]. 1796: Itten Kopádon két Hordonál jo több nintsen akiben Bort lehessen Szüretezni de meg aztis hogy bé fenekelye a Jozságunkba ember nints ha pénzél bé nem tsináltatam [Koppánd TA; GyL Csia Moses lev.]. 1802: hat fenekes Berbentze bé fenekelve háromba Ettet [Dés; DLt 4]. 1826: Dolhos Gligor ... két Hordot bé fenekel, és még abrantsaz [Bábalma KK; RLt O. 1]. 1861: Egy nagy hordot ki fenekeltem és ujba bé fenekeltem 50 xr [Kv; Újf.].

2. (vmit hordóba téve) fenékdongával lezár; a închide ceva în butoi punindu-i fundul; mit Bodendauben abschließen. 1757: ketszaz Veka buzát hordokb(a) befenekeltünk azok készen Var-ják a Szekereket [Kendilóna SzD; TKI Perlaki András Teleki Ádámhoz]. 1774: más két Katonai Jobbágy Szekeretis meg rakot volt Csutak Uram Két Hordo Borral s egyéb költségekkel, de az költségeket nem tudgyuk mik voltak mert egy Nagy Hordoban bé voltak fenekelve [Mocs K; KS Conscr. 38–9]. 1790: bé hozták a' 4. köből Zabot, 1. özet. két általagokb(a) bé fenekelve a' Czitromot Narantsot [Ns; TL Málnási László főkonz. pap Wessenyei Dánielhez]. 1802: hat fenekes Berbentze bé fenekelve háromba Ettet [Dés; DLt].

befenekez befenekel; a pune fund (unui vas); einböden, bodmen. 1732: egyszer latom hogj az Lisztem fogj nem szaparodik s fogom egy fenyofa kis általagba be tészem s 3 vekara sem telik joill ki abb(a) az általagb(a) be van fenekezeve [Noszoly SzD; Ap. 4 Hatházi Kristóf Apor Péter-néhez].

befeneklett 1. fenékkal ellátott; prevázut cu fund; mit Boden versehen, gebodmet. 1747: Két felől bé feneklett Ivó kártyos [Borsa K; Told. 24]. 1786: A Pálinka Főző házban Egy bé feneklett tisztalás alá valo Cseber [Nagy-almás K; JHbK XXIX/36].

2. fenékdongával lezár, befenekelt; închis cu fundul; mit Bodendauben abgeschlossen. 1756: egy be feneklett hordoba sok vasat küldöt volt [Sárberke MT; TSb 21]. 1833: Két bé feneklett fa abronts(u) hordoba Sos káposzta [Katona K; Ks 73. 55].

befenyeg kb. fenyegetve (karddal) befelé hadonászik; a amenința lovind (cu sabia) inäuntru; (mit dem Schwert) drohend nach innen herumschlagen. 1582: Anna Kalachswtheo Andrasue fassa est hog mondottak hog Mezitelen kard volna Danchak Janos holna Alat, es egkor eleo Ieowe, Latham hog be fenyegete az Kosdiné hazához, zolais de Nem erthetewk mert chak Ghwgieogh wala [Kv; TJk 4/1. 18].

befér 1. belefér; a încăpea; Platz haben. 1717: csak az Mag buzát hordatom be az csúrfjába a mény be fér [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

2. bekerül/jut; a putea intra; (hinein)gelangen, (hinein)kommen. 1778: imé mostan bātorkodom Nagodnak alazatosan jelenteni, és Instálni: hogy az Actualis Assessorok számab(a) (: minthogy két Vacantia is vagyon :) had férhetnék bé, eleitől fogván kívánván az Nemes Haza Törvényítés Tanulni; de azon Czelomat még eddig az supernumerozusi Assessorsagbol el nem érhettem, holott ugy tudom, hogy ez előtt Candidatiobais be fértem [Telegdi Bacon Hsz; Borb. II T. Bacsoni Boda Sándor kezével].

beférhet 1. táj betérhet; a putea trece/intra; Platz haben können. 1623: Az Zeker zennek kapuya es gerendazasa oly magas legyen hogy az superlatos Zekerek es tarzekerek be ferhesse-nek akadaly nelkwl [Törzs, Bethlen Gábor gazd. ut.].

2. bekerülhet/juthat; a putea intra; hinein-gelangen können. 1778: imé mostan bātorkodom Nagodnak alazatosan jelenteni, és Instálni: hogy az Actualis Assessorok számab(a) (: minthogy két Vacantia is vagyon :) had férhetnék bé, eleitől fogván kívánván az Nemes Haza Törvényítés Tanulni ugy tudom hogy ez előtt Candidatioba is be fértem [Telegdi Bacon Hsz; Borb. II T. Bacsoni Boda Sándor kezével].

3. 1766: Az Privatusok között valo Vsus, vagy Abusus nem transit in Legem, mivel a Privatu-

sak (!) vsussa tsak 32. Esztendővel p(rae)scribál, de ottis csak olyanokban, a' melyekben a' Praescriptio bé férhet [Torda; Tjk V 320].

beférkezhetik beférközhetik; a putea ajunge; sich an etw. heranmachen können. 1570: Eotthues Jacob es Eotthues gaspar Zathmaryak hithek zarent vallyak hogy ewk zathmart Mesterek voltak es cehek volt, melyben otthis Mester Remek chinalasanelkwl senky Beh nem alhatot .. Mykron Jmmar hazayokból ky Bwdostak volna es Jde Be Jeottek volna, Jgen voltak erette (így!) fizetesekei hogy Be ferkeshessenek az cebhe az zathmary Mestersegel, De semmy keppen Beh nem veottek eoket hane(m) Az Eotthues gasparnak megh kellett Mester Remeket chinalny kyt megh Beh nem Mwtatot [Kv; Tjk III/2. 135].

beférkezik beférközik; a ajunge; hineingelangen. 1742: Kedves Báltám Uraimék szivekbennis, hathatoson bé érkezett az igaz Atjafiságos szeretet [JHb XXXV/35 Jósika Ágnes kéréséből].

befésül fésűvel behúz; a pieptána in; hineinkämmen. 1807 az haja kereken az ábrázattyába befésülve [DLt nyomt. kl].

befeszít feszítéssel betaszít/ront; a viri apäsind; hineinzwängen. 1784: Beke János és Kalapás Péter magam tulajdon Jóságomon ellenem feltámadtanak, Három ajtóját dorongokkal bé feszítették alig hogy magam tulajdon házamba le nem agyaltak [Zetelaka U; UszT. XII. 89]. 1805: azon bor tarto oldal kamarának ajtaját fejszével kéntelenítettünk bé feszíteni [Mv; Told. 35a].

befészkel magát betelepedik/fészkelődik; a se aciua, a se incuiba; sich einnisten. 1863: Szentiványi Ferencz házamba befészkelte volt magát, ki menni nem akart [Kv; Végr.].

befizet 1. (pénzt) bead; a pläti, a vörsa (bani); einzahlen. 1752: ha pediglen az az Inas el szoknek, és mind egy fel Esztendő mulva viszá jöne oly Inasnak szolgálotya nem imputaltotik előbeni (így!), avagy pedig az betsületes Czéhba ujjában bé fizet úgy mint flor 4 úgy acceptáltatik ismet előbeni szolgálotya [Kv; KCJk 17a. — Németből való ford.]. 1783: Détéi György eökegyelme mind a két esztendei Collectorságát szorgalmatosan el végezvén azonokat Tiszteletes Uraimék(na)k in Florenis Hungaricibus 194 Dr 81. bé fizette absolutiot eö kegyelmektől nyervén [Kv; Borb. II]. 1801 az bé alo pénzt 20 Rf betsületesen bé fizetett (így!) Szakmári Sámuel öh kigyelme [Kv; PésúsCJk 64]. 1840: Hagymási kezsek bé fizettek 150 ~ Száz ötven v. Rftokat [Torockó; Bosla]. 1856: A Falu adajába bé fizettem ebből 1 Rf 12 1/2 xr. [Firtosváralja U; Borb. II Szedzerjesi Zsigmond jegyző kezével]. 1863: Azon Egyházak, a' melyek eddig a' Partialis tartásra nem folytak bé, tartozásait a' Domes-

tica számára fogják bé fizetni [Gyalu K; RAK 84].

2. megfizet; a pläti/achita; bezahlen. 1671 Ca(usa) R(everen)di D(omi)ni Stephani Gyarmathi Sanczanak bé fizeteseöl . tavalis egjjetmassat sanca(na)k fizetese vitte Holot az elöt még ott Varsanb(an) laktaban sancazat bé fizette [SzJk 114]. 1697 Contractusunkhoz ragasztatott száz forintert . gyakarta vesszük az Aszszony eö naga leveleit hogy be fizeosük, holot már el pusztultunk, csak nevedik a nyomorusag rajtunk [Zilah; BK]. 1765 Az Executiók alkalmatosságával, az Executiókra tett költségekkel néha néha bizony az olyanokis agraváltattak, akik magok compotentiájokat bé fizették volt, nem tsak a morosusok [Kisened AF; Eszt-Mk Vall. 299]. 1783: mik sem adtunk .. Interest, az száz forint Sumát se fizettük még edig bé [Mezőszokol K; BI]. 1804: Ujvári Sámuelné Foglár Kalára Aszszony a' Pintzéjében hivta hogy valami szalonnákat végyen meg, panaszolván hogy Gazda Mária . el nem akarja vitetni, sem az arrokat be nem akarja fizetni, holott már a' terminus el tölt [Dés; DLt 198/1807]. 1806: A' számadásnak idején, senkinekis a' Gazdák közül szabad nem lézen, Juhait addig kihányni valamig, a' mivel tartozik bé nem fizeti [F.rákos U; Falujk 19 Sebe János pap-not. kezével]. 1809: esztendő bé-telésével mind a' Capitalis summát, mind annak törvényes Interesté hiba nélkül bé-fizetem [Marosvécs MT; DE 2]. 1825: (A széna) árrát a' Sz Régenbe 12a Maji esni szokott Bárányos Sokadalomra bé fizessék [uo.; i.h.]. 1833: admonealtatattis 15öd napakra a pénzt bé fizetni [Sinfalva TA; Borb. I Fogarasi Huszti István, a falu jegyzője keze írása]. 1839: Sos Pál Ur ilyen feleletet (a bért) az Angáriakor betsületesen befizetem [Kv; KmULev. 2]. 1841: ha azt bé nem fizetné szabadságok legyen a' költsön vevő Úran ... eleget venni [Holtmáros MT; DE 2]. 1857: a' mig egy angariat bé nem fizetnek, adig contractus ne irodgyék [Komolló Hsz; Bet. 4 Sylvester Dávid lev.]. 1862: ha a' temetési költséget bé nem fizessük törvényesen fel véteti [Nagykede U; NkF]. 1878: Kenderes to taksáját bé fizete [Étéd U; NkF]. — L. még NyIrK XII, 116.

3. bead/szolgáltató; a preda; einliefern. 1815: Krétz Kretsun . ezen igirt gabonát minden Esztendő végével becsületesen bé fizetni tartazik [Benedek AF; SLev.].

4. bosszút áll, megfizet neki; a ráspläti, a se rāzbuna; sich rächen, vergelten. 1820: ekkor Drégannét gazda aszszonykodva látam és mondam engem meg esketének az ingert, ő felelé van gondam réája ... holnap énis bé fizetek neki mert tudgya ked Szomszéd Aszszony, mennyi baja volt Josikának s Boriskának velem ezekből Márist (!) gondolam hogy harakszik a Báronéra [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48].

befizetés megfizetés; plätā, achitare; Bezahlung. 1671 Ca(usa) R(everen)di D(omi)ni Stephani Gyarmathi . . . Sanczanak bé fizeteseöl

Varsanb(an) laktaban santzat bé fizette [SzJk 114]. 1697 kglđn(e)k mint Urunk(na)k igen alazatosson remenkedünk, hogy tovaab ann(a)k az szaz forintn(a)k meg adasaval bennünket ne terheljen, es az irant valo praetensiojat tegye le, mert bizony elegtelenek vagyunk be fizetesere [Zilah; BK]. 1718: Mí is Contractualiter a hogy porontsolyák, ugy leköttyük a bé fizetésig magunk tulajdon Joszágunkot 's jovainkot [M.igen AF; KmULev. Benkő Sámuel kezével]. 1827 a Nemes Közep Szolnok Varmegyei Birtokunk után Lovas Zsoldos állíttassal tartozván, annak meg vált-sagaul (így!) Kesz penz befizetés végett 600 ~ Hatszáz Rforint Fekete Bankoba határozatott és figaltatott [K; Végr.]. 1842: (Az adósság) befizetése terminussa leon Ur napi vásár mely tegnap bé tölt [Dés; Törzs, Dési taxalisták].

befizetési befizetést illető; de platā; Bezahlungs. 1840: A' ... kezesek ... az egy egy esztendőre illő 500 ~öt száz válto Rforintokat pontosann nékem fizessék bé két versen; ugy mint felet Május 16kán; a más felet pedig Szent Mihály napkor — ez ā befizetési rend tartatván meg mind ā két esztendő alatt [Torockó; Bosla].

befizetetlen megfizetetlenül; neplätit; unbezahlt. 1772: bé fizetetlen Bor árra maradatté ? [Szászfenes K; BethlenKt Mikes conscr.].

befizetett lefizetett; plätit; bezahlt. 1856: Az előre bé fizetett biztosítotték pénz mit Firtos Vár-alyanak bé kellettett fizetni 42 Rf 30 Krajtz [Firtosvárálja U; Borb. II].

befizetget rendre-rendre befizet; a pläti pe rind; nach und nach einzahlen. 1856: 1855be Julius Végéig bé Fizetgetett Kölcsön pénz további fizetgetésére réa unván a Kösség el attuk a Kereszturi Patikáriusnak [Firtosvárálja U; Borb. II. Szederjesi Zsigmond jegyző kezével].

befizetődhetik befizettethetik; a putea fi plätit; bezahlt werden können. 1783: egy néhány számbol allo Paraszt Emberek az elmúlt Télen vettenek volt hitelben ... egy Kalangya szénát, melynek ára az irt Esztendőb(en) be nem fizetődhetett egészen [Melegföldvár SzD; SLt XLV. 2].

befizetődik befizettetik; a fi plätit; bezahlt werden. 1799: Ezen két Edény italok(na)k árokból a' kortsomáros recognitioja szerént semmi bé nem fizetődött [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1818: Pavel Todjer Falusi Biro Taxája pro A(nn)o 1817 bé fizetődöt f 10 [Déva; Ks 103. 99].

befizettet megfizettet; a dispune să fie plätit; bezahlen lassen. 1604: Az Gazdakis tartoznak vgy az Sellerekre gondot viselny hogy házából ky ne ereszsze még bé nem fizettety vele rea felvetett adatai ha kewlemben chelekezik az Gazdayan veszik meg adayath [Kv; TanJk I/1. 465].

beflastromoz befoldoz; a cirpi; flicken. 1781 Aringer András Uram mind az alsó, mind a Felső Házak(na)k, Stokaturai felső részeit Tegla-val beís Flastromozza [Déva; Ks 78. 20/12].

befog 1. hámba/járomba fog; a inhāma/injuga; einspannen, (ein)schirren. 1573: Jobbagy Peter

Inmar ely akar volt Indulny Lowayt es Be fogtak volt [Kv; TJk III/3. 197]. 1596: eő maga foga be az eőkret [UszT 11/8]. 1598: be fogok Az Bordeógh ferencz vram eőkreit, es vgyan Azon feoldnek az Barazdaiba allanak, az mellyet Makay Leörinch el Borozdolt vala es el hagyot vala [M.fodorháza K; Ks]. 1629: mindgirt visza haitok az eőkreköt s mingjart be fogok s el jöttünk [Mv; MvLt 290. 154a]. 1631 latok hagi az völgyből fel uete magat szinte a to melleől, mint egj harmincz ket lovas; latok hogj nem jo szaudekba(n) vadnak az eőkreinkejt gjrson be fogok [Mv; i.h. 256a]. 1674: Mikor be fogtais az okröt akkoris nem volt ot Pasko Tamas [Pagocsa MT; Ks 90]. 1715: Concludaltatot hogy mikor a Militia Companiaként költözik abban s a Portionak el Szállitásában a Jobbagy rend is tartozik bé fogni és vecturázni [Kp I. 113 „Mich. Benkő jur. Notar. Sepsi mpria"]. 1800: nagy vono Marhált bé fogta [Msz; D. B. XXXV. 6]. 1816: Ked azt irja hogy jászolnak küldjek Deszkát ... talám nem kíványa hogy a hat Pej Lovam bé fogjam a hintoba nékem más alkalmatosságom nints [Kv; IB gr. Korda Anna lev.]. 1855: kocsisára rákiáltá, hogy töstént fogjon bé [Újfe 193].

2. (lovat ménesből kifogva) betanításra fog; (scotindu-l din herghelie) pune (calul) la dresaj; (dem Gestüt entnommenes) Pferd abrichten. 1642: Zankazott egssz az Vice Uduarbiro Zeoke Thamas ide Fenesre, es esmet innét Heú Zamosra, s — ott holt meg egy gyermek loua eo Ng(na)k mellyet tanittasert fogott volt bé [Szászfenes K; GyU 92]. 1824: a' Menesből egy alá valo Meddő pej Kantzát bé fogtunk — és tanityuk [Perecsen Sz; IB Tamás Moses lev.].

3. (istállózás, karámba fogás céljából) behoz; a mina vitele acasă pentru stabulație; (zwecks Stallung) eintreiben. 1600: Karacson hauanak 27dik Napia(n) mikor az barmokat az Mezeóreől be kellett fognunk Jazol czinalasert fizettem az dolgoznak es vezzeoert d 73 [Kv; Szám. 9/XIII. 14]. 1689: Az elmúlt 1688béli nyáron mense May mikor az juhokat az Isztinába(n) bé fogták, veszett el egy Tavali berbecs [Bucsum F; MvRK].

4. (állatot) elfogva őrizetbe vesz; capturing (un animal) il ține sub pază; (eingefangenes Tier) hüten, bewachen. 1570: az Mely Malaczot fekte Jakab Be fogoth, Eo Thartotta es Ew Athta zekely Matenenak, az farkatis eo vagta ely [Kv; TJk III/2. 16]. 1731 a' birak oda mentek, hogy az ket okret be fogjak de ő nem hatta hanem a falus birot, Meg mas egy szeginy egy hazi nemes embert a földre lehuzot [Varsolc Sz; Ks 83 Dacs Peter lev.].

5. elfog, letartóztat; a aresta; verhaften. 1851: beszélni nem szabad politikai dogot a' ki

beszél bé fogják és meg tsapják ha nőis irni sem lehet [Kv; Pk 6]. 1854: a földes ur ügyessége 'Sándármokat vitt ki hirtelen, 's a' főbb lázadokat bé fogták [Mv Újf. 2 Soós József Újfalvi Sándorhoz].

6. becsuk; a inchide; zumachen/halten. 1782: mikor inasnak be szegőttette Mészáros Czéhna oly száj táto volt, hogy mondottam, hogj fogja bé a száját [Torda; KW].

7. megfog/tartóztat; a ține; halten. 1585: eleb zida megh Az Azzony a legent, mégh Az legheny monda az Azzonnak The gonoz Azzony fogd be Az Nielwedet [Kv; Tjk IV/1. 473]. 1636: Zabo Janos . monda, megh hid azt pap, . . iob volna hogy be foghnad az szajadat, es egyet sem szolnal [Mv Mvlt 291. 67b].

8. (rajzó méhet) kaptárba beseper; a capta roiul de albine; (anschwärmende Bienen) in den Bienenstock einstreichen. 1765: a Kotoj Voncsa Méh Raját is mely a Gyümölsben (!) szállot volt meg a Pap fogta bé s nagy veszekedéssel elig tudta ki venni kezéből [Szászbanyica K; BfR A/XXI].

9. (be)foglal; a include/cuprinde; (mit)einschließen. 1635: az mely Darab oldalt Ku(n) Janos uram az maga zulus kertehez be fogot ... [Kál MT; Berz. 2. 40/82]. 1747: a 40dik njl Benkő Ferenczné Asz(szonyom)tol azért Subtrahaltatik, mivel a Curiajaban fogott volt be egj annjit az ott lévo réthből ... és most ebbeli részibe impu-taltatott [Balavásár KK; Ks 17/LXXXII. 8]. 1750/1797: a Barsa tetön ennek előtte három esz-tendővel egy nehányan bé fogtak egy darab földet, es kertbe vették [Kisdoba Sz; Borb. II]. 1769: a' mennyi helyet a' méls Esponens Ur fel fogott a' Falu közönséges helyiből . . . az igen kevés volna magánosan Marha legelő helynek, azon tsak egyszer se fordulhatna meg a' Nyárád-tói Csorda, hanem azok miatt mennyit masok is azok körül bé fogtanak, a miatt Nem mehetnek a Marhák azon hegyes ér Nevű helyre a' mely szántotlan maradt még eddig [Lukafva MT; SLt XLVIII. 15]. 1801: Kornye Togyer és Kornye Urszuj az Exponens Asszony Ó Excellenciaja Szolgalo Emberei kertyek Végiből a magáéhoz egy darabot bé fogott [F.szócs SzD; TKI] | Nemes Burzo Gávriila a Providus Kornye Togyer és Kornye Ursz Kertekből egy darabot a maga Kertehez Kertelt bé . . . de bizonynal mennyi quantitasut fogott bé, ki intézni nem tudom [uo.; TKI Páska Styéfán (42) col. vall.].

10. belep, elfoglal; a acoperi/cuprinde; überwuchern. 1629: Széna Fü A Pap tava, vicinussa körül tós es eress hely fogta be [Egerpatak Hsz; SVJk].

11. benő, rég felfog; a acoperi; bewachsen. 1777: ezen Irtásnak Szegeletiben láttam Kretson Trifült irtogatni, melyl irtásnak egy részecskéit . . . az erdő ujjolag bé fogta [Du-papiatra H; GyK].

12. ellep; a cuprinde; bedecken, überlaufen. 1629: En mikor az en hazam tajarol kj jeottem

immar mind be foghta vala az tűz nem tudom honnat tamadott [Kv; Tjk VII/3. 104].

13. kb. befelé tart/kap; a se indrepta, merge către; hineingehen. 1768: az ut az eők u.m. O. Rákosiak erdejéből ki jó a Bercze es az ott lévő igaz határ uton készántullag keresztül men-vén az oldalon ugy fog bé dél felé egyenesen a mű hatarunkban [Asz; EMLt]. 1772: Bortsa János edgy nlhány Szekerekkel a K. Galom falvi járt és vert utra fogott bé a falun fejlül a Malom felé [Kisgalambfva U; i.h.].

14. beborít/fed; a înveli/acoperi; zudecken. 1736: Az fen megirt koporsóbetétel után az társzekeret küljel fekete posztóval béterítették, az mig az kerekeit is befogta, s az földön jó bővön vondozódva leért [Apor, MetTr 402].

15. belep/nő; a acoperi; bedecken. 1736: Az bajusza az száját némelyiknek egészben befogta, abban soha semmit el nem vágta, sőt mikor ivutt némelyik, megtölt a bajusz s beszoppan-totta [i.h.].

befogad 1. helyet/otthont ad; a da cuiva loc/adăpost; beherbergen. 1584: hozzam hoztak volt az Baki Pal zepettyet kiben ezwt marha volt . . . Az Bakj Pal Nennie pinzembe akaria vala vinny, de en be Nem fogadam, mert az vramis meg hatta hogy senkj marhaiat be ne vegiem [Kv; Tjk 4/1. 198]. 1591: Andrasfalúi Kedey Pal Jelenti Az zekben hogy Zent Kiralj Gergelt fogatta volt be hazaban ki onna(n) kj ne(m) Akarna men(n)j . . . Az zek Azt consulallja mjert etendót ott nem toltett, ha teoruennyiel ne(m) Akaria keresnj, hannia kj hazabol [UszT]. 1726: magam(na)k is volt Passiom Hadnagy Uramtol mert fogattam bé Papistat [Ne; Ks 92]. 1778: Tudjuk hogy Peter Lukacsnit, Jakab Peternit hogy be fogattak az mas ember borat [Barót Hsz; Bogáts 11]. 1801: bé nem fogadam [Torda KW].

2. (örökösként) jószágába fogad; a primi (ca mostenitor) in bunurile sale; (als Erbe) ins Erbgut aufnehmen. 1606: mikor ez az Nagj Ferencz megh haszasodek, kere engemet arra hogj . . . kergjem megh . . . my modon Akarja otót Benkő Istuan Jozzagaba es öröksegebe(n) be fogadni . . . mondek Benkő Istuannak . . . mi modon Akarya kéd otót Jozzagodba es öröksegedbe be vallani, hogj ne lenne chak ugy dolga mint egj beresnek auagj mint egj sellernek, s, monda Benko Jstuan . . . En nagj Ferenczet ugj fódadom (!) es uallo(m) be az en Jozago(m)ban hogy, az en leaniomual egjw Jlonaua, engemet holtomig Etelel es Jtal-lal Ruhazatall el Tarczjanak, mert ennekem ennel tób gjermekem ninc az uilagon erre nez az en öröksege(m) Jozago(m) ez az uer az en gjwker benne, holto(m) utanis rayok marad ne(m) masra [UszT 20/361].

3. (közösségbe tagként) bevesz; a primi (drept membru într-o comunitate); (als Mitglied in Gemeinschaft) aufnehmen. 1687: Tudodé . . . ha a Csehi Hadnagy, Bihari Gyeörgy . . . Tavaly Labancz Szabad Legényeket fogadott bé aján-

déért, kik az Csehi katonákkal tolvajkodtak és ha az malefactorokat Ország Törvénnyel ellen el bocsátotta volna fizetését, minek előtte a károsoktól nem concordáltak, hányat? kiket? [Ksz; GramTr VIII vk]. 1795/1798 k. ne hogy olyat találjunk Valakit bé fogadni a ki talán nem meg győződésből, hanem Valamely fenyték el kerülésére nézve kívánna gyülekezetünkbe(e) fel vétetni [A hagymásbodoni ekl. könyve].

4. megfogad, szolgálatba fogad; a angaja; dingén, anstellen. 1816: mikor Nsagod Hidalmasi Tisztyének méltoztatott bé fogadni, azt méltoztatott ígérni hogy ha Nsagod dolgait igyekezetesen fognam vinni. más nagyobb Joszagba fogna Nsagod transferaltatni [Hidalmás K; KaLt, Tankó Jósef tt gr. Korda Annához]. 1831 midőn most Karátson tájján Kotsisnak megkínálkozott, szemibe meg mondam, hogy rajta kaptam a' pénz lopáson, azért mint tudvalévő tolvajt bé nem fogadom [Dés; DLt 332a]. 1851 ma ide jött János a' Szakátsunk féle ... és én Ferentz helyet bé fogattam, 120 forint 4 gypju 4 surc 2 rékli 1 fertály bor és 1 pohár pálinka [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

5. (állatot csordába, ménésbe) be/felvezsz; a primi (un animal in cireadă, in herghelie); (Vieh in Herde, Gestüt) aufnehmen. 1639: Beki (!)* Janos igen szida az Menes paztort hogy mind(en) bitang marhat be fogad [Mv; MvLt 291. 201a. — *A Bekesi vn elírása]. 1800: Ezen a' Helyen ... eleget jártam Ficzkó koromban; mert egynehányszor vóltak bé fogadva Sertésseink a Kelenzei Erdőkre Makkolás végett [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Bősházi Szilágyi Mihály (50) jb vall.].

befogadás kb. elhelyezés; gázduire, plasare; Unterbringung. 1825: minthogy az Emberi Nemzet el-annyéra meg-sokasult, es csoportosodott, — hogy az egyéb aránt is keskeny Piatzunk, az Városunkban Országos Vásárookra jőni szokott Vásárosok(ua)k illendő bé fogadására tsak nem elégtelen, — gondoskodott városunk az aránt is — az egyébaránt nem szélesedett Piatzunk miként azokat magába bé-foglalhassa, a' Piatzon nem férő e'féle Arusokat a' .. Kolosvári uttzába transferálni kívánta [Torda; TLt Közig. ir. 252].

befogadhat magába fogadhat; a putea primi; fassen können. 1824: mind a Piatzon, mind pedig a Kolosvári uttzán a' Joszágek előtt csoportos kövek, Fák vagynak le-rakva ..., ugy annyira meg-vagyon szorulva a' piatzi Hely, hogy bé nem fogadhattya most a Kis Aszszonynapi Sokadalomra ide jövő Sokadalmasokat [Torda; TLt. Közig. ir. 252].

befogadott bevett, felfogadott; primit, acceptat; (auf/an)genommen. 1756: az Dévai határra tavaszi és őszi legeltetésre bé fogadott Juhokból obvenialó beneficiumot a' Városiak magok Számokra Szokták volt venni [Déva; Ks 101]. 1768:

a' makra bé fogadatt Sertéstől pedig ki mft sokkatt fizetni azt Determinate meg mondani nem tudjuk [Inaktelke K; Ks 74. 56 Conscri. 40].

befogadtatik (állat legeltetésre) be/felvétetik; a fi primit; aufgenommen werden. 1868: Az Előljároság legyen köteles minden tavasszal a' seshok szerinti marha illeteket rendbe szedni, 's azokon kívül sem bé bironak sem idegennek semmi szín alatt semminemű marhája be ne fogattassék szoros büntetés terhe alatt [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

befogás járműbe fogás; injugare; Einspannen. 1737 már huszonhat pár ökreinkkel több nintsen, annakis njolcza a Sok postalkodásban elromolván nem alkalmatos a befogásra [Várva TA; Ks 99 Dác Péter lev.]. 1773: a Quaerulansok ... forgódtak a Talyigák körül ökrök be fogásával hajtásával [Hesdát TA; JHb II/3].

befogat 1. (igás állatot) járműbe fogat; a pune să prindă la căruță (un animal); (Tier) einspannen lassen. 1604: my welwnk be fogata az Zeker Eleybe hat ökreot hordótt Tönk rea ... az borat Zekerestől be wiuók [UszT 18/138]. 1776: fogassa bé Lovait | jo reggel bé fogatván Lovait, elméne Kóródról [Kóród KK; GyL, Gabriel Martonfi (31) káplán vall.]. 1780: bé fogatta az eő Nga lovait s a Mátkájához szánkáztanak Sok izben éjtzakánként [Bethlen SzD; BK]. 1798: a Bivajost közlelő vettem es az Bivalokot be fogotván velle, szekerestől edgyütt kisirtem [Ádámos KK; JHb XIX/58]. 1812: a Groffné ... az Aranyos Hintoba bé fogatott 's, a' jobb 's, drágább portékát arra fel rakatta [Héderfája KK; IB].

2. elfogat; a dispune să fie arestat; festnehen lassen. 1846: (A szolgát) még ma bé fogattya, a' czukházba téteti [Dés; DLt 530/1847].

befogattathatik bevonattathatik; a se putea acoperi; überdeckt werden können. 1756: A Háznak felső része ... vagjon jó Bojt (!) hajtás alatt Ezen Bolt hajtásnak észak felől való része egj kevéssé meg repedezett mely ujjabb vaklással (!) könnyen bé fogattathatik [Branyicska H; JHb LXX/2. 19—20].

befogattatik befuttattatik; a fi imbrăcat (cu lujere); umrankt werden. 1756: A Syto szinnyel által ellenben . vagjon hat ágas a földben bé ásva, melynek oldalát Létzekkel össze foglattott (így !), felső része tartván két koszoru fákot melyek tartnak 6. szaru fakat, ezek is Létzel Öszve foglattatván Vad szőlővel fogattattak egészsen bé, mely Nyári Nyugovo helynek, s árnyéknak tartatik [Branyicska H; JHb LXX/2. 31].

befoghat (igás állatot) járomba foghat; a putea prinde la căruță; (Zugtier) einspannen können. 1756: Néhai Bátsi István Batizi Vlád Muntyánnál (!) Cimborál olly kötés és Conditio alatt, hogy Néhai Bátsi István az Vlád Muntyán Ökreit

... egy más mellett jártassa, akár elől, akár kézből, akár hátul bé foghassa, és úgy az magáival edgyütt szántson [Bácsi H; BK].

befoglal 1. hozzákerít/foglal; a alipi (prin in-grädire); an etw. anschließen/gliedern. 1571: az Dynyes kertekel Az Bekas patakra Meneo Boswent Beh foglaltak, Byro vramat eo K keryk azon zabaditassa megh [Kv; T]k V/3. 46a]. 1589 k.: Demeter deak egy kiczinke feoldett mint egy barozda foglalja be kertiben [Szu; UszT]. 1590 k.: Vagion egi feolde ... Demeter deaknak Az zeken kit kertibe foglalt be az varosebol. Az varos vegenis egi vt helyet kertibe be foglalth [Szu; i.h.]. 1720: Kovács György vr(am) az Falutol egy darab Széna fűvet Cserélt a' nagj Tanorok végiben, mellyet az nagj Tanorokban be foglaltak [Pálos NK; Ks T. 20]. 1776: egy nagy darabot néhai Simon Gabor Uram Özvegye Pap Maria Aszszony alattomba. Santzalt el és foglalt bé magának circiter hat ölnyit, annak előtte pedig az ő kigyelme Ioszága tsak az ökör Pájtáig extendálodott, és addig volt bé kertelve [Marossztyörgy MT; MkG 36. 5/4]. 1801 Nemes Burzo Gávrilla a Providus Kornye Togyer és Kornye Ursz Colonialis Kertyekből a magához foglalt bé egy darabot [F.szőcs SzD; TKI].

2. körülfog; a inconjura; umschließen, umgeben. 1695: (A telkek) alab valo Sátoros és gyalog kertekb(en) vadnak befoglalva [O.csesztve AF; LLt]. 1732: A Gyümölcsös kert. nem régen, erőss Csere karokra, keményen font, két rend támoszzal erősített, fedett, satorozott, tsak nem régen, egyebütt pedig már romladozott, hulladozott alacsony lészás kert foglallya bé [Erdőszengyel MT; TSb 51].

3. magába foglal; a cuprinde in sine; fassen. 1638 k.: Ezen tul vagio(n) az eo felsege tswreds kerte az mely foglal be egi nihani pusztá haz helt [Km; GyU 30].

4. befelvesz, belefoglal; a include; enthalten. 1865: A' mi az említett jegyzékbe nem volna be foglalva, osszák fel egyenlő mértékben gyermekeim [Kv; Végr.].

5. átv kb. felöllel vmit, vonatkozik vmire; a cuprinde ceva, a se referi la ceva; erfassen, sich auf etw. beziehen. 1587: Ez Wegezes penigh foglallia chak az Mywes rendeket Cebelieket be, Es ezen kyweol, az Mezeon zanto műnkalkodo zegeny rendeket keossegetis, kik Nem eos fiak [Kv; KvLt Vegyes III. 66].

6. átv bele/hozzáértetődik, beleértetik; a se subînțelege; (mit)einbegriffen sein. 1863: A' mult évi vizgálat alkalmával a' midőn az élő tőke xros kamatja fel szedődött hibából azon hittek (Igy I), hogy ebbe a képezde is bé vagon foglalva, a' képezde számára megrendelt rovatat nem szedődött fel [Gyalu K; RAK 84].

befoglalatlan foglalát nélküli, foglalattalan; nemontat; uneingefast. 1627 adtunk ... Egi be foglalatlan teorkest [Kv; RDL I. 132]. 1629:

adtunk Egy szeges pecziet nyomo Arany giwrwt Egy be foglalatlan teorkest [Kv; i.h.].

befoglalhat befogadhat; a putea primi; fassen können. 1825: az egyéb aránt is keskeny Piatzunk, az Városunkban Országos Vásárookra jőni szokott Vásárosok(na)k illendő bé fogadására tsak nem elégtelen, — gondoskodott városunk az aránt is — az egyébaránt nem szélesedett Piatzunk miként azokat magába bé-foglalhassa ..., a' Piatzon nem férő e' féle Arusokat a' ... Kolosvári uttzába transferálni kívánta [Torda; TLt Köz. ir. 252].

befoglalt 1. bekerített; ingrädit, imprejmuitt; eingezäunt. 1806: Also Fordulo Határban az magok különösen be foglalt Tanorokjokban Nagy Rét Fejében (k) [Kibéd MT; EHA].

2. bekeretezett, keretbe foglalt; incadrat, pus in ramă; ingefaßt. 1615: Egy Ramaba(n) úalo ablakba(n) be foglalt eövek tanyr No 40 d 80 [Kv; RDL I. 97].

3. belefoglal/vett; cuprins; eingeschlossen. 1797: az azon Testamentumban bé-foglalt dolgok, s hagyományos, valóságosan a Néhai Groffnak utolso tetszése, rendelése, és akarattjai [Kolozs; Told. 42/24].

befoglaltatik 1. bekerítve elfoglaltatik; a fi ocupat prin imprejmuire; (umzäunt) besetzt werden. 1776: Ezen Viciñalt Föld, az Falu felöl valo végivel igazság szerint hol terminalodhatnék, nemde nem egy része bé foglaltatott é? és mennyi része foglaltatott bé, és ki által? Ezen Viciñalt Földnek egy részit az idén ki foglalta bé, mikor és mennyi reszit, volt é annak előtte azon foglalnak kertye azon helyre téve? [Marossztyörgy MT; MkG 36. 5/4 vk]. 1782: a mely Tanarakat az idén kerteltünk bé ... annakis egy része a' Nemes Suki Határból foglaltatott bé [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 46].

2. hozzáfoglaltatik; a fi cuprins in; angeschlossen werden. 1799: ezen vizen túl lévő Gyümölcsösök az ökör tilalmasból foglaltattak volna bé [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. 1801: az Udvarház hely ... napkeleti szélessége Részéből az Udvar felöl bé foglaltatott az eddig valo Ml(go)s Bély Mihallj Ur részéhez hosszában 6 öll s 2. Láb [Nagynyulas K; D. 5].

3. ? bele-/hozzáértetik; a fi inclus/cuprins; mit-einbegriffen werden. 1694: Be foglaltatik ebb(en) egi darab, melliet a 2-dik Bpataki János Ur(am) vett volt pénzen [Borberek AF; BfR].

4. befogatik; a fi inclus; (mit)eingeschlossen werden. 1772: a több Szomszéd Szánto földék is Sessionak bé foglaltattak [Ádámos KK; JHb XIX/13].

5. kb. berácsolztatik; a fi prevăzut cu zăbrele/gratii; (mit) Gitter umzäunen. 1756: Ezen Bolt-nak két kised kerek Ablak helyei lévén keresztes Virágos vas Rudatskákkal foglaltattak bé [Branyicska H; JHb LXX/2. 22].